

Микола Миколайович ЄФІМОВ

**МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ:
НАУКОВІ ТА ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ**

Монографія

Видавничий дім
«Гельветика»
2020

УДК 343.98:343.131:354.42

Є82

Рецензенти:

доктор юридичних наук, доцент **В. О. Малярова** – професор кафедри криміналістики та судової експертології Харківського національного університету внутрішніх справ;

доктор юридичних наук, професор **А. М. Кислий** – директор Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»;

доктор юридичних наук, доцент **О. В. Кириченко** – проректор Дніпровського гуманітарного університету

Рекомендовано Вченою радою
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 1 від 24 вересня 2020 року)

Єфімов М. М.

Є82 Методика розслідування кримінальних правопорушень проти моральності: наукові та праксеологічні основи : монографія / Микола Миколайович Єфімов. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. – 392 с.

ISBN 978-966-992-383-7

Монографію присвячено аналізу складного та багатоаспектного явища – розслідування кримінальних правопорушень проти моральності. У роботі з урахуванням сучасного стану розвитку наук криміналістики та кримінального процесу розглянуто особливості розслідування відповідних категорій протиправних діянь.

Автором виокремлено структурні елементи криміналістичної характеристики досліджуваного виду кримінальних правопорушень і сформульовано їх чітку структуру з відповідними кореляційними зв'язками. Значна увага направлена на висвітлення планування й організації розслідування визначених діянь (планування розслідування; обставини, що підлягають встановленню; типові слідчі ситуації). Також було акцентовано увагу на особливостях проведення окремих слідчих (розшукових) дій і використання спеціальних знань у досліджуваній категорії кримінальних проваджень. Крім того, висвітлено особливості подолання протидії розслідуванню та профілактики кримінальних правопорушень проти моральності.

Для фахівців криміналістики, кримінального процесу, оперативно-розшукової діяльності, науковців інших юридичних спеціальностей, науково-педагогічного складу закладів вищої освіти, здобувачів, курсантів, слухачів і практичних працівників правоохоронних органів.

УДК 343.98:343.131:354.42

ISBN 978-966-992-383-7

© Микола Миколайович Єфімов, 2020

*Особлива вдячність
висловлюється автором
науковому керівнику, професору
Костянтину Олександровичу Чаплинському*

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	6
ПЕРЕДМОВА	7
РОЗДІЛ 1.	
КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДОСЛІДЖЕННЯ	12
1.1. Генеза розуміння моральності як наукової категорії	12
1.2. Поняття кримінального правопорушення проти моральності, його ознаки та місце у структурі злочинності	32
РОЗДІЛ 2.	
ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ	47
2.1. Концепція криміналістичної характеристики та її значення для методики розслідування кримінальних правопорушень проти моральності	47
2.2. Характеристика способу вчинення кримінальних правопорушень проти моральності та предмета злочинного посягання	58
2.3. Обстановка вчинення кримінального правопорушення та слідова картина	76
2.4. Характеристика особи злочинця та потерпілого як елементів криміналістичної характеристики	92

РОЗДІЛ 3.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПЛАНУВАННЯ Й ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ

3.1. Особливості початку досудового розслідування та коло обставин, що підлягають встановленню	110
3.2. Типові слідчі ситуації у провадженнях за фактами вчинення кримінальних правопорушень проти моральності	129
3.3. Взаємодія працівників підрозділів правоохоронних органів, а також державних, приватних і громадських підприємств, установ та організацій під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності	139

РОЗДІЛ 4.

НАУКОВІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ТАКТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ

4.1. Поняття та сутність тактичного забезпечення досудового розслідування	160
4.2. Організаційно-тактичні особливості проведення слідчих (розшукових) дій для отримання інформації з матеріальних джерел	169
4.3. Особливості тактики проведення слідчих (розшукових) дій для отримання інформації з особистісних джерел	199
4.4. Тактика проведення слідчих (розшукових) дій для отримання інформації зі змішаних джерел	222
4.5. Використання спеціальних знань як засіб тактичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти моральності	254

РОЗДІЛ 5.	
НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ	
КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	
РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	
ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ	273
5.1. Міжнародне співробітництво	
у боротьбі з кримінальними правопорушеннями	
проти моральності	273
5.2. Протидія легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом,	
як спосіб уникнення правових наслідків особами,	
які вчинили кримінальні правопорушення	
проти моральності	286
5.3. Криміналістичні засоби та методи подолання протидії	
розслідуванню кримінальних правопорушень	
проти моральності	297
5.4. Профілактична діяльність уповноважених осіб	
у провадженнях за фактами вчинення	
кримінальних правопорушень проти моральності	311
ВИСНОВКИ	322
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	331
ДОДАТКИ	374

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ЄРДР** – Єдиний реєстр досудових розслідувань
- ЗО** – Злочинні організації
- КК** – Кримінальний кодекс України
- КПК** – Кримінальний процесуальний кодекс України
- МВС** – Міністерство внутрішніх справ України
- ОГ** – Організовані групи
- ОМП** – Огляд місця події
- ОРЗ** – Оперативно-розшукові заходи
- СБУ** – Служба безпеки України
- СРД** – Слідча (розшукова) дія
- НСРД** – Негласна слідча (розшукова) дія
- СОГ** – Слідчо-оперативна група
- див.** – Дивитися
- м.** – Місто
- п.** – Пункт
- ст.** – Стаття
- с.** – Сторінка
- т. ін.** – Таке інше
- ч.** – Частина

Моральні якості виявляються у зв'язку з намірами.
Арістотель

Мабуть, тільки через те знову та знову починаються війни,
що один ніколи не зможе повною мірою відчутти,
як страждає інший.
Еріх Марія Ремарк

Мораль – це не просто специфічне суспільне явище,
що відрізняє людину від світу природи, але й особливе явище
в історичному розвитку суспільства, яке відрізняється
від всіх інших способів впорядкування суспільного досвіду.
Георг Вільгельм Фрідріх Гегель

ПЕРЕДМОВА

Держава гарантує забезпечення прав і свобод кожної людини та громадянина незалежно від віросповідання, політичних переконань, гендерних особливостей. Поряд зі зростанням злочинності, криміналізації суспільства спостерігається «руйнування» моральних норм, принципів виховання та релігійних основ. У той же час євроінтеграційні процеси в Україні зумовлюють відповідні зміни як у законодавчому полі, так і у розумінні окремих моральних засад функціонування соціуму. Останнім часом особливого резонансу набуває значне зростання сутенерства, втягнення неповнолітніх у заняття проституцією, жорстокого поводження з тваринами, наруги над могилами та ін. Зважаючи на це, спостерігається активізація діяльності громадських організацій щодо протидії злочинним проявам, зокрема FemUA Nordic Model, Легалайф-Україна, які займаються захистом жінок від комерційного сексу, або різноманітних Всесвітніх зоозахисних товариств (World Society for the Protection of Animals), компаній (Liberty), фондів (WWF), громадських організацій (Time of Action, PETA), суспільних рухів (Animal Liberation Front, ALF), що займаються захистом тварин.

Спостерігається і збільшення кількості закладів, де надаються інтимні послуги, набирає обертів «секс-туризм». На сьогодні у суспільстві точиться дискусія – що робити з такою діяльністю. Так, у 8 країнах Європи (Австрії, Німеччині, Греції, Латвії, Нідерландах, Туреччині, Угорщині, Швейцарії) проституція повністю легалізована. Деякі країни ЄС легалізували індивідуальну проституцію, проте заборонили роботу борделів і сутенерів (Бельгія, Люксембург, Польща, Чехія). В умовах сьогодення найбільш дієвою є «скандинавська модель», яка запроваджена у Норвегії, Франції, Швеції та передбачає відповідальність не тільки «секс-працівниць», але й осіб, які користуються інтимними послугами.

Втім, навіть за умови законодавчого закріплення деяких видів цієї діяльності, постає питання їх учинення в позаправовому полі. Тому діяльність правоохоронних органів щодо розслідування фактів учинення протиправних діянь цих категорій не втратить своєї актуальності. У зв'язку з цим постає питання створення сучасної дієвої методики розслідування кримінальних правопорушень проти моральності. Вчинення винними зазначених діянь, соціальна небезпека яких визначається не стільки їх кількістю, скільки специфікою шкоди, що завдається всьому українському соціуму та вражає різні сфери суспільного життя. Така діяльність породжує збільшення кількості вчинення супутніх правопорушень (вбивств, зґвалтувань, насильницьких дій сексуального характеру та ін.), поширення венеричних інфекцій і хвороб.

Відповідно до статистичних відомостей Генеральної прокуратури України у 2013 р. обліковано 4618 фактів учинення кримінальних правопорушень проти моральності, тоді як повідомлення про підозру було вручено у 2772 провадженнях, у 2014 р. – 4397, повідомлення про підозру – у 2837 провадженнях, у 2015 р. – 4420, повідомлення про підозру – у 2974 провадженнях, у 2016 р. – 3882, повідомлення про підозру – у 2139 провадженнях, у 2017 р. – 4426, повідомлення про підозру – у 3232 провадженнях, у 2018 р. – 4885, повідомлення про підозру – у 3667 провадженнях, у 2019 р. – 3114, повідомлення про підозру – у 2072 провадженнях, за 9 місяців 2020 р. – 2896, з яких повідомлення про підозру вручено лише в 1919 кримінальних

провадженнях (Додаток В, діаграма № 1). Як бачимо, кількість протиправних діянь досліджуваної категорії з року в рік знаходиться на високому рівні, а результати повідомлення про підозру вручається лише у 60–70 % випадках. Крім того, необхідно наголосити на їх високій латентності. Означені показники вказують на недосконалість методики розслідування кримінальних правопорушень проти моральності. У зв'язку з цим діяльність підрозділів Національної поліції України вимагає постійного та сучасного оновлення з урахуванням потреб практики, а також новітніх форм і методів протидії протиправній діяльності у сфері моральності.

Теоретичною основою проведеного дослідження стали основоположні роботи вчених, які зробили вагомий внесок у розробку кримінально-правових, кримінологічних, кримінально-процесуальних, оперативно-розшукових і криміналістичних основ розслідування кримінальних правопорушень, зокрема: Ю. П. Аленіна, Л. І. Аркуші, О. Я. Баєва, В. Д. Басая, І. В. Басистої, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, Р. С. Белкіна, В. І. Боярова, В. І. Василичука, О. І. Возгріна, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, М. М. Гапановича, І. Ф. Герасимова, І. В. Гори, М. Л. Грібова, О. М. Гуміна, В. В. Дарагана, О. М. Джужі, Л. Я. Драпкіна, В. Г. Дрозд, В. А. Журавля, В. П. Захарова, А. В. Іщенко, О. В. Капліної, Н. С. Карпова, О. В. Кириченка, А. М. Кислого, Н. І. Клименко, В. А. Колесника, В. П. Колмакова, В. О. Коновалової, В. П. Корж, М. В. Корнієнка, В. С. Кузьмічова, В. І. Кулікова, В. І. Литвиненка, В. В. Лисенка, В. К. Лисиченка, Л. М. Лобойка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, Г. А. Матусовського, С. І. Мінченка, О. Л. Мусієнка, Д. Й. Никифорчука, О. В. Одерія, В. Л. Ортинського, І. В. Пирога, М. А. Погорецького, О. О. Подобного, М. І. Порубова, О. В. Пчеліної, М. В. Салтевського, Д. Б. Сергеевої, С. В. Слінька, С. М. Стахівського, Р. Л. Степанюка, А. В. Столітнього, М. П. Стрельбицького, В. Є. Тарасенка, Р. В. Тарасенка, О. Ю. Татарова, В. М. Тертишника, В. В. Тіщенко, В. Г. Уварова, Л. Д. Удалової, І. Ф. Хараберюша, П. В. Цимбала, М. С. Цуцкірідзе, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, Ю. М. Черноус, В. В. Шендрика, В. Ю. Шепітька, О. Г. Шило, М. Є. Шумила, М. Г. Щербаковського, Б. В. Щура, В. В. Юсупова, О. О. Юхна, М. П. Яблокова та ін.

Питання кримінально-правової та кримінологічної характеристик, криміналістичного та кримінально-процесуального забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти моральності у своїх роботах досліджували такі вчені, як: Ю. В. Александрова, Р. А. Арсланбекова, А. В. Вавриш, Б. В. Даніельбек, В. В. Демідова, О. В. Дикий, М. С. Дмитрієв, О. О. Дудорова, Р. А. Запорожець, О. М. Ігнатова, С. Г. Кулик, В. О. Лазарєв, В. О. Малярова, А. В. Микитчик, В. Ю. Мосяженко, Р. М. Мрочко, В. С. Соловійов, В. В. Тютюник, О. М. Федик, С. А. Циркун, Т. А. Шевчук, С. С. Яценко та ін.

Серед останніх наукових розробок з проблематики розслідування протиправних діянь досліджуваної категорії необхідно виділити наступні праці: Д. А. Сафонов «Криміналістична характеристика та основні положення розслідування наруги над могилою» (Дніпропетровськ, 2012), Д. С. Паляничко «Методика розслідування злочинів, пов'язаних із дитячою порнографією» (Одеса, 2013), В. О. Малярова «Теоретичні основи формування та реалізації методики розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків» (Харків, 2014), К. Ю. Назаренко «Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом» (Дніпро, 2016), К. В. Латиш «Криміналістична характеристика та організаційно-тактичні основи розслідування вандалізму» (Харків, 2016), М. В. Куратченко «Розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією» (Дніпро, 2017), В. О. Лазарєв «Криміналістична характеристика та особливості розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства» (Дніпро, 2019), А. І. Довгань «Методика розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом» (Львів, 2019), Д. Є. Кирюха «Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом» (Київ, 2019), Є. Ю. Буждиганчук «Розслідування сутенерства, вчиненого організованою групою» (Київ, 2020).

Слід акцентувати, що наукові розробки зазначених науковців, незважаючи на їх важливість, торкалися окремих видів кримінальних правопорушень. Зокрема, окремо досліджувались видові та

внутрішньовидові методики розслідування протиправних діянь, кваліфікованих за статтями 297, 301–304 КК України. Крім того, через постійні зміни у законодавстві низка положень деякою мірою втратила свою актуальність, а окремі аспекти цієї проблематики потребують удосконалення та подальшого розвитку. Враховуючи їх латентний характер, потребують удосконалення криміналістичні засоби та методи подолання протидії розслідуванню, а також профілактична діяльність уповноважених осіб стосовно виявлення причин і умов, що сприяють учиненню досліджуваної категорії правопорушень. Також недослідженими залишаються особливості розслідування із застосуванням тактичних прийомів і комплексів СРД і НСРД. Вказані фактори у своїй сукупності окреслили актуальність визначеної проблематики, її наукову, теоретичну та практичну значимість і зумовили вибір теми наукового дослідження.

Зазначене свідчить про актуальність досліджуваної тематики, її науково-теоретичну та практичну значущість. Монографія, що знаходиться у ваших руках, є спробою розкрити дану проблематику та надати теоретичне підґрунтя для майбутнього розслідування кримінальних правопорушень проти моральності працівниками правоохоронних органів України.

РОЗДІЛ 1.

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Генеза розуміння моральності як наукової категорії

Моральність – що це? Сукупність сучасних загальноприйнятих норм поведінки чи усталена десятиліттями система інституцій функціонування суспільства? Значна кількість вчених ставила собі це питання. І відповіді були найрізноманітніші. Крім того, поставали питання співвідношення різноманітних понять, зокрема: мораль і моральність; моральність і право; мораль і право. У той же час у даному дослідженні ми маємо за мету сформулювати нову концепційно-сутнісну модель розслідування кримінальних правопорушень проти моральності, яка полягає у побудові міжвидової (родової) методики розслідування вказаних діянь, що обумовлена особливостями кримінально-правової та криміналістичної характеристик визначеної категорії протиправних діянь, а також процесуальним, організаційним і тактичним забезпеченням проведення процесуальних дій під час здійснення кримінальних проваджень досліджуваної категорії. Тому моральність цікавить нас у розрізі кримінально-процесуальних відносин. Але в будь-якому випадку загальні поняття та наукові категорії вважаємо за необхідне також досліджувати.

У даному розрізі цікавою є позиція Ю. С. Юшкевича, який наголошує на тому, що підхід, згідно з яким поняття моралі та моральності

не є синонімами, а також надання терміну «моральність» значення втілення моралі, моральних цінностей, моральних норм у житті є досить ґрунтовним, оскільки методологічно пояснює перетворення моральної свідомості (через моральне виховання, освіту та навчання) в моральну поведінку, духовності – у практику. Автор визначає мораль як одну з найдавніших форм суспільної свідомості, систему поглядів і уявлень, що виникає та розвивається на основі потреби суспільства регулювати поведінку людей у різних сферах їхнього життя за допомогою норм, заборон і вимог. При цьому моральність Ю. С. Юшкевич розглядає як характеристику особливого виду практичної діяльності та відносин людей, що мотивуються моральними переконаннями, цінностями, ідеалами, нормами та принципами¹.

У свою чергу, А. В. Ландіна акцентує увагу на тому, що моральність виділяється вченими із складного переплетіння суспільних і життєвих явищ не лише як науково даний об'єкт, а через призму історичного досвіду багатьох поколінь, як насамперед культурно усвідомлений предмет. Для того, щоб знайти правильне визначення як моралі, так і моральності в юридичному значенні, необхідно враховувати особливості розуміння вказаних понять не лише з філософсько-наукової точки зору, а і в тому значенні, яке вкладається в них масово-практичною свідомістю (тобто те, як мораль і моральність розуміється всіма людьми), а також соціологічними та гуманітарними науками (педагогіка, історія, літературна критика тощо). У будь-якому разі, зазначає авторка, філософ або вчений-юрист підсвідомо бере до уваги і ті значення термінів «мораль» і «моральність», які широко вживаються у процесі повсякденного спілкування між людьми, у вигляді саме вихідних понять, коли починає будувати своє наукове обґрунтування доцільності того чи іншого визначення цих понять².

¹ Юшкевич Ю. С. Теоретико-методологічні засади дослідження морально-етичних цінностей. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 2012. № 2 (29). С. 152–157.

² Ландіна А. В. Кримінально-правова охорона моральності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2005. 227 с.

Актуальність даної проблематики впливає з ряду факторів. Зокрема, В. О. Малярова наголошує на тому, що наразі є підстави вести мову про феномен звикання до злочинності, маргіналізацію значної частини населення України. Окремою проблемою постає відсутність належного контролю з боку держави та громадськості за інформаційним простором, у якому дедалі частіше знаходить своє поширення продукція, що пропагує культ насильства та жорстокості, расової нетерпимості, порнографія. Авторка зазначає, що подальше розбещення потреб і падіння моральності призвело до збільшення попиту на відповідну продукцію кримінального походження: порнографію (у тому числі дитячу), проституцію; з'явилися нові форми рабства, знаходить своє подальше поширення транснаціональна й організована злочинність, отримуючи надприбутки від деградації духовної сфери життєдіяльності українського суспільства, та врешті-решт втрати національної ідентичності та високоморальної самотності¹.

Стосовно важливості розуміння досліджуваної категорії, то доречною вважаємо думку Ю. М. Грошевого, який вказує на те, що рівень суспільних вимог і очікувань від діяльності судів у здійсненні правосуддя незрівнянно вищий, ніж від роботи будь-якого іншого державного органу². І дійсно, судді повинні не просто виносити певні рішення з приводу порушення відповідних моральних норм, а бути, крім того, прикладом моральних цінностей.

Стосовно визначення зазначених понять зазначимо, що, наприклад, О. Г. Дробницький зауважує, що громадська моральність – це всеосяжна категорія, яку утворює система соціальних норм (принципів, поглядів, уявлень), які виникають як безпосереднє відображення умов суспільного життя у свідомості людей у вигляді певних категорій, що регулюють міжособистісне спілкування та

¹ Малярова В. О. Визначення злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків через призму сучасного міжнародного законодавства. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. Том 26 (65). 2013. № 2–1 (Ч. 2). С. 222–228.

² Грошевой Ю. М. Моральность правосудия. *Етичні та правові проблеми забезпечення незалежності суддів*. Х.; К.: ЦНТ «Гопак», 2006. С. 9–18.

поведінку людей з метою забезпечення єдності особистих і колективних інтересів¹.

В. А. Бачинин дає наступні формулювання: «Моральність – це система нормативних приписів, що стоять на сторожі таких універсальних цінностей буття, як життя, свобода і гідність кожної людини, незалежно від її приналежності до будь-якої із спільнот або положення в середині системи соціальної ієрархії»; «Мораль – комплекс норм і цінностей, що дозволяють усвідомлювати себе передусім представником і виразником інтересів визначених соціальних спільнот – країн, націй, державних утворень, класів, станів, партій»².

Р. Б. Осокін, здійснивши комплексне міждисциплінарне дослідження моральності як явища, що вивчається філософією, етикою та юриспруденцією, докладно розглянув дискусійність розуміння моралі та моральності, а також їх співвідношення в доктринальних поглядах дорадянських, радянських і сучасних вчених. У процесі проведеного дослідження автор сформулював критерії розмежування базових етико-правових категорій: мораль, моральність і суспільна мораль, а також проаналізував специфіку генезису, а також сучасного стану уявлень про природу та зміст суспільної моральності у вітчизняній гуманітарній науці в хронологічних рамках з ХІХ по ХХІ сторіччя. За підсумками дослідження Р. Б. Осокін сформулював авторське визначення моральності як етико-правової категорії, виявив і показав особливості механізму формування та розвитку суспільної моралі, розкрив її змістовні аспекти, а також виокремив ознаки даного явища³.

Зі свого боку В. Г. Гончаренко висловлює думку стосовно залучення філософської категорії гуманізму до визначення міри справедливості правосуддя, оскільки це визнання цінності людини як особистості, її права на вільний розвиток і вияв своїх здібностей,

¹ Дробницький О. Г. Понятие морали. М. : Наука, 1974. 388 с.

² Бачинин В. М. Философия права : конспект лекций. Х. : Консум, 2002. 367 с.

³ Осокин Р. Б. Теоретико-правовые основы уголовной ответственности за преступления против общественной нравственности : автореф. дисс. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.08. Московский университет Министерства внутренних дел Российской Федерации. Москва, 2014. 47 с.

утвердження блага людини як критерія оцінювання суспільних відносин. Автори вказують, що правосуддя в цьому сенсі має розглядатись в інтересах людини, яка як особистість і першооснова суспільства має в ньому найвищу соціальну цінність і здійснює свою діяльність у межах моралі та права, котрі вона стихійно чи цілеспрямовано сама створює. Це дає всі підстави стверджувати, що влада будь-якого рівня, яка нехтує правами та свободами людини, діє аморально, поступово втрачає свою легітимність разом з актами, які вона приймає¹.

В. М. Тертишник у своєму підручнику, в якому від видання до видання акцентовано розміщує цілий розділ з назвою «Моральні засади кримінального процесу», зазначає: «Мораль – це інститут суспільної свідомості, який виконує функцію регулювання поведінки людей; основні правила людського співжиття, що базуються на силі переконання, совісті, традиціях та існують у вигляді принципів, понять, уявлень і суджень людей про добро, зло, честь, гідність, благородність, справедливість»². Автор також вказує, що у наш час правосуддя має будуватись на світовій культурі духовного багатства, свободи та вироблених людською цивілізацією моральних засадах суспільного життя, уявленнях людства про істину, добро та справедливість. Важливо, щоб найголовніші моральні принципи знайшли втілення в загальноюридичних і галузевих принципах права³.

Такий доктринальний підхід розуміння єдності моралі та права варто підтримувати в усіх галузях права, а в нормах кримінального права особливо, більше того, важливо закріплювати на законодавчому рівні. Подальші реформи кримінального права потребують узгодження його доктрини з принципами гуманізму та справедливості, посилення інститутів захисту честі та гідності особи.

Законодавець в Україні також запропонував власне визначення однієї з досліджуваних категорій, сформулювавши наступним чином:

¹ Гончаренко В. Г. Принцип науковості як методологія юридичного нормотворення. *Вісник Академії адвокатури України*. К. : ВЦ ААУ, 2005. Вип. 3 (4). С. 31–37.

² Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України : підручник. 4-те вид., допов. і перероб. Київ : А. С. К., 2003. 1120 с.

³ Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина : підручник. 8-ме вид., допов. і перероб. Київ : Алерта, 2020. 452 с.

суспільна мораль – система етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість¹.

Найбільш близьким до нашого розуміння у сфері кримінального права вважаємо визначення А. В. Ландіної, яка формулює моральність як об'єкт злочинного посягання на порядок відносин між людьми, що існує в суспільстві за умови дотримання норм моралі, який охороняється кримінальним законодавством².

Досить доречною вважаємо також думку С. Г. Кулика, який стверджує, що суспільні відносини, які складають зміст моральності, досить часто стають об'єктом посягання з боку окремих осіб і їх груп, протиправну поведінку яких можна розділити на такі види: аморальний вчинок, дисциплінарний проступок, адміністративне правопорушення та злочин³.

Підсумовуючи, зазначимо, що, на нашу думку, моральність – це усталений порядок взаємовідносин у суспільстві, обумовлений дотриманням етичних норм і правил поведінки, що сформувалися у соціумі на базі традиційних духовних і культурних цінностей для регулювання міжособистісного спілкування осіб з метою забезпечення цілісності особистих і колективних інтересів, які охороняються відповідним законодавством.

Важливим у розрізі нашої роботи є дослідження наукових розробок з приводу визначення особливостей регулювання кримінально-процесуальних відносин у сфері моральності. Одразу зазначимо, що переважна більшість праць науковців була направлена на дослідження особливостей видових або внутрішньовидових методик розслідування конкретних кримінальних правопорушень проти

¹ Про захист суспільної моралі: Закон України від 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15#Text> (дата звернення – 20.02.2020).

² Ландіна А. В. Кримінально-правова охорона моральності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2005. 227 с.

³ Кулик С. Г. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти моральності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2016. 266 с.

моральності. Водночас ми вважаємо за необхідне сформувати міжвидову (родову) методику розслідування, але для цього необхідно визначити, що саме окремі науковці досліджували у своїх працях.

Так, Д. А. Сафронов визначив метою дослідження розробку науково обґрунтованої криміналістичної характеристики та загальних положень розслідування наруги над могилою. Для досягнення зазначеної мети автор передбачив вирішення таких завдань: дослідити особливості механізму злочинів, пов'язаних із наругою над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого та розробити їх криміналістичну характеристику; удосконалити рекомендації щодо процесу збирання й оцінки матеріалів дослідчої перевірки інформації про злочин у стадії порушення кримінальної справи; виділити типові слідчі ситуації, відповідні їм завдання розслідування, комплекси слідчих та інших дій на початковому етапі розслідування; визначити типові слідчі ситуації наступного етапу розслідування та відповідні їм завдання розслідування, комплекси слідчих та інших дій; розробити рекомендації для органів досудового розслідування щодо проведення окремих слідчих дій у справах зазначеної категорії¹. Як бачимо, автор вирішив досліджувати в певному розрізі початковий етап розслідування конкретних кримінальних правопорушень проти моральності, а також проведення окремих СРД.

Д. Г. Паляничко метою дисертаційного дослідження визначив розробку методики розслідування злочинів, пов'язаних із дитячою порнографією. Відповідно до поставленої мети у роботі були вирішені такі завдання: з'ясовано сутність понять порнографії, дитячої порнографії, порнографічних предметів, продукції еротичного характеру; здійснено криміналістичну класифікацію злочинів, пов'язаних із дитячою порнографією; розроблено криміналістичну характеристику злочинів даної категорії; визначено коло обставин, що підлягають доказуванню при розслідуванні злочинів, пов'язаних із дитячою порнографією; розглянуто особливості початкового

¹ Сафронов Д. А. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування наруги над могилою : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2012. 20 с.

та подальшого етапів розслідування досліджуваних злочинів; розглянуто тактику проведення найбільш типових слідчих дій¹. Тобто вчений дослідив окремі аспекти початкового етапу розслідування вандалізму, а також проведення окремих СРД.

Слід зазначити, що В. Ю. Мосяженко є однією з небагатьох вчених, які спробували дослідити міжвидову методику розслідування кримінальних правопорушень у сфері суспільної моралі. Метою дисертаційного дослідження авторка визначила розв'язання комплексного наукового завдання щодо визначення особливостей оперативно-розшукового та криміналістичного забезпечення виявлення та розслідування злочинів у сфері суспільної моралі, внесення науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення вітчизняного законодавства, а також розроблення рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності діяльності оперативних і слідчих підрозділів у протидії даним злочинам. Для досягнення цієї мети були поставлені такі задачі: розробити методологічні засади дослідження оперативно-розшукового та криміналістичного забезпечення виявлення та розслідування злочинів у сфері суспільної моралі; надати авторське бачення оперативно-розшукового та криміналістичного забезпечення виявлення та розслідування злочинів у сфері суспільної моралі, що має відповідати сучасним традиціям і пріоритетам забезпечення виявлення та розслідування злочинів; визначити сучасну оперативно-розшукову та криміналістичну характеристику злочинів у сфері суспільної моралі; проаналізувати зарубіжний досвід забезпечення виявлення та розслідування злочинів у сфері суспільної моралі; дослідити нормативно-правове забезпечення виявлення та розслідування злочинів у сфері суспільної моралі; науково обґрунтувати та визначити організаційні і тактичні засади забезпечення виявлення злочинів у сфері суспільної моралі оперативними підрозділами; науково обґрунтувати та визначити організаційні і тактичні засади забезпечення розслідування злочинів у сфері суспільної моралі слідчими підрозділами; розробити рекомендації з підвищення ефективності оперативно-розшукового

¹ Паляничко Д. Г. Методика розслідування злочинів, пов'язаних із дитячою понографією: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2013. 20 с.

та криміналістичного забезпечення виявлення та розслідування злочинів у сфері суспільної моралі; сформулювати пропозиції щодо вдосконалення законодавства, яке регламентує діяльність оперативних і слідчих підрозділів із забезпечення виявлення та розслідування злочинів у сфері суспільної моралі¹. Інакше кажучи, авторка направила свої пошуки на дослідження у сукупності оперативно-розшукового та криміналістичного забезпечення досліджуваної категорії протиправних діянь.

Метою дослідження К. Ю. Назаренко стало вирішення конкретного наукового завдання з розробки методики розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти та звідництвом. Комплексність мети, її багатоплановість зумовили необхідність вирішення таких задач: сформулювати поняття криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти та звідництвом, і визначити її структуру; окреслити типові способи вчинення злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти та звідництвом; визначити слідову картину злочину; з'ясувати зміст обстановки вчинення кримінального правопорушення; визначити криміналістично вагомі ознаки особи злочинця; систематизувати обставини, що підлягають встановленню у справах, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти та звідництвом; визначити типові слідчі ситуації, що виникають під час розслідування кримінального правопорушення; конкретизувати тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема огляду та допиту підозрюваного, потерпілого та свідка; з'ясувати особливості використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти та звідництвом².

У дисертаційному дослідженні К. В. Латиша метою дисертації визначено формування криміналістичної характеристики вандалізму

¹ Мосяженко В. Ю. Оперативно-розшукове та криміналістичне забезпечення виявлення та розслідування злочинів у сфері суспільної моралі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецький юридичний інститут МВС України. Кривий Ріг, 2015. 280 с.

² Назаренко К. Ю. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2016. 221 с.

та розроблення організаційно-тактичних основ його розслідування на підставі узагальнень слідчої та судової практики. Для досягнення цієї мети у дисертації передбачалося вирішення низки наукових завдань: визначити сутність вандалізму через історичну призму, з аналізом зарубіжного правового регулювання, та запропонувати його дефініцію, ознаки, види за певними критеріями; побудувати криміналістичну характеристику вандалізму; встановити криміналістично значущі елементи криміналістичної характеристики вандалізму й охарактеризувати їх відповідно до практики, що склалася; визначити типові слідчі ситуації досудового розслідування вандалізму, на підставі чого розробити систему типових слідчих версій у процесі розслідування вандалізму; запропонувати систему слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування вандалізму та розробити тактику проведення огляду місця події, допиту та обшуку; на підставі даних узагальнення матеріалів кримінальних проваджень та анкетування слідчих визначити проміжні (локальні) тактичні завдання розслідування вандалізму та розробити тактичні операції, які спрямовані на їхнє вирішення; встановити особливості застосування спеціальних знань при розслідуванні вандалізму¹.

У дослідженні М. В. Куратченко метою стало вирішення конкретного наукового завдання з розроблення криміналістичної характеристики, визначення особливостей розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією. Автором були вирішені наступні задачі: сформульовано поняття криміналістичної характеристики сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією, визначено його структуру; окреслено типові способи сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією; з'ясовано слідову картину та зміст обстановки вчинення кримінального правопорушення; визначено криміналістично вагомі ознаки особи злочинця, виділено віктимологічні групи потерпілих; виокремлено та систематизовано типові слідчі ситуації розслідування сутенерства та втягнення особи

¹ Латиш К. В. Криміналістична характеристика та організаційно-тактичні основи розслідування вандалізму : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 20 с.

в заняття проституцією; охарактеризовано форми взаємодії слідчого з працівниками оперативних підрозділів у справах про сутенерство та втягнення особи в заняття проституцією; конкретизовано тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема обшуку та допиту підозрюваного та свідка¹.

У ході власного дослідження В. О. Лазарев визначив структуру криміналістичної характеристики втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства; виокремив типові способи та засоби втягнення неповнолітнього в заняття проституцією; розкрив зміст обстановки втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства, визначив слідову картину злочину; визначив криміналістично вагомні ознаки особи злочинця (сутенера) та виділив віктимологічні групи неповнолітніх потерпілих; виявив обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства; виокремив і систематизував типові слідчі ситуації розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства; конкретизував організаційно-тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема огляду, одночасного допиту раніше допитаних осіб і пред'явлення для впізнання; з'ясував форми використання спеціальних знань при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства².

Слід зазначити, що Д. Є. Кирюха метою дослідження сформулював визначення теоретичних основ і розробку криміналістичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення практики розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти та звідництвом, з урахуванням сучасних особливостей протидії цим кримінальним правопорушенням. У ході дослідження автором було розкрито сутність створення або утримання місць

¹ Куратченко М. В. Розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2017. 231 с.

² Лазарев В. О. Криміналістична характеристика та особливості розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро. 2018. 251 с.

розпусти та звідництва як виду злочинної діяльності; сформовано наукові основи створення окремої методики розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти та звідництвом, визначено її структуру; визначено криміналістичну характеристику злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти та звідництвом, її основні елементи, розкрити їх зміст; визначено перелік і зміст обставин, що підлягають встановленню та доказуванню при розслідуванні злочинів, передбачених ст. 302 КК України, окреслено їх відмінності; сформовано типові слідчі ситуації при розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти та звідництвом; розкрито ознаки підстав, які є достатніми для початку досудового розслідування при виявленні злочинів, передбачених ст. 302 КК України; розроблено організаційні, тактичні та психологічні рекомендації проведення окремих слідчих (розшукових) дій і використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях за ст. 302 КК України з урахуванням особливостей розслідування цих злочинів¹.

А. І. Довгань визначив метою свого дослідження необхідність розгляду сучасного стану, ознак і динаміки втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом, а також заходів щодо протидії цьому явищу. Для досягнення цієї мети було вирішено такі завдання: з'ясовано стан наукової розробки проблематики розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом; окреслено криміналістичну характеристику втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом; охарактеризовано типові та специфічні слідчі ситуації та слідчі версії під час розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом; досліджено особливості взаємодії слідчого з іншими органами та підрозділами під час розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом; розкрито особливості організації та тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій, ухвалення процесуальних рішень під час розслідування втягнення

¹ Кирюха Д. Є. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Академія адвокатури України. Київ, 2019. 283 с.

неповнолітніх у заняття жебрацтвом; визначено типові види експертиз, які проводяться під час розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом¹.

Є. Ю. Буждиганчук у ході свого дослідження виокремила структуру криміналістичної характеристики сутенерства, вчиненого організованою групою, визначивши основні її елементи; систематизувала типові способи учинення досліджуваного кримінального правопорушення; розкрила зміст обстановки та слідової картини сутенерства; визначила структуру організованої групи та криміналістично вагомі ознаки її членів; сформувала коло обставин, які підлягають встановленню при розслідуванні сутенерства, вчиненого організованою групою; систематизувала типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування; охарактеризувала організаційно-тактичне забезпечення допиту підозрюваного, потерпілого та свідка; визначила особливості проведення слідчого експерименту².

Як бачимо, більшість науковців дійсно досліджували методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень проти моральності. Лише в роботі Д. Є. Кирюхи та К. Ю. Назаренко було досліджено ряд протиправних діянь, пов'язаних зі створенням та утриманням місць розпусти, а в роботі В. Ю. Мосяженко була спроба комплексно досліджено криміналістичне забезпечення розслідування правопорушень у сфері суспільної моралі. Необхідно зазначити, що в цих роботах взагалі комплексно не досліджено формування та наповнення структури криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти моральності, проведення окремих СРД, НСРД, використання спеціальних знань, подолання протидії розслідування та профілактична діяльність уповноважених осіб. Крім того, недостатньо, на нашу думку, були досліджені питання обставин, що підлягають встановленню, взаємодії різних

¹ Довгань А. І. Методика розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України. Львів, 2019. 212 с.

² Буждиганчук Є. Ю. Розслідування сутенерства, вчиненого організованою групою : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом». Київ, 2020. 259 с.

підрозділів, міжнародного співробітництва по визначеній категорії кримінальних проваджень. З огляду на вищевказане на це й буде направлено наше дослідження.

Одразу слід зазначити, що дослідження та наукові розробки методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень як криміналістичної категорії налічує уже не один десяток років, але остаточного визначення її сутності та поняття, а також наповнення структурними елементами вчені-криміналісти не надали й до сьогодні. Крім того, окремі методики можуть виникнути після зміни кримінального законодавства, та й взагалі багато складів протиправних діянь ще не має своєї алгоритмізації розслідування¹.

Загалом, як зазначають деякі науковців (В. П. Бахін, І. В. Гора, П. В. Цимбал), методика розслідування є засобом практичної реалізації положень (рекомендацій) криміналістичної техніки та криміналістичної тактики, бо поза реальними умовами розслідування конкретних злочинів немає їхнього застосування та використання².

В. Г. Танасевич визначає сутність методики як систему запропонованих із метою розкриття та попередження злочинів методів, прийомів із послідовного дослідження у процесі розслідування обставин вчинення злочину та викриття осіб, які його скоїли, що спирається на розроблені криміналістикою загальнотеоретичні положення, науково-технічні засоби та криміналістичну тактику³.

Інші науковці наголошують на тому, що визначена наукова категорія – це галузь (підсистема) криміналістики, яка містить засновані на законі криміналістичні рекомендації з розкриття конкретних видів (груп) злочинів і здійснюється у формі кримінально-процесуальної діяльності⁴. У такому ж розрізі окремі вчені зазначають, що методика розслідування є цілісною частиною

¹ Єфімов М. М. Розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності : навч. посібник. 2-е вид., доп. і перероб. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 188 с.

² Бахін В. П., Гора І. В., Цимбал П. В. Криміналістика : курс лекцій (ч. 1). Ірпінь : Акад. ДПС України, 2002. 436 с.

³ Танасевич В. Г. Теоретические основы методики расследования преступлений. *Советское государство и право*. 1976. № 6. С. 90–94.

⁴ Криминалистика : учебник / под ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. Москва : Юрид. лит., 1984. 344 с.

криміналістики, яка розглядає кримінальний досвід вчинення окремих видів злочинів і слідчу практику їх розслідування та розробляє на основі пізнання їх закономірностей з урахуванням даних криміналістичної техніки та тактики систему найбільш ефективних методів розслідування та попередження різних видів злочинів¹.

Ми підтримуємо позицію А. П. Шеремета, який наголошує на тому, що розроблення методик розслідування спирається на цілісну систему загальних положень (принципів), до яких можна віднести такі:

- обумовленість вказаних розробок потребами слідчої практики;
- реалізація принципу законності наукових рекомендацій, які повинні відповідати принципам кримінального процесу, етичності та гуманності;
- комплексне використання правових та інших джерел інформації;
- використання нових досягнень науково-технічного прогресу та передового слідчого досвіду, інших сфер практичної діяльності;
- оптимальний набір слідчих дій, тобто в будь-якій окремій методиці доцільно використовувати повну сукупність слідчих дій, яка забезпечує вирішення слідчої ситуації, досягнення мети розслідування².

Основним її завданням, на думку М. П. Яблокова й А. Ю. Головіна, є озброєння слідчих необхідним для їх професійної діяльності науково-методичним комплексом знань і навичок з розкриття, розслідування та попередження окремих видів злочинів у різних слідчих ситуаціях, що виникають у процесі здійснення такої діяльності³. Інакше кажучи, завдяки розробці на основі пізнання кримінальних закономірностей якраз і створюється система найбільш дієвих методичних рекомендацій з розслідування окремих видів протиправних діянь.

¹ Криміналістика : учебник / отв. ред. Н. П. Яблоков. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Юристъ, 2005. 781 с.

² Шермет А. П. Криміналістика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 2-ге вид. Київ : Центр учбової літ., 2009. 472 с.

³ Яблоков Н. П. Криміналістика: природа и система / Н. П. Яблоков, А. Ю. Головин. Москва : Юристъ, 2005. 650 с.

Отже, методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень – це система наукових положень, а також розроблених на їх основі методичних і практичних рекомендацій з розслідування окремих видів і груп протиправних діянь¹.

Стосовно структури цієї наукової категорії слід зазначити, що будь-яка методика розслідування має відповідні складові. Зокрема, у XX столітті на початку розробки окремих положень цієї наукової категорії визначали таку систему її елементів:

- обставини, що підлягають доказуванню по кримінальній справі;
- особливості порушення кримінальної справи;
- специфіка первинних слідчих дій і їх поєднання з оперативно-розшуковими заходами;
- особливості планування та побудови версій у справі;
- наступні слідчі дії;
- особливість роботи слідчого на завершальному етапі розслідування;
- особливості встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину².

На думку інших учених (Р. С. Белкін, Є. П. Іщенко, О. О. Топорков), структура окремих криміналістичних методик розслідування виглядала таким чином:

- коло обставин, що підлягають першочерговому та подальшому встановленню;
- типові слідчі ситуації, що виникають на різних етапах розслідування;
- висування версій і планування розслідування;
- первинні та наступні методи збирання доказової й іншої криміналістичної інформації;
- тактичні та методичні особливості окремих слідчих дій, криміналістичних операцій і взаємодії слідчих з оперативно-розшуковими органами;

¹ Єфімов М. М. Розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності : навч. посібник. 2-е вид., доп. і перероб. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 188 с.

² Криміналістика : учебник / под ред. проф. Р. С. Белкина. Москва : Юрид. лит., 1976. 558 с.

– особливості використання спеціальних знань при розслідуванні¹.

До прийняття нового КПК України науковці (Р. І. Благута, Р. І. Сибірня, В. М. Бараняк) визначали такі компоненти структури окремої криміналістичної методики:

- криміналістична характеристика злочину;
- особливості збирання, аналізу й оцінювання інформації на стадії порушення кримінальної справи;
- обставини, що підлягають установленню під час розслідування злочину;
- типові слідчі ситуації, що виникають під час розслідування злочину;
- типові слідчі версії та планування розслідування злочину;
- типові слідчі дії на початковому, подальшому та завершальному етапах розслідування злочину;
- особливості застосування науково-технічних засобів і спеціальних знань;
- профілактична робота слідчого за матеріалами розслідування;
- взаємодія слідчих, оперативно-розшукових, експертних та інших підрозділів у практичній діяльності розслідування злочинів².

В. І. Галаган у ході свого дослідження запропонував у структурі окремих криміналістичних методик виокремлювати наступні її елементи: 1) криміналістична характеристика злочинів; 2) обставини, що підлягають встановленню; 3) типові слідчі ситуації та напрями їх розв'язання на початковому та подальших етапах розслідування; 4) побудова та перевірка версій, планування розслідування; 5) особливості проведення слідчих дій на початковому етапі розслідування; 6) проведення слідчих дій на наступному та завершальному етапах розслідування³.

¹ Ищенко Е. П., Топорков А. А. Криминалистика : учебник. Изд. 2-е, испр. и доп. / под ред. Е. П. Ищенко. Москва : Контракт, Инфра-М, 2006. 748 с.

² Криміналістика : навч. посіб. / Р. І. Благута, Р. І. Сибірня, В. М. Бараняк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Київ : Атіка, 2012. 496 с.

³ Галаган В. І. Правові та криміналістичні проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності (на матеріалах органів внутрішніх справ України) : дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2003. 439 с.

З огляду на специфіку свого дослідження В. П. Корж виокремила наступні структурні елементи загальної дворівневої методики розслідування злочинів, скоєних організованими злочинними утвореннями у сфері економіки: 1) криміналістична характеристика економічних злочинів, скоєних організованими злочинними утвореннями; 2) типові дослідчі та слідчі ситуації, версії й особливості планування дослідчої перевірки, розслідування; 3) першочергові та наступні методи, прийоми та способи збирання доказів, іншої криміналістично значимої інформації; 4) організація колективних методів ведення дослідчої перевірки та розслідування; 5) організаційні особливості взаємодії слідчих з оперативними органами й органами, що мають контрольні повноваження, іншими державними органами, забезпечення безпеки учасників і суб'єктів криміналістичної діяльності по розкриттю та розслідуванню економічних злочинів, скоєних організованими злочинними утвореннями; 6) особливості тактики та методів проведення перевірочних і окремих слідчих дій, криміналістичних операцій; 7) першочергові та наступні методи дослідження документальних джерел криміналістично значимої інформації, 8) участь спеціалістів у дослідчій перевірці та розслідуванні; 9) криміналістичні методи, прийоми та способи забезпечення реального відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної зазначеними злочинами; 10) способи та методи подолання протидії слідству при виявленні, розкритті, розслідуванні зазначених злочинів; 11) особливості криміналістичної профілактики економічних злочинів, скоєних організованими злочинними утвореннями¹.

З прийняттям чинного КПК України в окремих методиках розслідування кримінальних правопорушень змінились певні аспекти. Так, зараз поняття кримінальної справи на досудовому розслідуванні відсутнє – має місце внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань і початок досудового розслідування; під час кримінального провадження не проводяться оперативно-розшукові

¹ Корж В. П. Теоретичні основи методики розслідування злочинів, скоюваних організованими злочинними утвореннями у сфері економічної діяльності : автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.09. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2003. 58 с.

заходи – але з'явилися НСРД. Незважаючи на ці зміни, потреба розробки окремих криміналістичних методик залишилась, особливо з огляду на потребу надання найбільш ефективних і доцільних рекомендацій з розслідування окремих видів протиправних діянь.

Отже, перелік завдань, які необхідно вирішити під час розслідування, звужується. Як засвідчує аналіз практики розслідування кримінальних правопорушень проти моральності у сфері статевих стосунків в умовах дії нового КПК України, ці завдання такі: перетворення отриманої в стадії виявлення ознак злочинів інформації в доказову; одержання нової доказової інформації; нейтралізація протидії розслідуванню. Процес вирішення поставлених завдань має паралельний характер, що обумовлює доцільність розподілу процесу розслідування на етапи. Зазначений перелік завдань є доволі специфічним, тобто для їх вирішення потрібні спеціально розроблені методи та засоби. Водночас існують і завдання неспецифічні, актуальні для процесу розслідування багатьох категорій злочинів. Однак і штучний розподіл за їхній рахунок процесу розслідування на етапи нераціональний. Узагалі підхід штучного наповнення структури кожної методики розслідування елементами, що містять типові для всіх злочинів рекомендації, неправильний¹.

Крім вказаних елементів, окремі науковці зазначали, що до найбільш важливих положень, спільних для всіх окремих методик розслідування кримінальних правопорушень, належить загальна криміналістична характеристика².

З огляду на загальні тенденції у їх розвитку Р. Л. Степанюк акцентує увагу на тому, що перспективними можна вважати подальші наукові дослідження, які будуть спрямовані на такі аспекти:

- розвиток уявлень про класифікацію окремих криміналістичних методик, їх структуру;
- формування та реалізація комплексних методик розслідування;

¹ Малярова В. О. Теоретичні основи формування методики розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 377–382.

² Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений : автореф. дисс... д-ра юрид. наук. Харьков, 1967. 43 с.

- впровадження особливостей тактики негласних слідчих (розшукових) дій;
- створення методичних рекомендацій як для досудового розслідування, так і для судового розгляду кримінальних справ¹.

Погоджуючись з наведеними твердженнями автора, ми також вважаємо за необхідне розглянути досліджувану категорію крізь призму формування та реалізації конкретних алгоритмів, які можуть мати практичне значення для працівників правоохоронних органів.

Зміни кримінально-процесуального, кримінального законодавства, а також загалом реформування правоохоронної системи України зумовили відповідні зміни в методиці розслідування окремих видів кримінальних правопорушень. На нашу думку, структура досліджуваної наукової категорії має такий вигляд:

- криміналістична характеристика;
- аналіз первинної інформації та початок кримінального провадження;
- обставини, що підлягають встановленню в кримінальному провадженні;
- типові слідчі ситуації розслідування;
- особливості проведення початкових СРД, НСРД та інших заходів;
- особливості проведення подальших СРД, НСРД та інших заходів;
- особливості використання спеціальних знань під час розслідування;
- профілактична діяльність уповноваженої особи стосовно причин та умов, що сприяли вчиненню протиправного діяння;
- особливості діяльності уповноваженої особи на завершальному етапі розслідування.

До наведеної системи ми включили також і криміналістичну характеристику та найбільш характерні елементи усіх можливих

¹ Степанюк Р. Л. Проблеми розвитку криміналістичної методики в умовах реформування кримінальної юстиції України. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2016. № 1 (12). С. 236–245.

методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень¹.

Підводячи підсумок, зазначимо, що комплексне дослідження кримінально-процесуальних відносин у сфері моральності можливе шляхом побудови міжвидової (родової) методики розслідування визначеної категорії протиправних діянь.

1.2. Поняття кримінального правопорушення проти моральності, його ознаки та місце у структурі злочинності

Вчинення кримінальних правопорушень проти моральності вимагає від уповноважених осіб (слідчого, дізнавача, прокурора) максимально швидко та якісно дослідити вказане діяння, адже це досить своєрідна група протиправних діянь, яка характеризується певною сукупністю специфічних ознак, притаманних виключно цьому виду діянь. Тому на початковому етапі розслідування необхідно визначити всі елементи складу правопорушення проти моральності (об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт, суб'єктивну сторону) з відповідними криміналістичними ознаками (слідова картина, обстановка вчинення). З огляду на зазначене вважаємо за необхідне надати формулювання поняття досліджуваної категорії діянь як об'єкта криміналістичних досліджень, визначити його ознаки та місце у структурі злочинності.

Загалом, на думку окремих науковців (М. І. Бажанов, І. О. Зінченко, В. В. Сташис, В. Я. Тацій), мораль – це один з основних способів нормативної регуляції дій людини. Мораль і право тісно переплітаються. Моральні норми суспільства, які домінують у державі, втілюються в законодавчих актах. І моральні, і правові норми є соціальними. Спільним для них є те, що обидва види слугують для регулювання й оцінки вчинків індивіда. До відмінностей можна

¹ Єфімов М. М. Розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності : навч. посібник. 2-е вид., допов. і перероб. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 188 с.

віднести наступне: 1) право розробляється державою, а мораль – суспільством; 2) право закріплене в державних актах, а мораль – ні; 3) за порушення норми права передбачаються санкції держави, за порушення норми моралі – суспільний осуд і критика¹.

Слід зазначити, що на основі проведеного дослідження Р. Б. Осокін встановив доктринальну дискусійність розуміння родового, видового та безпосереднього об'єктів кримінальних правопорушень, які зазіхають на моральність. Автор з урахуванням найважливіших конституційних засад сформулював і обґрунтував тезу про об'єктивну неможливість кримінально-правової заборони відновлення всього обсягу діянь, що посягають на моральні норми та цінності суспільства, з чого логічно випливає раціональність криміналізації лише деяких, найбільш соціально значущих морально-етичних відносин, до належної охорони та захисту яких на конкретному історичному етапі розвитку суспільства є публічний інтерес². Дане твердження ми повністю підтримуємо, адже, дійсно, логічно вбачається криміналізація лише деяких протиправних діянь.

О. І. Бандурка зазначив, що визначення кримінальних правопорушень проти моральності у сфері статевих стосунків як окремої кримінально-правової категорії передусім пов'язується з її змістом, тобто з тим, які саме злочини охоплюються цією категорією. Результати вивчення історії розвитку вітчизняного законодавства та сучасного кримінального законодавства зарубіжних країн демонструють, що у цьому питанні не існує єдності, адже одні й ті ж злочини у різні періоди розвитку національного законодавства та в різних державах можуть бути віднесені або до злочинів проти громадської безпеки, громадського порядку чи управління, або до злочинів проти громадського порядку та моральності,

¹ Кримінальне право України : Особлива частина : підруч. для студ. вищ. навч. закл. освіти / М. І. Бажанов, В. Я. Тацій, В. В. Сташис, І. О. Зінченко та ін.; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. К. : Юрінком Інтер; Х. : Право, 2009. 544 с.

² Осокин Р. Б. Теоретико-правовые основы уголовной ответственности за преступления против общественной нравственности : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Московский университет Министерства внутренних дел Российской Федерации. Москва, 2014. 47 с.

або до злочинів проти моральності, або до злочинів проти сім'ї та неповнолітніх, або до статевих злочинів¹.

В аспектах проблем юридичного визначення узагальнених концептів щодо об'єктів посягання заслуговує уваги цікава думка окремих авторів, які пропонують внести зміни до КК України та перенести з розділу III «Злочини проти волі, честі та гідності особи» такі норми, як «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини», «Захоплення заручників», «Експлуатація дітей», до розділу V «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина»; а «Підміна дитини», «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини» – до розділу XII «Злочини проти громадського порядку та моральності». Відповідно, розділ III доцільно назвати «Посягання на об'єкти культурної спадщини»².

З урахуванням можливої перспективи прийняття в майбутньому «Кодексу про злочини» та «Кодексу про кримінальні проступки», вважаємо, що варто окремо в кримінальному праві на доктринальному рівні сформулювати розділ «Злочини проти моральності».

З огляду на конкретний предмет дослідження (злочини, пов'язані із дитячою порнографією) Д. Г. Паляничко встановив, що дані про ввезення в Україну предметів дитячої порнографії з метою збуту, розповсюдження або їх виготовлення, зберігання, перевезення чи іншого переміщення з тією самою метою, або їх збут чи розповсюдження, а також примушування до участі у їх створенні неповнолітніх чи малолітніх, можуть свідчити про здійснення не одного виду злочину, а тягти за собою й інші злочини, зокрема такі, як: розбещення неповнолітніх, зґвалтування, насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом тощо. На підставі цього було виділено відповідний тип злочинів, а саме злочини проти основ суспільної моралі у сфері статевої недоторканності дітей³.

¹ Бандурка І. О. Щодо питання злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Наше право*. 2009. С. 95–99.

² Тертишник В. М., Ламанова І. С. Проблеми протидії посяганням на культурні цінності України. *Право і суспільство*. 2015. № 6/2. С. 161–166.

³ Паляничко Д. Г. Методика розслідування злочинів, пов'язаних із дитячою порнографією : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2013. 20 с.

В. О. Малярова вказує на те, що злочини проти моральності у сфері статевих стосунків – це однорідна за структурою сукупність кримінально-караних діянь сексуальної мотивації, характерними криміналістичними ознаками яких є однорідність і взаємообумовленість способів досягнення мети, механізму та слідів вчинення дій сексуального спрямування¹.

На нашу думку, поняття кримінального правопорушення проти моральності слід сформулювати як транснаціональне, протиправне, винне діяння (дія чи бездіяльність), вчинене відповідним суб'єктом, яке спричиняє шкоду суспільним відносинам у сфері моральності, що охороняються законодавством.

З приводу ознак кримінальних правопорушень, то їх вчені-криміналісти визначають і наповнюють по-різному. Наприклад, Р. Л. Степанюк вказує на те, що обов'язковими відмінними ознаками злочинів, вчинених у бюджетній сфері України, є: вчинення у специфічній сфері діяльності – бюджетній; предмет посягання (бюджетні кошти, інше державне або комунальне майно); суб'єкт злочину (особа, яка уповноважена або причетна до діяльності, пов'язаної з формуванням, розподілом і використанням бюджетних коштів, розпорядженням іншим державним, комунальним майном); вчинення злочину з використанням механізмів господарської діяльності. При цьому додатковими (факультативними) ознаками виступають корисливий мотив або недбале ставлення винної особи до своїх професійних функцій, спричинення матеріальної шкоди насамперед державі, місцевим громадам, а також зв'язок із порушеннями регулятивного законодавства².

За результатами проведеного дослідження ми визначили, що ознаками кримінальних правопорушень проти моральності є наступні елементи:

- транснаціональний характер вчиненого діяння;

¹ Малярова В. О. Визначення злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків через призму сучасного міжнародного законодавства. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. Том 26 (65). 2013. № 2–1 (Ч. 2). С. 222–228.

² Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2012. 458 с.

- протиправність і винність діяння (дії чи бездіяльності);
- суспільна небезпечність або суспільна шкідливість;
- суб'єкт кримінального правопорушення;
- специфічна сфері діяльності, якій спричиняють шкоду (сфера моральності);
- охорона суспільних відносин у сфері моральності кримінальним законодавством.

Зазначені діяння можуть мати транснаціональний характер. У більшості випадків кримінальні правопорушення проти моральності характеризуються стійкою, системною та планомірною діяльністю злочинців через антисоціальну поведінку.

З цього приводу доречною вважаємо думку К. О. Чаплинського, який вказує на те, що соціально-політичні зміни, які відбулися впродовж останніх років у країнах СНД, у тому числі і в Україні, безпосередньо вплинули на міжнародний характер організованої злочинності. На сьогодні Україна як центральноєвропейська держава, що займає важливе геополітичне становище, знаходиться в епіцентрі інтересів міжнародних організованих злочинних угруповань. Зарубіжні злочинні угруповання намагаються розширити сфери впливу за рахунок проникнення до нашої країни шляхом використання набутого кримінального досвіду, валютних коштів, ультрасучасного технічного забезпечення, апробування нових способів учинення та приховування злочинів і захисту своєї злочинної діяльності. Загалом транснаціональна злочинність на сьогодні вимиває величезні кошти з України, що посилює негативні тенденції у розвитку злочинності. Така ситуація вимагає прийняття невідкладних, неординарних і кардинальних рішень щодо організації протидії діяльності та розвитку організованих злочинних угруповань у країні та за її межами¹. Повністю підтримуючи зазначену думку, вважаємо за потрібне наголосити на тому, що у зв'язку з розвитком Інтернет-ресурсів значна кількість кримінальних правопорушень проти моральності може вчинятися у мережі. Тому

¹ Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених злочинними угрупованнями : монографія. Дніпропетровськ : Дніпр. держ. ун-т вн. справ, 2009. 373 с.

важливе значення має взаємодія правоохоронних органів, а також міжнародне співробітництво.

З приводу протиправності діяння варто вказати на те, що зміни законодавства вплинули на розуміння окремих кримінально-правових категорій. У той же час нами було з'ясовано окремі особливості досліджуваної категорії правопорушень. Так, їх обов'язковою ознакою є протиправність. Як формальна ознака злочину, про що вказують окремі автори, протиправність означає обов'язкову передбаченість його в кримінальному законі. Звідси випливає важливе положення про неможливість застосування кримінального закону за аналогією до такого діяння, що прямо у ньому не передбачене¹.

Стосовно винності зазначимо, що переконливою вважаємо думку Л. М. Лобойка, який, розвиваючи вчення про принцип диспозитивності, цілком резонно виділяє його важливу функцію – установлення специфічного кримінального процесуального режиму діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду під час початку та перебігу розслідування, судового провадження кримінальних проваджень для створення умов, необхідних для вільної реалізації зацікавленими суб'єктами своїх матеріальних і процесуальних прав². Слід підтримати тих науковців, які також визначають наріжним каменем кримінального судочинства презумпцію невинуватості, яка має ранг конституційного принципу, котрий є суттєвою гарантією, що захищає особу від сваволі, діє повною мірою та повним обсягом на всіх без винятку стадіях кримінального процесу, спрямована проти хибної практики обґрунтування обвинувачення недостатніми доказами. Схематично презумпція невинуватості полягає в тому, що особа може бути визнана винуватою (названа злочинцем) лише на підставі обвинувального вироку суду, що набрав законної сили. Важко собі уявити моральність ставлення держави до своїх громадян більш високого рівня, особливо в такій гостроконфліктній сфері, як боротьба із злочинністю³.

¹ Крайник Г. С. Поняття та ознаки злочину за кримінальним законодавством України / Г. С. Крайник, А. Є. Овчаренко. *Молодий вчений*. 2016. № 11 (38). С. 308–312.

² Лобойко Л. М. Принцип диспозитивності в кримінальному процесі України. Дніпропетровськ : Ліра, 2004. 216 с.

³ Гончаренко В. Г. Моральність як основоположна умова справедливого правосуддя. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. № 1. 2013. С. 121–128.

В. О. Ландіна вказує, що суспільна небезпечність у досліджуваній категорії діянь полягає в тому, що вони завдають істотної шкоди або ставлять під загрозу заповідання шкоди моральним основам суспільства, які необхідні для його нормального розвитку та прогресу: деформують духовно-етичні цінності суспільства та сприяють розвитку низьких інстинктів і потягів, підривають усталені принципи моральності у сфері статевих стосунків, а також негативно впливають на моральний і психологічний розвиток неповнолітніх¹.

Ми підтримуємо думку науковців, які визначають, що суспільна небезпечність діяння як ознака правопорушення оцінюється на двох рівнях: 1) законодавчому, коли законодавець криміналізує певне суспільно небезпечне діяння; 2) правозастосовному, коли орган дізнання, слідчий, прокурор, суддя оцінюють суспільну небезпечність учиненого конкретного злочину. Тому суспільна небезпечність і належить до оціночних понять. Критерієм оцінки суспільної небезпечності, її ступеня виступають об'єктивні та суб'єктивні ознаки злочину: об'єкт, на який посягає злочин, наслідки, спосіб учинення злочину, форма вини, мотив і мета тощо. Суспільна небезпечність злочинного діяння є фундаментальною категорією кримінального права, тому суспільна небезпека злочинного діяння повинна становити вихідний і кінцевий пункт якогось кримінально-правового дослідження. Тільки суспільна небезпечність як істотна ознака злочинного діяння дає можливість правильно осмислити інші кримінально-правові категорії, при цьому її саму досягнути можна лише через всю сукупність визначень інших кримінально-правових категорій².

В. А. Ломако, розглядаючи таке кримінальне правопорушення проти моральності, як наруга над могилою, зауважує, що суспільна небезпечність цього злочину полягає в тому, що дії, які його утворюють, грубо порушують суспільні відносини (згідно з даним

¹ Ландіна А. В. Кримінально-правова охорона моральності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2005. 227 с.

² Смирнов В. И. К вопросу об общественной опасности преступного деяния. Харьков : Константа, 2002. 135 с.

дослідженням порядок відносин між людьми в суспільстві), що забезпечують загальноприйняті моральні принципи, традиції та релігійні положення щодо поховання померлих і вияву поваги до пам'яті та праху покійних¹.

А. Є. Шалагін зазначає, що суспільна небезпечність кримінальних правопорушень проти моральності полягає в тому, що наслідки їх вчинення загрожують не тільки окремій особі, але й суспільству загалом. Автор доводить, що саме тому майже всі країни світу мають норми, у тій чи іншій мірі пов'язані з кримінально-правовою охороною суспільної моральності. Існування цих норм зумовлено необхідністю державного контролю за проституцією, обігом порнографічної продукції, захистом історико-культурних цінностей суспільства, охороною тварин і птахів, а також наявністю міжнародно-правових обов'язків на рівні міждержавних відносин².

Також доречною вбачаємо позицію науковців, які займалися вивченням проблем, пов'язаних із втягненням неповнолітніх у злочинну діяльність (вчинення злочинів, жебрацтво, пияцтво, азартні ігри), які вказують, що суспільна небезпечність цього злочину полягає в заподіянні шкоди духовно-моральному благополуччю особи, яка не досягла 16-річного віку, підготовці її до суспільно корисної діяльності³. Як бачимо, суспільна небезпечність (у випадках учинення кримінальних проступків – суспільна шкідливість) кримінальних правопорушень проти моральності є беззаперечною.

Слід наголосити, що серед найбільш розповсюджених діянь цієї категорії необхідно виділити наступні: наруга над могилою, іншим місцем поховання або тілом померлого (у середньому більше 1000 фактів на рік); ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів (у середньому більше 1000 фактів на рік); сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією

¹ Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 1196 с.

² Шалагін А. Е. Преступления против общественной нравственности: уголовно-правовой и криминологический анализ: монография. М.: Юрлитинформ, 2011. 256 с.

³ Яценко С. С. Ответственность за преступления против общественного порядка. К.: Вища школа, 1976. 92 с.

(у середньому більше 300 фактів на рік); створення або утримання місць розпусти та звідництво (у середньому більше 250 фактів на рік); жорстоке поводження з тваринами (у середньому більше 200 фактів на рік).

Розглядаючи питання доцільності встановлення кримінальної відповідальності, О. О. Пащенко, окрім зазначених вище принципів криміналізації, вказував на необхідність «моральної зумовленості» кримінально-правових норм. Як зазначає науковець, моральна зумовленість кримінально-правових норм простежується принаймні у двох аспектах: 1) останні повинні мати моральне підґрунтя, тобто не суперечити основним постулатам етики, що схвалюються більшістю населення нашої держави; 2) належним чином охороняти від злочинних посягань сферу суспільної моральності. Що стосується другого аспекту моральної зумовленості кримінально-правових норм (охорони сфери суспільної моральності від злочинних посягань), то науковець зазначає: у цілому чинне законодавство в цьому аспекті є адекватним, тобто охорона суспільної моральності в чинному КК України загалом здійснюється на належному рівні, проте наявні резерви для її вдосконалення¹.

Р. Б. Осокін аргументує точку зору про те, що, незважаючи на аналогічне українському ставлення до проституції в Англії (проституція не легалізована, але і кримінально не заборонена), обсяг криміналізації діянь, пов'язаних з проституцією та порнографією, істотно різниться. Виявлено вагому відмінність меж криміналізації діянь, що характеризують жорстоке поводження з тваринами. Зокрема, в англійському кримінальному законодавстві, на відміну від українського, введено кримінальну відповідальність за організацію боїв тварин, знаходження будь-якої людини в місці їх проведення, опублікування або надання дозволу для опублікування рекламних оголошень про проведення боїв між тваринами. Тобто обсяг кримінальних правопорушень проти моральності є не досить

¹ Пащенко О. О. Соціальна обумовленість кримінально-правових норм : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2019. 449 с.

оптимальним і таким, що відповідає потребам суспільства в належній регуляції та захисту певних моральних відносин¹.

Як наголошує В. О. Малярова, ціна злочинності проти моральності принципово не може бути виміряна у грошовому еквіваленті, адже завдає непоправних збитків генофонду нації: діти та молодь – найбільш вразливі до деформаційних процесів ціннісної системи координат, вони зазнають як психологічної, так і фізичної шкоди. Криміналізація та дисфункціональність сфери моральності становить суттєву загрозу національній безпеці України².

За результатами проведеного узагальнення основних напрямів протидії кримінальних правопорушень проти моральності у країнах ЄС ми дійшли до ряду висновків. Так, необхідно відмітити, що важливе значення має діяльність низки організацій, зокрема Міжнародної коаліції по боротьбі з торгівлею жінками (CATW). Коаліція називає десять причин, які показують, що легалізація проституції є причиною зростання торгівлі людьми. Наведені нижче аргументи поширюються на всі підтримувані державою форми проституції, включаючи (але, не обмежуючись цим) повномасштабну легалізацію публічних будинків і сутенерства, декриміналізацію індустрії сексуальних послуг, законодавче врегулювання проституції, наприклад, за допомогою реєстрації або обов'язкових медичних оглядів повій, а також будь-яку систему, при якій проституція визнана «секс-зайнятстю» та подається як варіант працевлаштування. Ось ці аргументи: легалізація/декриміналізація проституції подарунок сутенерам, торговцям жінками та індустрії сексу в цілому; легалізація/декриміналізація проституції та секс-індустрії сприяє зростанню секс-торгівлі; легалізація не контролює секс-індустрію – вона розширює її; легалізація живить

¹ Сокин Р. Б. Теоретико-правовые основы уголовной ответственности за преступления против общественной нравственности : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Московский университет Министерства внутренних дел Российской Федерации. Москва, 2014. 47 с.

² Малярова В. О. Визначення злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків через призму сучасного міжнародного законодавства. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. Том 26 (65). 2013. № 2–1 (Ч. 2). С. 222–228.

приховану, нелегальну та вуличну проституцію; легалізація проституції та декриміналізація секс-індустрії забезпечує зростання дитячої проституції; легалізація не захищає жінок, що займаються проституцією; легалізація проституції збільшує попит на це явище. Вона підсилює чоловічу мотивацію до покупки жінок для сексу в масштабах, що значно перевищують соціально прийнятні рамки дозволеного; легалізація проституції не сприяє жіночому здоров'ю; легалізація проституції не зміцнює вибір жінки; жінки, що працюють у проституції, не бажають її легалізації¹.

Крім того, вважаємо за необхідне привести дані дослідження Ю. Л. Юринця, який наголошує на тому, що зворотна тенденція до часткової декриміналізації порнографії намітилася в західноєвропейських і деяких інших державах у 60-ті – 70-ті рр. ХХ століття. У 1965–1969 рр. порнографія була практично повністю декриміналізована в Данії, у 1970 р. – у Швеції, у 1972 р. вона частково легалізована в Японії, у 1973 р. – у ФРН. У Великобританії текстуральна (літературна) порнографія перестала кримінально переслідуватися з 1976 р., а інші види порноматеріалів допущені до обмеженого обігу в 1989 р. Сьогодні основним напрямком кримінальної політики в даній сфері залишається захист духовного та фізичного розвитку від шкідливого впливу порнопродукції неповнолітніх. Режим часткової легалізації порнографії набуває все більшого поширення в останні роки. Наразі він існує в таких державах, як Австралія, Австрія, Азербайджан, Албанія, Вірменія, Бельгія, Федерація Боснії і Герцеговини, Угорщина, Німеччина, Грузія, Данія, Іспанія, Казахстан, Колумбія, Коста-Ріка, Латвія, Македонія, Нідерланди, Норвегія, Перу, Польща, Російська Федерація, Сальвадор, Словенія, США, Таджикистан, Узбекистан, Франція, Чехія, Швейцарія, Швеція, Естонія, Японія. За Кримінальними кодексами Австрії, Колумбії, Естонії взагалі карана тільки дитяча порнографія, у Бельгії, Данії, Іспанії, Коста-Ріці, Македонії, Мексиці, Сальвадорі, Словенії – лише дитяча порнографія та розповсюдження порнографії серед неповнолітніх, у Албанії, Федерації Боснії і Герцеговини, Перу,

¹ Маныч Е. Г. Проституция: криминологические и уголовно-правовые аспекты : монография / под ред. Н. П. Мелешко. М. : Юрлитинформ, 2011. 168 с.

Узбекистані – тільки поширення порнографії серед неповнолітніх. У деяких країнах (Німеччина, Латвія, Фінляндія, Чехія, Швейцарія) кримінальний законодавець ділить всю порнографічну продукцію на дві категорії: відносно допустиму («звичайна» порнографія) та абсолютно неприпустиму («кваліфікована» порнографія)¹.

Дослідження природи підстав і принципів криміналізації кримінальних правопорушень проти моральності показало, що масштабний характер негативних наслідків розглянутого концептуального пробілу для суспільства та широкого спектра соціально значущих правовідносин визначає необхідність розробити законодавчу, послідовну, науково обґрунтовану та характерну соціальним очікуванням суспільства стратегію кримінально-правового захисту суспільної моралі, яка відображатиме основні напрямки кримінальної політики щодо досліджуваної категорії діянь.

На думку Л. Кучанської, положення кримінального законодавства країн світу щодо системи злочинів проти моральності свідчить, що, незважаючи на особливості законодавчої техніки, різні підходи національних КК до конструювання окремих складів злочинів, існують певні спільні тенденції кримінально-правового регулювання кола діянь, що аналізуються. Традиційно до цих злочинів відносять дії, пов'язані з проституцією, розповсюдженням порнографічних матеріалів чи творів, що пропагують культ насильства чи жорстокості, але питання про юридичну природу таких діянь вирішується неоднозначно. Вони розглядаються як посягання на народне здоров'я, як злочини проти громадського порядку чи порядку управління, як статеві злочини. Навіть у державах, КК яких передбачає самостійну главу чи розділ, присвячений охороні моральності, немає єдності щодо самої назви цих злочинів².

¹ Юринець Ю. Л. Відповідальність за злочини, пов'язані з виготовленням і поширенням порнографічних предметів, у контексті міжнародних зобов'язань України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. № 2 (28). 2012. С. 257–270.

² Кучанська Л. Кримінальне законодавство про злочини проти моральності: порівняльно-правовий аспект. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 8. С. 124–127.

Звертаючись до досвіду Нідерландів, де після легалізації секс-індустрія переживає швидке зростання, одні науковці розглядають подібні наслідки як доказ небезпеки легалізації, а інші – як тимчасові труднощі в умовах нової ситуації. Прихильники легалізації наводять аргумент, що легалізація допоможе покінчити з експлуатацією незаконно ввезених у країну жінок-іммігранток. Проте, згідно зі звітом урядової Будапештської групи, 80 % жінок у борделях Нідерландів вивезено та продано з інших країн. Твердження про те, що легалізація допоможе покінчити з дитячою проституцією, також не відповідає дійсності, адже, наприклад, рівень дитячої проституції в Голландії у 90-ті роки різко зріс. За оцінкою організації «Права дитини» кількість дітей, задіяних у проституції, лише в одному Амстердамі зростає з чотирьох тисяч у 1996 році до 15 тисяч у 2001 році. Згідно з тими самими даними щонайменше п'ять тисяч дітей привезені з-за кордону. В основному це дівчатка з Нігерії. Автори роблять висновок, що за допомогою легалізації проституції країна наочно продемонструвала, що неспроможна припинити торгівлю людьми, так само як і домогтися викорінення інших форм сексуальної злочинності, зокрема сутенерства¹.

Зі свого боку Ю. Л. Юринець акцентує увагу на тому, що кримінальна відповідальність в Україні за виготовлення та поширення порнографічних предметів, якщо мова не йде про дитячу порнографію, врегульована суперечливо та не послідовно (ч. 1–3 ст. 301 КК України). З одного боку, встановлена відповідальність непропорційно жорстка порівняно з провинною, а з іншого боку, ця відповідальність (у вигляді штрафів) вища, ніж по деяких видах адміністративної відповідальності, що не відповідає уявленням про адміністративні проступки як менш значні, ніж кримінальні. Автор вказує, що зазначене доводить необхідність декриміналізації діянь, не пов'язаних з дитячою порнографією, на користь адміністративних покарань².

¹ Маньч Е. Г. Проституция: криминологические и уголовно-правовые аспекты: монография / под ред. Мелешко Н. П. М. : Юрлитинформ, 2011. 168 с.

² Юринець Ю. Л. Відповідальність за злочини, пов'язані з виготовленням і поширенням порнографічних предметів, у контексті міжнародних зобов'язань України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. № 2 (28). 2012. С. 257–270.

Крім того, слід зазначити, що більшість фахівців вказує на неготовність України до легалізації проституції через стереотипні уявлення громадян про жінок легкої поведінки та зацікавленість певних осіб тримати секс-бізнес «у тіні» через його прибутковість. За офіційною статистикою 2018 року, жінок легкої поведінки в Україні нараховується близько 80 тисяч, за неофіційною – значно більше. Майже кожна працівниця страждає від агресії клієнтів. Як вказують окремі експерти, в Україні офіційно проституція незаконна, і цим часто користуються правоохоронці. Так, на думку експертів, поліція використовує уразливе становище цих жінок, щоб певним чином ними маніпулювати. Це може бути вимагання грошей за «захист» або вимога надання безкоштовних секс-послуг. Тим часом Європа отримує мільйони доларів податків від секс-бізнесу. Там працівниці захищені законом, вони зобов'язані проходити медогляд кожні півроку, і клієнт може бути впевнений, що не отримує у подарунок букет хвороб. При цьому держава гарантує їй захист від будь-якої форми насилля та примусової праці. Зважаючи на це, можна погодитись із думкою експертів про безсумнівні переваги легалізації, проте поки що неприпустимою для українського суспільства, у якому досі переважає стереотипне уявлення, що людина, яка займається секс-роботою, є не такою, як всі, «поганою». Українці влаштовують мітинги проти легалізації, пишуть численні петиції. При цьому головна причина – фінансова, адже виводити з тіні такий прибутковий бізнес, який приносить мільйони своїм власникам, не вигідно. І всі ці шалені гроші заробляються ціною знущань над жінками¹.

Стосовно жорстокого поводження з тваринами зазначимо, що у 1965 році британський уряд ініціював перевірку належних умов утримання тварин в умовах інтенсивного тваринництва. На основі досліджень правозахисників і законодавців було сформульовано «П'ять свобод Брамбелла» таким чином: а) свобода від голоду та спраги, тобто надання доступу до води та їжі, які під-

¹ Електронний ресурс: URL: <https://www.unian.ua/society/10573698-eksperti-proyasnili-chomu-ukrajina-ne-gotova-do-legalizaciji-prostituticiji-video.html> (дата звернення – 19.10.2019).

тримують хороше здоров'я й активність; б) свобода від дискомфорту, тобто забезпечення відповідного середовища для проживання, включаючи житло, місце для сну та відпочинку; в) свобода від болю, травм або хвороби, тобто проведення превентивних заходів чи ранньої діагностики та лікування; г) свобода природної поведінки, тобто надання достатнього простору, відповідних сприятливих умов і пристосувань, а також компанії собі подібних; д) свобода від страху та стресу, тобто забезпечення відповідних умов і відносин, які виключають моральні страждання¹. Жорстоке поводження з тваринами є проблемним питанням у зарубіжних країнах вже не одне десятиліття, в Україні воно також актуальне та потребує законодавчого врегулювання.

У зв'язку із зазначеним запропоновано прийняття на законодавчому рівні посилення відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти моральності, оскільки відсутнє співвідношення з об'єктивними факторами: за умови легалізації окремих діянь злочинцю не потрібно реєструвати місце з надання послуг інтимного характеру, щоб сплачувати податки, адже відповідальність за їх вчинення від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Визначено, що пріоритетними напрямками формування концепції кримінальної політики, спрямованої на протидію протиправним діянням проти моральності, передусім повинна бути ефективна криміналізація, а також якісно сконструйовані кримінально-правові норми й ефективне застосування цих норм. Послідовність у реалізації зазначених напрямів має охоплювати всі галузі законодавства, які мають основними завданнями регулювання й охорону прав і свобод людини, у тому числі сфери суспільної моралі, реалізація яких можлива на законодавчому рівні.

¹ Five Freedoms // Farm Animal Welfare Council. Електронний ресурс : URL: <http://www.fawc.org.uk/freedoms.htm> (дата звернення – 06.06.2020).

РОЗДІЛ 2.

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ

2.1. Концепція криміналістичної характеристики та її значення для методики розслідування кримінальних правопорушень проти моральності

Будь-яка методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень має певну структуру, важливим елементом якої є криміналістична характеристика. Поняття криміналістичної характеристики як елемента методики, кількість, зміст і значення структурних елементів цієї наукової категорії залишаються невідзначеними та суперечливими. Більше того, на рубежі тисячоліть гостро постало питання щодо доцільності існування криміналістичної характеристики як наукової категорії загалом. Тому слід мати на увазі, що значення криміналістичної характеристики можна розділити на практичне та теоретичне. Для працівників поліції, які безпосередньо займаються розслідуванням, найбільш важливим є практичне застосування того чи іншого засобу, що допоможе у процесі розслідування. Тобто дійсна цінність криміналістичної характеристики того чи іншого виду кримінального правопорушення – це можливість її практичного застосування, можливість вирішити певні питання з огляду на неї та, звичайно,

можливість, спираючись на неї, спростити розслідування певної категорії протиправних діянь¹.

На основі аналізу наукової літератури нами було з'ясовано, що наразі недостатньо вивченою залишається проблема сучасної криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти моральності. Також, зважаючи на проведене опитування працівників правоохоронних органів, встановлено, що 91 % респондентів одним із найбільш перспективних напрямів підвищення ефективності розслідування вважають створення системи сталих кореляційних зв'язків між елементами криміналістичної характеристики досліджуваної групи протиправних діянь.

Поняття криміналістичної характеристики як частини криміналістичної методики, кількість, зміст і значення її елементів на сьогодні залишаються досі не визначеними та суперечливими, єдиного твердження стосовно поняття та наповнення криміналістичної характеристики у науковців немає. Наприклад, А. В. Старушкевич формулює її як засновану на практиці правоохоронних органів і криміналістичних досліджень модель системи зведених відомостей про криміналістично значущі ознаки виду, групи або конкретного злочину, яка має на меті оптимізацію процесу розслідування злочинів². В. П. Бахін і Б. Є Лук'янчиков, проаналізувавши різні погляди вчених на зазначене питання, визначили, що більшість авторів криміналістичну характеристику визначають як:

- інформаційну модель типових ознак певного виду (групи) злочинів;
- вірогідну модель події;
- систему даних (відомостей) про злочин, які допомагають розкриттю та розслідуванню;
- систему узагальнених фактичних даних, знання яких необхідне для організації розслідування злочинів;

¹ Єфімов М. М. Криміналістична характеристика як елемент методики розслідування кримінальних правопорушень проти моральності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ* : науковий журнал. 2020. № 3. С. 161–167.

² Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів : навч. посібник. К., 1997. 44 с.

- систему особливостей виду злочинів, які мають значення для розслідування;
- систему опису криміналістично значущих ознак злочинів з метою забезпечення їх розслідування та запобігання;
- склад події даного виду злочину, який вказує на його стійкі ознаки, що проявляються зовні як визначена за змістом, чітко вибудована система матеріальних та інтелектуальних слідів тощо¹.

Слід зазначити, що ми підтримуємо позицію Р. Л. Степанюка, який наголошує на тому, що кореляційні зв'язки між елементами криміналістичної характеристики певної групи злочинів і можливість їх встановлення та використання при вирішенні завдань щодо виявлення та розслідування злочинів має найбільше значення при дослідженні окремих кримінальних правопорушень².

Вважаємо за необхідне навести думку Л. О. Сергєєва, який, аналізуючи питання методики розслідування розкрадань майна у сфері будівництва, звернув увагу та підкреслив виключно важливе значення для розслідування знань про способи вчинення розкрадань; умови, у яких вони вчиняються, та особливості обстановки; особливості безпосереднього об'єкта посягання; особливості суб'єкта та суб'єктивної сторони злочинів; зв'язок розкрадань з іншими злочинами та діями, що не тягнуть кримінального покарання; взаємозв'язки між названими групами обставин³.

Л. Я. Драпкін дотримувався позиції, за якої криміналістична характеристика злочинів – це наукова категорія, в якій з достатнім ступенем конкретності описано типові ознаки та властивості події, обстановки, способу та механізму вчинення суспільно небезпечних діянь певної класифікаційної групи, процесу виникнення та локалізації доказів, типових ознак особистості

¹ Бахін В. П. Склад і призначення криміналістичної характеристики злочинів / В. П. Бахін, Б. Є. Лук'янчиков. *Правничий часопис Донецького університету*. 2000. № 1(4). С. 39–43.

² Степанюк Р. Л. Сутність і практичне значення криміналістичної характеристики злочинів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 5. С. 398–400.

³ Сергєєв Л. А. Расследование и предупреждение хищений, совершаемых при производстве строительных работ : автореф. дисс. канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 1966. 24 с.

та поведінки винних, потерпілих, а також стійкі особливості інших об'єктів посягань¹.

Доречним також навести думки О. Н. Колесніченка та В. О. Коновалової, які наголошували на тому, що, по-перше, криміналістична характеристика – це відомості про криміналістично значущі ознаки злочинів певного виду, по-друге, це система відомостей, яка спирається на структуру складу злочину (кримінальне право) та відповідну структуру предмета доказування (кримінально-процесуальне право). По-третє, це система відомостей, яка включає дані про закономірні зв'язки статистичного характеру між ознаками злочинів певного виду. По-четверте, це система відомостей, яка слугує побудові та перевірці слідчих версій. Саме з урахуванням цих положень вченими було сформульовано визначення поняття криміналістичної характеристики як системи відомостей (інформації) про криміналістично значущі ознаки злочинів певного виду, яка відбиває закономірні зв'язки між ними, слугує побудові та перевірці слідчих версій у розслідуванні конкретних злочинів².

Цікавою є позиція В. Д. Берназа, який відстоював важливість розробки криміналістичної характеристики, але вказував на те, що без дослідження матеріалів кримінальних проваджень неможливо надати узагальнені відомості певної групи кримінальних правопорушень. Саме тому автор акцентував увагу на тому, що це основана на державних статистичних даних науково обґрунтована система узагальненої інформації та їх джерел про обставини, які були доказані, та інші, які мали значення для попередження, виявлення, розслідування та судового розгляду досліджуваних злочинів зазначеної категорії³. Ми не можемо в повній мірі підтримати зазначену думку, адже вважаємо, що основну роль у побудові криміналістичної характеристики відіграє вивчення матеріалів судово-слідчої практики (кримінальних проваджень і справ).

¹ Драпкин Л. Я. Предмет доказывания и криминалистические характеристики преступлений. *Межвузовский сборник научных трудов*. Свердловск, 1978. Вып. 69. С. 17.

² Колесниченко А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений : учеб. пособие / А. Н. Колесниченко, В. Е. Коновалова. Харьков : Юрид. ин-т, 1985. 93 с.

³ Берназ В. Д. Криміналістична характеристика як наукова категорія. *Південно-український правничий часопис*. № 1. 2006. С. 16–18.

У свою чергу, В. В. Радаєв стосовно значення досліджуваної категорії зазначає, що воно полягає у наступних положеннях: 1) виявлення злочинів, висунення версій про злочинний характер тієї чи іншої події; 2) висунення версії про особу злочинця; 3) висунення версії про вчинення злочину групою осіб; 4) використання відомостей про типові місця приховання та реалізації викраденого для розшуку предметів посягання; 5) застосування даних про механізм слідоутворення для правильного визначення кола можливих джерел інформації про злочин, більш цілеспрямованої роботи з їх виявлення, для виявлення матеріальних слідів злочину в ході огляду¹.

Ми підтримуємо позицію В. О. Малярової, яка говорить про те, що ні кримінально-правова, ні кримінологічна, ні інші характеристики злочинів не здатні охопити низку ознак, що мають важливе значення для формування та реалізації криміналістичних методик. До таких ознак належать, зокрема, пов'язані з діями, спрямованими на підготовку до вчинення злочину та приховування його слідів, з механізмом слідоутворення тощо. Вони не входять до числа кримінально-правових чи кримінологічних, оскільки не мають правового значення та необхідних змістовних ознак. Відомості, наведені в цих характеристиках, не є однопорядковими та конкуруючими, хоча досить близькі за суттю. Вони призначаються для вирішення різних завдань, є складовими елементами різних систем, тому можуть вивчатися паралельно та в комплексі².

Акумулюючи наведені думки науковців, вважаємо за потрібне сформулювати визначення криміналістичної характеристики як системи відомостей про криміналістично значущі ознаки проти-правного діяння, яка відображає закономірні зв'язки між ними, слугує побудові та перевірці слідчих версій для вирішення основних завдань розслідування.

Варто зазначити, що визначена наукова категорія є динамічною. Іншими словами, вона може змінюватись залежно від конкретних

¹ Радаєв В. В. Криминалистическая характеристика преступлений и ее использование в следственной практике : лекция. Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1987. 24 с.

² Малярова В. О. Криміналістична методика: питання співвідношення криміналістичної характеристики з іншими. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. Випуск 35. Частина 1. Том 3. 2015. С. 111–113.

умов дійсності, проте її використання може мати різні напрямки у діяльності працівників правоохоронних органів. Наприклад, за ознаками способу, місця та часу його вчинення може бути висунута версія щодо особи злочинця, і навпаки, при затриманні правопорушника та в разі наявності даних про обставини правопорушення може бути побудована версія про вчинення цієї особою інших, ще не розкритих діянь.

Зі зміною способів і засобів злочинної діяльності трансформується і конкретна кількісна та якісна складова криміналістичних характеристик окремих видів кримінальних правопорушень. Елементи, які тепер відносять до криміналістичної характеристики, про що наголошує Р. С. Белкін, ураховувалися під час розробки окремих методик на момент їх виникнення. По-перше, у систему відомостей про злочин включаються лише ті криміналістично значущі ознаки (не будь-які, не однакові для всіх видів злочинів), які в межах певного виду (групи) можуть допомогти розкриттю та розслідуванню. По-друге, ці відомості набувають значення не самі по собі, а через виявлені між ними закономірні зв'язки: що саме (дії, знаряддя, сліди тощо), з чим пов'язано, яким чином, що за чим іде, що і за допомогою чого може бути виявлено та встановлено тощо¹.

Ми цілком підтримуємо твердження Р. Л. Степанюка, який зазначає, що перелік елементів криміналістичної характеристики змінюється у залежності від механізму та кримінально-правових складів кримінально-караних діянь².

Більшість авторів називають 4–5 елементів, причому майже всі називають предмет злочинного посягання, спосіб вчинення злочину, особу злочинця, «слідову картину» й обстановку вчинення злочину. Зокрема, М. В. Салтевський дійшов висновку, що елементи можна звести до чотирьох основних: предмет безпосереднього замаху; спосіб учинення злочину в його широкому розумінні; типова обстановка – «слідова картина» в її широкій інтерпретації; особа

¹ Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. *Злободневные вопросы российской криминалистики*. Москва : Норма-Инфра М, 2000. 990 с.

² Степанюк Р. Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. Ф. Волобуєва. Х. : НікаНова, 2012. 382 с.

злочинця»¹. У свою чергу, В. Ю. Шепітько, додавши до цього переліку особистість потерпілого та розділивши обстановку злочину на складові, серед елементів криміналістичної характеристики виділяє наступні: спосіб злочину; місце й обстановку; час учинення злочину; знаряддя та засоби вчинення злочину; предмет злочинного посягання; особистість потерпілого (жертви); особистість злочинця; типові сліди злочину².

А. В. Іщенко зазначає, що до структури криміналістичної характеристики злочинів традиційно відносять: слідову картину, спосіб учинення злочину, предмет злочинного посягання, дані про особу злочинця й особу потерпілого³. Цікаву систему елементів криміналістичної характеристики корисливо-насильницьких злочинів надав В. В. Тищенко: 1) дані про суб'єкта злочину; 2) дані про цілі та мотиви діяльності з вчинення злочинної діяльності; 3) дані про об'єкт злочинного посягання; 4) дані, що характеризують обстановку, в якій відбувався процес злочинної діяльності; 5) дані про механізм злочинної діяльності; 6) дані про наслідки вчинених злочинів⁴.

Криміналістичну характеристику розкрадань майна А. Ф. Волобуєв розглядає через призму як традиційних елементів, так і з урахуванням тієї специфіки, яку накладає на них підприємницька діяльність, а також взаємних зв'язків з іншими злочинами. Автор вказує, що вони утворюють єдину технологію злочинної діяльності: особливості предмета посягання (матеріальні цінності, грошові кошти, цінні папери). Крім того, А. Ф. Волобуєв виокремлює наступні елементи: обстановка вчинення злочину (загальноекономічні та правові умови підприємницької діяльності, організаційно-правові форми підприємств, стан контролю з боку відповідних державних органів, місце знаходження суб'єктів підприємництва

¹ Салтєвський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с.

² Шепітько В. Ю. Криміналістика: курс лекцій. Х. : Одиссей, 2005. 368 с.

³ Іщенко А. В. Фундаментальні та прикладні криміналістичні категорії. *Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф.* (05 листопада 2010 р., м. Запоріжжя) : у 3-х ч. Ч. 1. Запоріжжя, 2010. С. 180–182.

⁴ Тищенко В. В. Корыстно-насильственные преступления: криминалистический анализ : монография. Одесса : Юрид. лит., 2002. 360 с.

й існування між ними певних відносин тощо); способи підготовки, вчинення та приховування розкрадання (прийоми створення сприятливих умов для заволодіння майном, прийоми безпосереднього заволодіння майном і його використання, заходи щодо маскування розкрадання, вчинення супутніх розкраданню злочинів); сліди розкрадання (документів і речових доказів, свідчень осіб, що вказують на протиправне заволодіння майном); особливості суб'єкта розкрадання та супутніх злочинів (підприємця-фізичної особи, посадових осіб і службовців юридичної особи – суб'єкта підприємництва); особливості потерпілого від розкрадання (підприємця, окремих громадян)¹.

Отже, елементи криміналістичної характеристики є досить різноманітними. Надати їх вичерпний перелік практично неможливо, оскільки він постійно змінюється. Тому обмежимося лише узагальненим переліком. Усі елементи криміналістичної характеристики утворюють єдину структуру, тобто практичне призначення криміналістичної характеристики виявляється насамперед у використанні її інформаційного компонента, коли слідчий порівнює узагальнену модель певного виду злочину з криміналістично значущими ознаками, що мають місце в конкретному випадку виявлення та розслідування кримінальних правопорушень. При цьому кожен елемент криміналістичної характеристики складається з певних компонентів².

На разі необхідно розглянути думки науковців щодо складових криміналістичної характеристики правопорушень проти моральності. Зокрема, К. В. Латиш визначає серед системи елементів криміналістичної характеристики вандалізму такі: предмет злочинного посягання, способи вчинення вандалізму, обстановка, місце та час вчинення вандалізму, особа злочинця, типові сліди вандалізму³.

¹ Волобуєв А. Ф. Криміналістична характеристика розкрадань майна у сфері підприємницької діяльності. *Вісник Університету внутрішніх справ*. Вип. 2. Харків, 1997. С. 26–37.

² Єфімов М. М. Розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності: навч. посібник. 2-е вид., доп. і перероб. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 188 с.

³ Латиш К. В. Криміналістична характеристика та організаційно-тактичні основи розслідування вандалізму: автор. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 20 с.

К. Ю. Назаренко серед елементів криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти та звідництвом, виділяє наступні: 1) спосіб вчинення злочину; 2) обстановка злочину; 3) слідова картина; 4) особа злочинця¹. Д. Є. Кирюха, виходячи зі слідчої та судової практики, вважає, що структуру криміналістичної характеристики вищеназваних протиправних діянь складають наступні елементи: типові способи вчинення злочинів, обстановка вчинення злочинів, типова слідова картина, типова особа злочинця, типові мотиви та мета вчинення злочинів². Як бачимо, Д. Є. Кирюха додав до попередньої структури типові мотиви та мету вчинення кримінальних правопорушень.

Розглядаючи структуру криміналістичної характеристики сутенерства, М. В. Куратченко визначив наступний перелік складових: спосіб учинення злочину; обстановка злочину; слідова картина; особа злочинця; особа потерпілого³. Доречним одразу в розрізі цього твердження привести позицію В. О. Лазарева, який зазначив, що криміналістична характеристика втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства складається з таких елементів: спосіб вчинення злочину; засоби втягнення неповнолітнього в заняття проституцією; особа злочинця (сутенера); обстановка злочину; слідова картина; особа неповнолітнього потерпілого⁴. Як бачимо, В. О. Лазарев з огляду на специфіку свого дослідження додав до переліку елементів особу неповнолітнього потерпілого.

¹ Назаренко К. Ю. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2016. 221 с.

² Кирюха Д. Є. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Академія адвокатури України. Київ, 2019. 283 с.

³ Куратченко М. В. Розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2017. 20 с.

⁴ Лазарев В. О. Криміналістична характеристика та особливості розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2018. 251 с.

Даний елемент є в усіх криміналістичних характеристиках, що стосуються діяльності неповнолітніх. Так, Д. Г. Паляничко виділяє наступні елементи криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із дитячою порнографією: 1) дані про особу злочинця; 2) дані про особу потерпілого; 3) дані про предмет злочину; 4) дані, що характеризують обстановку, у якій протікає процес злочинної діяльності; 5) дані про механізм злочинної діяльності; 6) дані про наслідки вчинення злочину¹.

А. І. Довгань основними елементами криміналістичної характеристики втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом визначає такі: 1) спосіб вчинення кримінального правопорушення; 2) місце, обстановка та час вчинення кримінального правопорушення; 3) знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення; 4) предмет злочинного посягання; 5) особа потерпілого; 6) особа злочинця; 7) слідова картина².

На основі дослідження матеріалів кримінальних проваджень та аналізу проведеного анкетування працівників правоохоронних органів серед елементів криміналістичної характеристики сутенерства, вчиненого організованою групою, Є. Ю. Буждиганчук виокремила наступні: спосіб учинення злочину; обстановка злочину; слідова картина; особа потерпілого; особа злочинця (лідера та членів ОГ)³.

Заслугове на увагу думка В. В. Демідової, яка на основі дослідження матеріалів кримінальних справ і проваджень та на підставі аналізу результатів проведеного анкетування працівників правоохоронних органів серед елементів криміналістичної характеристики жорстокого поводження з тваринами виокремила наступні: спосіб учинення злочину; обстановка злочину; знаряддя злочину; слідова

¹ Паляничко Д. Г. Методика розслідування злочинів, пов'язаних із дитячою порнографією : автор. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2013. 20 с.

² Довгань А. І. Методика розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України. Львів, 2019. 212 с.

³ Буждиганчук Є. Ю. Розслідування сутенерства, вчиненого організованою групою : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом». Київ, 2020. 259 с.

картина; особа злочинця¹. Ми не можемо повністю погодитись з наведеною структурою, оскільки в ній відсутній один з основних елементів – предмет злочинного посягання. Адже при розслідуванні протиправних діянь, кваліфікованих за ст. 299 КК України, зазначена складова є обов'язковою для доказування.

На основі вищевикладеного та в результаті вивчення матеріалів кримінальних проваджень вважаємо за необхідне класифікувати криміналістичну характеристику правопорушень проти моральності. Зокрема, відповідно до сфери моральності визначено наступні групи: 1) речових та особистісних прав громадян (ст.ст. 297–300 КК України); 2) статевих стосунків (ст.ст. 301–303 КК України); 3) діяльності осіб, що не досягли повноліття (ч. 4 с. 301, ч. 3–4 ст. 302, ч. 3–4 ст. 303, ст. 304 КК України).

Відповідно до створеної класифікації криміналістичної характеристики протиправних діянь проти моральності здійснимо їх інформативне наповнення. Так, у першій групі кримінальних правопорушень (ст.ст. 297–300 КК України) виокремлено такі складові елементи: спосіб учинення кримінального правопорушення, обстановка вчинення кримінального правопорушення, слідова картина, предмет посягання, особа злочинця. Визначена група характеризується наявністю чітко окресленого предмета злочинного посягання як у кримінально-правовому, так і у криміналістичному розрізі.

У другій групі (ст.ст. 301–303 КК України) виділено спосіб учинення кримінального правопорушення, обстановку вчинення кримінального правопорушення, слідову картину, особу злочинця. Це найбільш класична структура серед усіх протиправних діянь проти моральності. Стосовно перших груп ми вважаємо доречною думку С. Г. Кулика, який визначає особливістю злочинів проти моральності невизначено широке (неперсоніфіковане) коло можливих потерпілих. Унаслідок цього за злочинами даної групи закріпився статус так званих «злочинів без жертв». Отже, особистість потерпілої особи

¹ Демідова В. В. Криміналістична характеристика жорстокого поведіння з тваринами: поняття та сутність. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішні справ*. № 1. 2018. С. 169–173.

не є характерним структурним елементом даної категорії злочинів. Таким чином, враховуючи вищезазначену обставину, більшу увагу в кримінологічній характеристиці злочинів проти моральності приділяємо даним про їх латентність (особливо природну)¹.

У третій групі (ч. 4 с. 301, ч. 3–4 ст. 302, ч. 3–4 ст. 303, ст. 304 КК України) особа потерпілого буде в будь-якому випадку, адже вони вчиняються стосовно осіб, які не досягли повноліття. Тому необхідно проводити СРД, НСРД з урахуванням особливостей спілкування з визначеною категорією потерпілих. В останній групі вирізняються такі елементи, як спосіб учинення кримінального правопорушення, обстановка вчинення кримінального правопорушення, слідова картина, особа потерпілого, особа злочинця.

Підсумовуючи, зазначимо, що криміналістична характеристика – це система відомостей про криміналістично значущі ознаки протиправного діяння, яка відображає закономірні зв'язки між ними, слугує побудові та перевірці слідчих версій для вирішення основних завдань розслідування.

2.2. Характеристика способу вчинення кримінальних правопорушень проти моральності та предмета злочинного посягання

Спосіб учинення кримінальних правопорушень проти моральності є важливим елементом криміналістичної характеристики, відомості про нього виступають фактичною базою для висунення та перевірки версій щодо особи злочинця, дозволяють встановити обстановку та слідову картину, оскільки для конкретних способів вчинення чи приховання протиправного діяння характерні певні види слідів і механізми їх утворення.

Ще в 70-х роках ХХ-го сторіччя Г. Г. Зуйков почав докладно досліджувати способи вчинення протиправних діянь. У ході свого

¹ Кулик С. Г. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти моральності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2016. 266 с.

дослідження автор дійшов до висновку, що досліджувану категорію можна сформулювати як систему дій під час підготовки, вчинення та приховування злочину, детермінованих умовами зовнішнього середовища та психофізичними властивостями особи, що можуть бути пов'язані з вибором використання відповідних знарядь або засобів та умов, місця і часу¹. Дещо пізніше М. П. Яблоков наголошував на тому, що залежно від специфічності винної поведінки, особливостей ситуацій, що виникають до та після вчинення злочину, й інших обставин структура способу вчинення злочину може бути тричленною (яка включає поведінку суб'єкта до, під час і після вчинення злочину), двочленною (у різних комбінаціях) та одночленною (характеризується поведінка суб'єкта лише під час самого злочинного діяння)².

В. В. Тіщенко до сутності способу вчинення відносить комплекс діянь злочинця з підготовки, вчинення та приховування злочину, обумовлених метою злочинного діяння, властивостями особи злочинця й обстановкою (об'єктивними та суб'єктивними факторами), результати яких відбиваються на матеріальних та інтелектуальних слідах, що характеризують психічні та фізичні риси особи злочинця³. Доречною в розрізі цього є думка Ю. В. Гавриліна, який наголошує на тому, що досліджувана складова криміналістичної характеристики має велике значення, оскільки способу вчинення злочину притаманні індивідуальна визначеність, відносна стійкість і відображення в навколишньому середовищі у вигляді слідів. Це дозволяє ідентифікувати злочинця за ознаками способу вчинення злочину⁴.

Поділяючи позиції попередніх науковців, С. М. Зав'ялов сформулював спосіб вчинення кримінального правопорушення як тріаду способів готування, вчинення та приховання. На думку автора,

¹ Зуйков Г. Г. Криминологическое учение о способе совершения преступления : автореф. дисс. д-ра юрид. наук. М., 1970. 41 с.

² Криминалистика: учебник для ВУЗов / отв. ред. проф. Н. П. Яблоков. М. : Изд-во БЕК, 1997. 704 с.

³ Тіщенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Х., 2003. 34 с.

⁴ Гаврилин Ю. В. Расследование преступлений против личности и собственности : учебное пособие. М. : «Ось-89», 2006. 384 с.

ними виступає різновид діяльності людини, якій притаманні соціально-психологічні якості, орієнтувальні, сенсомоторні особливості суб'єкта¹. Більш докладно до розподілу способу вчинення протиправного діяння підійшов Г. А. Матусовський, виділивши наступні його види: одноелементні, що складаються із дій без підготовки та приховування злочину; складні (двохелементні), які, крім основного елемента, включають дії по підготовці або приховуванню злочину; повні (трьохелементні), які включають підготовку, безпосереднє вчинення та приховування злочину².

Проаналізувавши вищенаведені наукові розробки вчених, ми підтримуємо позицію, що спосіб кримінального правопорушення необхідно розглядати у поєднанні його компонентів (підготовка, безпосереднє вчинення та приховування). У провадженнях про протиправні діяння проти моральності наявний повноструктурний склад, оскільки переважно (98 %) [Додаток А] мають місце елементи підготовки та приховування.

В. П. Бахін особливу увагу акцентує на тому, що для виявлення злочинців і розкриття злочинів найбільш важливим є повноструктурний зміст способу. Автор дану позицію обґрунтовує тим, що значну кількість суспільно небезпечних діянь вчинюють представники організованої та професійної злочинності, для яких підготовка до здійснення злочинів є елементом їхньої життєдіяльності, а приховування злочинної діяльності представляє систему забезпечення цієї життєдіяльності³.

Логічно буде розглядати по черзі структурні елементи способи вчинення. Стосовно підготовки до вчинення кримінальних правопорушень найбільш повно, на нашу думку, розкрив її заходи О. В. Баланюка, зокрема:

– підготовчі дії щодо приховування особистої участі (розроблення плану зі створення неправдивого алібі, що включає в себе

¹ Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ України. К., 2005. 20 с.

² Матусовський Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Харьков : Консум, 1999. 480 с.

³ Бахін В. П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002). К. : Типография журнала «Охрана труда», 2002. 268 с.

комплекс дій, спрямованих на створення в певних осіб неправильного уявлення про істинне місце перебування злочинця в конкретний час, попередню домовленість із неправдивими свідками та інше; підбір, придбання засобів, призначених для знищення слідів злочинця, а також підбір засобів, призначених для утруднення використання службово-пошукового собаки, та інше);

– підготовчі дії з приховання злочину в цілому та маскування окремих його обставин (виготовлення чи складання підроблених документів з метою приховання злочинних фінансово-господарських операцій чи справжніх обставин події; планування та підбір засобів і створення умов для вчинення інсценування події та інше);

– підготовчі дії зі створення умов для ухилення від відповідальності та продовження злочинної діяльності (вчинення дій, спрямованих на створення уявлення про винність у злочині інших осіб, або «об'єктивних» обставин, що призвели до злочинних наслідків; вербування й установка корумпованих зв'язків із відповідними посадовими особами органів влади й управління та інше)¹.

Питанням підготовчих заходів до вчинення кримінальних правопорушень проти моральності в окремих дослідженнях авторів вже була приділена достатня увага, тому наведемо декілька прикладів з їх робіт. Так, К. Ю. Назаренко визначила наступні заходи щодо підготовки до створення або утримання місць розпусти: планування злочину – 96 %; пошук приміщення чи іншого місця для розпусти – 59 %; облаштування приміщення чи іншого місця для розпусти – 47 %; добір осіб, які згодні за винагороду надавати інтимні послуги – 94 %; пошук клієнтів – 26 %; добір співучасників злочину – 22 %; розподіл ролей між співучасниками – 56 %².

Інші автори вказують, що лідери ОГ переважно застосовували такі підготовчі заходи до здійснення сутенерства: створення стійкої ОГ з розгалуженою ієрархічною структурою – 100 %; розроблення

¹ Баланюк О. В. Підготовка до злочину: поняття та криміналістична класифікація. *Актуальні проблеми держави і права*. 2006. С. 192–196.

² Назаренко К. Ю. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. 218 с.

плану злочинної діяльності, ознайомлення з ним усіх членів ОГ – 95 %; розподіл функцій між членами ОГ, добір необхідних учасників – 97 %; розроблення механізму взаємодії між членами ОГ – 84 %; підбір та облаштування приміщення чи іншого місця для розпусти, визначення особи, яка його утримує – 82 %; добір осіб, які згодні за винагороду (на постійній основі) надавати інтимні послуги (повій) – 100 %; пошук і створення «бази» клієнтів – 100 %; життя заходів щодо розповсюдження інформації з надання інтимних послуг – 37 %; здійснення технічного, фінансового й інформаційного забезпечення функціонування ОГ – 79 %; створення єдиного грошового фонду, визначення «утримувача каси» – 84 %; вироблення заходів з прикриття злочинної діяльності ОГ – 58 %; встановлення корумпованих зв'язків в органах державної влади й управління – 25 %¹.

В. О. Лазарев зазначав, що особи, які втягують неповнолітніх у заняття проституцією здебільшого (94 %) застосовували заходи щодо підготовки до вчинення правопорушення, зокрема: планування злочину – 98 %; пошук приміщення для надання інтимних послуг – 37 %; облаштування зазначеного приміщення – 18 %; добір співучасників звідництва та розподіл між ними функцій – 62 %; підбір неповнолітніх осіб для систематичного надання ними на постійній основі іншим особам сексуальних послуг – 82 %; вибір і підготовка засобів злочину – 79 %; створення у неповнолітнього мотивації до заняття проституцією – 57 %; пошук клієнтів – 26 %; визначення засобів зв'язку між сутенером і клієнтами – 49 %; розміщення оголошень у ЗМІ чи Інтернеті – 28 %; виготовлення візиток – 2 %².

Для вчинення, наприклад, наруги над могилою, жорстокого поводження з тваринами також є характерні заходи. Загалом аналіз матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] дав змогу

¹ Буждиганчук Є. Ю. Розслідування сутенерства, вчиненого організованою групою : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом». Київ, 2020. 259 с.

² Лазарев В. О. Криміналістичний аналіз способу втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. *Актуальні питання теорії та практики криміналістичної науки* : матеріали науково-практичного семінару (м. Дніпро, 16 травня 2018 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 101–104.

зробити висновок, що злочинцями здебільшого (97 %) застосовували заходи щодо підготовки до кримінальних правопорушень проти моральності, зокрема:

- планування вчинення кримінального правопорушення проти моральності – 94 %;
- вибір предмета чи об'єкта посягання (відповідне місце поховання, кладовище, меморіал, тварина, відповідне приміщення для надання послуг інтимного характеру) – 74 %;
- добір співучасників вчинення кримінального правопорушення – 17 %;
- облаштування приміщення чи іншого місця для вчинення протиправних діянь (жорстоке поводження з тваринами, надання послуг інтимного характеру, студія для відеозапису) – 37 %;
- добір осіб, які згодні за винагороду надавати інтимні послуги – 35 %;
- пошук клієнтів для отримання відповідних послуг чи матеріалів – 15 %;
- розподіл ролей між співучасниками – 14 %;
- підготовка знарядь для вчинення кримінального правопорушення (для руйнування місць поховань, для нанесення ушкоджень чи завдання болю тваринам) – 42 % (Додаток В, діаграма № 2).

Говорячи про безпосереднє вчинення кримінального правопорушення, доречно навести твердження С. М. Зав'ялова, який зазначає, що у структурі способу вчинення важливе місце займає реалізація сформованого злочинного наміру, що втілюється в окремих практичних діях суб'єкта. Здійснюючи злочинний намір, він вивчає й аналізує низку обставин, за яких має діяти, зважає на можливості осіб, з якими планує вчинити злочин. Як правило, на цьому етапі суб'єкт окреслює план своїх дій, обмірковує послідовність виконання деяких з них, готує знаряддя та засоби вчинення злочину, обирає спосіб їх застосування, продумує усунення певних перешкод, способи маскування слідів злочину¹. Зважаючи на це,

¹ Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ України. К., 2005. 231 с.

також досить цікавою є думка Є. Ю. Буждиганчук, яка наголошує на тому, що відомості про спосіб сутенерства є фактичною базою для висунення та перевірки версій щодо лідера та членів ОГ і дозволяють встановити обстановку та слідову картину злочину, оскільки для конкретних способів вчинення чи приховання злочину характерні певні види слідів і механізми їх утворення. На думку авторки, зазначений елемент є центральним у структурі криміналістичної характеристики злочину¹.

Якщо говорити про конкретні склади кримінальних правопорушень проти моральності, то необхідно зазначити, що способи їх вчинення залежать від конкретної диспозиції статті КК України. Тому, на нашу думку, необхідно для початку охарактеризувати навести окремі з них.

Так, спосіб учинення вандалізму – умисні протиправні дії з глумління, наруги, знищення, зруйнування, зіпсування або заподіяння шкоди іншим чином предмету злочинного посягання, які є такими, що ображають громадську моральність і спричиняють матеріальну шкоду, пов'язану з відновленням предмета злочинного посягання. Виражається вандалізм у двох формах: наруга (у вигляді осквернення та глумління) та заподіяння шкоди (шляхом знищення, зруйнування, зіпсування). Способи вчинення вандалізму можна диференціювати за такими класифікаційними ознаками: за предметом злочинного посягання, за видами вандалізму, за тривалістю вчинення, за мотивами вчинення, за видами використовуваних знарядь, за характером локалізації, за особою, яка вчинила акт вандалізму, за характером учинення вандалізму².

Наразі збільшуються випадки наруги над могилою шляхом осквернення чи руйнування братської могили, меморіалів жертвам Голодомору та політичних репресій, могили Невідомого сол-

¹ Буждиганчук Є. Ю. Деякі аспекти способу вчинення сутенерства організованою групою. *Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 20–21 берез. 2020 р.). Харків : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2020. С. 129–133.

² Латись К. В. Криміналістична характеристика та організаційно-тактичні основи розслідування вандалізму : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 20 с.

дата. Це пов'язано з діяльністю неформальних організацій (расистські формування, Біле братство). Крім того, доволі поширеними стають здійснення руйнування й осквернення пам'ятників бійцям Антитерористичної операції й Операції об'єднаних сил.

Так, у ніч на 01 серпня 2019 року на кладовищі у Новоград-Волинському було пошкоджено 16 пам'ятників, з них 3 – на місцях поховань воїнів-АТОвців¹.

Створення предметів дитячої порнографії здійснюється за допомогою фіксації сексуальних дій із неповнолітньою особою різноманітними способами, найпоширенішими серед яких є фото-, відеозйомка, а також шляхом прямої трансляції через вебкамеру в режимі реального часу через Інтернет. Після створення оригіналу порнографічного предмета злочинець виготовляє його копії та піддає монтажу порнографічний матеріал, який згодом потрапляє на склад, де зберігається, а далі реалізується оптом або в роздріб через торговельні точки. Автором встановлено різноманітні способи поширення продукції дитячої порнографії, а саме: її збут через місця продажу, переміщення через кордон із подальшою реалізацією, а також поширення дитячої порнографії через Інтернет².

Під утриманням місць розпусти вчений визначає дії, що забезпечують його використання та функціонування, а саме: пошук клієнтів; оплата оренди приміщень, транспортних витрат; підтримання об'єкта у стані придатності для використання як місця розпусти (оплата комунальних послуг, охорона, прибирання). Звідництво, у свою чергу, визначається як своєрідне посередництво для розпусти. Воно полягає у знайомстві й організації зустрічей таких осіб, схильних до розпусти тощо³.

К. Ю. Назаренко визначила основні способи вчинення кримінальних правопорушень таким чином: утворення місця для

¹ Електронний ресурс: URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/08/2/7222582/> (дата звернення – 07.12.2019).

² Паляничко Д. Г. Методика розслідування злочинів, пов'язаних із дитячою порнографією : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2013. 20 с.

³ Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар. 4-ге вид., доповн. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Х. : Одіссей, 2008. 1208 с.

надання інтимних послуг – 12 %; створення умов для ефективного функціонування місця для розпусти з метою отримання значних прибутків – 43 %; схилення осіб до надання інтимних послуг (шантаж, компрометація, використання службової залежності, грошова винагорода) – 57 %; координація діяльністю із надання інтимних послуг і звідництва – 24 %; знайомство й організація зустрічей для надання інтимних послуг – 42 %; утримання місця для розпусти та звідництва – 76 %¹.

Так, для отримання інформації про матеріальний стан потенційних жертв грабіжники створили місця розпусти. Після розваг із жителями та гостями міста дівчата повідомляли власникам борделю інформацію про осіб, які потребують «уваги», зокрема, адресу проживання, наявність грошей або цінностей, їхнє місцезнаходження у будинку чи квартирі, варіанти проникнення до житла, а також наявність або відсутність камер відеоспостереження².

Доречною є думка В. О. Гацелюка, який наголошує на тому, що принципова відмінність між поняттями «втягнення» та «використання» полягає в наступному. «Втягнення» – це схилення дитини до злочину або іншої негативної девіації, тобто здійснення дитиною активної протиправної або аморальної дії (крадіжки, шахрайства, вживання спиртних напоїв, жебракування та ін.), а «використання» означає сприйняття злочинцем дитини не як людини, а як корисної для нього речі, що своїм видом спонукає інших осіб до безоплатної передачі певних матеріальних цінностей (грошей, продуктів та ін.)³.

Так, у Львові поліція закрила організований групою злочинців «салон еротичного масажу», де працівниці надавали клієнтам платні сексуальні послуги, вартість яких починалась

¹ Назаренко К. Ю. Методика розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 190 с.

² Електронний ресурс : URL: https://gazeta.ua/articles/np/_poviyi-pracuvuvali-nabandu-grabizhnikiv/949970 (дата звернення – 12.03.2020).

³ Гацелюк В. О. Кримінальна відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: історія трансформації законодавчої ініціативи. *Боротьба з правопорушеннями у молодіжному середовищі*: вітчизняний та міжнародний досвід : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 02 червня 2010 р. Донецьк, 2010. С. 53–57.

від 650 грн. Найчастіше зловмисники втягували у зайняття проституцією молодих привабливих дівчат, які опинилися у скрутних життєвих ситуаціях. Адміністраторкою борделю працювала 29-річна жінка, а повіями – троє дівчат віком від 20 до 24 років. Усі вони є мешканками Львівщини¹.

В. С. Соловйов акцентує увагу на тому, що втягнення неповнолітніх у заняття проституцією відрізняється специфікою механізму індивідуальної злочинної поведінки. Для досягнення мети злочинцем використовується чотирьохкомпонентна модель впливу на неповнолітнього: залучення в кримінальний контакт; використання фонових чинників; вплив на потенційно віктимогенні «мішені»; стимулювання активності неповнолітнього у сфері «секс-бізнесу». Сумарним результатом дії перерахованих компонентів є схилення до заняття проституцією². Стосовно безпосереднього втягнення неповнолітнього у заняття проституцією, тобто у надання сексуальних послуг за плату, слід зазначити, що воно може здійснюватися шляхом застосування насильства чи погрози його застосування, знищення чи пошкодження майна, шантажу (наприклад, у формі погрози повідомити батькам, сусідам, товаришам неповнолітнього відомості, що його компрометують) або обману (наприклад, у формі обіцяння надати роботу масажистки, артистки, офіціантки, одружитися, сприяти участі у конкурсі без наміру виконати обіцяне)³.

М. В. Куратченко наголошує на наступних способах втягнення особи у заняття проституцією: обман (23 %); зловживання довірою (11 %); шантажування (10 %); заволодінням документами особи (9 %); компрометація (8 %); використання службового

¹ Електронний ресурс: URL: https://gazeta.ua/articles/np/_polunichka-zamist-masazhu-vikrili-bordel-scho-pracuyuvav-yak-salon/974014 (дата звернення – 15.08.2020).

² Соловьев В. С. Предупреждение вовлечения несовершеннолетних в занятие проституцией (по материалам Центрального федерального округа) : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Воронежский институт Министерства внутренних дел Российской Федерации. Воронеж, 2013. 18 с.

³ Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 27 лютого 2004 р. Електронний ресурс: URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04> (дата звернення – 17.11.2019).

становища (2 %). Крім того, автором були виявлено факти добровільної згоди особи на заняття проституцією (37 %)¹.

Нами було виділено та проаналізовано на основі матеріалів кримінальних проваджень способи втягнення неповнолітніх у заняття проституцією, зокрема: застосування мотивуючих засобів – 53 %; застосування фізичного насильства – 17 %; використання емоційної залежності – 16 %; використання алкогольної чи наркотичної залежності – 15 %; викрадення – 14 %; компрометація чи шантажування (погроза видати компрометуючу інформацію інтимного чи особистого характеру) – 12 %; використання психічного стану особи – 9 %; обман – 9 %; погроза застосування фізичного насильства – 8 %; схилення до відпрацювання боргу (грошова або інша матеріальна заборгованість) – 8 %; сексуальне насильство – 5 %².

Також необхідно акцентувати увагу на поширенні інтернет-проституції, коли інтимні послуги клієнтам надаються з використанням вебкамер у режимі «on-line» трансляції. Також наголошено на збільшенні кількості порностудій (особливо із залученням неповнолітніх).

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] дав змогу зробити висновок, що способи безпосереднього вчинення кримінальних правопорушень проти моральності в загальному вигляді мають такий вигляд:

- наруга над могилою (у вигляді осквернення та глумління) (12 %);
- заподіяння шкоди місцю поховання, меморіалу (шляхом знищення, зруйнування, зіпсування) (9 %);
- жорстоке поводження з тваринами (7 %);
- створення порнографічних предметів (фото-, відеозйомка, а також шляхом прямої трансляції через вебкамеру в режимі реального часу через Інтернет) (19 %);

¹ Куратченко М. В. Розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2017. 219 с.

² Єфімов М. М. Теоретичні засади методики розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства: монографія / Микола Миколайович Єфімов, Владислав Олександрович Лазарев. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 232 с.

- створення місць розпусти (4 %).
- втягнення до зайняття проституцією (шляхом шантажування, компрометації, обману тощо) (8 %);
- втягнення неповнолітнього в протиправну діяльність (27 %);
- інші (14 %) (Додаток В, діаграма № 3).

Говорячи про спосіб приховування, зазначимо, що він як самостійне явище, про що говорить М. В. Салтевський, реалізується тоді, коли злочин вчинений, у багатьох випадках зареєстрований, і щодо нього ведеться розслідування. Усе це докорінно перебудовує систему його детермінуючих факторів. Коло можливих дій суб'єкта значно розширюється та може включати обмову, неправдиві показання, залякування свідків, наклеп, підробку документів тощо. У злочинах, учинених у співучасті, спосіб учинення може бути один, а способи приховування – різні в кожного співучасника¹. З приводу визначення даної категорії ми підтримуємо М. В. Даньшина, який формулює спосіб приховування як заснований на реалізації системи об'єктивних і суб'єктивних факторів дійсності комплекс дій чи бездіяльність особи, що приховує злочин до, в момент або після вчинення злочину².

Також доречною вбачаємо позицію Р. С. Белкіна, який, говорячи про детермінацію способу приховування злочину, відзначає, що на нього впливають ті ж фактори, що і на спосіб вчинення злочину. Зокрема, об'єктивна обстановка вчинення злочину; фактори, що характеризують місце та час вчинення дій, які складаються переважно з соціальних, побутових, виробничих та інших позицій; якість і властивості матеріальних об'єктів на місці приховування злочину; метеорологічні умови та час приховування³. Дійсно, зазначена складова вчинення протиправного діяння формується з огляду на ряд супутніх умов і факторів.

¹ Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. К. : Кондор, 2005. 588 с.

² Даньшин М. В. Класифікація способів приховування злочинів в криміналістиці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Х., 2000. 20 с.

³ Курс криміналістики: учеб. пособие для вузов, 3-е изд., доп. М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право. 2001. 846 с.

Серед конкретних способів приховування вчинення окремих кримінальних правопорушень проти моральності деякі вчені, наприклад, визначають найбільш типові способи маскування діяльності місць, де надаються послуги інтимного характеру, втягуються особи в заняття проституцією та вчиняються факти сутенерства. Автори акцентують увагу на тому, що способи встановлення маскування цих місць залежать, природно, від способів самого маскування. Найчастіше застосовуються: замовлення послуг повій співробітниками правоохоронних органів під виглядом клієнтів кубла із записом телефонної розмови, при якому проводиться замовлення; попереднє прослуховування телефонних переговорів; дослідження записів первинного обліку, з яких іноді видно дійсний характер послуг, що надаються (позначки, що вказують на спосіб статевих зносин, від яких залежать розцінки, і т.п.); допити виявлених клієнтів. Також акцентують увагу на тому, що якщо мова йде про вчинення сутенерства організованою групою, то, як правило, ця ж група здійснює і залучення в заняття проституцією, тобто здійснює тяжкий злочин, що дає можливість проведення оперативного експерименту, впровадження, заходи ПТП (прослуховування телефонних переговорів)¹.

Стосовно способів приховування втягнення неповнолітнього в зайняття проституцією нами зроблено висновок, що найбільш розповсюдженими серед них, є такі: відмова від дачі показань – 69 %; висунення неправдивого алібі – 37 %; давання неправдивих свідчень у разі викриття сутенерства – 54 %; маскування цільового призначення приміщення чи іншого місця з надання інтимних послуг – 76 %; ліквідація слідів і засобів втягнення неповнолітнього в проституцію – 71 %; використання корумпованих зв'язків у правоохоронних органах, органах влади й управління – 7 %².

¹ Цыркун С. А. Выявление и расследование преступлений, связанных с содержанием притонов для занятия проституцией : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Московская государственная юридическая академия. Москва, 2004. 21 с.

² Єфімов М. М. Теоретичні засади методики розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства: монографія / Микола Миколайович Єфімов, Владислав Олександрович Лазарев. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 232 с.

Тобто обов'язковим способом приховування утворення місць розпусти та сутенерства є маскування своєї діяльності під виглядом масажних салонів, саун. Також у більшості випадків сутенери використовують корумповані зв'язки для прикриття своєї діяльності.

Так, поліція Києва закрила низку елітних стриптиз-клубів на Печерську. У них надавали сексуальні послуги за 4 тис. грн на годину. Саме таку суму спілники розподіляли від діяльності: 50 % власникам закладу, решта – повіям. Після виявлення «розважальних» закладів правоохоронці провели там санкціоновані обшуки та вилучили речові докази – гроші, комп'ютерну техніку, банківські картки, мобільні телефони та чорнові записи. Головним організатором цього бізнесу був 53-річний киянин. Він забезпечував діяльність адміністраторів, які займалися пошуком клієнтів і вели бухгалтерську роботу. Серед учасників були 7 жінок і 1 чоловік. Гроші, отримані від надання пікантних послуг, адміністратори передавали власнику клубу особисто в руки або перераховували на банківські рахунки¹.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] дав змогу зробити висновок, що способи приховування вчинення окремих кримінальних правопорушень проти моральності загалом мають такий вигляд: зникнення з місця вчинення окремих кримінальних правопорушень мало місце у 94 % випадків, у тому числі з використанням автотранспорту (29 %); знищення знарядь окремих кримінальних правопорушень (84 %); знищення одягу, взуття (12 %); відмова від дачі показань – 58 %; висунення неправдивого алібі – 43 %; давання неправдивих свідчень у разі викриття – 54 %; використання корумпованих зв'язків у правоохоронних органах, органах влади й управління – 5 % (Діаграма № 4).

Зазначимо, що питання предмета злочинного посягання в системі криміналістичної характеристики окремих протиправних діянь є досить дискусійним. Ми вважаємо правильною думку С. Ф. Кравцова, який вказував, що в літературі існують не менш як п'ять різних, а іноді й взагалі таких, що виключають один одного, поглядів на

¹ Електронний пєсупс: URL: https://gazeta.ua/articles/kiev-life/_4-tis-grn-za-godinu-na-pechersku-vikrili-elitnij-bordel/956116 (дата звернення – 24.04.2020).

саме поняття предмета злочину та його обсягу¹. Доречною також вважаємо позицію А. А. Музики та Є. В. Лашука, які наголошували на тому, що предмет злочину є факультативною ознакою об'єкта злочину, тож відносити його до структури суспільних відносин чи об'єктивної сторони складу злочину видається некоректним². Тому вводити предмет злочину чи ні до системи криміналістичної характеристики певного правопорушення залишається на розсуд конкретного автора з огляду на об'єктивні умови його вчинення.

Діаграма № 4. Способи приховування кримінальних правопорушень проти моральності

¹ Кравцов С. Ф. Проблема предмета преступления в советском уголовном праве. *Вопросы теории и практики борьбы с преступностью*. Ленинград, 1974. С. 29–37.

² Музика А. А. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія / А. А. Музика, Є. В. Лашук. К. : ПАЛИВОДА А. В., 2011. 192 с.

Зокрема, А. І. Довгань, аналізуючи наукові праці, наголошує на тому, що фактичне встановлення (фактична наявність) предмета кримінального правопорушення є однією із необхідних умов для застосування відповідної кримінально-правової норми, яка передбачає відповідальність за так зване «предметне» кримінальне правопорушення, та його кваліфікації як закінченого злочину. Кваліфікація втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом як закінченого кримінального правопорушення можлива й без фактичного одержання винним грошей, речей чи інших матеріальних цінностей від заняття жебрацтвом. Тому зазначені майнові блага знаходяться поза межами складу кримінального правопорушення (оскільки їх фактична наявність для кваліфікації кримінального правопорушення як закінченого у даному випадку не вимагається). Автор робить висновок, що предмет не є обов'язковою ознакою аналізованого складу кримінального правопорушення. Вищевказане дозволяє зробити висновок, що втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом слід віднести до так званих у науці кримінального права «безпредметних» кримінальних правопорушень¹. Такого ж висновку ми дійшли під час дослідження судово-слідчої практики за фактом вчинення діянь, кваліфікованих за ст.ст. 301–304 КК України.

Слід акцентувати увагу на тому, що для першої групи кримінальних правопорушень проти моральності (ст.ст. 297–300 КК України), на нашу думку, важливим елементом криміналістичної характеристики є предмет злочинного посягання. Тому необхідно охарактеризувати зазначений елемент криміналістичної характеристики.

Так, М. Й. Коржанський предмет злочину визначає як конкретний матеріальний об'єкт, у якому виявляються певні сторони, властивості суспільних відносин (об'єкта злочину), впливом фізичної або психічної дії, на який заподіюється суспільно небезпечна шкода у сфері цих суспільних відносин»². А вже М. В. Салтевський сформулював предмет злочину як фізичне тіло живої та неживої

¹ Довгань А. І. Методика розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний університет «Львівська політехніка» Міністерство освіти і науки України. Львів, 2019. 212 с.

² Коржанський М. Й. Предмет і об'єкт злочину : монографія. Д. : Юрид. акад. Мін-ва внутр. справ; Ліра ЛТД, 2005. 252 с.

природи, органічного або неорганічного походження, яке перебуває у твердому, сипучому, рідкому або газоподібному стані, піддається безпосередньому впливу та відображає його механізм¹.

Інша група вчених (М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова) стверджує, що предметом злочинного посягання вважаються речі матеріального світу, впливаючи на які, особа посягає на ті чи інші суспільні відносини. Точне встановлення предмета злочинного посягання дає можливість відмежувати одне кримінальне правопорушення від іншого, суміжного з ним. Ті або інші ознаки предмета посягання можуть виступати, як пом'якшуючі чи обтяжуючі обставини одного і того самого кримінального правопорушення або перетворювати кримінальне правопорушення на особливо тяжкий його вид². Розглядаючи предмет злочинного посягання, необхідно зрозуміти, що, як доречно зазначає А. В. Шмонін, у якості предмета потрібно розглядати не будь-який предмет обстановки вчинення злочину, що взаємодіє із суб'єктом злочину, а предмет, з яким пов'язано настання шкідливих наслідків³.

Спираючись на вчинення конкретних протиправних діянь проти моральності, К. В. Латиш розглянув предмет злочинного посягання у вигляді тричленної системи з визначенням відповідних ознак, які є характерними для кожного з видів предмета: «регламентований» предмет вандалізму з прямо передбаченим законодавством спеціальним статусом (об'єкти археологічної та культурної спадщини), «особливий» (релігійні споруди, культові будинки, релігійні святині, об'єкти археологічної та культурної спадщини, що не занесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток, державні символи (Державний Прапор України, Державний Герб України, Державний Гімн України), майно працівника правоохоронного органу, майно судді, народного засідателя та присяжного, захисника або представ-

¹ Салтєвський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. К. : Кондор, 2005. 588 с.

² Настільна книга слідчого : наук.-практ. видання для слідчих та дізнавачів. 2-ге вид., переробл. і допов. / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. К. : Ін Юре, 2007. 728 с.

³ Шмонин А. В. Методика расследования преступлений : учебное пособие. М. : ЗАО Юстицинформ, 2006. 464 с.

ника особи, військового майна, братські могили, могили, предмети, які знаходяться над могилою); «публічний» предмет злочинного посягання, який не становить культурної, історичної чи археологічної цінності, але має матеріальну вартість, перебуває у власності певного суб'єкта, знаходиться у громадському місці (єдина транспортна система, у тому числі кузов громадського транспорту та предмети, що знаходяться у ньому (сидіння, поручні, вікна), ліфти, будівлі, приватні автомобілі, які знаходяться у громадських місцях)¹.

Д. А. Сафронов предметом діяння, передбаченого ст. 297 КК України, визначив могилу, склеп та інше місце поховання. Відповідно, предмети злочинного посягання автор умовно розподілив на дві групи: 1) предмети, поховані безпосередньо в могилі, а саме: тіло (останки, прах) померлого, одяг або коштовності при ньому, труна або урна з прахом померлого; 2) предмети, що знаходяться над місцем поховання. До них належать: кладовищенські споруди (склеп, пам'ятник); окремі елементи (меморіальна плита, постамент,obelіск, таблички із зображенням на меморіальній плиті, огорожа); предмети облаштування місця відпочинку (стіл, стільці тощо). До цієї групи слід віднести також саджанці кущів або дерев та інший реквізит².

Слід наголосити на тому, що іноді, на що вказує вивчення матеріалів кримінальних проваджень, правоохоронці по-різному кваліфікують діяння з приводу руйнування чи сплюндрування об'єктів, які знаходяться поруч з пам'ятником, меморіалом (фотографії, прожектори для підсвічування). Це має важливе значення, адже ч. 1 ст. 296 КК – це проступок, а ст. 297 КК – це злочин. Тобто одразу при проведенні ОМП необхідно фіксувати взаєморозташування вказаних об'єктів, а також якомога швидше зробити запити до відповідних органів з приводу їх приналежності до відповідного місця поховання, меморіалу тощо.

¹ Латиш К. В. Криміналістична характеристика та організаційно-тактичні основи розслідування вандалізму : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 20 с.

² Сафронов Д. А. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування наруги над могилою : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2012. 20 с.

Що стосується предметів дитячої порнографії, то їх чітко визначив у своєму дослідженні Д. Г. Паляничко: порнографічні тексти – 2,8 %, фотовироби – 33,2 %, зображення – 8,5 %, вироби, знаряддя, сувеніри та побутові предмети – 0,8 %, кіно- та відеопродукція – 35,8 %, звукозаписи – 0,6 % та не фіксована on-line порнографія – 18,3 %¹.

Підводячи підсумок, зазначимо, що на основі вивчення матеріалів кримінальних справ і проваджень [Додаток А] нами виявлено найбільш розповсюджені предмети злочинного посягання в кримінальних правопорушеннях проти моральності: тварини; предмети порнографічного характеру; твори, що пропагують культ насильства та жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість і дискримінацію; документи Національного архівного фонду; тіло (останки, прах) померлого; урна з прахом померлого.

2.3. Обстановка вчинення кримінального правопорушення та слідова картина

Обстановка вчинення кримінальних правопорушень проти моральності має важливе значення на початковому етапі розслідування. Це стосується проведення як СРД для отримання інформації з матеріальних джерел (різноманітні види оглядів, обшук), так і СРД для отримання інформації з особистісних джерел. Адже після виявлення кримінальних правопорушень проти моральності обстановка повинна бути чітко зафіксована (фотографуванням, складанням план-схем, детальним записом у протоколі проведення окремих СРД), тому що це буде мати значення як для подальшого етапу розслідування, так і для проведення інших СРД, НСРД. Тому дослідження зазначеної складової криміналістичної характеристики протиправних діянь визначеної категорії не викликає сумнівів.

Стосовно визначення поняття обстановки вчинення у науковців немає єдиної думки. Наприклад, І. М. Букаєва визначила її як форму

¹ Паляничко Д. Г. Методика розслідування злочинів, пов'язаних із дитячою порнографією : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2013. 20 с.

взаємозв'язку фізичного та соціального середовищ у реалізації механізму злочинів, що формує об'єктивні закономірності їх функціонування, розвиток злочинних намірів або відмови від злочинів і є відбивною системою протиправної поведінки, за закономірностями якої на основі комплексу слідів створюється ретроспективна модель злочинів у процесі її розслідування, виявляються внутрішні зв'язки, умови та причини злочинів, обумовлюються прийоми застосування криміналістичної техніки, тактики та методики розслідування¹. Ю. Є. Пудовочкин акцентував увагу на тому, що для з'ясування такої ознаки об'єктивної сторони злочину, як обстановка злочину, що переконливо доводиться в юридичній літературі, потрібно, по-перше, виключити з неї просторово-часові характеристики вчиненого діяння, оскільки вони охоплюються самостійними ознаками місця, часу вчинення злочину, по-друге, необхідно обмежити спектр зовнішніх умов вчинення злочинів лише тими, які безпосередньо визначають суспільну небезпечність злочину².

А вже В. І. Куликов визначив обстановку вчинення як обмежену просторово-часовими рамками конкретної події злочину систему, що включає в себе матеріальні (природні та техногенні) та соціально-психологічні елементи, які оточують злочинця, навмисно обране, пристосоване середовище, у якому вчиняється злочинне діяння, яке впливає на формування усіх його структурних елементів, що детермінує характер поведінки співучасників злочину, а також обумовлюючи методику розслідування³. Як бачимо, вказаний автор включив до обстановки вчинення кримінального правопорушення соціально-психологічні елементи, що не може сприйматися однозначно. Дійсно, якщо підвести під ці терміни умови вчинення протиправного діяння, то, можливо, з В. І. Куликовим і можна погодитись,

¹ Букаева И. Н. Обстановка совершения преступления, получение и использования информации о ней при расследовании уголовных дел : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Тюмень : РГБ, 2006. 222 с.

² Пудовочкин Ю. Е. Учение о составе преступления: монография. М. : Юристинформ, 2009. 248 с.

³ Куликов В. И. Обстановка совершения хищения государственного и общественного имущества как объект специального криминалистического исследования. *Методика и психология расследования хищений государственного и общественного имущества* : сб. науч. тр. Свердловск, 1986. С. 42–48.

але в тому разі, коли автор вказав характеристики потерпілого, то, напевно що, ми дане твердження не можемо підтримати.

Також доречною є думка О. О. Астахової, яка вказує на те, що для фахівця-криміналіста зазначена наукова категорія є важливим джерелом, яке важко відтворити з метою отримання об'єктивної первинної інформації про подію злочину й особу злочинця, яка його вчинила. Для криминолога вона є вихідним матеріалом для розробки та запровадження профілактичних заходів і запобігання злочинам. Для особи, яка застосовує закон, представляє інтерес: з позиції загальної теорії складу злочину; в індивідуалізації суспільно небезпечного діяння; в розмежуванні злочину від іншого аналогічного правопорушення; в розмежуванні суміжних злочинів; для з'ясування умов кримінальної відповідальності; з позиції необхідності характеризувати самі (конкретні) зовнішні ознаки суспільно небезпечного діяння; з позиції характеристики умов вчинення суспільно небезпечного діяння¹.

Досить цікаве визначення надав О. О. Андрєєв, визначивши, що під обстановкою вчинення злочину більшість вчених розуміють систему взаємозалежних і взаємодіючих об'єктів, процесів і явищ, які характеризують умови місця та часу, речові, метеорологічні, фізико-хімічні й інші фактори, особливості поведінки учасників події й інші обставини об'єктивної дійсності, що впливають на спосіб і механізм вчинення злочинного діяння².

С. І. Винокуров акцентував увагу на тому, що вказаний елемент криміналістичної характеристики слід розбирати як систему певним чином взаємодіючих між собою в конкретних умовах місця та часу факторів об'єктивної реальності, що обумовлюють спрямованість і хід поведінки людей у події злочину, а також детермінуючий характер, механізм і умови матеріального відображення, процесів і явищ, що відбуваються у вигляді характерної, відносно стійкої

¹ Астахова О. О. Значення обстановки вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину. *Юридична наука*. № 7. 2015. С. 91-98.

² Андрєєв О. О. Розслідування вбивств, вчинених неповнолітніми : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2007. 239 с.

(для однотипних злочинів) сукупності слідів, дослідження яких дозволяє судити про суть того, що відбулося¹.

На нашу думку, досить цікавим є формулювання досліджуваної категорії М. Х. Валеева, який зазначив, що основними елементами обстановки є місце, час, об'єкт, предмет вчинення посягання, склад співучасників і характер їх взаємовідносин з потерпілим, іншими особами, а також матеріальні елементи оточуючого середовища². Знову викликає сумнів наявність в обстановці таких елементів, як предмет злочинного посягання, склад співучасників та інші. Адже, на нашу думку, це окремі складові криміналістичної характеристики протиправного діяння.

Отже, зазначимо, що обстановку необхідно розглядати через сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів та умов матеріальної обстановки, соціально-економічних і соціально-психологічних чинників, просторово-часових характеристик місця та часу, а також особливостей впливу непрямих учасників події на процес підготовки, вчинення та приховування кримінального правопорушення. Об'єктивні та суб'єктивні фактори й умови, а також соціально-економічні та соціально-психологічні чинники вважаємо за доцільне розглянути у підрозділах, присвячених питанням подолання протидії та профілактики протиправних діянь проти моральності, після розгляду інших елементів криміналістичної характеристики (слідової картини, особи злочинця, особи потерпілого). У даному підрозділі зосередимо нашу увагу на місці та часі вчинення досліджуваних кримінальних правопорушень.

Переважає більшість науковців встановлюють місце злочину як певну географічну точку (територію, приміщення тощо), яка тісно пов'язана з обстановкою злочину³. Слід наголосити на тому, що кримінальні правопорушення проти моральності частіше за все мають чітко виражене місце злочину (91 %) [Додаток А].

¹ Винокуров С. И. Основные вопросы методики расследования преступных нарушений правил обращения со взрывчатыми материалами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1967. 24 с.

² Валеев М. Х. Криминалістическая характеристика и особенности первоначального этапа расследования вымогательств : дисс. ... канд. юрид. наук. Уфа, 1997. 198 с.

³ Шмонин А. В. Методика расследования преступлений : учеб. пособие. М. : ЗАО Юстицинформ, 2006. 464 с.

Так, К. В. Латиш зазначає, що вчинення вандалізму можливе в місцях, що є тимчасово недоступними до зовнішнього спостереження під час безпосереднього вчинення протиправних дій, але наслідки цих дій мають бути відкритими для споглядання широкого загалу (мова йде про відсутність або слабке освітлення місця вчинення вандалізму, відсутність людей через певні обставини, зокрема у нічний і ранній час), підтвердженням вказаного слугує принцип «економіки громадської уваги», як назвав його Брігенто. Автор наголошує, що логіка обрання місця вчинення злочину також опосередковується принципами «економіки громадської уваги», відповідно до яких безпосереднє вчинення акту вандалізму має відбуватися «поза очі» громадян, але наслідки цих протиправних дій є доступними для споглядання широкого загалу. Серед інших місць К. В. Латиш виокремлює не розвинені економічно, бідні райони із слабким «колективним ресурсом», де громадяни не здатні об'єднуватися для вирішення конфліктних ситуацій і запобігання вчиненню правопорушень («Теорія градієнту» була запропонована Кліфордом Шовом та Генрі Маккеєм, яка пізніше була допрацьована Робертом Семпсоном)¹.

Так, 31.01.2018 у вечірній час гр. М. та гр. Ю., не маючи постійного місця роботи й інших джерел заробітку, вирішили здобути кошти для особистих потреб шляхом реалізації до пункту прийому вторинної сировини кольорових металів. Будучи поінформованими про місця розташування на території Святошинського району м. Києва пам'ятників, оздоблення яких виконано з кольорових металів, гр. М. та гр. Ю., взявши з собою викрутку та стамеску, 01.02.2018 приблизно о 02 годині 30 хвилин прибули до пам'ятника «Робітникам заводу станків-автоматів ім. М. Горького, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни». Ігноруючи моральні засади суспільства в частині поваги до пам'ятника, спорудженого в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни, гр. М. та гр. Ю., використовуючи заздалегідь принесені

¹ Латиш К. В. Криміналістична характеристика та організаційно-тактичні основи розслідування вандалізму : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 20 с.

інструменти, відбили з додаткової стели з прізвищами загиблих виготовлені з металу літери в кількості 79 шт. Після цього поклали їх до рюкзака та кишень куртки з метою їх подальшої реалізації до пункту прийому вторинної сировини кольорових металів, однак у цей час були затримані працівниками поліції¹.

Слід зазначити, що місцями знущання над тваринами можуть бути: місця їх мешкання, відкрита місцевість, місця скупчення неповнолітніх, місця, що призначені для тварин.

Так, наприкінці серпня 2017 року гр. Д. побачив на території с. Паніванівка Семенівського району Полтавської області двох безпритульних собак невстановленої породи, приманивши одну з них, прив'язав до шиї поліпропіленову мотузку із петлею та відвів до лісопосадки за будинком культури, де, проявляючи жорстокість і винятковий цинізм, із застосуванням жорстоких методів, шляхом повішання за шию на дереві, спричинив тварині біль і страждання, що призвели до її смерті. Через декілька днів гр. Д. вистежив другу безпритульну собаку, яку бачив раніше, також приманив її, прив'язав до шиї поліпропіленову мотузку із петлею та вчинив ті самі дії, що і з першою твариною².

З приводу питань створення продукції дитячої порнографії докладне пояснення надав Д. Г. Паляничко, зазначивши, що проведення порнографічних зйомок здебільшого здійснюється у наступних місцях: житлові приміщення, підвали, горища, приміщення в установах, організаціях, парках, скверах, лісових масивах тощо³. При цьому безпосереднє розповсюдження вказаних матеріалів в основному здійснюється частіше за все з місця проживання злочинця.

Так, гр. В., знаходячись за місцем свого постійного проживання, через інтернет-провайдера «Тріолан» підключив до Всесвітньої

¹ Справа № 759/2915/18 Святошинського районного суду м. Києва, 2018 р.

² Справа № 547/223/18. Архів Семенівського районного суду Полтавської обл., 2018 р.

³ Паляничко Д. Г. Методика розслідування злочинів, пов'язаних із дитячою порнографією : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2013. 20 с.

мережі Інтернет належну йому комп'ютерну техніку та зареєстрував у файлообмінній мережі «Direct Connect» (DC ++) під доменним ім'ям. З початку 2015 року гр. В., діючи всупереч моральним засадам суспільства в частині заборони поширення серед населення вульгарно-натуралістичних, цинічних способів демонстрації статевих органів і статевих відносин, знаходячись у квартирі за місцем свого постійного проживання, із використанням персональної комп'ютерної техніки, підключеної до Всесвітньої мережі Інтернет, застосовуючи файлообмінну мережу (комп'ютерну програму) «Direct Connect», завідомо знаючи, що за допомогою цієї програми доступ до будь-яких файлів його комп'ютера буде мати кожен бажаний інтернет-користувач цієї програми, виклав для вільного доступу та скачування у Всесвітній мережі Інтернет файли під назвами: «2010-Real Female Orgasms 12»; «2010-Real Female Orgasms 12»; «Incredible Female Orgasms 1998»; «Red-info 16»; «Squirting Asian pussi – Free Porn Videos – YouPorn»; «The Peak of Orgasms», які згідно з висновком судової мистецтвознавчої експертизи мають відеозаписи та зображення, що містять порнографічний зміст¹.

А. В. Ландіна надає характеристику місця розпусти як будь-якого приміщення, пристосованого для заняття проституцією, вчинення розпусних дій, задоволення статевої пристрасті неприродним способом, безладних сексуальних стосунків між особами однієї або різних статей².

В. О. Лазарєв визначив можливі місця втягнення неповнолітнього в заняття проституцією таким чином: 1) розважальні заклади – 29 % (з них: нічні клуби – 22 %, кафе – 2 %, бари – 1 %, ресторани – 4 %); 2) місця проведення вільного часу – 42 % (з них: бази відпочинку – 23 %, готелі – 6 %, «зйомні» квартири – 13 %); 3) місця проживання «замовника» – 8 % (з них: квартири – 3 %, будинки – 4 %, дачні кооперативи – 1 %); 4) відкрита місцевість – 14 % (з них: парки – 4 %,

¹ Справа № 640/10331/16-к. Київський районний суд м. Харкова, 2019 р.

² Ландіна А. В. Кримінально-правова охорона моральності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2005. 227 с.

сквери – 1 %, лісосмуги – 9 %); 5) підсобні приміщення – 7 % (з них: фотостудії – 3 %, масажні салони – 3 %, інше – 1 %) ¹.

З урахуванням того, що втягнення особи в заняття проституцією та сутенерство відноситься до сфери професійної та, як правило, організованої злочинності, встановлення та доведення зазначених обставин має значення не тільки з точки зору характеристики особистості злочинців, а й для виявлення раніше скоєних ними кримінальних правопорушень. Тому поєднання місця вчинення йде безпосередньо з такими обставинами, як механізм залучення в заняття проституцією, яке може бути пов'язане зі зґвалтуванням, викраденням, незаконним позбавленням волі; слід пам'ятати і про те, що залучення в заняття проституцією вже саме по собі містити ознаки інших суспільно небезпечних діянь ².

Дещо іншу класифікацію типових місць вчинення сутенерства запропонувала Є. Ю. Буждиганчук, виділивши наступні: спортивно-оздоровчі центри – 37 % (з них: spa-комплекси – 18 %, масажні кабінети – 12 %, фітнес-клуби – 4 %, салони краси – 2 %, фотостудії – 1 %); розважальні заклади – 11 % (з них: нічні клуби – 9 %, паби – 1 %, ресторани – 1 %); місця відпочинку – 28 % (з них: готелі – 7 %, апартаменти – 12 %, бази відпочинку – 9 %); місця проживання клієнта – 2 %, (з них: квартири – 1 %, будинки – 1 %); транспортні засоби – 3 %; місця перебування повії – 15 % (з них: проживання – 2 %, очікування замовлення – 10 %, прийому замовлень – 3 %); місця організації та координації злочинної діяльності ОГ – 4 % (з них: «офіс директора» – 3 %, місце проживання сутенера або лідера ОГ – 1 %) ³.

¹ Лазарєв В. О. Деякі аспекти обстановки втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. *Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції (Одеса, 29–30 грудня 2017 року). Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. С. 226–228.

² Куратченко М. В. Криміналістична характеристика обстановки учинення сутенерства та втягнення особи у заняття проституцією. *Детективна діяльність: теоретичні, методичні та практичні проблеми* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції (м. Дніпро, 24 берез. 2017 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 156–160.

³ Буждиганчук Є. Ю. Обстановка вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики сутенерства, вчиненого організованою групою. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ* : науковий журнал. 2020. № 1. С. 238–244.

Одразу слід наголосити на організації виїзду повій за кордон. За даними МВС України, найбільше українських повій працюють у Польщі, Росії та Туреччині. У борделях країн ЄС, за даними фахівців ООН, інтимні послуги клієнтам надають понад 300 тис. українок. Тому обов'язковими заходами є подальший аналіз можливих місць їх перебування та повернення до України.

На основі узагальнення матеріалів кримінальних справ і проваджень [Додаток А] запропоновано вузлові місця вчинення кримінальних правопорушень проти моральності:

- а) місце, де надавалися інтимні послуги;
- б) місце, де знаходився клієнт;
- в) місце перебування учасників кримінального правопорушення (сутенера, повії);
- г) місця вчинення наруги над могилою;
- д) місця жорстокого поводження над тваринами.

Продовжуючи дослідження обстановки, вважаємо доречним навести твердження В. Б. Малініна, який вказує, що місце та час вчинення злочину має значення для визначення обстановки, виходячи із розуміння простору як органічної їх єдності, коли ні час, ні територія не можуть існувати один без одного (в одних випадках вони дозволяють виділити значиму саме в кримінально-правовому значенні ділянку обстановки, в інших – вони утворюють просторово-часові рамки, в межах яких існує принципова для кримінального права залежність суспільної небезпечності діяння від обстановки його вчинення)¹.

Розглядаючи час вчинення протиправних діянь проти моральності, акцентуємо увагу на тому, що це певний відрізок часу, протягом якого відбувається суспільно небезпечне діяння, і настають суспільно небезпечні наслідки. Він є обов'язковою ознакою складу конкретного злочину в тих випадках, коли його зазначено в законі як ту чи іншу частину року, місяця, тижня або доби². М. І. Бажанов

¹ Малинин В. Б. Объективная сторона преступления. Энциклопедия уголовного права. Состав преступления. Т. 4. СПб : Издание профессора Малинина В. Б., 2005. С. 237–502.

² Кримінальне право. Загальна частина: мультимедійний навч. посіб. Електронний ресурс : URL: http://www.naiu.kiev.ua/books/mnp_krum_pravo_zag/ (дата звернення – 17.09.2018).

наголошує на тому, що це певний проміжок часу, протягом якого відбувається суспільно небезпечне діяння та настають суспільно небезпечні наслідки¹.

Визначення часу вчинення злочину потрібне, по-перше, для встановлення дії кримінального закону в часі; по-друге, для встановлення протиправності суспільно небезпечного діяння; по-третє, для встановлення часу виникнення кримінальних правовідносин; по-четверте, для встановлення передумов кримінальної відповідальності – осудності та досягнення особою передбаченого законом віку, необхідного для визнання її суб'єктом злочину; по-п'яте, для встановлення давності кримінальної відповідальності². М. В. Салтевський вказував, що типовими питаннями, які вирішуються слідчим на досудовому розслідуванні, є такі: період часу, за який особа могла вчинити злочин; наявність певних професійних здібностей злочинця; неправдивість заяви про алібі; використання злочинцем транспорту та місце його проживання³.

Стосовно часу вчинення окремих протиправних діянь проти моральності, зазначимо, що К. В. Латиш акцентує увагу на тому, що вандалізм має тенденцію до вчинення у вихідні дні зранку (04.00–11.00) та нічний час доби (23.00–02.00). Кількість випадків вандалізму, як зазначає автор, збільшується під час проведення публічних заходів, мітингів, демонстрацій, фестивалів, ярмарок⁴.

Інші вчені залежно від часу надання інтимних послуг з'ясували, що близько 37 % послуг надається вночі – з 22 до 6 години,

¹ Бажанов М. І. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник. К. : Юрінком Інтер, 2005. Електронний ресурс : URL: <http://www.ebk.net.ua/Book/KPravo/06-09/1085.htm> (дата звернення – 12.01.2020).

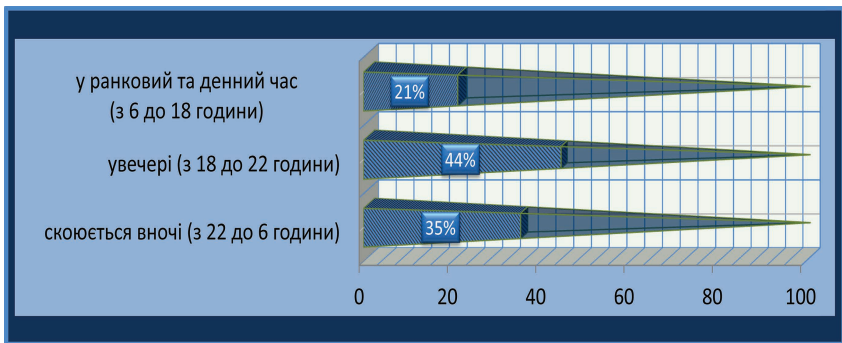
² Блум М. И. Вопросы борьбы с преступностью : ученые записки / отв. ред. А. Лиеде. Рига : Изд-во Латвийского гос. ун-та, 1974. Вып. 212. С. 3.

³ Салтевский М. В. Форма отражения времени при совершении преступления. *Криминалистические проблемы пространственно-временных факторов и методика расследования преступлений* : межвуз. сб. науч. трудов. Иркутск, 1983. С. 49–59.

⁴ Латиш К. В. Криміналістична характеристика та організаційно-тактичні основи розслідування вандалізму : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 20 с.

приблизно 52 % – увечері (з 18 до 22 години), 11 % – у ранковий і денний час (з 6 до 18 години)¹.

На основі аналізу судово-слідчої практики [Додаток А] встановлено, що переважна більшість кримінальних правопорушень проти моральності вчинюється ввечері та вночі. Так, залежно від часу вчинення з'ясовано, що близько 35 % скоюється вночі (з 22 до 6 години), приблизно 44 % – увечері (з 18 до 22 години), 21 % – у ранковий і денний час (з 6 до 18 години) (Діаграма № 5).

Діаграма № 5. Час вчинення кримінальних правопорушень проти моральності

З огляду на обстановку вчинення досліджуваної категорії діянь визначено слідову картину. Так, В. Я. Колдін зазначає, що дана категорія відображає в матеріально-фіксованій формі всю суму обставин досліджуваної події, що належать до предмета доказування, і представляє сукупний слід цієї події. Продовжуючи свою думку, науковець вказує на те, що матеріальна обстановка є потенційним слідоносієм, а слідова картина – виділеною в матеріальній обстановці цілісною системою джерел актуальної криміналістичної інформації². У свою

¹ Буждиганчук Є. Ю. Обстановка вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики сутенерства, вчиненого організованою групою. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ* : науковий журнал. 2020. № 1. С. 238–244.

² Колдін В. Я. *Вещественные доказательства: Информационные технологии процессуального доказывания*. М. : Издательство НОРМА, 2002. 768 с.

чергу, Ф. П. Сова формулює її як сукупність матеріальних змін, які є наслідками злочинної події; зміну обстановки, пов'язану з появою або зникненням предмета; зміну стану предмета (сюди увійшли як поява на предметах слідів-відображень, так і руйнування предметів; частини яких-небудь предметів (твердих, рідких, сипких); запахи людей, тварин, речовин та ін¹.

У розрізі зазначеного доречною вважаємо позицію Є. Д. Лук'янчикова, який зазначає, що значенню слідів злочину як джерелу інформації про його подію у криміналістиці приділяється значна увага. Це виявляється у постійних спробах уточнити трактування поняття «слід», розподілити сліди на класи за різними підставами. Важливість практичного значення слідів підтверджується численними публікаціями методичного характеру з пошуку, фіксації, вилучення та дослідження слідів. Проте з розвитком природознавства та техніки та використанням їх даних криміналістикою це поняття застаріло, тож потребує новації, оскільки ним не охоплюються звукові сліди, запах, сипучі тіла та рідина².

А. Н. Басалаєв і В. А. Гуняєв говорять про те, що сліди проявляються у двох формах: а) як властивості станів і відношень матеріальних об'єктів (матеріальні сліди); б) у вигляді образів подій та об'єктів, що закріпилися у пам'яті осіб, що їх сприймали (інтелектуальні сліди)³. Ми підтримуємо позицію вчених, які вказують на те, що слідова картина відображає в матеріально-фіксованій формі всю суму обставин досліджуваної події, які належать предмету доказування, та є сукупним слідом цієї події. Тобто матеріальна обстановка є потенційним слідоносієм, а слідова картина – виділеною в матеріальній обстановці цілісною системою джерел актуальної криміналістичної інформації⁴.

¹ Сова Ф. П. Криминалистическая техника : методические указания и практикум. М., 1965. 118 с.

² Лук'янчиков Є. Д. Інформаційне забезпечення розслідування злочинів (правові і тактико-криміналістичні аспекти) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2005. 429 с.

³ Басалаєв А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений: методика расследования преступлений (общие положения) / А. Н. Басалаєв, В. А. Гуняєв. М., 1976. 215 с.

⁴ Дикунов А. И. Криминалистический анализ следовой картины расследуемого события с признаками преступления : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 2005. 186 с.

Доречною, на нашу думку, є класифікація слідів, здійснена В. О. Маляровою наступним чином: за формою відображення події злочину: а) сліди матеріальні та б) ідеальні (сліди пам'яті); за видом змін, що сталися в результаті дій злочинця: 1) сліди як результат зміни речової обстановки місця події в цілому: а) зникнення раніше існуючих предметів; б) поява сторонніх об'єктів; в) зміна місцезнаходження та розташування об'єктів; 2) сліди як результат зміни власних властивостей окремих предметів, що сталися в результаті дій злочинця (сліди у вузькому або трасологічному значенні): а) зміна зовнішніх (морфологічних) властивостей, що виявляється в зруйнуванні й остаточної деформації, в тому числі виникненні об'ємних слідів-відображень на поверхні; б) зміна внутрішніх субстанціональних (склад, структура) властивостей; в) зміна функціональних властивостей; за відображенням окремих властивостей злочинця: а) сліди-відбитки особи (сліди у вузькому або трасологічному значенні: сліди рук, ніг, зубів, інших частин тіла); б) сліди-відображення інших властивостей особи: усної та письмової мови, голосу, ходи тощо; за агрегатним станом матеріальних слідів злочину: а) тверді, в тому числі одиничні (монолітні), множинні (сипкі), складні; б) рідкі; в) газоподібні, в тому числі «сліди запаху»; за розміром слідів злочину, згідно з якими всі тверді та рідкі сліди можуть бути розділені на макрооб'єкти та мікрооб'єкти (мікрочастки, мікрокількість речей, мікрівідбитки зовнішньої будови предметів)¹.

У той же час необхідно розуміти, що не можна обмежувати криміналістичний аспект дослідження злочинних подій відомостями про слідову картину, характерну для застосування того чи іншого способу, тому що система існуючих взаємозв'язків істотно звужується у порівнянні з реально існуючими можливостями. Адже слідова картина, незважаючи на тісний зв'язок із способом злочину, також залежить і від властивостей інших елементів злочину, наприклад, від віку, статі та навичок злочинця, від обстановки злочину (погоди,

¹ Малярова В. О. Тактико-криміналістичні та процесуальні основи пошуку та затримання злочинця : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2005. 262 с.

наявності очевидців тощо), предмета посягання (його природи, габаритів тощо)¹.

З приводу слідів в окремих кримінальних правопорушень проти моральності зазначимо наступне. Так, Д. Г. Паляничко у своєму дослідженні проаналізував наслідки злочинів, пов'язаних із дитячою порнографією, до яких належать сліди та предмети, що можуть викривати злочинців, а також доводять: 1) факт створення предметів дитячої порнографії; 2) факт виготовлення предметів дитячої порнографії; 3) факт поширення предметів дитячої порнографії². У свою чергу, Ю. Л. Юринець наголосила на тому, що відсутність маркування контрольною маркою аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних може з великою вірогідністю свідчити про порушення у сфері виготовлення та поширення порнографічних предметів, оскільки з самого початку такі немарковані товари поширюються незаконно. Разом із тим наявність подібного маркування повинна виключати відповідальність продавців³.

Стосовно матеріальних слідів злочинів, пов'язаних зі створенням та утриманням місць розпусти та звідництвом, К. Ю. Береза визначила їх залежно від способів вчинення наступним чином: обладнання й інструменти, необхідні для утримання місця розпусти; залишки слідів біологічного походження, дослідження яких надасть можливість встановити можливих учасників діяння; використані презервативи; реєстраційні журнали відвідувань місця розпусти, а також обліку клієнтів; звіти адміністратора й утримувача місця розпусти стосовно кількості клієнтів за певний період; різна техніка, предмети та сліди їх використання під час підготовки й утримання місця розпусти; фізичні та біологічні ознаки, певні особливості особи, що

¹ Чельшева О. В. Механизм преступления и криминалистическая характеристика. *Вестник криминалистики*. М. : Спарк, 2004. № 2 (10). С. 11–17.

² Паляничко Д. Г. Методика розслідування злочинів, пов'язаних із дитячою порнографією : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2013. 20 с.

³ Юринець Ю. Л. Відповідальність за злочини, пов'язані з виготовленням і поширенням порнографічних предметів, у контексті міжнародних зобов'язань України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. № 2 (28). 2012. С. 257–270.

залишені на визначених предметах (зразки почерку, потожирової речовини тощо); мобільні телефони, візитки тощо¹.

М. В. Куратченко вказав на те, що при вчиненні сутенерства переважна кількість слідів вирізняється особистісними джерелами інформації (показання свідків, очевидців події, сутенерів, повій та інших членів злочинної групи) – 81 %. Автор також акцентував увагу на тому, що залежно від місця вчинення злочину необхідно вирізняти наступні групи слідів: сліди органічних речовин – 85 %; сліди повії чи сутенера – 12 %; сліди клієнта (замовника) – 6 %².

На основі дослідження судово-слідчої практики [Додаток А] нами було виокремлено типові сліди вчинення кримінальних правопорушень проти моральності:

- ідеальні (сліди-відображення у свідомості), з них: показання підозрюваних – 41 %, свідків – 47 %, потерпілих – 12 %;

- матеріальні:

- а) сліди-відображення (сліди рук, взуття) – 11 % (Діаграма № 6);

- б) сліди-предмети (68 %), з них: документи – 21 %, комп'ютерна техніка та сліди її застосування – 38 %, грошові кошти (банківські рахунки, картки) – 36 %, засоби для використання під час надання інтимних послуг (презервативи, гель-змащувачі тощо) – 78 %, рукописні записи щодо обліку повій і їх клієнтів – 23 %, мобільні телефони (SIM-картки) – 29 %, записи з камер зовнішнього відеоспостереження – 16 % (Діаграма № 6.1);

- в) сліди-речовини (21 %), з них: біологічного походження – 79 %, хімічного походження – 21 %;

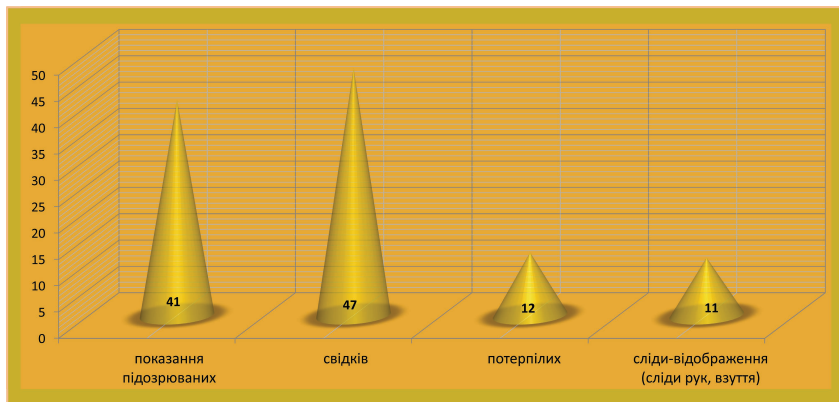
- г) віртуальні сліди (29 %) (Діаграма № 6.2).

Крім того, необхідно зазначити, що слідова картина протиправних діянь досліджуваної категорії характеризується знаходженням слідів у конкретних місцях (місцях поховання; місцях знущання над тваринами; місцях надання інтимних послуг).

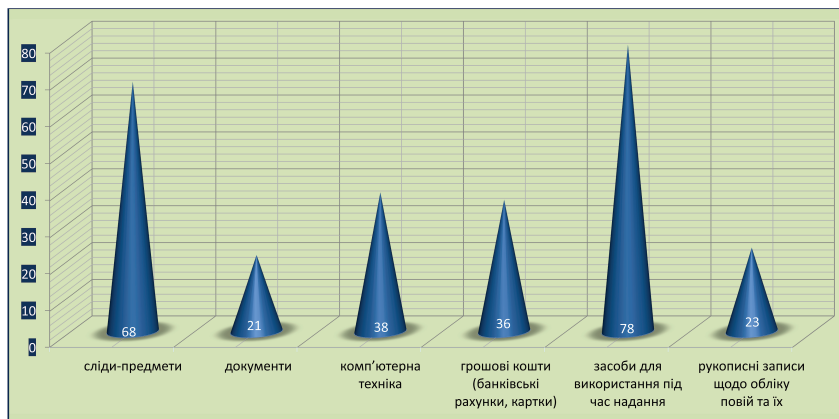
¹ Береза К. Ю. Особливості обстановки учинення злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом. *Теорія і практика судової експертизи* : збірник матеріалів круглого столу. К. : Навчально-науковий інститут № 2. Національної академії внутрішніх справ, 2016. С. 34–37.

² Куратченко М. В. Криміналістичний аналіз обстановки учинення сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією. *Актуальні проблеми розслідування кримінальних правопорушень у сфері громадської безпеки та громадського порядку у судовому розслідуванні* : матеріали наук.-практ. семінару (Дніпро, 30 травня 2017 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 81–84.

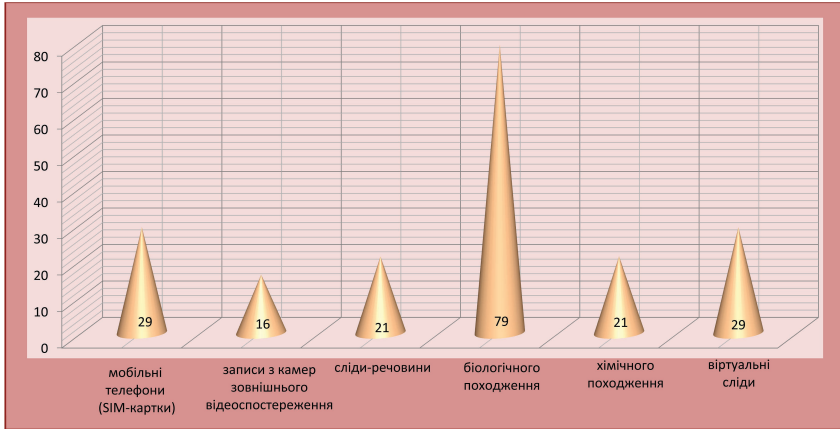
Підводячи підсумок, зазначимо, що обстановка вчинення кримінальних правопорушень проти моральності та слідова картина є надзвичайно важливими елементами криміналістичної характеристики. Їх дослідження повинно здійснюватися постійно: починаючи з проведення ОМП і до закінчення досудового розслідування.

Діаграма № 6. Типові сліди вчинення кримінальних правопорушень проти моральності

Діаграма № 6.1. Типові сліди вчинення кримінальних правопорушень проти моральності

Діаграма № 6.2. Типові сліди вчинення кримінальних правопорушень проти моральності

2.4. Характеристика особи злочинця та потерпілого як елементів криміналістичної характеристики

Особа злочинця є важливим елементом протиправних діянь будь-якої категорії. Вчинення кримінальних правопорушень проти моральності також визначає окремі особливості особи, яка їх вчиняє. Серед них будуть як соціальні ознаки, так і певні психологічні особливості.

Зокрема, В. Ф. Єрмолович серед відомостей, що складають характеристику особи злочинця виділяє ті дані, які можуть визначати ефективні шляхи розшуку та викриття злочинця, і пов'язані із цим завдання розслідування¹. Структуру властивостей особи злочинця Г. М. Міньковський розглядає через наступні характеристики: 1) демографічні ознаки; 2) культурно-освітні ознаки (що не співпадають з демографічними); 3) потреби, інтереси та ставлення до

¹ Ермолович В. Ф. Криминалистическая характеристика преступлений. М.: Амалфея, 2001. 194 с.

провідної діяльності; 4) потреби, інтереси та ставлення до побуту, дозвілля; 5) емоційно-вольові ознаки, у тому числі обумовлені соматикою та психопатологією; 6) безпосередні мотиви й інші моменти, що характеризують злочин та його ситуацію; 7) інтегруючі соціально-мотиваційні позиції особливості (спрямованість, орієнтація)¹. Під час втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність ця класифікація дійсно може мати місце, адже на етапі посиленої соціалізації неповнолітніх особи, що викликають у них бажання вчиняти протиправні дії, розуміють, що будуть стверджуватися в період інтенсивного включення підлітків до оточуючого світу.

П. П. Цветков долучає до предмета особи злочинця лише соціально-правові дані та природно-біологічну інформацію про особу, що притягується до кримінальної відповідальності². Інші група авторів (М. Г. Коршик, С. С. Стьопічев) по-своєму визначають її наповнення: демографічні дані; дані, що характеризують суспільне місце обвинуваченого; відомості про умови життя обвинуваченого; відомості про стан здоров'я обвинуваченого; характер і темперамент³.

На підставі аналізу матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що чоловіки вчинюють досліджувані протиправні діяння у 78 % випадків, а жінки – у 22 % [Додаток А].

Відповідно до проведеного дослідження вік злочинця був розподілений наступним чином: від 14 до 18 років – 6 %, від 18 до 30 років – 48 %, від 30 до 40 років – 27 %, особи віком за 40 років вчинювали досліджуване діяння у 19 % випадків [Додаток А]. Тобто зазначена категорія протиправних діянь вчинюється особами різного віку, хоча співвідношення вікових груп відрізняється.

Зрозуміло, що вікова характеристика особи злочинця має важливе значення у криміналістичному аспекті, оскільки, як

¹ Миньковский Г. М. О некоторых общих положениях криминологического изучения личности. *Теоретические проблемы учения о личности преступника* : сб. науч. тр. М. : Всесоюз. ин-т по изуч. причин и разработке мер предупреждения преступности, 1979. С. 24–33.

² Цветков П. П. Исследование личности обвиняемого. Л. : Изд-во ЛГУ, 1973. 149 с.

³ Коршик М. Г. Изучение личности обвиняемого на предварительном следствии / М. Г. Коршик, С. С. Степичев. М. : Юрид. лит-ра, 1969. 20 с.

бачимо, вікові групи не є однаковими. Найбільше досліджуваних злочинів вчинюють особи у віці 18–30 років. Це пояснюється наступними обставинами. По-перше, неповнолітні вважають їх старшими товаришами, пропозиції яких не можуть викликати негативних явищ. По-друге, ці особи здебільшого самі знаходяться в періоді формування своєї соціальної особистості (як покаже подальше дослідження), тому вчинюють різноманітні суспільно небезпечні діяння.

Наступною характеристикою, що буде розглядатися, є освіта. Аналіз матеріалів кримінальних проваджень дав змогу зробити висновок, що середню освіту мало 8 %; середню спеціальну – 17 %; базову вищу – 32 %; вищу – 43 % [Додаток А]. Високі показники базової вищої та вищої освіти вказують на те, що злочинці мали достатній освітній рівень для розуміння кримінальної відповідальності за вчинені кримінальні правопорушення. Крім того, вони мають відповідний досвід спілкування в колективі (навчання у закладах вищої освіти).

Якщо розглядати кримінальні правопорушення проти моральності як комплексне явище, то стає зрозумілим важливість впливу сімейних відносин. Проведеним дослідженням встановлено, що особи, які перебували у шлюбі, вчиняли ці діяння у 13 % випадків, з них 8 % стосовно своїх дітей. Злочинці, що були розлучені, втягували неповнолітніх у злочинну діяльність у 19 % випадків, а особи, які ніколи не перебували у шлюбних відносинах, у 68 % [Додаток А]. Наведені відомості пояснюються елементарними соціальними правилами, адже невелика кількість батьків зможе без моральних переживань спричинити такий вплив на своїх дітей.

Стосовно сфери занять злочинців, то на основі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки: особи без постійного місця роботи складають 54 % від загальної кількості; працюючі – 26 %; учні (студенти) – 19 % [Додаток А]. Як бачимо, більше ніж для половини осіб злочини проти моральності це, можливо, єдиний спосіб заробити на життя.

Вивченням судово-слідчої практики з'ясовано, що у 68 % випадків вчинення досліджувані діяння вчинялися в районі проживання

злочинця, 27 % – не пов’язано з місцем проживання, 5 % – за місцем проживання [Додаток А].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень дав змогу встановити, що 31 % протиправних діянь досліджуваної категорії вчинюють раніше засуджені особи. Також проведеним дослідженням встановлено, що 14 % осіб, засуджених за ст.ст. 297–304 КК України, вчинили їх у стані алкогольного, а 1 % – у стані наркотичного сп’яніння [Додаток А]. Тобто злочинці перебували переважно у нормальному психологічному стані під час вчинення цих дій, а не під дією якихось речовин.

Серед моральних властивостей особи злочинця Ю. А. Чаплинська виділяє наступні: правові, трудові, сімейно-побутові, міжособистісні, самооцінка («самосвідомість»). Вади правових властивостей виражаються у злочинній поведінці та ставленні до вчиненого, до правових цінностей – закону, правозастосування та ін. Через специфіку об’єкта посягання важко окреслити єдиний морально-психологічний портрет особи, який вчиняє кримінальні правопорушення проти моральності. По-перше, для моральних ознак злочинців характерне зневажливе ставлення до нормального фізіологічного та морального розвитку дитини, а також загальноприйнятих правил поведінки. По-друге, серед усіх переважає корисливий мотив. По-третє, ідеали сім’ї у таких осіб або занижені, або взагалі відсутні¹.

Особі досліджуваної категорії [Додаток А] характеризуються вкрай антисоціальними інтересами та прагненнями: пияцтво – 35 %; наркоманія – 11 %; розваги та дозвілля – 74 %; контакти з особами антигромадської поведінки, раніше засудженими – 86 %; аморальні зв’язки та стосунки – 67 % (Діаграма № 7).

Так, у Вінниці згідно із наданою відділом комунікації обласної поліції інформацією затримали злочинне угруповання, яке організувало бізнес із надання секс-послуг. До проституції сутенери залучали, зокрема, неповнолітніх дівчат. Учасники угруповання розподілили між собою ролі: двоє чоловіків знаходили приміщення для надання послуг інтимного характеру, забезпечували охорону

¹ Чаплинська Ю. А. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 6. 2019. С. 181–184.

в разі виникнення конфліктних ситуацій із клієнтами, а третя співучасниця вербувала жінок, яких обирала з-поміж тих, хто опинився у складних життєвих обставинах, наприклад, мав скрутне матеріальне становище та відсутність моральних перепон. Спільниця розміщувала відповідну рекламу специфічних послуг в інтернеті. Правоохоронці провели обшуки, під час яких у фігурантів вилучили докази незаконного секс-бізнесу, зокрема, візитівки, мобільні телефони, а також гроші, отримані злочинним шляхом, і зброю¹.

Діаграма № 7. Характеристика особи злочинця, яка вчиняє кримінальні правопорушення проти моральності

Слід зазначити, що питання щодо визначення віку особи, а також першої кваліфікації протиправних діянь на початку досудового розслідування, як правило, не викликають у слідчих складнощів, але встановлення осудності особи потребує спеціальних знань і практичних навичок. Тому виникає потреба у проведенні дослідження деяких аспектів кримінальної процесуальної діяльності слідчого,

¹ Електронний ресурс : URL: https://gazeta.ua/articles/np/_suteneri-zaluchali-doksindustriyi-nerovnolitnih-divchat/977192 (дата звернення – 12.08.2020).

пов'язаної з виникненням сумнівів з приводу осудності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення проти моральності¹.

За сучасним кримінальним концептом неосудність є обставиною, що виключає кримінальну відповідальність особи, а обмежена осудність – обставиною, яка може привести до відтермінування притягнення особи до кримінальної відповідальності, оскільки може бути підставою для застосування до неї примусових заходів медичного характеру. В. М. Бурдін зазначає, що питання про осудність чи неосудність особи має вирішуватись на момент вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК України² [с. 92–93]. Тому незалежно від того, скільки часу сплинуло після вчинення злочинної події, перед слідчим постає питання щодо визначення осудності особи саме на момент вчинення кримінального правопорушення.

За ч. 1 ст. 19 КК осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними³. Відтак неосудною є особа, яка не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними під час вчинення суспільно небезпечного діяння, а обмежено осудною визнається особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але до постановлення вироку захворіла на хворобу, яка позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними. При цьому втрата емоційно-вольового контролю особи пов'язана з наявністю в неї хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки.

За інформацією прес-служби Міністерства охорони здоров'я, станом на 2017 рік в Україні щонайменше 1,7 млн українців потребували психіатричної та наркологічної допомоги, а за даними Всесвітньої

¹ Єфімов М. М. Деякі аспекти пізнавальної діяльності слідчого, що викликають сумніви стосовно осудності особи при розслідуванні злочинів проти моральності. *Збірник наукових праць «Науковий вісник публічного та приватного права»*. 2019. Випуск 5. Т. 1. С. 234–238.

² Бурдін В. М. До питання про часові межі осудності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2007. № 2. С. 83–94.

³ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 Електронний ресурс : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення – 13.08.2019).

організації охорони здоров'я, якщо показник глобального тягаря захворювань для психічних розладів у 2004 році становив 13 %, то в 2020 році сягнув 15 %. При цьому найвищим цей показник є для країн Східної Європи, до яких належить і Україна¹. Разом з тим в Україні діє принцип презумпції психічного здоров'я, відповідно до якого кожна особа вважається такою, яка не має психічного розладу, доки наявність такого розладу не буде встановлена на підставах і в порядку, передбаченому законами України². Тож осудність особи може бути поставлена під сумнів лише тоді, коли існують об'єктивні обставини, які дають підстави вважати, що під час вчинення протиправного діяння особа була в неосудному або обмежено осудному стані або вчинила кримінальне правопорушення в осудному стані, але після його вчинення захворіла на психічну хворобу.

За визначенням, наданим у філософському енциклопедичному словнику, сумнів – це особливий стан свідомості та самосвідомості, коли суб'єкт відчуває або виявляє недовіру до певного твердження, вагаючись щодо прийняття (визнання) його, оскільки оцінює це твердження як недостатньо обґрунтоване, правомірне, виправдане, необхідне, переконливе³. В. Ю. Шепітько виділяє два види взаємодії між особами й об'єктами, під час яких здійснюється пізнавальна діяльність слідчого: 1) між слідчим і особою, яка вчинила злочинне діяння (чи іншою особою); 2) слідчим і речами (носіями матеріальних відображень про злочин і його учасників⁴.

О. М. Цільмак зазначає, що під час здійснення професійних функцій слідчий отримує вихідну інформацію у вигляді конкретних чуттєвих образів, що виникають під час слідчих дій (обшуку, огляду місця події, слідчого експерименту тощо), вислуховування свідчень,

¹ Електронний ресурс : URL: https://tsn.ua/ukrayina/mayzhe-2-milyoni-ukrayinciv-potrebuyut-psihiatrichnoyi-ta-narkologichnoyi-dopomogi-moz-921697.html?utm_source=page&utm_medium=readmore (дата звернення – 14.07.2019).

² Про психіатричну допомогу : Закон України від 22.02.2000 р. № 1489-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14/page#Text> (дата звернення – 08.03.2019).

³ Філософський енциклопедичний словник / під ред. проф. В. І. Шинкаренка. Київ : Абрис, 2002. 751 с.

⁴ Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія. Х. : Харків юрид., 2007. 432 с.

наданих усно, та читання свідчень, наданих письмово, у вигляді документів, протоколів, довідок тощо¹. Отже, сумнів слідчого стосовно осудності особи, що вчинила кримінальне правопорушення, може виникнути не лише під час допиту підозрюваного, свідків, а також таких СРД, як слідчий експеримент, обшук, огляд місцевості, приміщення, документів тощо.

Так, маркером для зародження в слідчого сумнівів стосовно осудності особи є характеристика місця, часу та предмета вчинення кримінального правопорушення. К. О. Чаплинський зазначає, що така слідча дія, як огляд, дозволяє слідчому скласти уявлення про механізм злочину й особу злочинця². На думку С. М. Лозової, про психічні особливості особи, що вчинила суспільно небезпечне діяння можуть свідчити, зокрема, явна алогічність поведінки на місці події, особлива жорстокість відносно жертви, вияви садизму, сексуальної патології, алогічність пошкоджень обстановки, деякі інші сліди аномальної активності, що виявляються ззовні³.

Наприклад, Деснянським районним судом м. Чернігова під час розгляду кримінальної справи № 2506/11904/2012 встановлено, що особа, здійснивши в голову потерпілому шість вистрілів, коли побачила, що «його голова та обличчя були в крові, його ноги та руки смикались», забрав пістолет і курточку, замкнув двері на ключ і пішов додому⁴. Ось така байдужість особи до потерпілого, що може сприйматися як прямий умисел на вбивство, має викликати питання в слідчого щодо психічного стану особи, бо вона виявляє одночасно байдужість до власного майбутнього, до свого життя, у її поведінці після вчинення тяжкого правопорушення не простежується інстинкт самозбереження, який, як правило, змушує

¹ Цільмак О. М. Психологічна структура слідчої діяльності. *Науковий вісник Львівського державного ун-ту внутрішніх справ*. 2012. № 2(1). С. 330–337.

² Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ, 2006. 416 с.

³ Лозова С. М. Особливості розслідування суспільно небезпечних діянь, учинених особами з психічними захворюваннями або тимчасовими розладами психіки. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. праць. Харків : Право, 2014. Вип. 14. С. 106–112.

⁴ Справа № 1-кп/750/16/2013. Архів Деснянського районного суду м. Чернігова, 2013 р.

злочинця зникнути з місця події, максимально прибрати сліди, що можуть вказувати саме на нього як підозрюваного у вчиненому діянні, створити собі алібі тощо.

Проте необхідно також пам'ятати, що такі типові ознаки, як невинуватий безлад на місці події, наявність зайвих, нічим не пояснених численних пошкоджень на місці вчинення злочину можуть також вказувати на інсценування злочину, тобто штучне створення зацікавленими особами обстановки, яка б утворювала помилкове уявлення про нібито учинене кримінальне правопорушення¹. Уникнути похибки у таких випадках дозволяє системний підхід до аналізу обстановки кримінального правопорушення, проведення допитів, експертиз, слідчих експериментів тощо.

Зрозуміло, що основний обсяг інформації, необхідної для ствердження або спростування осудності підозрюваного, слідчий може отримати під час допиту – регламентованого кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічного процесу спілкування осіб з метою отримання показань про подію, яка стала предметом кримінального провадження². Унаслідок уміло проведеного допиту у свідомості слідчого має утворитися не лише об'єктивна картина події злочину, а також скластися уявлення про індивідуальні психофізичні властивості підозрюваного, що становлять основу його відчуття та сприйняття, мислення, пам'яті, емоційних переживань тощо.

Так, під час допиту підозрюваний Г. відносно вчиненого ним кримінального правопорушення пояснив, що за декілька днів до того почав помічати, що люди, які його оточують «якось змінилися», програми у телевізорі перемикалися самі, бачив через телевізор, як кружляли інопланетяни, бо «місто захопити хотіли»; вважав, що батька підмінили – «він перестав помічати очевидні речі»; за тиждень до арешту в нього знизився настрій, з'явилася тривога, він був напружений; ввечері був у кафе, прийшов випити кави;

¹ Криміналістика : підручник. 2-ге вид. перероб. і допов. / К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська. Дніпро : Ліра ЛТД, 2017. 480 с.

² Ефімов М. М. Деякі аспекти допиту різних категорій осіб при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий вісник ДДУВС*, 2017. № 4. С. 246–253.

вважає, що отруївся, оскільки одразу після вживання з'явилась блювота – «рвав біля кафе, потім вдома»; почував себе погано, всю ніч не спав, думав про батька: «подумав, що він безсмертний, йому ввели транквілізатор, хотів перевірити, помре він чи ні, думав, що його заберуть інопланетяни», вранці прийшов до кухні, побачив батька, той здався йому «іншим, як інопланетянин», взяв ножа та завдав йому удар у спину; коли побачив кров, звернув увагу, що вона була незвичайною: «якась розова, як марганець, не така, як у людей»¹. Отже, з показань особи вбачається, що вчиненню нею суспільно небезпечного діяння передували емоційні переживання, пов'язані із зоровими галюцинаціями, тобто уявними сприйняттями зорових образів без реального в даний час подразника.

Пізнавальна діяльність уповноважених осіб при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності здебільшого досліджується науковцями з позиції можливостей побудувати версії злочину, встановити зв'язки між окремими фактами події з метою підтвердити чи спростувати ці версії, встановити особу винного, а сама особа винного досліджується через вивчення її способу життя. Але, на нашу думку, слідчий, дізнавач, прокурор мають можливість і повинні використовувати такий пізнавальний інструмент, як власне спостереження за поведінкою особи, включаючи її темперамент, спосіб мислення, рівень інтелекту тощо.

У даному розрізі доречною вважаємо дослідження В. В. Демидової, яка зазначає, що злочини, кваліфіковані за ст. 299 КК України, здійснюються з метою отримання задоволення – 7,5 %, хуліганських проявів – 57,0 % або для приховування іншого злочину – 5,6 %. Під час допиту в судовому засіданні 19 % підозрюваних визначили мотив своїх дій як «неприятні стосунки з власниками тварин». Окрім того, дослідження авторки показало, що 78 % жінок, які піддавалися домашньому насиллю, повідомили, що їх партнери були схильні до спричинення шкоди, знущання над тваринами або їх знищення. Окрему увагу було приділено особам, які знищують тварин умисно та систематично. Нерідко така діяльність осіб набуває

¹ Справа № 1-КП/415/166/13. Архів Лисичанського міського суду Луганської обл., 2013 р.

характеру «злочинного промислу». В. В. Демідова акцентує увагу на тому, що у цьому контексті можна виокремити осіб (DogHunters), які займаються відстрілом або отруєнням собак. Через мережі Інтернет догхантери домовляються про організацію «облав» на бездомних тварин. У конфлікті з ними знаходяться зоозахисні групи, які проводять мітинги з вимогою закриття таких сайтів. У 2012 році зоозахисники почали у відкритому доступі викладати персональні дані догхантерів і закликати брати участь у DDoS-атаці на форум (forum.doghunter.site). Крім того, зоозахисними організаціями була розроблена соціальна реклама, щоб розказати людям, хто такі догхантери, та чим вони загрожують суспільству¹.

Під мисленням розуміють інформаційну діяльність, що набула якості опосередкованого, узагальненого пізнання, яке за допомогою абстрагування, міркувань (зіставлень пізнавальних образів і логічного виведення думок) і типізації даних про світ явищ розкриває їх необхідні зв'язки, закономірності, тенденції розвитку². Мислення здійснюється у формі судження, що розкривається через побудову умовиводів. Основу судження складають поняття про світ, а формою передачі суджень виступає знакова система, що називається мовою. Отже, мислення реалізується через мовлення, яке існує у формі зовнішнього (усного, письмового) мислення та внутрішнього («про себе») мислення. Класифікація порушень мислення складається з чотирьох основних розділів: 1) порушення утворень понять; 2) порушення темпу мислення; 3) порушення форми мислення; 4) порушення змісту мислення³. Отже, застосування підозрюваними неологізмів, прискорене або, навпаки, уповільнене мислення, затримка мислення або наплив думок, патологічна докладність мислення, резонерство, паралогічність мислення, зіскользування з думок, розірваність і незв'язність мислення, що можуть безпосе-

¹ Демідова В. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики жорстокого поводження з тваринами. *Науковий вісник «Наукові записки. Серія: Право»*. № 2. 2017. С. 171–175.

² Цільмак О. М. Психологічна структура слідчої діяльності. *Науковий вісник Львівського державного ун-ту внутрішніх справ*. 2012. № 2(1). С. 330–337.

³ Психіатрія і наркологія : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. / В. Л. Гавенко та ін.; за заг. ред. В. Л. Гавенка, В. С. Бітенського. Київ : ВСВ «Медицина», 2015. 512 с.

редньо сприйматися уповноваженою особою під час допиту, мають викликати у нього сумніви щодо здатності особи правильно сприймати себе, навколишній світ і керувати своїми діями.

Так само й емоційний стан підозрюваного, порушення пам'яті, інтелекту, дефекти мовлення підозрюваного, що виявляються під час проведення з ним СРД при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності, повинні сприйматися слідчим у взаємозв'язку, взаємообумовленості та оцінюватися не лише з точки зору лінії захисту підозрюваного, а також ознак, що можуть вказувати на психічні розлади особи. Поряд з іншими добутими під час досудового розслідування доказами власні спостереження слідчого сприятимуть прийняттю рішення про залучення спеціаліста до тієї чи іншої СРД або проведення судово-психіатричної експертизи з метою вирішення питання про наявність в особи психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки на момент вчинення нею протиправного діяння.

Підсумовуючи, зазначимо, що призначенню судово-психіатричної експертизи підозрюваного при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності передуює пізнавальна діяльність уповноважених осіб під час проведення ними СРД (огляд місцевості, допит підозрюваного та свідків, огляд трупа, слідчий експеримент, обшук тощо), що пов'язана з оцінкою емоційного стану підозрюваного, способом його мислення, розвитком інтелекту, пам'яті та викликає реальний сумнів щодо осудності цієї особи.

Специфікою криміналістичної характеристики є відображення кореляційних зв'язків між окремими її елементами, зокрема такими, як спосіб підготовки, вчинення та приховування злочину, особа злочинця, предмет злочину, типові сліди злочину та ін.. Недостатність інформації про осіб, які вчинили протиправне діяння, на момент виявлення їх ознак для його розкриття та початкового етапу розслідування заповнюється шляхом використання наукових даних про потенційні типи можливих злочинців, що відповідають картині розслідуваного діяння. Ці зведення дозволяють висувати версії про безпосередніх виконавців і співучасників кримінального

правопорушення проти моральності, механізм його вчинення, можливі місця їхнього перебування, збереження знарядь і предметів злочинного посягання, дії з приховання слідів діяння тощо.

В. Г. Дрозд наголошує на обов'язковій диференціації процесуальних форм у напрямку спрощення або ускладнення, а також зазначає, що в рамках диференційованих форм кримінального провадження можна виділити дві підсистеми (види) – особливі та спеціальні порядки здійснення досудового розслідування та судового провадження¹.

У процесі вивчення суб'єктивних ознак слід відзначити, що однією з найбільш складних і дискусійних проблем виявлення ознак суб'єкта складу наругу над тілами померлих і місцями їх поховання є визначення нижньої межі віку притягнення до кримінальної відповідальності. Вважаємо за необхідне встановити вік кримінальної відповідальності за наругу над тілами померлих з 14 років. Це пов'язано з високою кількістю пошкоджень і руйнувань пам'ятників і меморіалів особами віком від 14 до 18 років. Вивчення практики розслідування досліджуваної категорії діянь дає змогу зробити висновок, що без визначення нижчого значення кримінальної відповідальності наявні тактичні засоби забезпечення розслідування не дозволяють притягнути винних до неї. Більшість вказаних осіб перебувають у неформальних праворадикальних групах (Біле братство, неонацистські формування), тому додатковий важіль впливу дозволить працівникам правоохоронних органів як розслідувати вказані діяння, так і попереджувати інші супутні кримінальні правопорушення.

Підводячи підсумок у розгляді особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики, наведені дані спробуємо акумулювати в «портрет» ймовірного злочинця, який вчинює кримінальні правопорушення проти моральності. Це переважно особи чоловічої статі, у віці від 18 до 30 років, з наявною базовою вищою чи вищою освітою, без постійного місця роботи, здебільшого проживають у районі вчинення протиправних дій, можуть бути раніше

¹ Дрозд В. Г. Сучасна парадигма диференціації кримінальної процесуальної форми. *Наука і правоохоронна діяльність*. 2017. № 4(38). С. 238–242.

засудженими, характеризуються вкрай антисоціальними інтересами та прагненнями (пияцтво, наркоманія, розваги та дозвілля, контакти з особами антигромадської поведінки, раніше засудженими, аморальні зв'язки та стосунки), характерне зневажливе ставлення до нормального фізіологічного та морального розвитку людини, а також загальноприйнятих правил поведінки, психологічними особливостями будуть егоцентризм, жорстокість, агресивність, цинізм, схильність до асоціативних форм.

Останнім елементом криміналістичної характеристики, який ми будемо досліджувати, є особа потерпілого. Як зазначалося раніше, в більшості випадків вчинення протиправних діянь проти моральності особа потерпілого буде неперсоніфікованою. Проте для третьої групи (ч. 4 с. 301, ч. 3–4 ст. 302, ч. 3–4 ст. 303, ст. 304 КК України) особа потерпілого буде в будь-якому випадку. Це пояснюється тим, що відомості вносяться до ЄРДР з прив'язкою до конкретної особи, наявність якої стала основою для кваліфікації кримінального правопорушення за відповідною статтею КК. Тому ми повинні конкретизувати особливості особи потерпілого, яка відіграє важливу роль як джерело фактичної інформації, що має організаційне та тактичне значення для виявлення і розслідування зазначеної категорії діянь.

Вказаний елемент, на думку В. О. Лазарева, має сталі кореляційні зв'язки з іншими складовими криміналістичної характеристики досліджуваного кримінального правопорушення, зокрема, з особою злочинця, способом вчинення злочину тощо. Завдяки визначенню означених зв'язків працівники правоохоронних органів на початковому етапі розслідування зможуть висувати відповідні версії та будувати певну послідовність проведення різних слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів в кримінальному провадженні¹. Слід акцентувати увагу на тому, що ми поділяємо думку В. С. Бурданової та В. М. Бикова, які вказують на те, що в ході розслідування повинні бути з'ясовані основні дані, які характеризують потерпілого як особистість, дані про спосіб його

¹ Лазарев В. О. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. *Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ*. 2017. № 4. С. 178–185.

життя, відносини з оточуючими, взаємовідносини потерпілого та підозрюваного, позиція потерпілого стосовно кримінального провадження та можливого покарання злочинця тощо¹.

М. В. Сенаторов вказує на те, що завдяки дослідженню теорії кримінального права, положень кримінального закону та практики його застосування можна зробити висновок, що потерпілий від злочину й обставини, пов'язані з ним, мають значення для встановлення соціальної сутності злочину, з'ясування характеру та ступеня його суспільної небезпечності, криміналізації та декриміналізації діянь, диференціації кримінальної відповідальності. Чітка вказівка на потерпілого й обставини, пов'язані з ним, дозволяють відмежувати один злочин від іншого; виступають ознаками складу переважної частини злочинів; сприяють конкретизації інших ознак складу; враховуються при кваліфікації злочинів і призначенні покарання, а також при вирішенні питань чинності закону про кримінальну відповідальність у просторі, звільнення від кримінальної відповідальності та відбування покарання². Тобто дослідження особи потерпілого в ході розслідування кримінальних правопорушень проти моральності є обов'язковою вимогою до уповноважених осіб.

З приводу кількості та якості ознак, які повинні бути виділені під час дослідження, існує ряд думок науковців. Так, одна група науковців (М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова) наголошує на тому, що система ознак особи потерпілого має складну структуру й охоплює загальні демографічні ознаки (стать, вік, місце проживання, роботи або навчання, професія, фах, освіта та ін.), дані про спосіб життя, риси характеру, навички, схильності, зв'язки та стосунки. Дані про потерпілого містять також відомості про його віктимність (схильність у силу низки обставин ставати жертвою кримінального правопорушення)³.

¹ Бурданова В. С. Виктимологические аспекты криминалистики : учебное пособие / В. С. Бурданова, В. М. Быков. Ташкент, 1981. 80 с.

² Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Нац. юрид. акад. України. Харків, 2005. 20 с.

³ Настільна книга слідчого : наук.-практ. видання для слідчих та дізнавачів. 2-ге видання, переробл. і допов. / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. К. : Ін Юре, 2007. 728 с.

С. В. Анощенко до загальних ознак потерпілого у теорії кримінального права відносить такі: фізична природа потерпілого; сутнісна (соціально-правова) ознака потерпілого; характер шкоди, що заподіюється потерпілому, її реальність чи потенційність; юридичний факт, з яким пов'язана поява потерпілого; ставлення потерпілого до спричиненої йому шкоди¹.

Одразу слід наголосити на тому, що ми підтримуємо позицію Д. В. Рівмана з приводу того, що віктимність окремої особи – поняття відносне, оскільки вона реалізується як через її особистісні риси, так і залежно від конкретної ситуації: зовнішніх обставин, характеристик злочинця тощо². У досліджуваній категорії кримінальних проваджень віктимність особи в більшості випадків полягає в тому, що вона у зв'язку зі своїм віком і знаннями не завжди на початку протиправних дій розуміла їх негативне значення.

Так, гр. Ю. та гр. Д. у невстановлений досудовим слідством час через соціальну мережу Інтернет «ВКонтакте», написавши смс-повідомлення, познайомились з неповнолітньою гр. П. Реалізуючи свої злочинні дії, направлені на втягнення потерпілої гр. П. до заняття проституцією, під вигаданим приводом роботи нянею запросили неповнолітню гр. П. приїхати до міста Києва з метою працевлаштування. Не підозрюючи про дійсні наміри, потерпіла гр. П. 13.07.2017 року приблизно о 18.00 год. прибула до міста Києва у квартиру, де проживали правопорушники, які, достовірно знаючи про її вік, запропонували неповнолітній гр. П. спробувати себе у наданні інтимних послуг, від чого остання відмовилась. Продовжуючи свої злочинні дії, незважаючи на отриману відмову, гр. Ю. та гр. Д. у період часу з 13.07.2017 року до 18.07.2017 року, застосовуючи систематично фізичне насильство, яке виразилось у нанесенні ударів по обличчю та тілу, примусили неповнолітню гр. П. надавати незнайомим чоловікам сексуальні послуги на території міста Києва, за що отримували грошову

¹ Анощенко С. В. Уголовно-правовое учение о потерпевшем. Москва : Волтерс Клувер, 2006. 172 с.

² Ривман Д. В. О содержании понятия виктимность. *Вопросы теории и практики борьбы с преступностью*. Ленинград, 1974. С. 18–28.

винагороду в сумі від 2000 до 4000 грн. Крім цього, гр. Ю. та гр. Д. 18.07.2017 року приблизно о 12.00 год., перебуваючи у квартирі та маючи умисел на незаконне позбавлення волі потерпілої гр. П., усвідомлюючи, що потерпіла гр. П. не бажає перебувати у приміщенні вищевказаної квартири, діючи всупереч її волі, відібравши ключі, зачинили гр. П. у квартирі та зникли з місця вчинення злочину. У подальшому потерпіла гр. П. 18.07.2017 року о 18.00 год. була звільнена працівниками поліції¹.

Досить доречною в розрізі цього є класифікація повій, яку навела К. Ю. Назаренко, залежно від місця та розміру оплати за інтимні послуги й осіб, які їх надають, зокрема: 1) особи, які надають інтимні послуги на трасах і автошляхах. Злочинна група складається із: організатора, звідника (сутенера), водія та повії. Оплата залежно від виду послуги коливається від 200 до 600 грн. Діяльність таких груп нерідко прикривають працівники місцевих прокуратур і відділень поліції; 2) особи, які надають інтимні послуги у спортивно-оздоровчих комплексах і розважальних закладах. До складу групи входять: організатор, утримувач місця розпусти, адміністратор, звідник (сутенер), повії, водії, охорона, особи, які здійснюють прихований відеозапис. У таких групах оплата залежить від виду послуги та коливається від 700 до 3000 грн. Діяльність таких груп нерідко прикривають керівники місцевих прокуратур і відділів поліції; 3) особи (так званого «VIP-класу»), які надають інтимні послуги на елітних базах відпочинку, за місцем проживання замовника або пов'язані із виїздом за кордон, участю у приватних вечірках, супроводженням різного роду «делегацій» або «VIP-персон» та ін. Злочинні групи такого типу є сталими, латентними, характеризуються складною ієрархією. У таких групах оплата залежно від виду послуги починається від 10 тис. грн. Діяльність таких груп нерідко прикривається представниками влади й управління, керівниками правоохоронних органів; 4) особи, які надають інтимні послуги з використанням вебкамер у режимі on-line трансляції у всесвітній

¹ Справа № 754/14888/17. Архів Деснянського районного суду м. Києва, 2019 р.

інформаційній мережі Internet¹. Як бачимо, кожна категорія повій характеризується відповідною оплатою послуг. І молоді дівчата в більшості своїй проаналізувати та визначити перспективи такої діяльності не можуть.

Підводячи підсумок, зазначимо, що для третьої групи кримінальних правопорушень проти моральності (ч. 4 с. 301, ч. 3–4 ст. 302, ч. 3–4 ст. 303, ст. 304 КК України) характерним елементом криміналістичної характеристики є особа потерпілого. Вказаний елемент характеризується обов'язковою ознакою: віком до 18 років.

¹ Назаренко К. Ю. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом : дис. ... канд. юрид. наук. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2016. 218 с.

РОЗДІЛ 3.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПЛАНУВАННЯ Й ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ

3.1. Особливості початку досудового розслідування та коло обставин, що підлягають встановленню

Створення ґрунтовної системи криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти моральності потребує обов'язкового вивчення наукових доробок і дослідження судово-слідчої практики стосовно визначеної категорії діянь для формулювання найбільш ефективних способів і методів його застосування. У той же час планування й організація розслідування є невід'ємними складовими будь-якого кримінального провадження, адже ефективність процесуальних дій і досудового розслідування в цілому буде залежати від зазначених аспектів.

Відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слідчий, який здійсню-

ватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування, дізнавач – керівником органу дізнання, а в разі відсутності підрозділу дізнання – керівником органу досудового розслідування¹. Тобто досудове розслідування по задумці законодавця повинно розпочинатися з конкретного моменту. При цьому ми розуміємо, що проведення ряду заходів можливе ще до внесення відомостей у ЄРДР.

У зв'язку з цим нам здається доречною думка Л. М. Лобойка, який акцентує увагу на тому, що досудове розслідування – це стадія кримінального процесу, в ході якої відповідно до кримінально-процесуального закону здійснюється діяльність спеціально уповноважених осіб органів дізнання та досудового слідства із всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин кримінальної справи з метою повного та швидкого розкриття злочинів (суспільно небезпечних діянь), викриття винних, вжиття заходів із запобігання та припинення злочинів і забезпечення відшкодування завданої злочиним шкоди та можливої конфіскації майна².

Заслугує на увагу позиція науковців, які роблять наступні висновки стосовно початкового етапу розслідування: як правило, він характеризується невизначеністю, пов'язаною з браком інформації та її неповнотою, тому домінуючим напрямом діяльності слідчого на цьому етапі є виявлення необхідної доказової та тактичної інформації, її носіїв (джерел). Це завдання вирішується з урахуванням слідчої ситуації, що складається, шляхом проведення комплексу слідчих, інших процесуальних і організаційних дій. Найчастіше підставою для провадження слідчих дій є криміналістична версія. Основним завданням початкового етапу, як правило, є встановлення особи, причетної до вчинення злочину. Тому збирання інформації про неї розпочинається з ретроспективного вивчення слідів, залишених на місці злочину, у пам'яті очевидців, тощо. Отримана інформація

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Електронний ресурс : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення – 23 серпня 2020 року).

² Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право : навчальний посібник. 2-ге вид., допов. і змін. Дніпропетровськ, 2005. 154 с.

використовується для висунення версій про суб'єкта злочину, визначення напрямку його пошуку¹.

Інші науковці зазначають, що початок розслідування будь-якого кримінального правопорушення вимагає від працівників правоохоронних органів злагодженої діяльності. Зазначений аспект досягається завдяки, в тому числі, відповідальному плануванню всього процесу кримінального провадження в цілому та проведення окремих процесуальних дій зокрема. Тому на перший план виходить збір первинної інформації та визначення кола обставин задля досягнення кінцевої мети розслідування – встановлення вини конкретної особи².

Слід погодитись з науковцями (М. М. Міхєєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко), які визначають, що кримінальне процесуальне доказування у кримінальному провадженні здійснюється за допомогою пізнання. За своєю гносеологічною суттю кримінальне процесуальне доказування є різновидом людського пізнання дійсності. Воно не є науковим у тому розумінні, що не ставить собі за мету пізнання закономірностей розвитку природи та суспільства, але у плані встановлення окремих фактів, явищ дійсності воно має багато спільного з науковим пізнанням. У кримінальному процесуальному доказуванні як пізнавальній діяльності застосовуються (звичайно, з урахуванням його специфіки) всі закони, категорії діалектичної та формальної логіки. Ця специфіка зумовлена передусім об'єктом, завданням і засобами пізнання, колом його суб'єктів, процесуальними строками та процесуальною формою³.

¹ Узунова О. В. Проблеми прийомів аналізу отриманої з місця події інформації та огрунтування припущень стосовно особи злочинця / Узунова О. В., Калюга К. В. Електронний ресурс : URL: <http://bo0k.net/index.php?bid=18860&chapter=1&p=achapter> (дата звернення – 18.06.2020).

² Буждиганчук Є. Ю. Окремі аспекти початкового етапу розслідування суттєвості, вчиненого організованою групою. *Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути* : тези доп. II Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції (м. Київ, 10 берез. 2020 р.). Наукова платформа Open Science Laboratory. Київ, 2020. С. 12–16.

³ Міхєєнко М. М. Кримінальний процес України : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. / М. М. Міхєєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. К. : Либідь, 1999. 536 с.

У розрізі цього підтримуємо позицію, що початковий етап розслідування характеризується невизначеністю, пов'язаною з браком інформації та її неповнотою, тому домінуючим напрямом діяльності слідчого на цьому етапі є саме виявлення необхідної доказової та тактичної інформації, її носіїв (джерел). Це завдання вирішується з урахуванням слідчої ситуації, що складається, шляхом проведення комплексу слідчих, інших процесуальних і організаційних дій. Найчастіше підставою для провадження слідчих дій є криміналістична версія. Основним завданням початкового етапу, як правило, є встановлення особи, причетної до вчинення злочину. Тому збирання інформації про неї розпочинається з ретроспективного вивчення слідів, залишених на місці злочину, у пам'яті очевидців, тощо. Отримана інформація використовується для висунення версій про суб'єкта злочину, визначення напрямку його пошуку¹.

Очевидно, що розслідування повинно здійснюватися відповідно до певного плану, тому вважаємо доречним докладніше пояснити, що ми розуміємо під зазначеним. Так, наприклад, О. М. Литвинов і Р. Л. Степанюк сформулювали в криміналістичному сенсі планування як розумовий процес, що полягає у визначенні задач слідчого, найбільш ефективних способів і засобів їх вирішення в оптимальні строки². У даному визначенні є декілька неточностей. По-перше, так, як воно було сформульоване до 2012 року, то відсутні інші уповноважені особи до здійснення розслідування (дізнавач, прокурор). По-друге, ми вважаємо за необхідне одразу наголошувати на версії, яка буде орієнтиром на початковому етапі розслідування.

Вже Р. С. Белкін систему планування розглядає як сукупність таких елементів: 1) аналіз вихідної інформації; 2) висунування версій

¹ Драпкин Л. Я. Ситуационный подход в криминалистике и проблема периодизации процесса расследования преступлений. *Проблемы оптимизации первоначального этапа расследования преступлений* : межвузовский сборник науч. тр.; М-во высш. и средн. спец. образ. РСФСР, Свердловск. юрид. ин-т им. Р. А. Руденко. Свердловск, 1988. С. 3–38.

² Литвинов А. Н. Прогнозирование и планирование в криминалистике / А. Н. Литвинов, Р. Л. Степанюк / под общей ред. канд. юрид. наук В. И. Гаенко. М. : «ЮРКНИГА», 2004. 160 с.

і визначення завдань розслідування; 3) визначення шляхів і способів виконання поставлених завдань; 4) складання письмового плану й іншої документації з планування розслідування; контроль виконання та корегування плану розслідування¹.

Окрема група вчених (Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк) наголошує на тому, що планування – процес підготовки на перспективу рішення про те, що, ким, як і коли мусить бути зроблено. Сутність планування у будь-якій соціальній системі можна охарактеризувати за допомогою чотирьох його головних аспектів: 1) внесок планування у досягнення поставлених цілей і завдань; 2) провідна роль планування; 3) всюдисущність планування; 4) ефективність планування².

Деякі науковці, виділяючи наявність попереднього етапу, вказують на те, що попередню перевірку, яку проводять до порушення кримінальної справи, не можна вважати самостійним етапом розслідування, оскільки слідства як такого не було, процесуальні засоби виявлення обставин події не використовувалися. Тобто така перевірка повинна розглядатися лише в якості підготовчої стадії до початку судового провадження³.

В. Д. Берназ, розглядаючи питання стосовно планування початкового етапу розслідування, вказував на обов'язкову наявність там наступних складових для правильної організації та планування:

- аналіз первинної інформації;
- висунення версій, визначення напрямків розслідування та відповідних комплексів процесуальних дій;
- виявлення, фіксація, збирання, вилучення, перевірка, оцінка та закріплення фактичних даних і формулювання висновку про обставини, що мають значення для кримінального провадження⁴.

¹ Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. М., 1987. 216 с.

² Криміналістика : підручник. 3-тє вид., переробл. та допов. / Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 948 с.

³ Кокошко М. Предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповлітніх. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. № 2. 2016. С. 10–18.

⁴ Берназ В. Д. Доказування обставин вчинення кримінального правопорушення за чинним КПК України. *Право України*. 2013. № 11. С. 173–178.

Інша група вчених (В. М. Бараняк, Р. І. Сибірна, Є. В. Пряхін) акцентує увагу на тому, що мета планування полягає у визначенні шляху та змісту діяльності слідчого на всіх її стадіях, забезпечення її цілеспрямованості, повноти, об'єктивності, всебічності, економії часу, сил і засобів. Також автори наголошують на тому, що принципи планування – це ті вихідні положення, на яких базується цей процес. Ними є індивідуальність, динамічність і реальність планування. Умови планування – сукупність певних обставин, чинників, знань і вмій, що роблять можливим планування. До елементів планування входять: аналіз вихідної інформації; висунення версій і визначення завдань розслідування; визначення способів вирішення поставлених завдань; складання письмового плану й іншої документації; контроль за виконанням і коригування плану розслідування¹.

Ми підтримуємо позицію С. М. Стахівського, який вказує на те, що безпосереднє пізнання є властивим процесу доказування, тому не зовсім правильною є позиція тих науковців, які відзначають, що воно негативно може відбитися на об'єктивності дослідження. Звичайно, для безпосереднього пізнання є доступними факти, які мають місце в теперішньому часі та знаходяться на такій відстані і в таких умовах, коли можливо їх безпосереднє сприйняття. Об'єктом такого сприйняття в кримінальному процесі є сліди злочину, предмети злочинного посягання і т.д., можливість такого пізнання позитивно позначається на встановленні істини, об'єктивності висновків. Автор наголошує на тому, що опосередковане пізнання є більш поширеним у судочинстві, оскільки органи досудового розслідування та судової влади мають справу з більшістю явищ, подій, котрі відбулися в минулому, через що вони не в змозі сприйняти їх безпосередньо, а пізнають іншим шляхом – через сприйняття обставин і об'єктів, які є доступними, містять інформацію про ті явища та події, що мали місце в минулому².

¹ Криміналістика : навч. посіб. / Р. І. Благута, Р. І. Сибірна, В. М. Бараняк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. К. : Атіка, 2012. 496 с.

² Стахівський С. М. Кримінально-процесуальні засоби доказування : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2005. 405 с.

Попри все планування розслідування кримінальних правопорушень проти моральності, на нашу думку, повинне базуватися на ситуаційному підході. З цього приводу ми погоджуємося з О. С. Шаталовим, який зазначив, що ситуаційний підхід до організації розслідування надає можливість практичним працівникам бути більш підготовленими до вирішення багатьох завдань розслідування, а також для досягнення поставлених перед ними цілей¹. Тому ми вважаємо за необхідне визначити елементи планування, які, на нашу думку, є найбільш логічними з огляду на діюче кримінально-процесуальне законодавство та практику розслідування досліджуваної категорії діянь:

- 1) аналіз початкової інформації;
- 2) визначення версій і завдань кримінального провадження;
- 3) формулювання шляхів і способів реалізації поставлених завдань;
- 4) складання письмового плану й іншої документації з планування розслідування кримінального правопорушення;
- 5) контроль виконання та корегування плану розслідування кримінального правопорушення.

Крім того, необхідно вказати, що, наприклад, М. М. Гапанович наголошує на тому, що усе різноманіття початкових повідомлень і заяв про злочини, залежно від наявності чи відсутності в них достатніх даних, які вказують на ознаки того чи іншого складу злочину, можна розділити на три групи:

- повідомлення (матеріали та заяви), які містять достатні дані, що вказують на ознаки будь-якого злочину;
- повідомлення (матеріали) та заяви, у яких відсутні достатні дані про ознаки того чи іншого складу злочину;
- повідомлення (матеріали) та заяви про злочини, у яких таких даних недостатньо².

При вивченні кримінальних проваджень зазначеної категорії [Додаток А] нами було встановлено, що початкова інформація,

¹ Шаталов А. С. Криминалистические алгоритмы и программы. Теория. Проблемы. Прикладные аспекты. (Научное издание). М. : Лига Разум, 2000. 252 с.

² Гапанович Н. Н. Отказ в возбуждении уголовного дела. Мн. : Изд-во БГУ, 1967. 187 с.

яка є підставою для внесення відомостей до ЄРДР за фактом вчинення кримінальних правопорушень проти моральності, надходить у правоохоронні органи з таких джерел:

а) заяви, листи та повідомлення, що надійшли від громадян (59 %);

б) повідомлення працівників установ і організацій (7 %);

в) матеріали слідства, виділені з інших кримінальних проваджень (8 %);

г) матеріали, отримані під час проведення НСРД і розшукових заходів (26 %).

Серед завдань, які повинні вирішуватись під час аналізу первинної інформації по вчиненому кримінальному правопорушенню, окремі вчені виділяють наступні: виявлення та фіксація доказової інформації щодо злочину, який розслідується по «гарячих слідах»; вжиття заходів для запобігання втраті доказової інформації, що міститься в слідах, документах, інших об'єктах, її своєчасне виявлення та фіксація; з'ясування й оцінка сформованої після порушення кримінальної справи слідчої ситуації; виявлення джерел інформації про розслідуваний злочин; визначення напряму розслідування та розробка плану розслідування; обрання форм і методів взаємодії з органами та службами, що здійснюють оперативно-розшукову роботу; пошук, одержання інформації про механізм і обстановку вчиненого злочину; збирання та вивчення відомостей про особистість потерпілого; пошук, одержання й аналіз інформації про осіб, що вчинили злочин, їхній розшук і затримання¹.

У свою чергу, О. М. Ємець вказує, що пошук фактичних даних про фактам втягнення осіб у заняття проституцією найбільш доцільно проводити за специфічними напрямами. Серед них науковець виділяє наступні: оперативна робота з негласними штатними та позаштатними працівниками, спрямована на встановлення конкретних фактів і обставин втягнення особи в заняття проституцією або примушування її до таких дій; здійснення пошуку фактичних

¹ Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія / Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.

даних про втягнення особи в заняття проституцією або примушування її до заняття проституцією за допомогою мережі Інтернет; прийняття та перевірка заяв і повідомлень про втягнення особи в заняття проституцією або примушування її до цього від громадян, яким стало відомо про такі факти; організація взаємодії з іншими правоохоронними та державними органами, закордонними колегами з метою отримання від них і подальшої перевірки інформації про втягнення особи в заняття проституцією або примушування її до зазначеного; забезпечення взаємодії з неурядовими організаціями, до сфери діяльності яких належить протидія торгівлі людьми та злочинам проти моральності, а також захист осіб, постраждалих від сексуального насильства або експлуатації, з метою отримання від них і подальшої перевірки інформації про втягнення особи в заняття проституцією або примушування її до того; перевірка повідомлень, оприлюднених у засобах масової інформації, про втягнення особи в заняття проституцією або примушування її до заняття проституцією, а також результатів журналістських розслідувань у цій сфері; моніторинг діяльності масажних салонів, туристичних фірм, агенцій із працевлаштування, найму, ескорт-агенцій і шлюбних бюро щодо отримання інформації про втягнення особи в заняття проституцією або примушування її до вказаних дій; перевірка повідомлень, що надходять на гарячі лінії, спрямованих на допомогу потерпілим від торгівлі людьми, сексуального насильства тощо; гласна та негласна робота з особами, раніше засудженими за аналогічні злочини проти моральності чи торгівлю людьми, що передбачає отримання інформації про такі, що готувалися, або раніше не встановлені факти й обставини втягнення особи в заняття проституцією або примушування її до заняття проституцією; отримання та перевірка інформації від уже відомих потерпілих від злочинів проти моральності чи торгівлі людьми, їх близьких і родичів, про підготовлювані або ще не встановлені факти й обставини втягнення особи в заняття проституцією або примушування її до заняття проституцією; встановлення та перевірка інформації про такі, що перебувають на стадії підготовки, чи ще не встановлені факти й обставини втягнення особи в заняття

проституцією або примушування її до цього під час розслідування інших кримінальних проваджень¹.

На основі проведеного дослідження нами було встановлено, що окремі відомості щодо вчинення кримінальних правопорушень проти моральності на стадії реєстрації в ЄРДР встановлюються через проведення наступних заходів збирання первинної інформації:

- огляд місця вчинення кримінальних правопорушень проти моральності;
- перевірку камер зовнішнього відеоспостереження;
- відпрацювання прилеглої території;
- встановлення особи злочинця та його розшук;
- встановлення очевидців і свідків протиправних дій та отримання від них щодо цього пояснень.

Ми підтримуємо позицію групи вчених (Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко), які акцентують увагу на тому, що з огляду на отриману інформацію безпосередніми завданнями стадії початкового етапу розслідування є швидке встановлення наявності або відсутності достатніх даних, які вказують на ознаки злочину, а також обставин, що виключають кримінальне провадження, у зв'язку з чим вся робота на цій стадії спрямовується на збирання фактичних даних, які в подальшому має бути визнано достатніми для прийняття рішення по справі². Очевидно, що розслідування повинно проходити в певному напрямку, для цього уповноваженими особами висувуються версії.

Доречною в розрізі цього вважаємо позицію Л. М. Лобойка, який акцентує увагу на тому, що кожний метод правового регулювання впливає так чи інакше на зміст кримінально-процесуальної діяльності та її форму. У юридичній літературі це питання не було предметом досліджень, проте воно має суттєве значення не тільки для з'ясування сутності методів правового регулювання у кримінальному процесі, а й для розуміння змісту та форми остан-

¹ Ємець О. М. Пошук фактичних даних про втягнення особи в заняття проституцією. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. № 1. 2015. С. 260–269.

² Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. / Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко. К. : Юрінком Інтер, 2008. 712 с.

нього, а також механізму правового впливу на підвищення ефективності кримінально-процесуальної діяльності. Автор наголошує, що сконструйовані із застосуванням того чи іншого методу правового регулювання норми кримінально-процесуального права реалізуються у діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду під час провадження у конкретних кримінальних справах. Для ефективної їх реалізації у діяльності даних органів мають бути певні правові гарантії, які також потребують теоретичного дослідження¹.

Ми підтримуємо А. П. Шеремета, який висуває твердження, що у ході розслідування кримінальних правопорушень відбувається поступове збирання доказової інформації, починаючи від вірогідних передбачень і закінчуючи достовірними знаннями щодо протиправних діянь, які розслідуються. Автор зазначає, що для того, щоб швидше здійснити перехід від вірогідних до достовірних знань, під час будь-якого дослідження суб'єкта пізнання застосовується гіпотетичне мислення. Основною формою такого пізнання є гіпотеза, висновок з вихідними із нього передбаченнями. У кримінальному та кримінально-процесуальному пізнанні події злочину головним його інструментом є криміналістична версія як різновидність гіпотези, а саме гіпотези, застосованої до окремого соціального явища. Відповідно, в кримінально-процесуальній і кримінальній діяльності побудова версій і їх перевірка перетворюються в один із власне криміналістичних методів пізнання. Підводячи підсумок, А. П. Шеремет визначив, що криміналістична версія – це логічно обґрунтоване припущення про наявність і обставини події, що розслідується, дії конкретних осіб і наявність у цих діях складу відповідного злочину².

Я. Пешчак акцентує увагу на тому, що слідчий використовує даний криміналістичний засіб для перевірки та побудови розслідування злочину на основі зібраної інформації. За обсягом визначення

¹ Лобойко Л. М. Методи правового регулювання у кримінальному процесі України : дис... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2006. 437 с.

² Шеремет А. П. Криміналістика : навч. пос. 2-ге вид., для студ. вищ. навч. закл. К. : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.

суті розслідування автор визначає, що версії бувають загальними й окремими¹.

Найбільш докладне визначення, на нашу думку, надав Є. П. Іщенко, зробивши висновок, що криміналістична версія – це логічно витриманий і заснований на фактичних даних можливий умовивід суб'єкта пізнавальної діяльності про суть досліджуваного діяння, його окремих обставин і деталей, спрямований на з'ясування справжніх обставин події та такий, що вимагає перевірки. Автор наголосив на тому, що при розслідуванні кримінальної справи висувається відразу кілька криміналістичних версій, які імовірно пояснюють злочинну подію, його процесуально та криміналістично значущі обставини².

К. В. Латиш типізувала версії при розслідуванні вандалізму, зокрема: за механізмом учинення вандалізму; знаряддям учинення вандалізму; місцезнаходженням вилученого предмета злочинного посягання чи його частин; кількістю осіб, які брали участь у вчиненні акту вандалізму; наявністю/відсутністю рецидиву в особи, що вчинила вандалізм; мотивом учинення вандалізму, тобто за характером прояву зневаги до предмета злочинного посягання, того, що він символізує; місцем можливого перебування злочинця; професійною чи іншою належністю до певної соціальної групи³. Втім, крім вказаного автора, більшість дослідників так ретельно не підходили до питання побудови слідчих версій.

При розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності, на нашу думку, загальними версіями є:

- мало місце вчинення кримінального правопорушення проти моральності;
- у даному випадку було вчинено кримінальний проступок проти моральності;

¹ Пешак Я. Следственные версии: криминалистическое исследование. Москва. 1976. 228 с.

² Іщенко Е. П. Криминалистика : курс лекцій. М. : Юридическая фирма «КОНТРАКТ»; АСТ-МОСКВА, 2007. 416 с.

³ Латиш К. В. Криміналістична характеристика та організаційно-тактичні основи розслідування вандалізму : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 20 с.

– вчинено інше кримінальне правопорушення.

Поряд із загальними версіями висувуються і конкретні версії відповідно до окремих елементів та ознак складів протиправних діянь, передбачених ст.ст. 297–304 КК України:

- про особу злочинця і можливі місця його перебування;
- про співучасників, очевидців і невстановлених потерпілих від вчиненого кримінального правопорушення проти моральності;
- про місцезнаходження знарядь вчинення кримінального правопорушення проти моральності;
- про причетність осіб, які вчинили кримінальне правопорушення проти моральності, до інших нерозкритих протиправних діянь;
- про мотиви, мету й умисел кримінального правопорушення проти моральності;
- про осіб, які антисоціально впливають на неповнолітніх.

Однак слід пам'ятати, що кількість і характер окремих версій залежить від сукупності певних факторів: обсягу та характеру зібраних доказів тощо. Якщо, наприклад, особа злочинця невідома, то з використанням криміналістичної характеристики особи можуть бути висунуті окремі версії¹. Наприклад, визначити версії, що передбачають можливість вчинення кримінального правопорушення проти моральності особами:

- раніше судимими за сутенерство, наругу над могилою, жорстоке поводження з тваринами;
- які негативно характеризуються за місцем проживання та роботи;
- які зловживають алкогольними напоями та наркотичними засобами.

Теорія доказів є частиною науки кримінального процесу, а саме тією частиною, яка вивчає процес доказування під час досудового розслідування та розгляду справи у суді. Як зазначає С. М. Стахівський, метою кримінально-процесуального доказування

¹ Єфімов М. М. Окремі організаційні аспекти початкового етапу розслідування хуліганства. *Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні* : матеріали наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 30 квітня 2014 р.). Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. С. 18–20.

є встановлення об'єктивної істини, а її досягнення можливе лише тоді, коли під час провадження у кримінальній справі з достатньою повнотою та достовірністю будуть встановлені усі факти й обставини, які мають значення для правильного вирішення цієї справи. Сукупність таких фактів і обставин утворюють предмет доказування у кримінальній справі¹.

Зокрема, Ю. М. Чорноус наголошує на тому, що для кримінального провадження діяльність щодо встановлення обставин конкретного характеру виражається у: фіксації ходу та результатів проведення процесуальних, слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій; виявленні, фіксації, збиранні, дослідженні слідів злочину; веденні систем кримінальної реєстрації та криміналістичних обліків; залученні спеціальних знань до проведення процесуальних, слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій; залученні експертів і проведенні судових експертиз та ін².

В. Ю. Шепітько серед обставин, що підлягають встановленню, виокремив наступні: просторово-часові зв'язки між окремими слідами злочину й обставинами події; ідентифікаційні та ситуаційні властивості слідів і їхню доказову цінність; причини відсутності або наявності слідів як фактів, що суперечать природному перебігу аналогічних подій (негативні обставини)³.

Зі свого боку, М. С. Строгович вказує на наявність наступних обставин, що підлягають доказуванню:

- подія (факт) злочину;
- відповідність його ознакам складу злочину, передбаченому статтею Кримінального кодексу;
- вчинення злочину обвинуваченим;
- наявність вини;

¹ Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : монографія. К., 2005. 272 с.

² Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів: наукові засади та напрями реалізації. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу* : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтєвського (м. Харків, 08 листоп. 2017 р.). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 220–222.

³ Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітько. Київ, 2001. 682 с.

- обставини, що пом'якшують чи обтяжують вину;
- обставини, що характеризують особу обвинуваченого¹.

У свою чергу, Є. І. Макаренко акцентував увагу на тому, що предмет доказування поєднує в собі п'ять груп обставин, що визначають напрям і межі розслідування, зокрема:

- обставини, пов'язані із встановленням і доказуванням злочину;
- обставини, пов'язані із встановленням і доказуванням вини обвинувачених у вчиненні злочину;
- обставини, що впливають на ступінь і характер відповідальності обвинувачених;
- обставини, пов'язані із встановленням характеру та розміру завданої злочином шкоди;
- обставини, що сприяли формуванню злочинної групи та вчиненню злочину².

Законодавець визначив обставини, що підлягають доказуванню, у ст. 91 КПК України, зокрема: 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; 6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності й інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до

¹ Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса : в 2 т. / М. : Наука, 1968. Т. 1. 470 с.

² Макаренко Е. И. Особенности расследования квартирных краж, совершаемых группой лиц : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 1983. 200 с.

вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення; 7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру¹.

Але необхідно розуміти, що як визначені законодавцем, так і визначені вченими-криміналістами обставини незалежно від формулювання (доказування, встановлення) є лише можливим орієнтиром для працівників правоохоронних органів. Адже процес розслідування конкретного кримінального правопорушення проти моральності може мати свою специфіку з огляду на ряд факторів: вчиненого протиправного діяння, особливостей проведення СРД і НСРД, типових слідчих ситуацій. Тому вважаємо за необхідне більш докладно зупинитися на цьому питанні.

Так, К. Ю. Назаренко вирізняла наступні обставини, які підлягають встановленню при розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти та звідництвом: а) чи дійсно були вчинені дії щодо створення або утримання місць розпусти, у чому саме вони полягали; б) яка тривалість дій щодо створення або утримання місць розпусти; в) місце їх учинення; г) обстановка, у якій відбувалися злочинні дії; д) відомості, що характеризують особу злочинця; е) обставини, що впливають на ступінь і характер відповідальності злочинця; є) конкретні наслідки діяння; ж) причини й умови, що сприяли злочину; з) чи не було під час злочину вчинено інших правопорушень; и) обставини, що впливають на ступінь і характер відповідальності злочинця; і) способи вчинення злочину; к) структура злочинної групи; л) особливості розподілу злочинних ролей всередині групи².

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Електронний ресурс: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення – 23 серпня 2020 року).

² Назаренко К. Ю. Методика розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 190 с.

При дослідженні розслідування сутенерства М. В. Куратченко наголошує на тому, що в зазначеній категорії кримінальних проваджень до предмета доказування, крім встановлення події злочину та винних осіб, також входять: встановлення місць надання сексуальних послуг, що входять в єдину мережу; встановлення способів зв'язку та методів маскування злочинної діяльності; виявлення принципів розподілу отриманих доходів; виявлення корумпованих зв'язків у правоохоронних органах¹.

Д. Г. Паляничко встановив наступну сукупність обставин, що підлягають встановленню під час розслідування злочинів, пов'язаних із дитячою порнографією: 1) подія як процес діяльності, наповнений певним змістом і здійснений у певних умовах; 2) об'єкт злочинних дій, зокрема, продукція та предмети з порнографічними зображеннями неповнолітніх. Необхідним є встановлення факту, чи є знайдені об'єкти порнографічними, і чи зображені на них завідомо неповнолітні та малолітні; 3) суб'єкт злочину та його психологічне ставлення до задуманих і здійснених дій, його біологічно-психологічні якості; соціальні зв'язки тощо. Слід також установити відомості щодо всіх осіб, які входять до складу організованої групи, та їх роль у даній злочинній діяльності; 4) наслідки, що настали в результаті злочинних дій, зокрема: ступінь здійснення задуманого злочину; психологічні, емоційні травми, фізичні ушкодження, їх характер, тяжкість і розмір шкоди, завданої потерпілій дитині; предмети, що доводять факт створення, виготовлення та поширення продукції дитячої порнографії; порядок розподілу злочинних доходів; наявність причинного зв'язку між діями злочинця та настанням шкідливих наслідків тощо².

У свою чергу, Є. Ю. Буждиганчук з огляду на специфіку свого дослідження визначила наступні обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні сутенерства, вчиненого організованою

¹ Куратченко М. В. Розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2017. 219 с.

² Паляничко Д. Г. Методика розслідування злочинів, пов'язаних із дитячою порнографією : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2013. 20 с.

групою, зокрема: наявність факту вчинення сутенерства; джерело надходження інформації про сутенерство; чи дійсно сутенерство вчинене ОГ, у чому саме полягали звідницькі дії; структура ОГ і характеристика особи лідера; розподіл злочинних ролей і закріплення функцій в ОГ; відомості про осіб, які утримують місця розпусти; дані про осіб, які надають інтимні послуги; наявність допоміжного та технічного персоналу; способи втягнення у заняття проституцією; обставини, що характеризують осіб, які брали участь у сутенерстві, та підтверджують винуватість кожного з членів ОГ; тривалість і територіальність діяльності ОГ; обстановка, в якій відбувалися злочинні дії; наявність відеозапису надання інтимних послуг; способи підготовки до злочинів і приховування діяльності ОГ; наявність фактів учинення інших правопорушень; причини й умови, що сприяли сутенерству; наявність корумпованих зв'язків¹.

Крім того, В. В. Демідова на основі анкетування працівників слідчих підрозділів визначила такі обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні за фактом вчинення кримінального правопорушення, кваліфікованого за ст. 299 КК України: 1) відомості, що стосуються події кримінального правопорушення: час, місце, спосіб вчинення та приховування злочину, знаряддя вчинення злочину, слідова картина; 2) підозрювана особа, вік, вираз життя, наявність чи відсутність попередніх судимостей, стан здоров'я та психіки, кількість осіб, які брали участь у вчиненні злочину, роль у цьому кожного з них, обставини виникнення злочинного наміру, підготовка та приховування злочину; 3) причинно-наслідкові обставини: наявність причинного зв'язку між діями винних осіб і їх наслідками, виявлення причин та умов, які сприяли вчиненню злочину, і заходи, яких необхідно вжити для їх усунення; 4) інші обставини: встановлення винуватості підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, форми вини, мотиву та мети; вид і розмір шкоди, завданої кримінальним

¹ Буждиганчук Є. Ю. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування сутенерства, вчиненого організованою групою. *Актуальні питання теорії та практики криміналістичної науки* : матеріали наук.-практ. семінару (Дніпро, 16 травня 2018 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 192–196.

правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу злочинця, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження; обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання¹.

На основі аналізу вищенаведених позицій вчених і дослідження кримінальних проваджень нами було сформовано коло обставин, що підлягають встановленню при розслідуванні досліджуваної категорії протиправних діянь:

- наявність факту вчинення кримінального правопорушення проти моральності;
- джерело надходження інформації про кримінальне правопорушення проти моральності;
- у чому саме полягали дії щодо вчинення кримінального правопорушення проти моральності;
- факти нацькування однієї тварини на іншу;
- відомості про особу злочинця;
- дані про осіб, які надають ритуальні послуги;
- дані про осіб, які займаються охороною тварин;
- дані про осіб, які надають послуги інтимного характеру;
- наявність допоміжного та технічного персоналу;
- способи наруги над могилою;
- способи жорстокого поводження з тваринами;
- способи втягнення осіб у заняття проституцією;
- чи жорстоке поводження з тваринами призвело до каліцтва чи загибелі тварини;
- чи мали місце публічні заклики до вчинення дій, які мають ознаки жорстокого поводження з тваринами;
- обставини, що характеризують осіб, які брали участь у вчиненні кримінального правопорушення проти моральності;

¹ Демідова В. В. Обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях щодо жорстокого поводження з тваринами. *Науковий вісник публічного та приватного права.* № 1. 2019. С. 195–199.

- обстановка, в якій відбувалися протиправні дії;
- наявність відеозапису надання інтимних послуг;
- способи підготовки до кримінального правопорушення та приховування протиправної діяльності;
- наявність фактів учинення інших кримінального правопорушення;
- причини й умови, що сприяли учиненню кримінального правопорушення;
- наявність корумпованих зв'язків.

Підводячи підсудок, зазначимо, що питання визначення обставин, які підлягають встановленню, на початковому етапі розслідування має досить важливе значення для уповноважених осіб. Адже завдяки цьому можливо не тільки висунути необхідні та правильні версії, а й скласти ефективний план розслідування кримінального правопорушення проти моральності.

3.2. Типові слідчі ситуації у провадженнях за фактами вчинення кримінальних правопорушень проти моральності

Усі кримінальні правопорушення розслідуються в конкретних умовах часу, місця, оточуючого середовища, взаємозв'язку з іншими процесами об'єктивної дійсності, поведінкою осіб, що виявилися втягнутими у сферу кримінального судочинства, та під впливом інших чинників, які залишаються невідомими для уповноважених осіб. Ця складна система взаємозв'язків утворює ту конкретну обстановку, в якій працює слідчий та інші суб'єкти, що беруть участь у доказуванні розслідуваної події. Така обстановка одержала в криміналістиці загальну назву слідчої ситуації. Іншими словами, це існуюча на даний момент реальність, в умовах якої діють працівники правоохоронних органів. Ситуацією в буквальному її значенні є сама реальність, яка виникає на певному етапі провадження. При розслідуванні протиправних діянь

проти моральності досліджувана наукова категорія не втрачає своєї актуальності¹.

Наукова категорія, яку ми будемо досліджувати, має важливе значення для розслідування будь-якого протиправного діяння, саме тому доречно висвітлити окремі її визначення. Зокрема, В. Г. Колмацький наголошує на тому, що слідча ситуація – це сукупність умов, у яких здійснюється розслідування та визначається його стан на даний момент. Автор зазначає, що вона є тактичним засобом організації роботи слідчого під час розслідування злочину, та акцентує увагу на дослідженні питання аналізу (вивчення змісту обумовлюючих її чинників з метою прийняття тактичного рішення та вибору варіанта методики розслідування, що забезпечує швидке та повне розслідування злочину) й оцінки слідчої ситуації². Доречною вважаємо думку Р. Л. Степанюка, який акцентує увагу на тому, що типова слідча ситуація може бути визначена як сформульована на підставі аналізу практики розслідування певної категорії злочинів абстрагована штучна модель, яка відображає стан наявної у слідчого інформації про обставини злочину й обставини, що склалися на відповідному етапі розслідування³.

Слід зазначити, що у ході розслідування уповноважена особа ознайомлюється з великою кількістю речових доказів, документів. У ході кримінального провадження зазначене реалізується з метою безпосереднього отримання інформації в результаті проведення СРД, НСРД. Враховуючи це, приймаються відповідні рішення про організацію та планування процесу розслідування кримінального правопорушення, використання допомоги відповідних спеціалістів, а також певних підрозділів Національної поліції. Дані про обставини вчинення є предметом аналізу у процесі розслідування. Сукупність зазначеної інформації, отриманої з різних джерел, становить зміст слідчої ситуації.

¹ Єфімов М. М. Типові слідчі ситуації при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 1. Том 4. С. 171–176.

² Криміналістика : учебник / под ред. Ю. Г. Корухова, В. Г. Коломацького. М. : Академия МВД СССР, 1984. 458 с.

³ Степанюк Р. Л. Ситуаційний підхід у формуванні методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України. *Право і безпека*. 2013. № 3 (50). С. 110–115.

Ми підтримуємо позицію В. В. Тіщенка, який вказує на те, що під час початкового етапу розслідування вирішуються наступні завдання:

1. Виявлення та фіксація доказової інформації щодо злочину, який розслідується по «гарячих слідах».

2. Вжиття заходів для запобігання втраті доказової інформації, що міститься в слідах, документах, інших об'єктах, її своєчасне виявлення та фіксація.

3. З'ясування й оцінка сформованої після порушення кримінальної справи слідчої ситуації.

4. Виявлення джерел інформації про розслідуваний злочин.

5. Визначення напряму розслідування та розробка плану розслідування.

6. Обрання форми та методів взаємодії з органами і службами, що здійснюють оперативно-розшукову роботу.

7. Пошук і одержання інформації про механізм та обстановку вчиненого злочину.

8. Збирання та вивчення відомостей про особистість потерпілого.

9. Пошук, одержання й аналіз інформації про осіб, що вчинили злочин, їхній розшук і затримання¹. Вказані задачі повинні вирішуватись у залежності від факторів, які мають місце під час досудового розслідування.

Також доречною вважаємо думку Л. Я. Драпкіна, який зазначив, що слідча ситуація – це динамічна інформаційна система, елементами якої є істотні ознаки та властивості обставин, що мають значення у кримінальній справі, зв'язки, відносини між ними, а також учасниками процесу розслідування, що настали, і передбачувані результати дій сторін². У цьому ракурсі переконливою є позиція Т. С. Волчецької, яка визначила наступні етапи виникнення слідчих ситуацій: 1 етап – безкримінальний – це соціальні ситуації, в якості юридично значущих виділяються ті з них, що зачіпають суспільні

¹ Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.

² Драпкин Л. Я. Понятие и классификация следственных ситуаций. *Следственные ситуации и раскрытие преступлений* : сб. науч. тр. 1975. Вып. 41. С. 27–29.

блага та цінності, що охороняються законом. Вони врегульовані за допомогою правових засобів – норм права, правовідносин, актів застосування права. При появі криміногенних факторів соціальна ситуація може трансформуватися в криміногенну, яка доволі часто передує вчиненню злочину, реально містить у собі умови й обставини, сприятливі для реалізації злочинних задумів; 2 етап – кримінальний період. Для виникнення кримінальних ситуацій необхідно, щоб в попередній ситуації певний суб'єкт почав реалізовувати злочинні дії, переслідуючи злочинну мету та маючи асоціальну установку. Дії такого суб'єкта відкривають серію кримінальних ситуацій, які є системою із поєднання передкримінальних, власне кримінальних і посткримінальних ситуацій; 3 етап – криміналістичний (етап пошуково-пізнавальної діяльності). У випадку виявлення ознак злочину компетентними органами виникає ланцюг ситуацій криміналістичної сфери. У числі криміналістичних ситуацій вчена виділяє дослідчу, слідчу, оперативно-розшукову, експертну та судову ситуації; 4 етап – наукового криміналістичного дослідження (етап створення окремих методик і рекомендацій з розслідування злочинів)¹.

С. С. Чернявський у типовій слідчій ситуації визнає інформаційну модель із найбільш значущими властивостями й ознаками процесу розслідування в кримінальних провадженнях щодо злочинів певної категорії².

Цікавою є позиція С. А. Циркуна, який класифікував кримінальні справи за джерелом первинної інформації про злочини, а саме: 1) кримінальні справи, порушені за оперативними матеріалами; 2) кримінальні справи, за якими факт сутенерства виявлений слідчим у ході розслідування кримінальної справи про інший злочин. Науковець наголосив на тому, що від цього залежить набір способів збирання первинної інформації. У разі неповноти отриманої інформації на момент порушення кримінальної справи фактор раптовості при виробництві первинних слідчих дій у значній мірі

¹ Волчецкая Т. С. Криминалистическая ситуалогия : монография / под ред. проф. Н. П. Яблокова. Калининград, 1997. 248 с.

² Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. К., 2010. 610 с.

буде втрачено, оскільки про порушення кримінальної справи в той же день повідомляється особі, щодо якої її порушено. При нестачі вихідних інформаційних даних слідчий позбавлений можливості відразу спланувати, підготувати та провести невідкладні слідчі дії таким чином, щоб факт сповіщення підозрюваних осіб про порушення кримінальної справи не став на заваді викриттю їх у злочинній діяльності¹.

Говорячи про утворення типових слідчих ситуацій під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності, звернемося до думок науковців, які працювали в цьому напрямку.

Так, на початковому етапі розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти та звідництвом, Д. Є. Кирюха виокремлює такі типові слідчі ситуації: а) злочинець відомий, є достатні фактичні дані, що свідчать про конкретні обставини злочину – 21 %. У даному випадку головним завданням слідчого є збирання інших доказів вини особи для повідомлення йому про підозру; б) злочинець відомий, але доказів недостатньо для повідомлення про підозру – 49 %. Це найбільш складна слідча ситуація. Важливого значення набуває вміння слідчого якісно провести огляд місця розпусти, допитати свідків злочину та відповідно до отриманої інформації призначити найбільш оптимальний перелік судових експертиз, що дозволить довести причетність певної особи до конкретних дій; в) злочинець відомий, але він переховується від слідства та суду – 17 %. За цієї ситуації слідчому необхідно вжити вичерпних заходів для швидкого встановлення його місця знаходження та затримання; г) злочинець невідомий – 13 %. Ця ситуація визначається потребою максимальної фіксації матеріальних та ідеальних слідів злочину, здійснення заходів щодо встановлення та розшуку злочинця, можливих його співучасників, а також виявлення інших епізодів злочинної діяльності².

¹ Цыркун С. А. Выявление и расследование преступлений, связанных с содержанием притонов для занятия проституцией : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Московская государственная юридическая академия. Москва, 2004. 21 с.

² Кирюха Д. Е. Следственные ситуации, версии и планирование расследования с целью установления обстоятельств создания или содержания мест разврата и сводничества. *Право и политик*. Бишкек, 2014. № 2. С. 75–78.

Як бачимо, автор виокремлює слідчі ситуації, виходячи від наявності конкретної особи (особи злочинця) на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти та звідництвом.

К. В. Латиш виділила такі типові слідчі ситуації під час розслідування вандалізму: 1) предмет злочинного посягання пошкоджено або осквернено, але залишено на місці події, встановлено особу, що вчинила злочин, і вона визнає свою причетність – 21 %; 2) є заява від третіх осіб (очевидців або жителів району (сусідів), які під час учинення злочину, перебували на місці події або у громадському місці, транспорті), особа вчинила акт вандалізму та зникла, залишивши сліди злочину, про цю особу є певна інформація за ознаками зовнішності, є очевидці злочину, виявлено предмет злочинного посягання – у 28 % кримінальних проваджень; 3) встановлено факт учинення акту вандалізму, відсутня будь-яка інформація щодо злочинця; очевидці злочину також відсутні; дані про особу, що вчинила злочин, і про предмет злочинного посягання отримані під час розслідування інших злочинів – у 14 % кримінальних проваджень; 4) є дані про вчинений акт вандалізму, предмет злочинного посягання був викрадений і не виявлений, особу, що вчинила злочин, не встановлено – 19 %; 5) є дані про вчинений акт вандалізму, про обстановку вчинення злочину (масові заворушення, мітинги), проте, що злочин було вчинено групою осіб, але відомості щодо цих осіб відсутні – у 18 % кримінальних проваджень¹. У даному випадку автор більше уваги звертає безпосередньо на сам акт вчинення вандалізму та його характерні особливості.

М. В. Куратченко стосовно початкового етапу розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією наголошував на існуванні таких типових слідчих ситуацій, як: 1) злочинець (сутенер, повія) відомий, є достатні фактичні дані, які свідчать про конкретні обставини кримінального правопорушення та його причетності до нього; 2) виявлено факт здійснення сутенерства чи

¹ Латиш К. В. Криміналістична характеристика та організаційно-тактичні основи розслідування вандалізму : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 20 с.

втягнення особи в заняття проституцією, злочинець відомий, але доказів для повідомлення про підозру недостатньо; 3) злочинець (сутенер, повія) відомий, наявні матеріальні сліди злочину й очевидці злочинної події, але він переховується від слідства та суду; 4) злочинець невідомий, відсутні матеріальні сліди й очевидці злочину¹. Знову бачимо орієнтир – особа сутенера. Виходячи з відомостей стосовно неї автор буде вищенаведені ситуації.

А вже Д. Г. Паляничко наголошує на тому, що у випадках, коли вихідна інформація містить ознаки злочину, пов'язаного з дитячою порнографією, висуваються наступні типові загальні версії: мав місце злочин, пов'язаний із дитячою порнографією; подія, що досліджується, містить ознаки злочину, пов'язаного з дитячою порнографією, а також має ознаки інших злочинів; подія, що досліджується, не містить ознак злочину, пов'язаного з дитячою порнографією, проте має ознаки інших злочинів; подія не містить складу жодного злочину. Автор зазначає, що подальша розробка окремих типових версій і програм розслідування ґрунтується на вирішенні тактичних завдань, які впливають із типових слідчих ситуацій. При виявленні та розслідуванні злочинів, пов'язаних із дитячою порнографією, слідчий має спрямовувати зусилля на вирішення низки основних завдань: 1) виявлення документальних і речових джерел доказової інформації, їх вилучення та приєднання до кримінального провадження; 2) вирішення питання про необхідність і доцільність застосування спеціальних знань, призначення відповідних експертиз; 3) встановлення осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, пов'язаних із дитячою порнографією; 4) встановлення свідків і неповнолітніх осіб, які брали участь у створенні, виготовленні та поширенні продукції дитячої порнографії².

Доречною вважаємо позицію С. А. Циркуна, який виділяє місця розпусу за способом розміщення: 1) розміщуються в житловому

¹ Куратченко М. В. Особливості взаємодії слідчих та оперативних підрозділів при розслідуванні сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією. *Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутрішніх справ: зб. наук. праць*. 2017. № 2. С. 227–234.

² Паляничко Д. Г. Методика розслідування злочинів, пов'язаних із дитячою порнографією : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2013. 20 с.

секторі; 2) розміщуються поза житловим сектором. За способом прийому замовлень автор виокремлює місця, в яких: а) замовлення бере адміністратор місця надання послуг інтимного характеру (умовно кажучи, резидент злочинної організації); б) замовлення приймає будь-яка з повій; в) замовлення приймає спеціально залучений оператор. По виду послуг, що надаються, виокремлюються такі місця для заняття проституцією: із наданням традиційних сексуальних послуг і місця з наданням нетрадиційних послуг сексуального характеру. По механізму підбору осіб, які займаються проституцією, місця розпусти поділяються: з принципом добровільного вербування; пов'язані із залученням у проституцію з елементами примушування або обману¹.

На основі аналізу матеріалів судово-слідчої практики В. О. Лазарєв визначив такі типові слідчі ситуації, які виникають під час розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією: а) особа, яка втягнула неповнолітнього в заняття проституцією, відома, є достатні фактичні дані, які свідчать про конкретні обставини злочину та її причетності до нього – 19 %; б) злочинець (сутенер) відомий, але недостатньо доказів для повідомлення йому про підозру – 47 %; в) особа, яка втягнула неповнолітнього в заняття проституцією, відома, наявні матеріальні сліди й очевидці злочину, але вона переховується від слідства та суду – 18 %; г) наявний факт втягнення неповнолітнього в заняття проституцією, але відсутні матеріальні сліди й очевидці злочину, особу злочинця не встановлено – 16 %².

В. В. Демідова виділила наступні типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування жорстокого поведіння з тваринами: 1) особу, яка вчинила жорстоке поведіння з твариною, встановлено, є достатні фактичні дані, що свідчать про конкретні обставини злочину – 8 %; 2) особу злочинця встановлено, але він пере-

¹ Цыркун С. А. Выявление и расследование преступлений, связанных с содержанием притонов для занятия проституцией : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Московская государственная юридическая академия. Москва, 2004. 21 с.

² Лазарев В. А. Типичные следственные ситуации расследования вовлечения несовершеннолетнего в занятие проституции и сутенерстве. *Международный научно-практический журнал «Право и Закон»*. 2017. № 3. С. 107–112.

ховується від слідства та суду – 15 %; 3) особа, яка вчинила жорстоке поводження з твариною, встановлена, але не затримана, доказової бази недостатньо для повідомлення їй про підозру – 32 %; 4) особу злочинця не встановлено – 45 %. Авторка першу ситуацію з наведеного переліку характеризує умовами очевидності, вона є найбільш сприятливою для розслідування жорстокого поводження з тваринами. В. В. Демідова зазначає, що у 67 % випадків такі кримінальні провадження були розпочаті на підставі заяви зоозахисних організацій (38 %), очевидців (35 %), засобів масової інформації (17 %) або потерпілого (10 %). У 85 % випадків така слідча ситуація характерна, коли жорстоке поводження з тваринами вчиняється в громадських місцях, тобто на дитячих майданчиках, подвір'ї, парках тощо, тому є ймовірність того, що особу злочинця буде затримано очевидцями або поліцейськими, які прибули на місце події за викликом. Підозрювані переважно йдуть на контакт зі слідством, проте слідчий повинен вжити вичерпних заходів щодо збирання інших доказів вини особи для повідомлення їй про підозру¹. Як бачимо, авторка зазначає, що особа встановлена, а далі майже одразу вказує на її процесуальний статус – «підозрюваний».

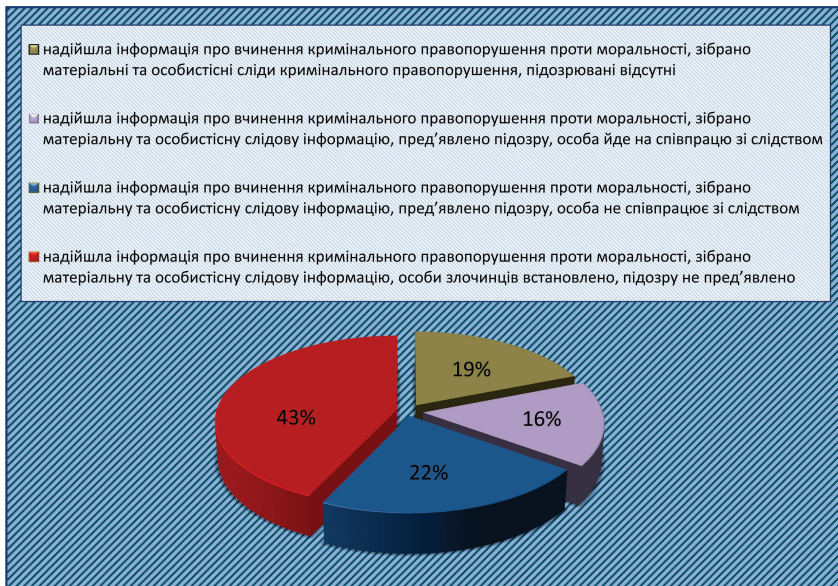
Досудове розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень починається в більшості випадків у результаті проведення перевірочних дій: слідчих, оперативно-розшукових, адміністративних. Аналіз матеріалів цих перевірок дозволив виявити декілька типових ситуацій, основою формування яких служить інформація, що міститься в них, про обставини, що утворюють предмет доказування. На відміну від більшості типових слідчих ситуацій, властивих іншим видам кримінальних правопорушень, досліджувані протиправні діяння характеризуються тим, що наявна ситуаційна обумовленість етапів розслідування, при якій у більшості випадків початковий і подальший етапи настають одночасно (87 %). Тобто на початок кримінального провадження, як правило, є відомості про підозрюваних або вони безпосередньо встановлені (підозрюваних затримано).

¹ Демідова В. В. Типові слідчі ситуації в методиці розслідування жорстокого поводження з тваринами. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 6. С. 301–305.

На основі вивчення матеріалів судово-слідчої практики [Додаток А] нами було сформульовано наступні типові слідчі ситуації, які можуть виникнути під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності:

- надійшла інформація про вчинення кримінального правопорушення проти моральності, зібрано матеріальні й особистісні сліди кримінального правопорушення, підозрювані відсутні (19 %);
- надійшла інформація про вчинення кримінального правопорушення проти моральності, зібрано матеріальну й особистісну слідову інформацію, пред'явлено підозру, особа йде на співпрацю з правоохоронними органами (16 %);
- надійшла інформація про вчинення кримінального правопорушення проти моральності, зібрано матеріальну й особистісну слідову інформацію, пред'явлено підозру, особа не співпрацює з правоохоронними органами (22 %);
- надійшла інформація про вчинення кримінального правопорушення проти моральності, зібрано матеріальну й особистісну слідову інформацію, особи злочинців встановлено, підозру не пред'явлено (43 %) (Діаграма № 8).

Підводячи підсумок, зазначимо, що слідча ситуація – це динамічна інформаційна система, елементами якої є істотні ознаки та властивості обставин, що мають значення у кримінальному провадженні, зв'язки, відносини між ними, а також учасниками процесу розслідування, що настали, і передбачувані результати дій сторін. Виокремлено типові слідчі ситуації, які можуть виникнути на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень проти моральності.

Діаграма № 8. Типові слідчі ситуації, які можуть виникнути під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності

3.3. Взаємодія працівників підрозділів правоохоронних органів, а також державних, приватних і громадських підприємств, установ та організацій під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності

Ефективність будь-якої діяльності залежить від якості виконання відповідних заходів. Розслідування кримінальних правопорушень проти моральності не є виключенням, адже під час цього процесу можуть бути залучені як співробітники підрозділів правоохоронних органів, так і працівники державних, приватних і громадських підприємств, установ та організацій. Взаємодія зазначених структур

надає можливість максимально швидко й ефективно здійснювати кримінальне провадження.

Враховуючи зазначене, ми підтримуємо позицію вчених-криміналістів (Р. І. Благута, О. М. Дуфенюк, Є. В. Пряхін), які однією з важливих умов досягнення успіху в розслідуванні протиправних діянь визначають взаємодію органів, які беруть участь у цій діяльності. У протидії злочинності, як доречно наголошують вказані автори, правоохоронні органи становлять єдину систему та здійснюють свої функції відповідно до Конституції України й інших законів. Водночас правоохоронна система характеризується тим, що до її складу входять управлінські структури різної відомчої підпорядкованості. Спільність мети, завдань, принципів і характеру діяльності пов'язують їх у цілісну систему. Це стосується й органів і посадових осіб, які реалізують свої повноваження під час досудового розслідування, проблема взаємодії яких є нині актуальною, оскільки безпосередньо пов'язана із посиленням ефективності боротьби зі злочинністю¹.

Загалом окремі науковці розуміють взаємодію слідчого й оперативного працівника в їх погодженій діяльності по забезпеченню успішного розкриття та розслідування злочинів, що здійснюється кожною зі сторін у рамках своєї компетенції властивими їй засобами та методами. Добре налагоджена та раціональна взаємодія слідчого з оперативним працівником служить однією з важливих умов, що забезпечує успішне розкриття та розслідування злочинів. Відомо, що слідчі й оперативні підрозділи мають специфічні, тільки їм властиві засоби та методи розкриття злочинів, тому надзвичайно важливо, щоб ці можливості були використані не розрізнено, а в комплексі².

У ході свого дослідження С. А. Кучерук робить висновок, що багатоаспектність діяльності слідчого, його пізнавальні, засвідчувальні, організаційні, а також управлінські функції не дозволяють абстрагувати роботу з розслідування від дій із виявлення та попе-

¹ Криміналістика : підручник. 3-тє вид., переробл. та допов. / Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 948 с.

² Техніка, тактика, організація і методика розслідування злочинів / під ред. Р. С. Белкіна, В. Г. Коломацького, А. Г. Філіппова. Волгоград : ВСШ МВС Росії, 1994. 559 с.

редження злочинів. Структура організаційної діяльності суб'єктів розслідування й оперативно-розшукової діяльності – це система, яка складається із наступних блоків (елементів): аналіз і перевірка отриманої вихідної інформації; оцінка на цій базі ситуації, яка склалася в цілому; цілеутворення, прийняття організаційних рішень; організація взаємодії слідчого з оперативними й експертними підрозділами; координація дій і здійснення спільних дій; облік, контроль та аналіз результатів роботи¹.

Р. С. Белкін акцентує увагу на тому, що слідчий визначає необхідність спільної діяльності на основі наявних у його розпорядженні доказів та інших даних, обліку слідчої ситуації та стану процесу розслідування. Найбільш часто до спільної діяльності залучаються працівники карного розшуку, органи по боротьбі з організованою злочинністю, криміналістичні підрозділи органів внутрішніх справ, різні відомчі й адміністративні інспекції. Важливим елементом взаємодії є оперативний обмін інформацією про стан і результати роботи. В обміні інформацією між слідчим та оперативним працівником органу дізнання виражається двосторонній характер їхньої взаємодопомоги. Взаємне інформування необхідне для коректування й узгодження планів слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. Особливе значення це має при плануванні оперативно-тактичних комбінацій, успіх яких цілком залежить від того, наскільки точно дотримуються її учасники строків і черговості оперативно-розшукових заходів і слідчих дій².

Інша група вчених (Т. В. Авер'янова, Ю. Г. Корухов, О. Р. Росинська) наголошують на тому, що зміст взаємодії визначається її цілями. Зокрема, в одних випадках такою метою може бути успішне проведення окремої слідчої дії, в інших – отримання необхідної інформації оперативним шляхом або пошук і виявлення зник підозрюваного чи обвинуваченого, речових доказів, документів, цінностей і т.п. Автори, констатуючи зазначене, відмічають, що взаємодія може

¹ Кучерук С. А. Тактика и взаимодействие органов следствия и дознания при раскрытии и расследовании преступлений в особо сложных условиях : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Краснодар, 2002. 218 с.

² Белкин Р. С. Криминалистика : учебник для вузов. М. : Изд. гр. НОРМА-ИНФРА, 1999. 693 с.

носити разовий, короткостроковий характер або здійснюватися на постійній основі протягом значного часу, наприклад, всієї роботи по конкретній кримінальній справі або по групі справ того чи іншого виду. Крім того, необхідність взаємодії виникає не завжди. Якщо здійснення попереднього слідства є не обов'язковим, і справа розслідується в повному обсязі органом дізнання, то про взаємодію в даному аспекті говорити не доводиться. Це не означає, що працівник органу дізнання ні з ким не контактує, ніхто не співпрацює з ним. Як і слідчий, він звертається до фахівців, експертів, може консультуватися зі співробітниками інших служб органів внутрішніх справ, але ці відносини, ця діяльність організаційно, а в більшості випадків і процесуально (за винятком призначення судових експертиз) відрізняється від взаємодії слідчого й інших суб'єктів процесу доказування¹.

Вважаємо в цьому розрізі важливою позицію М. М. Маркова, який вказує на те, що належна організація взаємодії слідчого з оперативними підрозділами у кримінальному провадженні є одним з напрямів підвищення ефективності виконання завдань із захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод і законних інтересів учасників такого провадження, швидкого, повного та неупередженого розслідування та судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений².

Формулюючи власне визначення взаємодії, А. Я. Дубинський і Ю. І. Шостак визначають її як засновану на законі погоджену за метою, місцем і часом діяльність незалежних один від одного

¹ Криміналістика : учебник для вузов / Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. ; под ред. заслуженного деятеля науки Российской Федерации, профессора Р. С. Белкина. М. : Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА: М), 2000. 990 с.

² Марков М. М. Взаємодія оперативних та слідчих підрозділів при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. *Актуальні питання організації та розвитку наукової, науково-технічної й науково-педагогічної діяльності в Україні* : збірник тез за матеріалами Всеукр. наук.-практ. інтер.-конф. (м. Київ, 30 серп. 2016 р.). К. : ДНДІ МВС України, 2016. С. 106–108.

в адміністративному відношенні органів, що виражається в найбільш доцільному сполученні властивих цим органам засобів і методів, спрямована при організуючій ролі слідчого на попередження, припинення, розкриття та всебічне, повне й об'єктивне розслідування злочинів, вчинення яких віднесено до компетенції слідчого¹.

В. М. Малюга вказує на те, що у сучасній юридичній науці під взаємодією слідчого з оперативними підрозділами й іншими суб'єктами у кримінальному провадженні розуміється передбачене в законі, відомчих нормативних актах або ж рекомендоване криміналістичною наукою сумісне функціонування зовнішньо (юридично, організаційно, професійно) не підпорядкованих суб'єктів взаємодії з притаманною їм комунікативно-діяльнісною чи/та специфічно-професійною компетенцією, спеціалізацією, що спрямовується й узгоджується слідчим (прокурором – процесуальним керівником) за часом, місцем, формами, а також засобами та методами реалізації для вирішення конкретних завдань, обумовлених характером слідчої ситуації, з метою забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування злочинів і їх запобіганню².

Заслуговує на нашу підтримку думка В. О. Коновалової, яка, розглядаючи форми взаємодії, вирізняє серед них такі напрямки: планування діяльності та її організацію. До першої форми авторка зараховує складання спільних планів розслідування, до другої – організацію, проведення слідчих дій, оперативно-розшукових заходів і тактичних операцій. Перша форма, як вважає В. О. Коновалова, охоплює всі питання, пов'язані з плануванням розслідування, зокрема, плануються версії, передбачається їхня обґрунтованість, можливість перевірки, встановлюються першочергові обставини, що підлягають з'ясуванню, визначається характер слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, що можуть бути найбільш ефективними у процесі реалізації плану. Тут же в ході спільних нарад вирішуються питання про проведення

¹ Дубинский А. Я. Организация и деятельность следчо-оперативной группы / А. Я. Дубинский, Ю. И. Шостак. Київ : КВШ МВС СРСР, 1981. 49 с.

² Малюга В. М. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами в системі методики розслідування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2016. 289 с.

тактичних операцій як найбільш оптимального методу вирішення завдань розслідування¹.

Доречно у розрізі зазначеного навести твердження В. А. Колесника з приводу особливостей взаємодії оперативних і слідчих підрозділів. Так, автор наголошує, що взаємодія має організаційні та кримінально-процесуальні аспекти, і якщо в окремих випадках можуть здійснюватися узгоджені дії під час участі оперативних співробітників в проведенні окремих слідчих дій, і це буде спільною діяльністю слідчого й оперативного працівника, то участь слідчого у проведенні оперативних заходів виключена. Але якщо такі оперативні заходи будуть здійснюватися з метою виконання узгоджених завдань у поєднанні з процесуальними діями, то попри відсутність спільності дій оперативного працівника та слідчого питання взаємодії матимуть місце. Тому у взаємодії оперативних і слідчих підрозділів треба акцентувати увагу не на спільності, а на узгодженості дій слідчих та оперативних підрозділів, якщо такими діями розв'язується виконання спільних чи взаємовигідних завдань. Проте за певних обставин взаємодія матиме прояв саме у спільних діях і лише в межах повноважень, наданих слідчому й оперативному співробітнику².

І. В. Кубарев акцентує увагу на тому, що правильне поєднання й ефективне використання повноважень, наданих слідчим прийнятим у 2012 році КПК, становить швидше проміжну мету взаємодії, умову результативності, ніж її сутність. Визначати ж будь-яку діяльність тільки через її проміжний результат є недостатньо обґрунтованим. У таких визначеннях залишається нерозкритим механізм взаємодії, оскільки не зрозуміло, як, за рахунок чого досягається правильне поєднання й ефективне використання методів і форм діяльності різних суб'єктів³. У розрізі цього твердження вважаємо

¹ Коновалова В. Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве. Х. : Консум, 2000. 234 с.

² Колесник В. А. Криміналістична тактика в забезпеченні діяльності оперативних та слідчих підрозділів СБ України з виявлення й розкриття злочинів : монографія. К. : Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2011. Ч. 2. 378 с.

³ Кубарев І. В. Поняття взаємодії слідчого та оперативних підрозділів при розслідуванні злочинів. *Наук. вісн. Дніпропетров. держ. ун-ту внутр. справ.* 2010. № 2. С. 181–185.

за необхідне назвати умови взаємодії, серед яких О. С. Саїнчин називає такі:

- найсуворіше дотримання законності;
- плановість;
- швидкість, активність і широке застосування науково-технічних засобів у ході розслідування;
- обов'язкове залучення громадськості;
- правильне ставлення до оцінки доказів;
- знання кожним учасником взаємодії повноважень і форм діяльності органів слідства та дізнання;
- точне розмежування компетенції учасників взаємодії;
- врахування провідної ролі слідчого у процесі взаємодії;
- нерозголошення даних досудового слідства, а також засобів і методів, застосовуваних в ОРД,
- відносна самостійність органу дізнання у виборі засобів і методів, використовуваних для здійснення ОРЗ¹.

У цілому сутність взаємодії слідчого й оперативного працівника полягає в тому, що це: а) активна цілеспрямована діяльність суб'єктів – слідчих і працівників оперативних підрозділів, до якої можуть залучатися негласні співробітники, представники громадськості, фахівці різних галузей знань тощо; б) кожен суб'єкт цієї діяльності вживає конкретних заходів (слідчі дії, оперативно-розшукові заходи) у межах, встановлених законом повноважень; в) це узгоджені за місцем, часом і метою спільні дії двох чи більше суб'єктів, спрямовані на впровадження одержаних результатів оперативно-розшукових заходів, відомостей у кримінальне судочинство; г) у спільних планах необхідно передбачати комплекс оперативно-розшукових та інших заходів і слідчих дій у такому порядку, щоб їх проведення було несподіване для осіб, дії яких перевіряються, їхніх співучасників і мало якнайбільший ефект у закріпленні процесуальним шляхом обставин, що підлягають доказуванню; д) у процесі проведення конкретних оперативно-розшукових заходів і слідчих дій потрібно суворо

¹ Саїнчин О. С. Криміналістичні умови розкриття умисних вбивств. *Правова держава*. Одеса : ОНУ, 2008. № 10. С. 267–273.

дотримуватися вимог Конституції України, чинного законодавства, принципів оперативно-розшукового законодавства та кримінального судочинства шляхом провадження відповідних слідчих дій і процесуальних рішень¹.

Досить лаконічним і точним з огляду на зазначене ми вважаємо визначення В. В. Топчія, який взаємодію слідчого й оперативного підрозділу сформулював як засновану на законах і відомчих нормативних актах їх спільну узгоджену (за метою, характером, місцем і часом) діяльність, спрямовану на вирішення завдань кримінального судочинства, за керівної й організаційної ролі слідчого та чіткого розмежування компетенції².

Підводячи підсумок, зазначимо, що взаємодія правоохоронних та інших органів – це засноване на нормативно-правових актах, погоджене за метою й обстановкою функціонування незалежних один від одного в адміністративному відношенні відповідних органів, що полягає в оптимальному поєднанні властивих їм засобів і методів, які направлені на профілактику та розслідування кримінальних правопорушень під єдиним керівництвом уповноваженої особи.

Підставами взаємодії оперативних і слідчих підрозділів О. В. Грибовський визначає наступні: спільність мети та завдань оперативних працівників і слідчого (адже лише при об'єднанні зусиль органи досудового розслідування й оперативні підрозділи зможуть ефективно виконати свої завдання); однакова юридична сила процесуальних актів оперативних підрозділів і слідчого; необхідність використання можливостей оперативного підрозділу та слідчого (слідчий має право провадити слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії (ст. 40 КПК України), оперативний підрозділ може здійснювати негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному про-

¹ Ляш А. О. Проблеми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ у сучасних умовах. *Використання сучасних досягнень науки і практики у підвищенні ефективності боротьби зі злочинністю* : матеріали наук.-практ. конф. К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2000. С. 123–127.

² Топчій В. В. Взаємодія органів досудового слідства з оперативними підрозділами у розкритті та розслідуванні злочинів. *Взаємодія оперативних підрозділів з іншими суб'єктами протидії злочинам* : зб. матеріалів круглого столу (Київ, 12 грудня 2012 р.). К. : ФОП Кандиба, 2012. С. 49–53.

вадженні виключно за письмовим дорученням слідчого, прокурора (ст. 41 КПК України))¹.

Слід зазначити, що взаємодія правоохоронних та інших органів реалізується у певних формах. Під формами взаємодії слідчого та працівників дізнання, наприклад, О. С. Саїнчин розуміє організаційні прийоми та методи, способи, порядок зв'язків між ними, засновані на кримінально-процесуальному законі та відомчих нормативних актах правоохоронних органів, а також передовому досвіді слідчої практики, спрямовані на забезпечення узгодженої їх діяльності та правильне сполучення властивих кожному з цих органів методів і засобів роботи². Ми підтримуємо думку А. Я. Дубинського, який визначає дві форми взаємодії: процесуальну й організаційну³.

Тобто взаємодія має здійснюватися як у процесуальній формі при роботі з конкретним кримінальним провадженням, так і в непроцесуальній формі на рівні ділових контактів щодо узгодженого виконання завдань розкриття злочину. При цьому взаємодія ґрунтується на чіткому її плануванні, професійній орієнтації щодо можливостей слідчих, оперативних працівників і експертів, встановлення правильних службових взаємовідносин, підтриманні атмосфери довіри, згуртованості та взаємної допомоги⁴.

Процесуальні форми є тим видом кримінально-процесуальних правовідносин, які регламентовані чинним законодавством, тобто закріплені в нормах права. Ця форма взаємодії стосується питань: а) передачі слідчому матеріалів про виявлені шляхом оперативно-розшукових заходів ознаки правопорушення для вирішення питання про початок досудового розслідування; б) проведення слідчим процесуальних дій одночасно зі здійсненням оперативним

¹ Грибовський О. В. Взаємодія оперативних і слідчих підрозділів під час виявлення, припинення та розслідування неправомірної вигоди. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 246–254.

² Саїнчин О. С. Криміналістичні умови розкриття умисних вбивств. *Правова держава*. Одеса : ОНУ, 2008. № 10. С. 267–273.

³ Дубинский А. Я. Взаимодействие следователя с органом дознания. К. : КВШ МВД СССР, 1970. 134 с.

⁴ Євдокимов В. М. Особливості застосування тактичних прийомів щодо розкриття вбивств, вчинених із застосуванням кримінальних вибухів / В. М. Євдокимов, В. В. Літвін. *Право і суспільство* : наук. журнал. 2006. № 2. С. 15–27.

підрозділом узгоджених оперативно-розшукових заходів; в) проведення оперативно-розшукових заходів у справі, в якій не встановлена особа, яка вчинила правопорушення; г) виконання доручень слідчого щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій; г) здійснення заходів щодо встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; д) отримання інформації та документів про операції, рахунки, внески, внутрішні та зовнішні економічні угоди фізичних і юридичних осіб¹.

Інші вчені додають до вказаного переліку також ряд інших форм: 1) організація взаємодії при надходженні до органу внутрішніх справ заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та реагування на них; 2) організація взаємодії у разі скерування оперативним підрозділом матеріалів за результатами оперативно-розшукової діяльності до слідчого підрозділу; 3) створення й організація роботи слідчо-оперативних груп під час досудового розслідування кримінальних правопорушень; 4) виконання працівниками оперативного підрозділу письмових доручень про проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування; 5) забезпечення взаємодії у разі зупинення досудового розслідування².

Згідно з нормами КПК до процесуальних форм взаємодії необхідно віднести такі:

- надання допомоги слідчому, дізнавачу під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст.ст. 40, 40–1 КПК України);
- доручення та вказівки слідчого, дізнавача щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст.ст. 40, 40–1, 246 КПК України);
- фіксація та надання слідчому (прокурору) результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 252 КПК України).

Серед процесуальних форм взаємодії С. С. Чернявський виокремлює такі: спільний розгляд слідчим та оперативними працівниками первинних матеріалів про злочин і вирішення питання про пору-

¹ Криміналістика : підручник. 3-тє вид., переробл. та допов. / Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 948 с.

² Сорока С. О. Взаємодія слідчого із співробітниками інших підрозділів під час досудового розслідування / С. О. Сорока, Г. С. Римарчук. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2015. № 825. С. 347–354.

шення кримінальної справи; проведення оперативно-розшукових заходів у справах, по яких не встановлено особу, яка вчинила злочин, після передачі цієї справи слідчому; виконання доручень слідчого про проведення оперативно-розшукових заходів у кримінальній справі, що знаходиться у провадженні слідчого; проведення за дорученням слідчого окремих слідчих і процесуальних дій; вжиття заходів щодо встановлення особи, стосовно якої винесено постанову про притягнення як обвинувачуваного після зупинення слідства¹.

Д. Й. Никифорчук до них відносить: здійснення самостійно оперативними підрозділами ОРЗ і термінове інформування слідчого про результати; виконання органами дізнання ОРЗ і невідкладних СРД за дорученням слідчого; виконання оперативними підрозділами вимог слідчого із метою сприяти виконанню СРД; виконання оперативними підрозділами доручень на проведення СРД в інших районах; виконання оперативними підрозділами запитів відповідних міжнародних правоохоронних організацій і правоохоронних органів, запитів повноважних державних органів, установ та організацій щодо проведення ОРЗ; здійснення оперативними підрозділами розшуку підозрюваного згідно з дорученням слідчого; участь спеціалістів правоохоронних органів у проведенні СРД; проведення експертиз в експертних установах; застосування заходів безпеки стосовно осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві; проведення ОРЗ відносно осіб, затриманих за вчинення злочину, та осіб, взятих під варту².

Аналіз опитування працівників правоохоронних органів [Додаток Б] дав можливість виокремити такі процесуальні форми взаємодії під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності:

а) реалізація доручення уповноваженої особи щодо проведення СРД або НСРД (89 %);

¹ Чернявський С. С. Методика розслідування злочинів у сфері банківського кредитування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2001. 240 с.

² Никифорчук Д. Й. Проблемні питання взаємодії в розкритті злочинів. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)* : науково-практичний журнал. № 5. К., 2002. С. 151–154.

б) здійснення розшукових заходів для встановлення осіб, що вчинили кримінальних правопорушень проти моральності, та надання уповноваженій особі інформації про їх результати (68 %);

в) сприяння уповноваженій особі при проведенні окремих СРД, НСРД (61 %).

Стосовно організаційних форм взаємодії, наприклад, В. О. Коновалова вказує, що у процесі здійснення цієї форми окреслюються питання організації останнього, зокрема: формування слідчо-оперативних груп; розподіл співробітників відповідно до завдань плану для виконання окремих функцій; визначення учасників слідчо-оперативних груп для розслідування окремих епізодів злочину та виконання інших завдань. Реалізація наміченого плану оперативно-розшукових дій також припускає спільну участь у провадженні окремих слідчих дій і тактичних операцій¹.

Окремі вчені до організаційних форм взаємодії слідчого й оперативних підрозділів, тобто тих, які передбачені відомчими нормативними актами, належать: а) погоджене планування спільних слідчих (розшукових) дій, розшукових і оперативно-розшукових заходів; б) обмін взаємодіючих суб'єктів інформацією, що надходить за повідомленнями про вчинені злочини та злочини, що готуються, а також з інших питань слідчої й оперативно-розшукової діяльності (зокрема використання можливостей автоматизованих банків даних, криміналістичних та оперативно-довідкових обліків тощо); в) консультації; г) спільний аналіз причин і умов, що сприяють учиненню злочину, й обговорення профілактичних заходів; г) спільна узгоджена діяльність у складі слідчо-оперативної групи; д) спільне використання техніки, засобів зв'язку та транспорту, що мають у своєму розпорядженні оперативні підрозділи тощо; е) рекомендації тактики та методики розслідування при взаємодії².

Інші автори вирізняють наступні форми визначеної категорії: погоджене планування діяльності по виявленню та припиненню

¹ Коновалова В. Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве. Х. : Консум, 2000. 234 с.

² Криміналістика : підручник. 3-тє вид., переробл. та допов. / Р. І. Благута, О. І. Гасимів, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 948 с.

злочинів; спільне обговорення питань про необхідність і момент порушення кримінальної справи, визначення напрямків розслідування; спільне визначення тактики та методів проведення перевірки наявної інформації; спільне планування у справі слідчих дій і оперативно-розшукових заходів; взаємне інформування та спільне обговорення результатів слідчих, пошукових і оперативно-розшукових заходів; погоджене використання сил і засобів взаємодіючих підрозділів при здійсненні оперативно-розшукових заходів, кримінально-процесуальної та іншої діяльності; виконання оперативним працівником доручень слідчого; сприяння оперативного працівника слідчому при здійсненні останнім слідчих дій; спільна погоджена діяльність у складі слідчо-оперативної групи¹.

Слід наголосити на тому, що в нормативно-правових актах визначаються повноваження начальника слідчого відділу територіального підрозділу НП України, до яких відносяться керування діяльністю слідчого відділу та відповідальність за виконання покладених на нього завдань; організація та забезпечення постійного моніторингу стану оперативної обстановки на території обслуговування та реагування на її зміни; організація та забезпечення взаємодією слідчих з органами, що здійснюють судово-експертну діяльність, органами прокуратури та суду; заслуховування на оперативних нарадах звітів працівників слідчого відділу; установа спеціалізації слідчих у розслідуванні кримінальних правопорушень окремих категорій; розгляд заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, що надходять до територіального (відокремленого) органу поліції, а також інші матеріали про кримінальні правопорушення, виявлені поліцією, забезпечує невідкладне, але не пізніше 24 годин після надходження, внесення слідчими відповідних відомостей до ЄРДР і повідомлення прокурора про початок досудового розслідування; забезпечення чергування слідчих (слідчих груп) та інспекторів-криміналістів (техніків-криміналістів) у складі слідчо-оперативних груп; вивчення кримінальних проваджень про тяжкі й особливо тяжкі злочини, в яких у 10-денний строк після внесення слідчим

¹ Уголовный процесс : учебник / под ред. С. А. Колосовича, Н. А. Зайцевой. М. : ИМЦ-ГУК МВД России, 2003. 348 с.

відомостей до ЄРДР не складено письмове повідомлення про підозру, за результатами надає слідчому письмові вказівки, які не можуть суперечити рішенням і вказівкам прокурора, контролює їх виконання; здійснення контролю за своєчасністю та повнотою внесення відомостей до ЄРДР, достовірністю даних про розслідування у кримінальних провадженнях і про їх рух, об'єктивністю відображення відомостей у ЄРДР і звітах, своєчасністю здачі до архіву підрозділів інформаційно-аналітичного забезпечення закритих кримінальних проваджень¹.

В. Д. Пчолкін до основних організаційних форм взаємодії при розслідуванні протиправних діянь відніс такі: ознайомлення слідчого з оперативними матеріалами в межах, передбачених відомчими нормативними актами; спільне планування слідчих дій та ОРЗ; погодження роботи слідчих і оперативних працівників при плануванні рішень окремих завдань по кримінальному провадженню; проведення спільних нарад суб'єктів взаємодії для аналізу результатів роботи зі справи та визначення заходів по усуненню виявлених недоліків; спільна діяльність слідчих і оперативно-розшукових підрозділів на початковому та наступних етапах розслідування; створення слідчо-оперативної групи за конкретним кримінальним провадженням; взаємний обмін інформацією про результати розслідування після порушення справи, проведення невідкладних слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, з урахуванням чого можуть вноситися корективи у спільний план подальшого розслідування; спільні виїзди слідчого й оперативних працівників для проведення слідчих дій².

Аналіз опитування працівників правоохоронних органів [Додаток Б] дав можливість виокремити такі організаційні форми взаємодії під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності:

¹ Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України: наказ МВС України від 06.07.2017 № 570. Електронний ресурс : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text> (дата звернення – 27.07.2020).

² Пчолкін В. Д. Поняття, сутність та завдання взаємодії оперативних підрозділів ОВС / В. Д. Пчолкін, В. М. Ечкенко. *Вісн. Луганськ. акад. внутр. справ ім. 10-річчя незалежності України*: спецвипуск. 2004. Вип. 3. Ч. 1. С. 109–121.

а) колегіальне проведення складних процесуальних дій (огляд місця події, слідчий експеримент) або окремих тактичних операцій (49 %);

б) спільне обговорення й оцінювання відомостей, одержаних у результаті проведення розшукових заходів, щодо їх достатності для внесення відомостей до ЄРДР (68 %);

в) взаємний обмін інформацією між працівниками підрозділів правоохоронних органів, а також державних, приватних і громадських підприємств, установ і організацій під час кримінального провадження (91 %);

г) спільні виїзди уповноважених осіб (слідчого, дізнавача) й оперативних працівників для проведення СРД, НСРД (48 %);

д) консультування (63 %).

Обов'язковою ознакою названих форм взаємодії підрозділів поліції є те, що вони ґрунтуються на нормах КПК. З іншого боку, непроцесуальні (організаційні) форми є способами зв'язку між слідчим та оперативними працівниками. О. Яковлев зазначає, що у ч. 2 ст. 41 КПК України передбачено, що під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. Тобто відповідно до вищевказаного під час роботи слідчого й оперативного працівника необхідна не лише спільна, узгоджена діяльність при розслідуванні кримінальних проваджень, що спрямована на використання методів і засобів, властивих цим суб'єктам, при чіткому розподілі повноважень між ними, а й конкретика щодо проведення слідчих дій для оперативного працівника¹.

Ми підтримуємо думку М. Є. Шумила з приводу того, що на початку розслідування протиправних діянь виникає потреба

¹ Яковлев О. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. № 1. 2017. С. 217–224.

у активному проведенні розшукових і процесуальних дій для найшвидшого заволодіння даними про сліди вчиненого злочину та встановлення причетності до його вчинення конкретної особи. Необхідність розшукової діяльності обумовлюється також протидією з боку зацікавлених осіб. Процесуальний закон покладає обов'язок у кожному випадку виявлення ознак злочину вжити всіх передбачених законом заходів до встановлення події злочину, осіб, винних у вчиненні злочину, та до їх покарання. Виконати даний припис – вимогу закону можливо лише в органічній взаємодії розшукових і процесуальних дій. Розшукова діяльність тісно пов'язана зі слідчими діями. Як правило, фактичні підстави обшуків, виїмок, оглядів, затримання формуються в межах розшукової діяльності. Необхідність домінуючої переваги розшукової діяльності на початковому етапі розслідування пояснюється і тим, що особа, яка вчинила злочин, має переваги перед суспільством, у тому числі перед органами кримінального переслідування¹.

Розглядаючи форми взаємодії, необхідно найперше наголосити на завданнях із реалізації доручення уповноваженої особи щодо проведення СРД або НСРД. Закон надав уповноваженій особі (слідчому, прокурору, дізнавачу) право надавати обов'язкові для виконання доручення та вказівки – на відповідні органи покладається обов'язок виконувати ці вимоги. Даючи таке доручення, уповноважена особа ставить завдання перед відповідним органом, але він не вправі пропонувати органу, які форми, засоби та методи виконання його доручень і вказівок слід використовувати при проведенні ОРЗ. На думку фахівців, уповноважена особа має право знайомитися з результатами виконання його доручень і вказівок, якщо ж він робить висновок про незадовільне їхнє виконання, то може повідомити про це прокурора та керівництво органу поліції з вимогою вжити заходів щодо активізації оперативно-розшукових заходів².

¹ Шумило М. Є. Основні напрями реформування досудового провадження в новому КПК України. *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення* : матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару. Вип. 2. Харків : Оберіг, 2010. С. 269–276.

² Бабаєва Е. У. Довідник слідчого. Вип. 2 (Практична криміналістика: розслідування окремих видів злочинів). М. : Юрид. літ., 1990. 592 с.

Слід наголосити на важливості такої форми взаємодії, як «обмін інформацією», зокрема, криміналістичною інформацією. Дана інформація може стосуватися:

а) ознак кримінальних правопорушень проти моральності (вчинених чи тих, що готуються);

б) фізичних і юридичних осіб, причетних до кримінальних правопорушень, а також потерпілих осіб;

в) складу, структури, сфери діяльності та зв'язків ОГ і ЗО;

г) предметів, які є предметом злочинного посягання, складають інтерес для розслідування (тварини; предмети порнографічного характеру; твори, що пропагують культ насильства та жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість і дискримінацію; документи Національного архівного фонду; тіло (останки, прах) померлого; урна з прахом померлого);

д) слідів кримінальних правопорушень проти моральності, речових доказів, які можуть сприяти з'ясуванню обставин розслідуваного кримінальних правопорушень (матеріали ДНК; вилучені відбитки слідів пальців рук) тощо.

Також важливе значення має створення СОГ. Підставами для їх створення В. М. Федченко визначає такі:

– необхідність проведення інтенсивних і тривалих ОРЗ співробітниками оперативного апарату органу дізнання у ході розкриття та розслідування слідчим складної справи з великим обсягом роботи;

– необхідність у вказаних ОРЗ під час розкриття та розслідування слідчим злочину «по гарячих слідах»;

– необхідність проведення ОРЗ за матеріалами попередньої перевірки інформації про завуальовані злочинні діяння, оскільки даних, що містяться у цих матеріалах, які перебувають на розгляді у слідчого, недостатньо для прийняття ним рішення про порушення кримінальної справи¹.

З огляду на зазначене потребує висвітлення та взаємодія підрозділів правоохоронних органів, а також державних, приватних

¹ Федченко В. М. Розслідування злочинів слідчою та слідчо-оперативною групою: правові та організаційні засади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2005. 20 с.

і громадських підприємств, установ і організацій. Ми поділяємо позицію В. Бесчастного, який основними завданнями з активізації ефективності взаємодії між поліцією та громадськими формуваннями визначив наступні: підвищення рівня довіри населення до поліції; покращення стану комунікативної та загальної культури поліції; сприяння об'єктивному інформуванню населення про діяльність поліції за допомогою ЗМІ; ретельна перевірка фактів і матеріалів, які публікують чи демонструють у масмедіа; створення позитивного іміджу шляхом підвищення рівня професійної компетентності, якості та результативності діяльності поліції; забезпечення безпосереднього діалогу між поліцією та громадськими формуваннями під час особистих зустрічей громадян із керівниками підрозділів Національної поліції; здійснення активної профілактичної, виховної, просвітницької діяльності серед різних верств населення з метою запобігання злочинності, а також формування в різних категорій громадян відчуття особистої причетності до правового порядку в суспільстві, підвищення рівня самосвідомості серед населення; залучення найактивніших громадян до співпраці; передбачення в чинному законодавстві України матеріально-технічного забезпечення громадських формувань і винагород особам за допомогу органам правопорядку та виконання конкретних правоохоронних завдань¹.

Так, обов'язковою є співпраця з громадськими організаціями, що здійснюють захист тварин. Слід акцентувати увагу на діяльності Міжнародних зоозахисних товариств (World Society for the Protection of Animals), фондів (IFAW, WWF, Four Paws), компаній (Libearty), громадських організацій (Time of Action, PETA), рухів (UAnimals, Екологічний опір) і реабілітаційних центрів (Домажир, Біла скеля). Зазначені організації й установи мають бази даних, у яких зазначаються всі випадки жорстокого поводження з тваринами, які надійшли до відповідного закладу.

Крім того, необхідно вказати на обов'язкову співпрацю з представниками підприємств та організацій, які надають ритуальні

¹ Бесчастний В. Взаємодія міліції й населення як стратегічний напрям діяльності органів правопорядку / В. Бесчастний, Г. Гребеньков. *Віче*. 2013. № 12. С. 40–48.

послуги. Це дозволяє визначити очевидців наруги над могилою та місцями поховання. Дані особи будуть виступати свідками або, можливо, потерпілими протягом всього процесу розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень.

Ми погоджуємося з позицією М. В. Лошицького, який виокремлює наступні критерії взаємодії правоохоронних органів і громадських формувань: за характером підстав для взаємодії (за підставами виникнення) можна виокремити взаємодію: регламентовану, за вказівкою одного із керівників суб'єктів взаємодії, ініціативну; за способом вирішення спільних завдань: самостійну (автономну), сумісну; за просторовими характеристиками: близько розташовану, віддалену; за характером зв'язків суб'єктів взаємодії: безпосередню, опосередковану; за характером умов взаємодії (за станом середовища функціонування): звичайну, екстремальну; за особливостями «технології»: послідовну, паралельну; за кількістю суб'єктів взаємодії: двохсуб'єктну, багатосуб'єктну (змішану); за етапами безпосередньої діяльності: попередню, основну, завершальну; за сферами, напрямками діяльності: у сфері управлінської діяльності, у сфері охорони громадського порядку, профілактичної діяльності, у сфері адміністративної діяльності міліції, у сфері оперативнорозшукової діяльності, у сфері охорони власності тощо; за формами діяльності (стосовно етапів і стадій управлінського циклу): під час аналізу інформації, підготовки управлінського рішення, у ході реалізації управлінського рішення, контролю тощо; за спрямованістю функціонування взаємодіючих суб'єктів: позитивну, негативну; за ступенем однорідності функцій взаємодіючих суб'єктів: взаємодію суб'єктів, що виконують однорідні функції, взаємодію суб'єктів, що виконують різні функції¹.

Крім вказаних аспектів, вважаємо за необхідне наголосити також на недоліках, які можуть виникнути під час взаємодії вказаних органів і підрозділів. Зокрема, М. В. Куратченко найбільш типовими недоліками в організації та здійсненні взаємодії слідчих та

¹ Лошицький М. В. Удосконалення охорони громадського порядку в сучасних умовах. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. К., 2009. № 4. С. 165–171.

оперативних підрозділів при вирішенні проблемних конфліктних слідчих ситуацій у справах про сутенерство та втягнення особи в заняття проституцією вказав наступні: несвоєчасний, із запізненням початок взаємодії; здійснення затримання, огляду, опитування підозрюваних оперативними працівниками без участі слідчого або хоча б попереднього узгодження з ним шляхів і способів одержання та перевірки доказів причетності затримуваного до злочину; підпорядкування початкових слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів «головній» меті – затриманню осіб і прийняття при цьому належних заходів щодо забезпечення доведення як самого факту злочину, так і ролі затримуваного в сутенерстві; припинення взаємодії (особливо оперативного супроводу розслідування) після завершення початкового етапу досудового розслідування по кримінальному провадженню¹.

Дійсно, вказані недоліки можуть мати місце під час розслідування досліджуваної категорії кримінальних правопорушень. Для їх усунення обов'язково необхідно залучати до кримінальних проваджень як спеціалістів з Департаменту кіберполіції МВС України та Державної міграційної служби України, так і представників громадськості та фахівців з Інтерполу та Європолу. Крім того, необхідно здійснювати заходи щодо вдосконалювання нормативної та методичної бази взаємодії вищезазначених суб'єктів. Також має важливе значення співпраця з Департаментом міжнародного співробітництва та європейської інтеграції МВС України, консульськими установами та дипломатичними представництвами інших держав в Україні.

Підводячи підсумок, зазначимо, що взаємодія відповідних органів і підрозділів має важливе значення для підвищення оперативності розслідування кримінальних правопорушень проти моральності. Було визначено основні форми взаємодії уповноваженої особи

¹ Куратченко М. В. Особливості взаємодії слідчих та оперативних підрозділів при розслідуванні сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ* : збірник наукових праць. 2017. № 2. С. 227–234.

(слідчого, дізнавача) з працівниками оперативних підрозділів – організаційні та процесуальні. До організаційних віднесено такі: а) спільне чергування у складі слідчо-оперативної групи; б) колективне планування початкового етапу розслідування; в) взаємний обмін інформацією. Серед процесуальних форм виокремлено такі: виконання доручень уповноважених осіб (слідчого, дізнавача) про проведення СРД, НСРД і розшукових заходів для встановлення місцезнаходження злочинців; інформування уповноважених осіб (слідчого, дізнавача) про результати їх проведення.

РОЗДІЛ 4.

НАУКОВІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ТАКТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ

4.1. Поняття та сутність тактичного забезпечення досудового розслідування

Криміналістичне забезпечення – це відносно новий термін у криміналістичній науці, хоча безпосереднє його наповнення в тій чи іншій інтерпретації має місце в більшості наукових праць по криміналістиці. Це і зрозуміло, оскільки кожний дослідницький пошук у визначеній науковій галузі неможливий без надання практичних рекомендацій, які дозволять працівникам правоохоронних органів більш якісно здійснювати кримінальні провадження будь-яких категорій. Водночас необхідно вказати, як ми розуміємо дефініцію зазначеного поняття й охарактеризувати його сутність, оскільки для подальшого розгляду означеної тематики та комплексного дослідження розслідування кримінальних правопорушень проти моральності потрібно чітко розуміти зміст цієї наукової категорії. Тому, на нашу думку, актуальність даної тематики є очевидною. Слід наголосити також на тому, що ефективність розслідування протиправних діянь досліджуваної категорії характеризується якістю проведення відповідних процесуальних дій. У свою чергу, одним з важливих аспектів для покращення діяльності правоохоронних органів у цьому напрямі є надання рекомендацій щодо тактико-криміналістичного забезпечення розслідування.

Починаючи розгляд даної тематики, необхідно наголосити на тому, що прийняття КПК у 2012 році та зміни, внесені до КК у зв'язку з цим, зумовили введення в законодавчий обіг поняття «кримінальне правопорушення». Крім того, у ч. 1 ст. 12 КК зазначається, що даний термін поділяється на кримінальні проступки та злочини¹. А вже у ч. 1 ст. 215 КПК вказано, що досудове розслідування злочинів здійснюється у формі досудового слідства, а кримінальних проступків – у формі дізнання². У зв'язку з цим виникає потреба в усуненні перевантаження органів досудового розслідування надмірною кількістю матеріалів кримінальних проваджень, що пов'язано з унесенням до ЄРДР фактично будь-яких заяв і повідомлень, навіть тих, які не містять ознак кримінальних правопорушень³.

У даному розрізі доречною вбачається думка Д. В. Швеця, який наголошує на тому, що існує потреба в запровадженні інституту проведення дослідчої перевірки заяв і повідомлень. Також попереду значна робота з організації впровадження у практику інституту кримінальних проступків, що значно розвантажить слідчих і зменшить процесуальні витрати, дасть можливість залучити працівників інших служб і підрозділів Національної поліції України до правозастосовної діяльності. Доцільність та ефективність цього підтверджується багаторічним попереднім досвідом слідчих та оперативних підрозділів⁴. Але в будь-якому випадку процес розслідування правопорушень повинен бути забезпечений відповідними криміналістичними засобами та методами.

¹ Кримінальний кодекс України від 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 28 серпня 2020 року).

² Кримінальний процесуальний кодекс України від 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 28 серпня 2020 року).

³ Єфімов М. М. Криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти моральності. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 9. С. 224–228.

⁴ Швец Д. В. Актуальні проблеми процесуального та техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування. *Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Харків, 28 лист. 2019 р.). Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2019. С. 13–15.

В. Ю. Шепітько акцентує увагу на тому, що у сучасному глобальному світі завдання криміналістики зумовлені необхідністю системного криміналістичного забезпечення відповідних органів правозастосування, які діють не лише в Україні, а й у різних країнах світу та спрямовані на оптимізацію процесів виявлення, розкриття, розслідування та попередження злочинів, отже, сприяють встановленню істини у справі¹.

Ми також підтримуємо позицію Є. Д. Лук'янчикова, який, розглядаючи термін «забезпечення» стосовно діяльності з розслідування злочинів, відзначає, що в статичній формі він може бути визначений як сукупність засобів, інструментів, що слугують вирішенню певних завдань, а також умов, що сприяють процесу їх вирішення, а в динаміці – як процес створення та подання зазначених вище засобів і умов².

Ще наприкінці 90-х років ХХ-го сторіччя В. В. Матвієнко у своїй дисертаційній роботі зазначав, що криміналістичне забезпечення – це складне, багатопланове, комплексне поняття, головним змістом якого є самостійна специфічна діяльність вчених-криміналістів і практиків щодо розробки нових, пристосування чинних науково-технічних досягнень, а також їх впровадження в практику розслідування злочинів з метою оптимального вирішення її завдань³. Тобто автор виділяв основний напрям розвитку криміналістичного забезпечення через призму пристосування чинних науково-технічних досягнень до відповідних реалій сьогодення. На нашу думку, дане твердження не в повній мірі відображає сутність досліджуваної наукової категорії. Адже, наприклад, криміналістично-тактичне забезпечення в даному понятті взагалі не відображено.

Є. І. Зуєв наголошував, що зміст криміналістичного забезпечення діяльності з розкриття та розслідування злочинів знаходить своє відображення у таких її елементах: 1) організованій системі

¹ Шепітько В. Ю. Криміналістика в системі юридических наук и ее роль в глобальном мире. *Криміналістика та судова експертиза: наука, навчання, практика* : зб. наук. пр.: у 2 т. Х. : Вид. Агенція «Апостіль», 2014. Т. 1. С. 142–153.

² Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів : монографія. К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 368 с.

³ Матвієнко В. В. Криміналістичне забезпечення методики розслідування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук. К., 1999. 205 с.

інформації, яка полегшує своєчасне, цілеспрямоване й ефективне залучення даних криміналістики для розкриття злочинів; 2) достатній оснащеності слідчих, працівників органів дізнання науково-технічними засобами, наявності у них відповідних знань, вмінь і навичок з використання таких засобів; 3) цілеспрямованій системі впровадження досягнень криміналістики в практичну діяльність¹. Як бачимо, в даному визначенні вказано інформаційний блок як обов'язкову складову криміналістичного забезпечення.

Інші науковці вказують на те, що досліджувану наукову категорію необхідно розглядати як систему впровадження у практичну діяльність посадових осіб, підрозділів, служб та органів внутрішніх справ з охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю криміналістичних знань, що втілені в уміння працівників органів внутрішніх справ використовувати наукові, методичні та тактичні криміналістичні рекомендації, техніко-криміналістичні засоби та технології їх застосування з метою попередження, розкриття та розслідування злочинів²³.

Провівши власне дослідження, І. І. Дановська визначає відповідне поняття як результат розвитку криміналістичної науки, цільову діяльність уповноважених згідно із законом на її здійснення органів і посадових осіб, котра полягає у всебічному вивченні потреб практики та розробці на основі одержаних результатів ефективних і допустимих засобів, методів їх вирішення та реалізації заходів по їх впровадженню у практику розслідування злочинів⁴.

¹ Зуев Е. И. Криминалистику – на уровень современных задач борьбы с преступностью. *Актуальные вопросы использования достижений науки и техники в расследовании преступлений органами внутренних дел: (вопросы криминалистики)* : труды академии МВД СССР. М., 1990. С. 10–11.

² Коломацкий В. Г. Криминалистическое обеспечение деятельности органов внутренних дел по расследованию преступлений. В. Г. Коломацкий. Криминалистика : в 3 т. Т. 1: История общая и частные теории / под ред. Р. С. Белкина, В. Г. Коломацкого, И. М. Лузгина. М. : Акад. МВД России, 1994. 345 с.

³ Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення як наукова категорія та практичне завдання криміналістики. *Проблеми правознавства та правоохорон. діяльності*. 2012. № 1. С. 149–155.

⁴ Дановська І. І. Криміналістичне забезпечення слідчої діяльності в органах внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2012. 280 с.

Аналіз наукових праць дозволив С. Ф. Денисюку зазначити, що забезпечення діяльності правоохоронних органів є досить важливим завданням, яке науковці ставили перед собою, однак вирішували пов'язані з цим питання з огляду на конкретні завдання, які стояли перед кожним із вчених при підготовці роботи. Проблематика криміналістичного забезпечення слідчої практики, як вказує автор, потребує комплексної наукової розробки¹.

Також доречною вважаємо думку В. П. Бахіна, який вказує на необхідність розмежування понять «криміналістичне забезпечення діяльності» та «забезпечення діяльності криміналістичними засобами і методами». На думку автора, перше – це відображення сутності криміналістики, її призначення, а саме розробка тих криміналістичних засобів і методів, які потрібні для виконання практичної діяльності. Друге – організаційні й інші заходи по доведенню цих засобів до їх застосування. Таке розмежування потрібне для того, щоб було зрозумілим, хто і чим повинен займатися стосовно забезпечення слідчої діяльності, оскільки покладення на криміналістику та криміналістів не притаманних їм завдань буде призводити до їх неякісного виконання чи невиконання взагалі. Виходячи з цього, криміналістичне забезпечення діяльності полягає у розробці криміналістичних засобів і методів, необхідних для їх ефективного здійснення².

Так, К. Є. Поджаренко під криміналістичним забезпеченням розкриття та розслідування злочинних порушень прав інтелектуальної власності розуміє комплексну діяльність, спрямовану на формування умов постійної готовності правоохоронних органів до ефективного використання криміналістичних методів, засобів і рекомендацій, а також на реалізацію такої готовності в повсякденній практиці розкриття та розслідування зазначеної категорії злочинів. Складовими частинами структури такої діяльності є техніко-криміналістичне та тактико-криміналістичне методичне забезпечення³.

¹ Денисюк С. Ф. Криміналістичне забезпечення: проблеми визначення та шляхи їх подолання. *Форум права*. № 4. 2010. С. 281–285.

² Бахин В. П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002). К., 2002. С. 88.

³ Поджаренко К. Є. Криміналістичне забезпечення розкриття і розслідування злочинних порушень прав інтелектуальної власності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2009. 17 с.

В. О. Образцов вказує на те, що суть криміналістичного забезпечення кримінального судочинства полягає в наданні посадовим особам правоохоронних органів, які професійно ведуть боротьбу зі злочинністю, наукової продукції, яка розроблюється в криміналістиці, освоєння та використання якої сприяє підвищенню ефективності вирішення завдань, які стоять перед споживачами такої продукції¹.

Найбільш лаконічно, на нашу думку, охарактеризувала криміналістичне забезпечення з практичного аспекту Ю. М. Черноус – як діяльність з розроблення та залучення криміналістичних рекомендацій, що ґрунтуються на теоретичних засадах криміналістики, з метою розслідування злочинів².

Розглядаючи сутність криміналістичного забезпечення В. О. Волинський приділяє увагу наступним обставинам:

а) самі по собі криміналістичні знання та вміння не виникають, вони формуються в процесі певної діяльності (наукової, навчальної);

б) такі знання та вміння реалізуються в діяльності з розкриття та розслідування злочинів;

в) застосовувати криміналістичні засоби, методи та технології можна лише тоді, коли вони розроблені та впроваджені в практику, а це також діяльність;

г) нарешті, всі ці напрями діяльності – не самоціль. У практиці боротьби зі злочинністю реалізуються їх результати, практика визначає їх зміст (цілі, завдання, форми), виходячи зі своїх повсякденних потреб³.

Як бачимо, автор розглядає створення криміналістичного забезпечення через призму певної наукової чи навчальної діяльності, яку в підсумку можна застосовувати при розслідуванні різних видів кримінальних правопорушень.

¹ Криминалистика / под ред. В. А. Образцова. М. : Юрист, 1997. 744 с.

² Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія / Ю. М. Черноус. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 492 с.

³ Волинский В. О. Криминалистическое обеспечение предварительного расследования преступлений: право и права, традиции и современность. *Информационный бюллетень*. М. : Акад. управления МВД России, 2001. № 13. С. 28–29.

Ми повністю підтримуємо позицію К. О. Чаплинського, який наголошує на тому, що тактичне забезпечення розслідування злочинів є невід'ємною частиною комплексу проблем, що пов'язані з вивченням та використанням закономірностей збирання джерел інформації для формування судових доказів. Їх актуальність і важливість пояснюється тим значенням (кримінально-процесуальним і криміналістичним), яке має тактичне забезпечення в процесі доказування, тією роллю, яку значення тактичного забезпечення відіграє як стимул розвитку, удосконалення її засобів і методів у криміналістичній науці. Останнім часом з'явилися нові науково-технічні засоби пошуку, дослідження, фіксації та вилучення криміналістичної інформації, що спонукає до перегляду низки процесуальних положень, технічних і тактичних рекомендацій стосовно тактичного забезпечення досудових стадій кримінального судочинства. Підводячи підсумок, автор визначає тактичне забезпечення досудового розслідування як окреме криміналістичне вчення, яке містить систему наукових положень і рекомендацій щодо організації та планування розслідування та тактики проведення слідчих дій¹.

У розрізі нашого дослідження одразу слід наголосити на обов'язковому вивченні наукових доробок для визначення найбільш ефективних способів і методів криміналістичного забезпечення розслідування протиправних діянь проти моральності, оскільки, крім практичної складової, яка, безумовно, необхідна, також потрібно досліджувати окремі монографічні роботи з приводу розслідування визначеної категорії діянь.

Стосовно елементів криміналістичного забезпечення, то, наприклад, В. А. Жбанов до них відносить такі:

- наукове та методичне забезпечення;
- криміналістичну освіту;
- техніко-криміналістичне забезпечення;
- тактико-криміналістичне забезпечення;
- розробка методик розслідування злочинів;
- експертно-криміналістичне забезпечення;

¹ Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

- профілактико-криміналістичне забезпечення¹.

Майже ідентичною є система, визначена іншою групою вчених (А. Ф. Волинський, В. П. Лавров), які серед складових виокремили наступні:

- теоретичні основи забезпечення;
- правове забезпечення;
- організаційне забезпечення;
- науково-технічне та науково-методичне забезпечення;
- навчально-методичне забезпечення;
- матеріально-технічне забезпечення².

Деякі інші науковці наголошують на тому, що криміналістичне забезпечення розслідування корупційних злочинів можна розглядати як систему науково-технічних, організаційно-тактичних і методико-криміналістичних засобів, розроблених і впроваджених задля ефективного виконання діяльності органами кримінальної юстиції із запобігання корупційним злочинам, оптимізації їх розслідування та судового розгляду, здійснюваних на підставі наукових знань про закономірності виникнення, збирання, дослідження, оцінки та використання доказів, що виявляються в ході кримінального провадження цієї категорії злочинів³. Тобто наявними є науково-технічні, організаційно-тактичні та методико-криміналістичні засоби криміналістичного забезпечення.

У власних наукових розробках В. В. Лисенко визначає сутність криміналістичного забезпечення відносно діяльності податкової міліції України та вважає, що це система розробки та впровадження у практику розслідування злочинів криміналістичних рекомендацій, техніко-криміналістичних засобів та інформаційних технологій з метою оптимізації та підвищення ефективності

¹ Жбанов В. А. К вопросу о криминалистическом обеспечении органов дознания и таможенных расследований ГТК Российской Федерации. *Информационный бюллетень № 13 по материалам Криминалистических чтений «Криминалистическое обеспечение борьбы с преступностью»*. М. : Акад. упр. МВД России, 2001. С. 61–71.

² Криминалистика: учебник для студентов вузов / под ред. А. Ф. Волинского, В. П. Лаврова. 2-е изд., перераб. и доп. М. : ЮНИТИ–ДАНА: Закон и право, 2008. 943 с.

³ Поняття та засоби криміналістичного забезпечення розслідування корупційних злочинів / В. А. Журавель, Н. В. Павлюк, О. І. Резнікова. *Питання боротьби зі злочинністю*. Випуск 32. 2017. С. 13–30.

процесу виявлення, розслідування та попередження злочинів. За змістом криміналістичне забезпечення характеризується як сукупність взаємопов'язаних дій: розробка криміналістичних рекомендацій; доведення до відома співробітників правоохоронних органів результатів аналізу діяльності щодо виявлення та розслідування злочинів, змісту злочинної діяльності та даних про ефективні методи та засоби протидії злочинності; безпосереднє використання співробітниками правоохоронних органів криміналістичних рекомендацій у практиці виявлення та розслідування злочинів¹. У даному випадку ми бачимо наявність криміналістичних рекомендацій, техніко-криміналістичних засобів та інформаційних технологій.

Слід зазначити, що безпосереднє наповнення тактико-криміналістичного забезпечення в тій чи іншій інтерпретації має місце в більшості наукових праць по криміналістиці. Це і зрозуміло, оскільки кожний дослідницький пошук у визначеній науковій галузі неможливий без надання практичних рекомендацій, які дозволять працівникам правоохоронних органів якісніше здійснювати кримінальні провадження будь-яких категорій.

Заслуговує на увагу та підтримку думка А. В. Іщенко, яких наголошував на тому, що зміст особливостей даного забезпечення полягає у тому, що:

- його об'єктом буде діяльність з використання науково-технічного потенціалу розслідування злочинів, який складається з криміналістичних знань, криміналістичної освіти та криміналістичної техніки. Це основа криміналістичного забезпечення, що існує незалежно від процесу доказування, а тому потребує відповідного забезпечення реалізації;

- суб'єктами такого забезпечення будуть органи законодавчої влади, управління, а також науково-дослідні організації та навчальні заклади, наукові та практичні працівники, педагоги;

¹ Лисенко В. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування податкових злочинів : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ. нац. ун-т внутр. справ України. К., 2006. 33 с.

– взаємозв'язки та взаємовідносини між вказаними компонентами розподіляються за основними напрямками: правового (законодавчого), організаційно-управлінського, наукового забезпечення¹.

Знову ж таки, як бачимо, у вищезгаданій точці зору наявне поєднання наукових досягнень і практичної складової.

Підводячи підсумок, зазначимо, що зміни в законодавстві вимагають покращення забезпечення діяльності правоохоронних органів при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності, зокрема і криміналістичного. Загалом криміналістичне забезпечення – це система методів, засобів, прийомів з різних напрямків криміналістики (техніки, тактики та методики), що базуються на загальнотеоретичних засадах криміналістики та спрямовані на виконання завдань розслідування та попередження протиправних діянь. На нашу думку, система досліджуваної категорії складається з наукового, методичного, техніко-криміналістичного та тактико-криміналістичного забезпечення. Створення ґрунтовної системи криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти моральності потребує обов'язкового вивчення наукових доробок і дослідження судово-слідчої практики стосовно визначеної категорії діянь для формулювання найбільш ефективних способів і методів його застосування.

4.2. Організаційно-тактичні особливості проведення слідчих (розшукових) дій для отримання інформації з матеріальних джерел

Кримінальні правопорушення вчинюються в умовах певної обстановки. Відповідно до неї та механізму вчинення певного протиправного діяння загалом утворюється певна кількість матеріальної й ідеальної доказової інформації. На початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень проти моральності

¹ Іщенко А. В. Теорія і практика криміналістичного забезпечення процесу доказування в розслідуванні злочинів : навч. посіб. / А. В. Іщенко, І. О. Ієрусалимов, Ж. В. Удовенко. К. : Центр учбової літератури, 2007. 156 с.

важливо вилучити якомога більшу кількість доказів, адже в подальшому підозрювані можуть не визнавати вину у вчиненні певного діяння. Тому на перший план виходить ефективне проведення початкових СРД, зокрема різних видів огляду¹. На початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень проти моральності працівникам правоохоронних органів найбільш часто доводиться проводити різні види оглядів, адже має місце як залишення слідів після вчинення протиправного діяння, так і огляд окремих речей і документів (порнографічної продукції, комп'ютерної техніки, знарядь вчинення правопорушення).

Одразу наголосимо, що ми погоджуємося з науковцями, які акцентують увагу з приводу того, що у ході досудового розслідування кримінальних правопорушень доволі розповсюдженими є ситуації, коли уповноваженій особі (слідчому, дізнавачу) доводиться самому вибирати, яку саме процесуальну дію потрібно провести. У таких випадках важливо визначити, чи зможе певна дія сприяти досягненню пізнавальної мети на тому або іншому етапі досудового розслідування. Правильний вибір процесуальної дії, необхідної в кожному конкретному випадку, сприятиме оптимізації процесу розслідування злочинів під час провадження кримінально-процесуальної діяльності².

Вчені-криміналісти у більшості своїй визначають огляд наступним чином: це процесуальна дія, що полягає у безпосередньому сприйнятті слідчим та іншими учасниками місця події з метою вивчення обстановки, виявлення, фіксації, вилучення слідів та інших можливих речових доказів, а одночасно з'ясування інших обставин, що мають значення для справи³. Згідно зі ст. 237 КПК України визначено наступний перелік оглядів відповідно до об'єктів, які

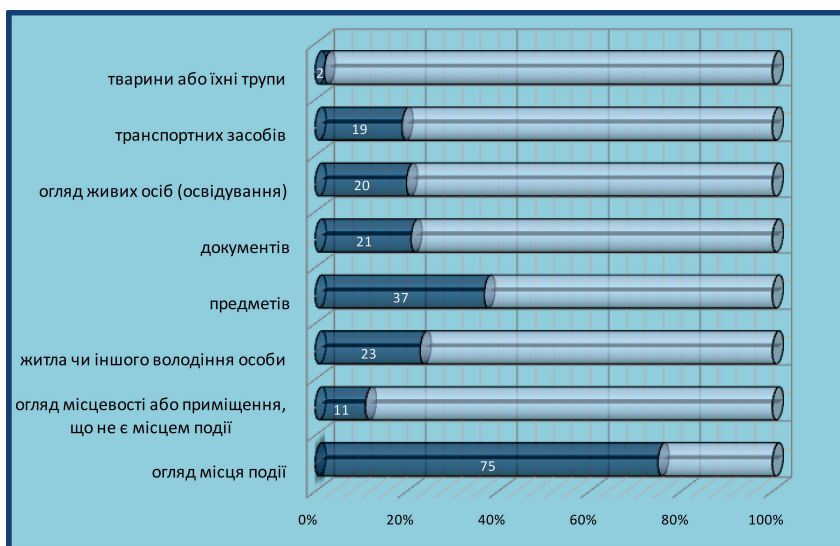
¹ Єфімов М. М. Особливості проведення огляду при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights» («Пан'європейський університет» Словачької Республіки)*. 2019. № 6. С. 61–66.

² Дердюк Б. М. Співвідношення огляду з іншими слідчими (розшуковими) діями. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 2(8). 2015. С. 173–176.

³ Криміналістика : учебник для вузов / под ред. Р. С. Белкина, И. М. Лузгин. М. : ЮРИСТЪ, 1980. 218 с.

можуть оглядатися, зокрема огляд місцевості, помешкання, предметів і документів. Крім цього, у ст. 214 КПК України є згадування про такий його вид, як огляд місця події¹.

У криміналістичній літературі класифікація оглядів більш широка, ряд науковців визначають наступні об'єкти огляду: місце події (місцевість або приміщення); місцевість або приміщення, що не є місцем події; живі особи; предмети (знаряддя та сліди злочину чи злочинця); труп; документи; тварини або їхні трупи².

Діаграма №9. Основні види огляду, що проводяться при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності

Водночас на основі вивчення матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] нами виокремлено основні види огляду, які

¹ Кримінально-процесуальний кодекс України від 18.10.2019 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

² Криміналістика : навч. посіб. / Р. І. Благута, Р. І. Сибірна, В. М. Бараняк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. К. : Атіка, 2012. 496 с.

проводяться при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності, зокрема:

- огляд місця події – 75 %;
- огляд місцевості або приміщення, що не є місцем події – 11 %;
- житла чи іншого володіння особи – 23 %;
- предметів – 37 %;
- документів – 21 %;
- огляд живих осіб (освідування) – 20 %;
- транспортних засобів – 9 %.
- тварин або їхніх трупів – 2 % (Діаграма № 9).

На основі дослідження судово-слідчої практики [Додаток А] з'ясовано, що також проводяться огляди:

- місць надання інтимних послуг (11 %);
- місць, у яких записувалися відеоролики порнографічного характеру (6 %);
- місця перебування повій (14 %);
- об'єктів, що використовуються під час надання сексуальних послуг (7 %);
- камер зовнішнього відеоспостереження, прихованих камер, що використовуються для дискредитації та компрометування (3 %) (Діаграма № 10).

Спираючись на визначені види оглядів, розглянемо окремі з них. Слід одразу акцентувати увагу на тому, що на початковому етапі розслідування досліджуваних протиправних діянь найбільш розповсюдженою СРД для збору первинної матеріальної інформації про вчинене діяння є ОМП. Його проведення забезпечує, по-перше, збір можливих доказів, які через певний проміжок часу можуть втратити свою репрезентативність (наприклад, сліди біологічного походження, презервативи), а по-друге, орієнтування слідчого, дізнавача в напрямках подальшої діяльності (планування розслідування, побудова версій). Тому актуальним залишається питання надання конкретних пропозицій щодо організації та тактики проведення ОМП при розслідуванні досліджуваного правопорушення¹.

¹ Єфімов М. М. Розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності : навч. посібник. 2-е вид., допов. і перероб. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 188 с.

Діаграма № 10. Додаткові види огляду, що проводяться при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності

Насамперед звернемося до поняття ОМП. За визначенням Є. І. Макаренка ОМП – це невідкладна слідча дія, спрямована на безпосереднє встановлення, сприйняття, дослідження та фіксацію обстановки місця події (стану, властивостей і ознак матеріальних об'єктів, що перебувають на місці події), слідів злочину й інших фактичних даних, які в сукупності дозволяють зробити ґрунтовний висновок щодо характеру, механізму та мотивів злочину, особи злочинця й інших обставин, які підлягають доказуванню у разі порушення в подальшому кримінальної справи та провадження дізнання чи досудового слідства¹.

Дещо звуженим є формулювання, запропоноване О. М. Василювим, за яким це слідча дія, що полягає в безпосередньому сприйнятті, дослідженні та фіксації слідчим обстановки місця події, а також у виявленні, фіксації, вилученні слідів і речових доказів для встановлення в можливих межах характеру й обставин події та

¹ Макаренко Є. І. Огляд місця події: довідник дільничного інспектора міліції / Дніпропетровськ : Юридична Академія МВС, 2004. 210 с.

винних осіб¹. Слід зазначити, що більшість ситуацій розслідування кримінальних правопорушень обумовлює необхідність невідкладного здійснення ОМП, враховуючи можливість знищення або приховування слідів протиправного діяння зацікавленими особами. Тому у даній категорії кримінальних правопорушень ОМП часто проводиться до внесення відповідних відомостей до ЄРДР².

З-поміж головних організаційно-підготовчих заходів ОМП виокремлено такі: правильне визначення меж огляду; визначення правильної послідовності та напряму пересування місцем події; обрання відповідних тактичних прийомів огляду обстановки місця події й окремих її елементів.

Серед завдань огляду місця події А. А. Леві виокремив наступні:

- встановлення часу вчинення правопорушення та часу, протягом якого злочинець знаходився на місці події;
- визначення місця вчинення злочину;
- встановлення особи потерпілого та відомостей, що його характеризують;
- встановлення способу та знарядь вчинення злочинних дій;
- визначення мотивів і цілей суспільно небезпечного діяння;
- виявлення шляху підходу та відходу злочинців з місця події;
- встановлення можливих слідів, що могли залишитися на особі злочинця³.

Крім зазначених, інші вчені-криміналісти виділяють такі завдання означеної СРД:

- вивчення та фіксація обстановки місця події з метою з'ясування характеру та механізму події;
- виявлення ознак, що характеризують осіб, які брали участь у вчиненні злочину;
- встановлення обставин, що відображають об'єктивну сторону злочину: час і спосіб його вчинення, дії злочинця на місці події;

¹ Криміналістика : учебник / под ред. А. Н. Васильева. М. : Изд-во МГУ, 1980. 457 с.

² Єфімов М. М. Розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності : навч. посібник. 2-е вид., доп. і перероб. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 188 с.

³ Осмотр места происшествия : справочник следователя / рук. авт. кол. А. А. Леви. М. : Юрид. лит., 1979. 366 с.

- наслідки злочину, наявність причинного зв'язку між діями злочинця та наслідками;
- виявлення обставин, які сприяють вчиненню злочину¹.

Головними завданнями проведення ОМП при розслідуванні досліджуваної категорії кримінальних правопорушень є такі: встановлення обставин вчинення злочину; виявлення слідів злочину; висунення та перевірка під час огляду версій про особу злочинця. При проведенні ОМП уповноважена особа (слідчий, дізнавач) повинна визначити межі огляду, установити об'єкти, які підлягають дослідженню, проаналізувати виявлені сліди протиправного діяння, з'ясувати їх причинний зв'язок із подією. Найчастіше внаслідок правильно проведеного огляду уповноважена особа (слідчий, дізнавач) отримує прямі або непрямі речові докази. Дуже важливим у проведенні ОМП є формулювання завдання спеціалісту, щоб максимально використати його допомогу при проведенні цієї СРД.

Слід наголосити на тому, що під час ОМП необхідно знімати інформацію з усіх можливих камер зовнішнього відеоспостереження для встановлення особливостей вчинення конкретних злочинних дій, особливо стосовно жорстокого поводження з тваринами. Слід акцентувати увагу на важливості використання під час проведення огляду великих територій, будівель (офіси партій, офіси громадських організацій) відеофіксуючої техніки загальної дії (квадрокоптерів) для фіксації загальної картини об'єкта, підходів від нього.

Описуючи обстановку під час огляду при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності, уповноважена особа завжди повинна виходити з того, що в більшості випадків на подальшому етапі розслідування необхідно буде проводити слідчий експеримент з метою відтворення обстановки й обставин події. Ефективне проведення зазначеної СРД стане можливим лише в тому випадку, якщо якісно буде складено протокол ОМП. Тому слідчому, дізнавачу обов'язково необхідно залучати до ОМП при розслідуванні досліджуваної категорії діянь інспектора-криміналіста, який здійснить фотографування та відеозапис, складе план-схему, допоможе

¹ Осмотр места происшествия : практ. пособ. / под ред. А. И. Дворкина. Москва : Юристъ, 2000. 336 с.

оглянути та вилучити речі, документи, що мають значення для кримінального провадження.

Під час ОМП його допомога також складається у такому:

- визначення меж території, яка підлягає огляду;
- установлення способу огляду місць найбільш ймовірного зникнення злочинця;
- вибір і використання технічних засобів відповідно до об'єкта огляду;
- проведення пошукових дій з метою виявлення слідів, у тому числі і мікрооб'єктів (наприклад, на одязі підозрюваного);
- проведення необхідних найпростіших геометричних, вагових та інших вимірювань (наприклад, установлення розміру об'єктів, визначення ваги виявлених об'єктів та ін.);
- проведення попередніх досліджень слідів;
- вилучення й упакування виявлених наркотиків, слідів, об'єктів-носіїв;
- роз'яснення щодо виявлених об'єктів або слідів;
- надання консультацій щодо подальшого експертного дослідження вилучених об'єктів¹.

Як бачимо, ефективність ОМП безпосередньо залежить від складу його учасників. Крім інспектора-криміналіста, за необхідності уповноважена особа може збільшити склад групи для забезпечення виявлення та вилучення максимальної кількості слідів протиправного діяння. До ОМП при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності доцільно залучати:

- експертів НДЕКЦ – для вилучення доказів біологічного походження;
- працівників патрульної поліції – для забезпечення охорони місця події;
- працівників оперативних підрозділів – для проведення опитувань громадян, розшукових заходів і затримання злочинців по «гарячих» слідах.

¹ Огляд місця події: виявлення та вилучення об'єктів біологічного походження : метод. рекомендації / Міністерство внутрішніх справ України, Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр; авт.-упоряд.: С. І. Перлін, С. О. Шевцов, Н. М. Косміна, В. В. Іонова. Харків : ФОП Чальцев О. В., 2009. 100 с.

Стосовно експертів НДЕКЦ, яких необхідно залучати для вилучення слідів біологічного походження, що могли залишитись на місці події внаслідок боротьби, то це однозначно підвищило б рівень цієї СРД завдяки використанню спеціальних знань вказаних осіб. Адже, як відмічає Ю. Д. Федоров, спеціальні знання – це професійні знання, якими володіють відповідні спеціалісти, але не у повній мірі – особи, котрі проводять дізнання, слідчі, судді¹. Під час ОМП при розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти та звідництвом, необхідно виявляти та вилучати записи з камер спостереження у приміщенні, де надавалися інтимні послуги, а також записи відеозйомки прилеглої території (паркувальне місце неподалік від сауни або нічного клубу). Необхідно знімати записи і з камер спостереження, що розміщені на інших об'єктах (наприклад, на відділенні банку, аптеці, заправній станції). На цих записах може бути зафіксований клієнт, який прибув до місця розпусти, або автомобіль, на якому водій із сутенером привіз повій, та ін. Все це дозволить довести причетність конкретної особи (сутенера, повії, водія, клієнта) до злочину².

Під час безпосереднього ОМП слідчий, як правильно відмічає М. І. Єнікєєв, повинен забезпечити з'ясування таких умов: чи вчинено злочин, і якщо так, то якого виду; чи є дана місцевість місцем вчинення злочину; скільки осіб брали участь у вчиненні злочину; на якій основі, з якою метою, коли вчинено злочин; які механізм і спосіб вчиненого, які дії вчинив злочинець, до яких наслідків вони призвели; що знищено чи пошкоджено; які предмети використовувалися як знаряддя злочину, чи був у правопорушника транспортний засіб; які сліди на тілі, одязі, взутті, інших речах злочинця могли утворитися, в якому напрямку

¹ Федоров Ю. Д. Использование специальных знаний при осмотре места происшествия / Пути совершенствования деятельности следственных аппаратов органов внутренних дел. *Сборник научных трудов Ташкентской высшей школы МВД СССР*. Ташкент, 1987. 118 с.

² Кирюха Д. Є. Огляд місця події та освідування при розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом. *Право XXI століття: виклики та проблеми* : матер. Всеукр. заочної наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Ужгород, листопад 2009 р.). Ужгород : ЗакДУ, 2010. С. 119–124.

він відбув з місця події; хто міг бути свідком скоєного, приходу та відходу злочинця¹.

Обов'язковою умовою успішного огляду місця події є правильне визначення його меж. Як зазначає К. О. Чаплинський, помилки у визначенні меж огляду допускалися саме у випадках механічного фіксування слідів і обстановки на місці події, без їх осмислення. Але саме характер події й обстановка визначають у кожному конкретному випадку межі території, яка повинна ретельно оглядатися. Через необґрунтоване звуження меж залишаються без огляду ті ділянки місцевості, на яких можуть знаходитися об'єкти, які безпосередньо пов'язані зі злочином².

З огляду на дослідження різних науковців^{3, 4}, а також вивчення матеріалів визначеної категорії кримінальних проваджень було виділено об'єкти, які необхідно виявляти та вилучати:

- документи, які містять відомості про неповнолітніх і сутенерів;
- документи, які містять відомості про клієнтів, час і місце їх відпочинку або повій;
- мобільні телефони, де міститься адресна книга (прізвища й адреси повій, клієнтів, дані про організатора злочину), sms-повідомлення, фотографії або відеоролики;
- комп'ютерну техніку, на якій може міститися інформація про діяльність сутенера чи надання неповнолітніми послуг інтимного характеру;
- сліди біологічного походження;
- дорогоцінні предмети й інші речі, які в подальшому можна пред'явити для впізнання;

¹ Еникеев М. И. Следственные действия: психология, тактика, технология / М. И. Еникеев, В. А. Образцов, В. Е. Эминов. Издательство Проспект, 2011. 216 с.

² Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 304 с.

³ Лазарєв В. О. Використання спеціальних знань при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 6. С. 149–153.

⁴ Назаренко К. Ю. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2016. 218 с.

- візитки та буклети, що розповсюджуються у клубах чи на автошляхах для наповнення клієнтури;
- предмети, що вказують на факт надання послуг інтимного характеру (презервативи, інші предмети, що пристосовані для задоволення статевої пристрасті);
- ноутбуки, де може міститися інформація про злочинну діяльність групи та її членів;
- порнографічну продукцію;
- фотографії тварин, які зазнали жорстокого поводження.

Освідування під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності також вирішує ряд важливих питань. Аналіз судово-слідчої практики дозволив дійти висновку, що освідування при розслідуванні досліджуваного виду діянь проводилось у 20 % випадків [Додаток А].

Поняття досліджуваної СРД І. С. Андреев визначає як самостійну слідчу дію, що проводиться або безпосередньо слідчим, або (за його дорученням) лікарем і спрямована на безпосереднє обстеження тіла людини з метою виявлення та фіксації слідів злочину, особливих прикмет та ознак функціонального й анатомічного характеру¹. Як зазначають окремі вчені, з огляду на різновекторність задач, які можуть виникнути при дослідженні СРД, до їх проведення бажано залучати оперативних співробітників поліції. Вони здійснюють оперативний огляд місця події та прилеглої території, при цьому передусім звертають увагу на ті сліди та речі, які можуть допомогти розкрити злочин «по гарячих слідах». Крім того, вони можуть допомогти в охороні місця події, обстеженні прилеглої території, спостереженні за поведінкою окремих осіб, опитуванні (допиті) присутніх осіб, проведенні оперативно-розшукових заходів².

¹ Андреев И. С. Криминалистика : учеб. пособие / И. С. Андреев, Г. И. Грамович, Н. И. Порубов; под ред. Н. И. Порубова. Мн. : Выш. шк., 1997. 344 с.

² Тактика застосування огляду і обшуку при розкритті та розслідуванні злочинів : навчальний посібник / Казначеев Д. Г., Обшалов С. В., Чаплинский К. О. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 100 с.

І. О. Іпатова наголошує на тому, що огляд затриманого (слідче або судово-медичне освідування) служить засобом для того, щоб встановити:

- наявність на тілі й одязі підозрюваного слідів злочинця, перебування його на даному місці;
- наявність на тілі й одязі підозрюваного слідів протидії потерпілому, застосування сили особами, що зупиняли його злочинні дії¹.

Ми погоджуємося з В. М. Тертишником, який вказує, що освідування надає слідчому можливість вибору однієї з найбільш оптимальних форм обстеження тіла людини залежно від слідчої ситуації. Судово-медичне освідування може включати в себе як дії, властиві саме освідуванню (виявлення та фіксація слідів злочину й особливих прикмет на тілі), інколи ними й обмежуючись, так і (за необхідності) дослідницькі операції. Під час його проведення можуть широко застосовуватися такі методи дослідження, як мікроскопія, рентгеноскопія, рентгенографія, люмінесцентний аналіз, фотографування в інфрачервоних променях, контактено-дифузійний метод тощо. Можливість їх застосування в рамках судово-медичного освідування не заборонена законом, а необхідність обумовлюється об'єктивними факторами, що лежать в площині особливостей самого об'єкта дослідження (загоєнням ран, змиттям, згладжуванням слідів, інколи невіддільністю їх від тіла людини тощо). Автор зазначає, що часто такі дослідження можуть мати невідкладний характер. У зв'язку з цим судово-медичне освідування, поєднуючи різні пізнавально-пошукові, дослідницькі та засвідчувальні операції, є найбільш раціональною й ефективною формою дослідження тіла живої людини².

Цікаву думку висловлює С. О. Сафронов з приводу того, що під час розслідування кримінальних справ про тілесні ушкодження завжди рекомендується проводити освідування підозрюваного, потерпілого і в окремих випадках свідків-очевидців. Це пояснюється тим,

¹ Іпатова І. А. Криміналістика : учебно-методический комплекс / М. : Изд. центр ЕАОИ, 2008. 558 с.

² Тертишник В. М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі України : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ, 2010. 473 с.

що у процесі розслідування імовірність необхідності встановлення факту бійки, необхідної оборони для даної категорії справ велика¹.

Слід зазначити, що освідування є однією з тих СРД, для проведення яких законодавець вимагає обов'язкового залучення спеціаліста. Відповідно до ч. 2 ст. 241 КПК України «Освідування здійснюється на підставі постанови прокурора та, за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря. Освідування, яке супроводжується оголенням освідуваної особи, здійснюється особами тієї ж статі, за винятком його проведення лікарем і за згодою особи, яка освідується. Слідчий, прокурор не вправі бути присутнім при освідуванні особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю оголювати особу, що підлягає освідуванню»².

Крім того, слід наголосити на існуванні двох видів освідування: слідчого, що проводиться слідчим або прокурором, і судово-медичного, яке здійснюється судово-медичним експертом чи лікарем. Аналіз матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] свідчить, що освідування підозрюваних під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності проводилось у 75 % випадків, потерпілих – у 37 %. З огляду на проаналізовані матеріали судово-слідчої практики нами було сформульовано об'єкти освідування при розслідуванні, зокрема:

- потерпілого, на тілі якого можуть як сліди кримінального правопорушення (сперми, крові, інші речові докази біологічного походження), так і різноманітні тілесні ушкодження;
- підозрюваного, на тілі якого можуть бути як сліди кримінального правопорушення (сперми, крові, інші речові докази біологічного походження), так і особливі прикмети;
- свідка, на тілі якого можуть бути сліди, які мають відношення до вчинення кримінального правопорушення проти моральності (особливо, клієнти в місцях для надання послуг інтимного характеру).

¹ Сафронів С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжкого і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 1999. 20 с.

² Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Електронний ресурс: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення – 23 серпня 2020 року).

Ми підтримуємо думку Д. О. Савицького, який акцентує увагу на ймовірності застосування примусового освідування щодо підозрюваного, справедливо вказуючи на те, що за факту наявності належних підстав не може бути сумніву щодо його проведення. У той же час автор зазначає, що для примусового освідування потерпілого підставою має бути обґрунтоване припущення щодо неправдивості його показань і наявність достатніх даних вважати, що це дозволить виявити фактичні дані для підтвердження або спростування такої версії. Примусове освідування свідка можливе за наявності даних вважати, що на його тілі можуть бути виявлені сліди злочину або інші докази, які мають значення для встановлення його обставин, а також оцінки правдивості його показань¹.

Так, 28 листопада 2015 року, близько 19:30 год. гр. Ю. під час відбування покарання за вчинення умисних злочинів, перебуваючи в парку відпочинку, що в с. Яблунів Гусятинського району, з метою втягнення в пияцтво, достовірно знаючи, що гр. Ж. є неповнолітнім, пригостив його спиртним напоєм – горілкою, яку придбав у магазині за власні кошти, чим умисно довів його до стану алкогольного сп'яніння. Після розпиття спиртного напою у парку відпочинку вони розійшлися по домівках. Крім того, 15 квітня 2016 року, близько 19 год. гр. Ю., будучи в центрі села Яблунів, з метою втягнення неповнолітнього в пияцтво знову запросив неповнолітнього та інших знайомих до розпиття спиртного напою – пива, яке придбав у магазині за власні кошти, де знову умисно довів неповнолітнього гр. Ж. до стану алкогольного сп'яніння, після чого вони пішли додому. Надалі, 04 вересня 2016 року, близько 15 год. гр. Ю., перебуваючи біля приміщення бару «Дует», що в с. Яблунів, знову запросив неповнолітнього гр. Ж. до розпиття спиртного напою – пива, яке придбав у магазині за власні кошти, чим знову умисно довів неповнолітнього до стану алкогольного сп'яніння².

¹ Савицький Д. О. Захист прав особи при проведенні освідування / Д. О. Савицький. *Розкриття злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України [Текст] : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 08 листоп. 2012 р.)*. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012. С. 24–26.

² Справа № 596/2189/16-к. Архів Гусятинського районного суду Тернопільської обл., 2018 р.

Для фіксації стану алкогольного сп'яніння необхідно було провести освідування, щоб зафіксувати факт учинення протиправного діяння.

Доречною є думка Ю. К. Торбіна з приводу того, що при огляді тіла живої особи судово-медичний експерт або лікар звертає увагу слідчого на такі особливості, які не були помічені ним (наприклад, на незначний рубець або пігментовану ділянку шкіри, які могли бути наслідком видалення якої-небудь особливої прикмети); дає характеристику наявних на тілі ушкоджень; допомагає правильно описати виявлені ушкодження, точно вказавши їх локалізацію відповідно до анатомічних даних про будову тіла людини; допомагає визначити форму ушкодження, його розміри, властивості, колір, здійснює дії, безпосередньо спрямовані на вилучення виявлених слідів злочину (крові, сперми тощо); консультує слідчого про обставини, які ним спостерігаються з точки зору медичних знань, роз'яснює причини та наслідки виявлених ушкоджень, інших слідів злочину, а також деяких видів особливих прикмет, висловлює припущення про час, механізм виникнення виявлених слідів, а також про можливе розташування потерпілого та злочинця в момент утворення на тілі обстежуваної особи тих чи інших ушкоджень; висловлює міркування про ті сліди й ушкодження, які можуть бути виявлені на тілі інших учасників злочину або на місці події¹.

Підсумовуючи, зазначимо, що огляд є важливою СРД при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності. До ОМП в даній категорії проваджень доцільно залучати: експертів НДЕКЦ – для вилучення доказів біологічного походження; працівників патрульної поліції – для забезпечення охорони місця події; працівників оперативних підрозділів – для проведення опитувань громадян, проведення розшукових заходів і затримання злочинців по «гарячих» слідах. Виділено об'єкти, які необхідно виявляти та вилучати під час ОМП, зокрема: документи, які містять відомості про неповнолітніх і сутенерів; мобільні телефони, де міститься адресна книга (прізвища й адреси повій, клієнтів, дані про

¹ Торбин Ю. К. Уголовно-процессуальные и криминалистические проблемы освидетельствования. Черные дыры в Российском Законодательстве. 2003. № 2. URL: <http://www.k-press.ru/bh/2003/2/torbin2/torbin2.asp>. (дата звернення – 11.06.2019)

організатора злочину), sms-повідомлення, фотографії або відеоролики; сліди біологічного походження; дорогоцінні предмети й інші речі, які в подальшому можна пред'явити для впізнання; порнографічну продукцію; фотографії тварин, які зазнали жорстокого поводження. Необхідно також відмітити, що освідування є обов'язковою СРД на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень проти моральності. Особливо важливим воно є при розслідуванні третьої групи протиправних діянь, у яких є очевидна особа потерпілого, адже неповнолітній може видалити з себе сліди протиправного діяння, тому освідування забезпечує виявлення та вилучення відповідних слідів.

Протиправні діяння у сфері моральності характеризуються специфічними слідовими характеристиками. Адже, наприклад, на відміну від кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я, спектр слідів на місці події в багатьох випадках може не мати такого обсягу, як, зокрема, за місцем проживання підозрюваного¹. Крім того, способи вчинення досліджуваної категорії діянь, за даними нашого дослідження, у більшості випадків є повноструктурними, тобто складаються з підготовки, безпосереднього вчинення та приховування. Остання складова – приховування – визначає можливість знищення або укривання знарядь протиправного діяння, речей, здобутих злочинним шляхом, предметів зі слідами кримінального правопорушення тощо. Тому важливе значення для ефективного провадження мають СРД подальшого етапу розслідування протиправних діянь цієї категорії. Зокрема, серед них необхідно виділити обшук. Правильне та доцільне використання відповідних тактичних прийомів під час його проведення дозволяє набагато збільшити доказову базу та викрити винних, оскільки обшук дозволяє виявити матеріальні сліди протиправного діяння. З огляду на це проведення обшуку за наявності для того підстав є не тільки правом, але й обов'язком уповноваженої особи.

Стосовно поняття обшуку слід зазначити, що його визначають як слідчу дію пошуково-розшукового характеру, яка полягає у

¹ Єфімов М. М. Особливості проведення обшуку при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights» («Пан'європейський університет» Словацької Республіки)*. 2017. № 4 (ч. 2). С. 40–45.

цілеспрямованому примусовому обстеженні приміщень і ділянок місцевості, що знаходяться у віданні обшукуваного, членів його родини або організації, та у такому саме обстеженні конкретної особи з метою виявлення та вилучення знарядь злочину, зброї, предметів і цінностей, здобутих злочинним шляхом, а також документів та інших об'єктів, що мають значення для справи¹.

О. О. Ексархопуло визначає його як слідчу дію, що полягає в примусовому обстеженні ділянок місцевості, приміщень, транспортних засобів чи осіб з метою виявлення та вилучення знарядь злочину, предметів і цінностей, здобутих злочинним шляхом, інших об'єктів, що мають значення для справи, а також розшукуваних осіб і трупів².

У свою чергу, О. Р. Ратінов докладніше визначає завдання обшуку, виділяючи серед них наступні: відшукування та вилучення речових і письмових доказів; виявлення винного та матеріалів, що полегшують його розшук; виявлення майна, що забезпечує відшкодування збитків і можливу конфіскацію, а також відібрання предметів, вилучених з обігу³. Як бачимо, загальною ознакою цієї слідчої (розшукової) дії є обстеження певного об'єкта з метою відшукати та вилучити предмети, які можуть мати доказове значення у кримінальному провадженні.

Щодо його примусового характеру слід зазначити, що, як наголошують окремі науковці, елемент примусу в обшуку полягає у тому, що обстеження приміщень та інших об'єктів може здійснюватися без згоди обшукуваного⁴. Тобто під час обшуку уповноважена особа має право відчиняти зачинені приміщення та сховища, якщо власник відмовляється зробити це сам. Здійснення обшуку, як доречно відмічає Р. І. Благута, пов'язане із вторгненням до сфери особистих інтересів особи, а також із певним обмеженням конституційних прав громадян на недоторканність особи та житла, тому потребує

¹ Яблоков Н. П. Криминалистика в вопросах и ответах : учеб. пособие. М. : Юристъ, 2000. 224 с.

² Эксархопуло А. А. Криминалистика в схемах и иллюстрациях : учебное пособие. СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 450 с.

³ Ратинев А. Р. Обыск и выемка. М. : Госюриздат, 1961. 220 с.

⁴ Гурев М. С. Убийства на «разборках»: методика расследования. СПб. : Питер, 2001. 288 с.

суворого дотримання регламентованого законом порядку проведення цієї слідчої дії¹.

Значення обшуків при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності зумовлене тим, що нерідко їх результати містять початкові відомості, які доводять причетність осіб до аморальних дій, можуть бути основою висунення криміналістичних версій і планування розслідування. Крім того, усі виявлені під час обшуку матеріальні сліди протиправних діянь можна порівняти з інформацією, отриманою під час проведення інших СРД: огляду місця події, допитів різних категорій осіб².

О. В. Дулов і П. Д. Нестеренко розрізняють кілька видів обшуку: особистий; обшук у приміщенні; обшук на місцевості. Зрозуміло, що кожен з перелічених видів обшуку матиме свою специфіку й особливості тактики проведення. Разом з тим, звичайно, є загальні правила для проведення будь-яких видів обшуку. До них зазначені автори відносять: несподіваність обшуку; планомірність і послідовність проведення обшуку; використання при обшуку засобів криміналістичної техніки. Слідчий та інші особи, що проводять обшук, в усіх випадках повинні бути ввічливими та коректними з обшукуваними³.

Тому важливе місце в тактиці обшуку займають організаційно-підготовчі заходи до його проведення, оскільки ретельно налагоджена діяльність під час безпосереднього проведення залежить від докладної підготовки до нього. Через це доречною є позиція В. К. Лисиченка та Н. І. Клименко, стосовно того, що кожний обшук є неповторним та індивідуальним, оскільки визначається конкретними обставинами справи, характером об'єктів пошуку, особливостями особи, яка обшукується, специфікою об'єкта, що підлягає обшуку, й іншими обставинами кримінальної справи. Разом з цим

¹ Криміналістика : навч. посіб. / Р. І. Благута, Р. І. Сибірна, В. М. Бараняк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. К. : Атіка, 2012. 496 с.

² Єфімов М. М. Організаційно-підготовчі заходи до проведення обшуку при розслідуванні злочинів проти моральності. *Наук. вісн. Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ.* 2017. № 3. С. 190–197.

³ Дулов А. В. Тактика следственных действий. / А. В. Дулов, П. Д. Нестеренко. Мн. : «Вышэйш. школа», 1971. 272 с.

існує низка загальних рекомендацій, дотримання яких сприяє слідчому в отриманні оптимальних результатів обшуку¹. Тобто загалом підготовка до обшуку – це система заходів організаційного характеру.

Стосовно підготовчих дій до досліджуваної СРД І. М. Лузгін вказував, що слідчий повинен визначити:

- де він буде проводити обшук;
- що необхідно відшукати за допомогою обшуку;
- коли слід провести обшук, щоб досягти бажаного результату;
- склад учасників обшуку, їх обов'язки;
- визначити орієнтовно тактику обшуку, в тому числі вирішити питання про понятих, способи проникнення в приміщення, використання технічних засобів для виявлення та фіксації схованок, допомогу спеціалістів;

- у разі необхідності зосередити вилучені речі, чи може виникнути необхідність у накладенні арешту на майна, як забезпечити його збереження².

При проведенні обшуку працівники Національної поліції повинні бути впевнені в успіху здійснюваної СРД, максимально зосереджені. З цього приводу З. Г. Самошина зазначала, що цьому сприяє ретельно продумана підготовка, яка включає два етапи: заходи, що проводяться слідчим з моменту прийняття рішення про проведення обшуку до прибуття на місце; заходи з моменту прибуття на об'єкт до початку пошукових робіт. Перший етап підготовчих заходів передбачає вивчення й аналіз матеріалів справи, збір інформації не тільки про розшукувані предмети та можливі місця їх приховування, а й про індивідуальні особливості обшукуваного, іноді і його родичів. Це дозволяє правильно вибрати час початку пошукових дій, вирішити питання про тактико-технічне забезпечення пошуку, чисельність і персональний склад слідчо-оперативної групи, розподілити обов'язки, спосіб зв'язку, взаємодії на місці слідчої дії та поза ним, передбачити заходи з охорони та способу проникнення

¹ Біленчук П. Д. Криміналістика : підруч. 2-ге вид., випр. і допов. / П. Д. Біленчук, В. К. Лисиченко, Н. І. Клименко та ін.; за ред. П. Д. Біленчука. К. : Атіка, 2001. 544 с.

² Криміналістика : учебник / под ред. Р. С. Белкина и Б. А. Викторова. М. : «Юридическая литература», 1976. 558 с.

групи на об'єкт і дії щодо запобігання можливої протидії з боку обшукуваних¹.

Д. А. Бондаренко вважає, що підготовчий етап обшуку включає в себе:

- збір та аналізування необхідної інформації, що характеризує обшукувану особу;
- місце проведення обшуку: адреса, план приміщення, розмір і стан; розташування меблів (письмові, канцелярські столи, сейфи);
- особливості розшукуваних документів або предметів;
- розроблення тактичних планів: вибір часу проведення обшуку та способу проникнення до обшукуваного приміщення;
- визначення кола та підбір учасників обшуку, розподіл обов'язків, інструктаж;
- забезпечення охорони місця проведення обшуку та відшуканих документів і предметів, підготовка транспортних засобів;
- забезпечення групи науково-технічними засобами з урахуванням специфіки об'єкта обшуку, обшукуваних суб'єктів та інших обставин².

Основними елементами підготовки до обшуку М. Б. Головка вбачає наступні:

- вивчення матеріалів кримінального провадження;
- збір орієнтуючої інформації;
- визначення кола учасників обшуку;
- підготовка науково-технічних засобів;
- планування обшуку³.

На нашу думку, найбільш повний перелік організаційно-підготовчих заходів до проведення обшуку надав К. О. Чаплинський,

¹ Криміналістика : учебник / отв. ред. Н. П. Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Юристъ, 2001. 718 с.

² Бондаренко Д. А. Розслідування зловживань владою або службовим становищем та перевищень влади або службових повноважень (криміналістична характеристика та початковий етап розслідування) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2008. 237 с.

³ Головка М. Б. Обшук (юридіко-психологічні аспекти організації та проведення) : навчально-методичний посібник / М. Б. Головка, І. П. Осипенко. Чернівці : Чернігівський національний технологічний університет, 2015. 126 с.

який на основі узагальнення поглядів вчених і сучасного стану слідчої діяльності дійшов висновків, що серед них повинні бути:

- вивчення матеріалів кримінальної справи;
- збирання орієнтуючої інформації про: – особу злочинця, а також членів його сім'ї, родичів і знайомих; – усі епізоди злочинної діяльності; – місця (об'єкти) обшуків; – знаряддя (засоби) злочину та предмети, що здобуті злочинним шляхом і підлягають відшуканню, та ін.;
- аналіз та оцінка зібраної інформації та слідчої ситуації, що склалася на певному етапі розслідування, до ухвалення рішення про проведення обшуку;
- прийняття (ухвалення) рішення про проведення обшуку;
- планування та визначення часу проведення обшуку;
- створення оптимальних умов для проведення даної слідчої дії;
- визначення та підготовка необхідних науково-технічних і транспортних засобів;
- вирішення питання про застосування службово-розшукового собаки;
- добір необхідних учасників для проведення обшуку;
- визначення способу фіксації ходу та результатів обшуку;
- розробка заходів, що передбачають дії учасників обшуку у випадках виникнення непередбачуваних ситуацій або ускладнень;
- забезпечення безпеки учасників слідчої дії;
- складання плану проведення обшуку;
- проведення інструктивної наради (інструктаж) серед усіх учасників слідчої дії¹.

Охарактеризуємо окремі організаційно-підготовчі заходи, що мають особливості по досліджуваній категорії кримінальних проваджень. Стосовно місця проведення зазначається, що при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності у 86 % випадків виникає необхідність у проведенні обшуку за місцем

¹ Чаплинський К. О. Організація і тактичні прийоми проведення одночасних обшуків. *Науковий вісник Юрид. академії Мін-ва внутр. справ* : зб. наук. праць. 2004. № 3 (17). С. 338–344.

проживання підозрюваного. Зазначена СРД проводиться відразу після затримання особи, що дозволяє виявити та вилучити знаряддя злочину, речі, цінності, здобуті злочинним шляхом, інші предмети та документи, які мають значення для справи.

Тому, як доречно вказують Н. А. Селіванов та В. І. Теребилов, обшук повинен проводитися негайно, як тільки в цьому виникне необхідність і є для цього підстави, зволікання з обшуком може призвести до безповоротної втрати цінних доказів, які можуть бути знищені або приховані зацікавленими особами¹.

При цьому одразу слід вказати на те, що на підготовчому етапі до проведення обшуку при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності є збір інформації про особу, у якої буде проводитись обшук, і про місце, де він буде відбуватися. В. О. Коновалова наголошує, що інформація про особу обшукуваного та характер приміщення, у якому проводиться обшук, передбачає взаємозв'язок між рисами особи злочинця, його інтелектом, соціальним становищем, спрямованістю та тими об'єктами, які можуть бути обрані як можливі місця приховання².

Ф. В. Глазирін із цього приводу відмічає, що збір орієнтуючої інформації припускає одержання відомостей про особистість обшукуваного й інших осіб, які мешкають чи працюють на об'єкті, що обшукується. Дана про особу обшукуваного включають такі групи ознак:

- соціально-демографічні: соціальний стан, освіта, професія, фах, рід занять, виробничий стаж, взаємовідносини в колективі, родинний стан, дані про членів сім'ї, взаємовідносини в сім'ї, матеріальне становище, житлові умови, найближче оточення, зв'язки, наявність зброї та ін.;

- соціально-біологічні: стать, вік, стан здоров'я (наприклад, фізичні вади, алкоголізм тощо);

¹ Первоначальные следственные действия. 2-е изд., испр. и доп. / Н. А. Селиванов, В. И. Теребилов. М.: Юрид. лит., 1969. 296 с.

² Коновалова В. Е. Обыск [расследование хищений государственного или общественного имущества (проблемы тактики и методики)]. Х.: Вища шк., 1987. 231 с.

- етико-психологічні: моральні (погляди, переконання, прагнення, життєві чекання та ін.); інтелектуальні (обсяг знань, рівень, розумового розвитку тощо);
- емоційні (сила, врівноваженість і рухливість нервових процесів, темперамент, стан емоційної збуджуваності, сила та темп реакцій на різноманітні подразники та ін.); вольові (цілеспрямованість, самовладання, рішучість та ін.);
- девіантні (вживання алкоголю, наркотиків, схильність до суїциду, наявність судимостей тощо). Такі відомості дають змогу використовувати особливості обшукуваного з тактичною метою¹.

Достатність підстав для провадження обшуку, на думку В. А. Кузьміна, визначається внутрішнім переконанням слідчого та судді, яке формується на підставі закону, життєвого та професіонального досвіду². Таким чином, рішення про проведення обшуку в усіх випадках має ґрунтуватися на матеріалах кримінального провадження й оцінці їх уповноваженою особою в усій сукупності. Тому важливе місце на підготовчому етапі допиту при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності є аналіз та оцінка зібраної інформації, слідчої ситуації, що склалася до ухвалення рішення про проведення обшуків.

Оцінка інформації та слідчої ситуації, як зазначає К. О. Чаплинський, має суттєве значення для правильної організації та планування обшуків. Аналіз слідчої практики свідчить, що відомості орієнтуючого характеру озброюють слідчих знаннями, які дозволяють припустити, де знаходяться розшукувані предмети, обрати способи пошуку, підготувати необхідне спорядження, визначити необхідний склад учасників обшуку (пошукової групи), розподілити обов'язки між ними, правильно обрати тактичні прийоми проведення та розробити план операції, що дає можливість провести обшуки із мінімальною затратою засобів, часу, сил та енергії³.

¹ Глазырин Ф. В. Психология отдельных следственных действий. Волгоград, 1983. 136 с.

² Кузьмин В. А. Досмотр и обыск: основания и порядок проведения, права граждан, порядок обжалования. *Сам себе адвокат*. Выпуск № 32. М. : Юрайт-Издат, 2007. 44 с.

³ Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

Під час проваджень по фактам вчинення кримінальних правопорушень проти моральності в ході обшуку підлягають відшуканню об'єкти, які:

- доводять факт учинення кримінального правопорушення;
- свідчать про постійний характер антисуспільної поведінки підозрюваного;
- вказують на те, що особи які вчинили протиправні, причетні до інших кримінальних правопорушень;
- розкривають характер взаємовідносин підозрюваного з потерпілим або свідком.

Крім того, обов'язковим елементом підготовки до обшуку є підбір науково-технічних засобів. У пошуковій діяльності слідчому істотну допомогу надає спеціальний комплект науково-технічних засобів (слідча валіза). При підготовці до обшуку в ряді випадків необхідно передбачити освітлювальні прилади, інструменти для розкопок і розкриття сховищ, металошукачі, трупошукачі, ультрафіолетові освітлювачі, переносні рентгенівські апарати, багри тощо¹.

У зв'язку з цим не можна також забувати про можливість залучення спеціалістів при проведенні обшуку під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності. Адже за рахунок спеціалістів відповідної спеціалізації та використання сучасних засобів фіксації СРД (наприклад, відеозапису) можливе досягнення ефективнішого її проведення. Також дані особи можуть надавати уповноваженій особі консультації щодо максимально ефективного проведення обшуку, крім того, визначати та застосовувати відповідні технічні засоби для більш повного його проведення. А вже застосування техніко-криміналістичних засобів буде одним із ймовірних тактичних прийомів, що може використовувати слідчий чи прокурор при проведенні обшуку. У зв'язку з цим можна зробити висновок, що на сьогоднішній день залучення спеціалістів з метою більш ефективного проведення обшуку слідчим є не просто бажаною умовою, а необхідністю.

В. В. Ціркаль з цього приводу наголошує, що необхідність залучення спеціалістів певного профілю зумовлюється характером

¹ Криміналістика (криміналістична техніка) / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, М. В. Салтєвський, Г. С. Семаков. К., 2001. 215 с.

злочину, особливостями місця проведення обшуку. Залучаючи спеціалістів, уповноважена особа знайомить їх із завданнями, визначає разом із ними призначення та властивості знарядь, інших предметів чи документів, знаходження яких є знаряддям пошуку, та знайомить із відомостями про місце обшуку й обшукуваного. Спираючись на ці дані, слідчий зі спеціалістом намічають завдання пошукового характеру. Визначивши необхідні технічні засоби та їх кількість, слідчий зі спеціалістом мають перевірити їх комплектність і готовність¹.

Серед спеціалістів, яких можна залучити до проведення досліджуваної СРД, слід відмітити деякі категорії осіб. Так, участь медичних працівників, як зазначає К. О. Чаплинський, є доцільною, якщо у приміщенні знаходиться хворий або немовля. Як свідчить слідча практика, злочинці іноді приховують цінності й інші предмети в бинтах хворого, ніжках крісла паралізованої особи або пелюшках дитини. Крім цього, трапляються випадки, коли близькі злочинців під час обшуків симулюють непритомність, випадки й інші розлади здоров'я².

Успішність безпосереднього проведення обшуку залежить від правильного й ефективного застосування тактичних прийомів. Вчені-криміналісти виділяють значну їх кількість. Наприклад, І. І. Когутич, серед них виділяє наступні:

- словесна розвідка;
- орієнтація на професійні навички обшукуваного;
- залучення обшукуваного до діяльності;
- постановка обшукуваному тих або інших запитань;
- роз'яснення мети та необхідності обшуку;
- зіставлення однакових предметів між собою та ін.³

Інші автори зазначають, що проведення обшуку може характеризуватися як конфліктністю, так і безконфліктністю ситуації. Специфіка обшуку визначає необхідність вирізнення таких двох систем тактичних прийомів: тактичні прийоми, спрямовані на

¹ Ціркаль В. В. Тактика проведення обшуку з участю фахівців. *Вісник. Серія «Юридичні науки»*. 2002. Вип. 45–48. С. 59–61.

² Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 306 с.

³ Когутич І. І. Криміналістика : курс лекцій. К. : Атіка, 2008. 888 с.

спілкування з обшукуваним; тактичні прийоми, спрямовані на провадження пошукових дій. У межах системи тактичних прийомів спілкування з обшукуваним мають місце тактичні комбінації, що спрямовані:

- на усунення перешкод і протидії обшукуваного;
- на стимулювання обшукуваного до спілкування зі слідчим;
- на встановлення психологічного контакту з обшукуваним та отримання від нього пошукової інформації¹.

Зазначені тактичні прийоми застосовуються залежно від конкретної стадії робочого етапу проведення обшуку при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності. Зокрема, на підготовчій стадії повинно обов'язково застосовуватись раптове проникнення СОГ на об'єкт обшуку й у проведенні ряду невідкладних дій².

Із цією метою, як відмічає М. Б. Головка, працівники поліції повинні вживати заходи, що забезпечують непомітність прибуття групи: залишають транспорт невидимим із вікон приміщення, що обшукується; підходять до будинку та входять у нього поодиночі чи невеликими групами (від двох до трьох осіб). Слідчий відразу ж організовує спостереження за вікнами та за іншим виходом (якщо такий наявний). Для того щоб потрапити в квартиру, вдаються до допомоги особи, відомої проживаючим: електриків, слюсар-сантехників і т.п. Проникнення в квартиру може бути здійснено при виході з неї кого-небудь. У тих випадках, коли двері довго не відкривають, слідчий оповіщає про примусове відчинення квартири та дає вказівку відчинити її. Коли є відомості, що злочинець озброєний і може вчинити опір, проводяться спеціальні комбінації по забезпеченню безпеки та роззброєнню особи (осіб), що знаходиться на місці обшуку³.

¹ Криміналістика : навч. посіб. / Р. І. Благута, Р. І. Сибірна, В. М. Бараняк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. К. : Атіка, 2012. 496 с.

² Єфімов М. М. Тактика обшуку при розслідуванні злочинів проти моральності. *Молодий вчений*. 2017. № 11 (51). С. 694–697.

³ Головка М. Б. Обшук (юридико-психологічні аспекти організації та проведення) : навчально-методичний посібник / М. Б. Головка, І. П. Осипенко. Чернігів : Чернігівський національний технологічний університет, 2015. 126 с.

Після потрапляння до місця проведення обшуку уповноважена особа повинна запропонувати особі видати речі, як передбачені ухвалою слідчого судді, так і інші (вилучені з цивільного обігу, незаконно здобуті). На початковому етапі обшуку важливого значення набуває встановлення психологічного контакту, що досягається через взаємне сприймання сторін та обмін як вербальною, так і невербальною (міміка, жести) інформацією. Такий контакт може бути започатковано, наприклад, коли слідчий перед обшуком пропонує віддати розшукувані об'єкти, мотивуючи це тим, що небажано, щоб діти, повернувшись зі школи, спостерігали картину обшуку. Навіть за умови негативної відповіді такий крок може стати підґрунтям до встановлення подальшого контакту. Якщо обшукуваний тримається скуто, самовпевнено чи агресивно, такий стан можна спробувати зняти бесідою про родинні стосунки, роботу, стан здоров'я тощо¹.

До тактичних прийомів відноситься і спосіб обміну інформацією між тими, хто проводить обшук, і манера їхнього поводження. Прийоми обміну інформацією – жести, репліки, умовні фрази, які оговорюються заздалегідь, щоб сторонні особи їх не зрозуміли. Поводження повинно бути рівним, беземоційним, без видимої реакції на провокаційні репліки та дії обшукуваного. Це впливає пригноблююче і на обшукуваного, і на близьких йому осіб. У поєднанні з методичністю пошуку така поведінка здатна створити атмосферу невідворотності тих результатів обшуку, яких вони бояться. Зовнішня беземоційність і діловитість повинні демонструватися і при виявленні схованки, вилученні з неї наявного та пред'явлення понятим².

Під час проведення обшуків при розслідуванні досліджуваної категорії кримінальних правопорушень також буде доречним тактичний прийом словесної розвідки. Він полягає в утворенні відсторонення від обшукуваного шляхом звернення слідчого не до нього,

¹ Юридична психологія : підручник / за заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсеєва. К. : КНТ, 2007. 360 с.

² Пантелеєв І. Ф. Криміналістика / І. Ф. Пантелеєв, Н. А. Селиванов. М., 1988. 288 с.

а до інших учасників слідчої (розшукової) дії з різноманітними пропозиціями (застосувати технічні засоби, пошук в іншому місці тощо). Використання зазначеного тактичного прийому, про що наголошує Ю. І. Руснак, дозволяє слідчому не тільки діагностувати ставлення обшукуваного до того, що відбувається, а й спонукати його до спілкування, змінити поведінку й обрану позицію, зробити спробу вербальної взаємодії зі слідчим¹.

Також серед тактичних прийомів, що можуть використовуватись при проведенні досліджуваної СРД є спостереження за реакціями обшукуваних осіб. Вже на самому початку контакту з обшукуваним, як зазначає З. Г. Самошина, слідчий повинен уважно стежити за його емоційними реакціями. Особливу увагу слід приділити спостереженням за поведінкою та реакціями обшукуваного особи на те, що відбувається подія. Адже ледве вловимі зміни в поведінці обшукуваного можуть дати слідчому можливість судити про наближення або віддалення від того місця, де сховані потрібні об'єкти. Спостереження за обшукуваним необхідно також для запобігання знищенню речових доказів, подачі іншим особам будь-яких сигналів або переховування шуканих об'єктів. У той же час не можна випускати з уваги, що хвилювання обшукуваного може бути пов'язано як з самим фактом обшуку, так і з острахом, що стороннім особам стане відомо про обставини його особистого життя. З метою виключення подібного хвилювання обшукуваного особі роз'яснюється, що слідчий не допустить розголошення виявлених при обшуку обставин інтимного життя особи, яка займає дане приміщення, або інших осіб².

При розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності особливістю провадження обшуку є те, що особа не може залишатися байдужою під час нього. Вона може болісно реагувати на окремі його етапи та загалом гостро переживає в даній обставині. Тому напруженість обшукуваного виникає внутрішньо і, про

¹ Настільна книга слідчого : практичний посібник. К. : «Центр учбової літератури», 2014. 446 с.

² Криміналістика : учебник. 2-е изд., перераб. и доп. / отв. ред. Н. П. Яблоков. М. : Юристъ, 2001. 718 с.

що наголошує О. В. Циганенко, проявляється зовнішньо. В особі виникають прояви хвилювання, зниження критичності мислення, пам'яті, уваги, змінюється колір обличчя, короткочасно розширюються зіниці очей, відбуваються неконтрольовані мікрорухи, що суперечать змісту пояснень особи, покусування або затиснення губ, важке дихання тощо. Реакції значно посилюються, якщо слідчо-оперативна група близько підійшла до розшукуваних об'єктів¹.

Оглядова стадія включає обхід уповноваженою особою усього приміщення чи ділянки місцевості, що підлягає обшуку. Вона безпосередньо знайомиться з місцем обшуку: кількість і розташування кімнат, наявність антресолей, прикомірків, зроблених шаф, надвірних будівель, підсобних приміщень і т.п. Із урахуванням цього уточнюється остаточний варіант плану, черговість пошуку, закріплює самостійні ділянки за оперативними співробітниками, приймає рішення про використання технічних засобів (яких, де, у якій послідовності), намічає версії про найбільш реальні місця перебування схованок і визначає, які ділянки він буде обшукувати сам. На цій стадії слідчий уточнює в обшукуваного, які приміщення та сховища використовуються ним особисто, а які – членами його родини. При обшуку в службовому приміщенні аналогічні питання з'ясовуються у відношенні до обшукуваного та співробітників. Отримані дані відразу перевіряються шляхом опитування інших присутніх осіб².

Із знайденими під час обшуку предметами необхідно поводитися дуже обережно, оскільки на їхніх гладких поверхнях можуть бути відбитки пальців рук злочинця та потерпілого. Брати руками такі предмети необхідно таким чином, щоб не знищити наявні на них сліди. Особливо велике значення мають сліди на предметах, знайдених не в квартирі підозрюваного, а в загальних місцях, нежилых приміщеннях, різних будівлях, на присадибній ділянці, городі, коли

¹ Циганенко О. В. Використання спеціальних психофізіологічних знань у вдосконаленні тактики проведення обшуку. *Митна справа*. 2014. № 2 (2.2). С. 82–86.

² Головка М. Б. Обшук (юридико-психологічні аспекти організації та проведення) : навчально-методичний посібник / М. Б. Головка, І. П. Осипенко. Чернігів : Чернігівський національний технологічний університет, 2015. 126 с.

достатніх доказів проти підозрюваного не зібрано, при цьому він заявляє, що ніякого стосунку до цих предметів не має. Виявлення на зазначених предметах відбитків пальців рук підозрюваного сприятиме викриттю його брехні¹.

Своєчасні та ретельні обшуки у квартирі злочинця, на його робочому місці мають велике значення для доказування даного кримінального прояву та встановлення інших, невідомих слідству фактів протиправних діянь особи, яка обшукується. Вивченням кримінальних проваджень було встановлено, що у 4 % випадків у результаті обшуку, крім предметів, що відшукувались, виявлялись докази, що свідчили про участь підозрюваного у вчиненні інших протиправних діянь.

А. А. Леві наголошує, що ефективним тактичним прийомом, що спонукає обшукуваного до спілкування, може виступати постановка запитань. Це запитання, не пов'язані з провадженням обшуку, «нейтральні», а також уточнюючі (про особливості помешкання, що обстежується, про здійснені ремонти, про меблі тощо). Стимулом до спілкування може виступати демонстрація окремих об'єктів пошуку. Такі дії можуть набувати різного характеру та форм прояву².

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що обов'язковою СРД при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності є обшук. Під час його проведення з'ясовується велика кількість обставин, що дають змогу будувати слідчі версії, орієнтувати під час проведення інших процесуальних дій. Для його ефективного проведення необхідно провести ряд організаційно-підготовчих заходів. Зокрема, слідчий повинен визначити: де буде проходити обшук; що необхідно відшукати; коли слід провести обшук, щоб досягти бажаного результату; склад учасників обшуку, їх обов'язки; визначити орієнтовно тактику обшуку, в тому числі вирішити питання про понятих, способи проникнення в приміщення, про використання технічних засобів для виявлення та фіксації схованок, про допо-

¹ Швидкий О. Особливості проведення обшуку при розслідуванні квартирних крадіжок. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 3. С. 143–146.

² Леві А. А. Обыск / А. А. Леві, А. И. Михайлов. М.: Юрид. лит., 1983. 79 с.

могу спеціалістів; у разі необхідності зосередити вилучені речі, чи може виникнути необхідність у накладенні арешту на майна, щоб забезпечити його збереження. Під час його проведення з'ясується велика кількість обставин, що дають змогу будувати слідчі версії, орієнтувати слідчого під час проведення інших процесуальних дій. Найбільш ефективними тактичними прийомами під час обшуку будуть: залучення обшукуваного до обшуку; постановка обшукуваному тих або інших запитань встановлення психологічного контакту; застосування науково-технічних засобів; пред'явлення виявлених доказів.

4.3. Особливості тактики проведення слідчих (розшукових) дій для отримання інформації з особистісних джерел

На початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень проти моральності важливою СРД є допит. Це пояснюється рядом факторів. Так, більшість досліджуваних діянь характеризується невеликою кількістю матеріальної доказової інформації, виявленою на початковому етапі розслідування. Водночас у пам'яті людей залишається достатня кількість інформації, яку можна використувати в кримінальному провадженні. Для її отримання і допитується значна кількість учасників процесу. Одразу слід наголосити, що допит є досить складною у тактиці проведення процесуальною дією, адже слідчий здебільшого володіє значно меншим обсягом інформації, ніж допитувана особа¹. Тому необхідно визначити тактико-криміналістичне забезпечення проведення різних видів допиту й одночасного допиту раніше допитаних осіб, а також проведення відповідних НСРД.

Стосовно визначення поняття допиту слід зазначити, що однієї точки зору з цього приводу у науковців немає. Взагалі його

¹ Єфімов М. М. Деякі аспекти допиту різних категорій осіб при розслідуванні злочинів проти моральності. *Наук. вісн. Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ.* 2017. № 4. С. 268–275.

можна визначити, на думку М. О. Янкового, як регламентований кримінально-процесуальним законом процес специфічної вербальної взаємодії з допитуваним, під час якої слідчий (прокурор, суддя), використовуючи законні практичні прийоми та методи психологічного впливу, отримує від допитуваного та фіксує у протоколі усну інформацію про відомі йому обставини, що мають значення для розслідування злочину¹.

В. А. Журавель визначив, що це «процесуальна дія, котра являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, які беруть у ньому участь, спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у справі»². Більш широко допит визначає О. В. Дулов, як «... слідчу і судову дію, що полягає в отриманні та фіксації показань про обставини, що мають значення по справі безпосередньо від допитуваної особи, якою є свідок, потерпілий, підозрюваний, і яка проводиться в суворій відповідності з кримінально-процесуальним законом»³.

Ми підтримуємо думки зазначених науковців і вважаємо, що допит – це слідча (розшукова) дія, яка є регламентованим кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічним процесом спілкування осіб з метою отримання показань про подію, яка стала предметом кримінального провадження.

Допит підозрюваного, як і будь-яка СРД, складається з трьох етапів: підготовки, безпосереднього проведення та фіксації результатів. При розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності зазначені етапи досліджуваної процесуальної дії не втрачають своєї важливості. Досліджуючи підготовчий етап, одразу слід зазначити, що його своєчасне та ретельне проведення забезпечує отримання повних об'єктивних показань по кримінальному провадженню. При цьому без належного планування допит може взагалі не дати

¹ Янковий М. О. Генезис поняття та сутність допиту. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2007. № 5. С. 185–187.

² Криміналістика : підручник для студ. юрид. ВНЗ / В. М. Глібко, А. Л. Дудніков, В. А. Журавель та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 576 с.

³ Криміналістика : учебное пособие / А. В. Дулов, Г. И. Грамович, А. В. Лапин и др. ; под ред. А. В. Дулова. Мн. : ИП «Экоперспектива», 1998. 415 с.

ніяких результатів, крім погіршення слідчої ситуації. До них, на думку В. К. Весельського та В. С. Кузьмічова, слід віднести три основних елемента:

- організаційний – забезпечення раціонального проведення допиту (коли та де доцільно провести його з позиції раціонального використання бюджету, часу та можливостей слідчого – сьогодні, завтра, вранці, які використати технічні засоби і т.п.);
- змістовний – визначення повноти та взаємозв'язку обставин, що підлягають встановленню;
- тактичний – встановлення відповідних засобів і прийомів вирішення конкретних завдань допиту»¹.

Крім того, слід зазначити, що більшість кримінальних правопорушень проти моральності характеризується невеликою кількістю матеріальної доказової інформації, виявленою на початковому етапі розслідування. Адже, як правило, під час ОМП вона майже не вилучається, а обшуки в більшості випадків проводяться після пред'явлення особі підозри. Тому на перший план виходить збір показань – ідеальних доказів, що залишаються в пам'яті людини. Для забезпечення їх отримання і допитується значна кількість учасників процесу. Ця процесуальна дія є найбільш розповсюдженою та інформативною в кримінальному судочинстві, водночас допит підозрюваних є найбільш складним у плані підготовки й організаційно-тактичного забезпечення його проведення. Адже в цих випадках слідчий володіє значно меншим обсягом інформації, ніж підозрюваний. Крім того, якраз при допиті зазначеної категорії осіб найбільш часто виникають конфліктні ситуації².

Необхідність обов'язкового проведення допиту підозрюваного визначав ще Ганс Грос, наголошуючи, що « ... допит обвинуваченого, який зізнався, повинен викликати в судді враження таке ж, як і при

¹ Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини : посібник / Весельський В. К., Кузьмічов В. С., Мацишин В. С., Старушкевич А. В. К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2004. 148 с.

² Єфімов М. М. Організаційно-тактичні особливості допиту підозрюваних при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights» («Пан'європейський університет» Словацької Республіки)*. 2017. № 1 (ч. 2). С. 65–70.

показаннях свідка. А допит обвинуваченого, який заперечує свою провину, повинен доповнити виявлені слідством дані»¹. За результатами анкетування, проведеного з працівниками Національної поліції України, у 47 % випадків допит підозрюваних при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності визначили як джерело, з якого найчастіше була отримана важлива інформація. Зазначені відомості необхідні для побудови версій щодо особи злочинця, планування та проведення подальших СРД, НСРД, а також, загалом, встановлення істини в провадженні.

Підготовка до проведення допиту підозрюваного при розслідуванні протиправних діянь проти моральності, заснована на загальних правилах його проведення. Тому, підтримуючи позицію окремих науковців, ми вважаємо за потрібне визначити наступні заходи цього етапу:

- повне, всебічне та ретельне вивчення матеріалів кримінального провадження;
- визначення предмета допиту та сформованої слідчої ситуації;
- визначення кола осіб, які підлягають допиту;
- визначення послідовності проведення допитів;
- вивчення особи злочинця;
- добір речових доказів та інших матеріалів для пред'явлення допитуваному;
- визначення часу проведення допиту;
- визначення способу виклику на допит;
- визначення місця проведення допиту;
- визначення тактичних прийомів, що будуть застосовуватися при допиті, та підготовка науково-технічних засобів його фіксації;
- визначення учасників проведення допиту;
- забезпечення сприятливих умов для проведення допиту з урахуванням необхідності гарантування безпеки його учасників;
- планування допиту².

¹ Гросс Г. Руководство для судебных следователей, как система криминалистики. СПб, 1908. 870 с.

² Криміналістика : підручник / О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, К. О. Чаплинський, Ю. А. Чаплинська. Д. : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. 380 с.

Розглянемо деякі заходи в розрізі розслідування кримінальних правопорушень проти моральності. Так, неодмінною умовою вдалого проведення допиту підозрюваного є вивчення матеріалів кримінального провадження. Всебічне та ретельне їх дослідження дозволяє виявити існуючі прогалини, розбіжності та суперечності в різних аспектах. Розгляду підлягають відомості, що містяться у протоколах СРД: протокол огляду місця події; протоколи допиту потерпілих і свідків; протокол пред'явлення для впізнання тощо. Крім того, досліджуються й інші матеріали провадження: різноманітні довідки; характеристики на окремих учасників процесу; процесуальні документи.

Також вивчення матеріалів кримінального провадження дозволяє визначити предмет допиту, сформулювати запитання допитуваному, встановити коло осіб, які підлягають допиту тощо. Це дає змогу, як зазначає Ю. А. Чаплинська, виявити існуючі прогалини, розбіжності та суперечності між учасниками процесу, своєчасно вжити заходів щодо їх усунення¹. Необхідно також проаналізувати СРД, що були проведені на початковому етапі розслідування: огляд місця події, допити свідків тощо. Їх дослідження може бути корисним для висування версій про механізм учинених злочинів, осіб, які їх вчинили, й інші обставини.

Завдяки зазначеному заходу ми можемо перейти без проблем до наступного – визначити коло обставин, що складають предмет допиту. Це, у свою чергу, дозволяє окреслити коло запитань, які необхідно поставити підозрюваному. З огляду на проведене дослідження наукової літератури^{2; 3; 4} і матеріалів кримінальних проваджень ми

¹ Чаплинська Ю. А. Організаційне забезпечення проведення допиту. *Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ: проблеми теорії і практики* : матеріали Всеукр. наук. практ. конф. Дніпропетровськ : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2013. С. 221–224.

² Мосяженко В. Ю. Оперативно-розшукове та криміналістичне забезпечення виявлення та розслідування злочинів у сфері суспільної моралі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Кривий Ріг, 2015. 280 с.

³ Малярова В. О. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Вісник ХНУВС*. 2013. № 3 (62). С. 88–97.

⁴ Назаренко К. Ю. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2016. 218 с.

визначили наступні обставини, які необхідно встановити під час допитів підозрюваних при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності:

- подія злочину (який злочин вчинено – ст. ст. 300, 301, 302, 303, 304 КК України, наявність кваліфікуючих ознак: вчинені групою, із залученням дітей тощо);

- місце вчинення злочину (виконання кожного з етапів злочинної операції: втягнення або вербування до участі в антигромадській діяльності, переміщення; місце надання сексуальних послуг, збуту інформаційної продукції, яка пропагує жорстокість і насильство, сексуальну розпусту та порнографію, межі злочину в цілому);

- час і термін виконання окремих етапів і злочину в цілому;
- способи дії злочинців на кожному з етапів злочинного посягання;

- знаряддя та способи, використані злочинцями; характер їх застосування на кожному з етапів; походження цих знарядь і засобів у злочинців;

- зміни в обстановці місця події;
- наявність дій з приховування окремих етапів реалізації злочинного задуму, їх слідів або злочину в цілому; їх характер;

- кількість і персональні дані потерпілих, їх особистісні характеристики, вид діяльності (яка саме); якщо злочин вчинено за участю неповнолітньої чи малолітньої особи, то, крім зазначених відомостей, необхідно зібрати інформацію про батьків (або законних представників) і сферу їх діяльності;

- серед виявлених осіб слід встановити чи притягувалися вони до адміністративної відповідальності за заняття проституцією відповідно до ст. 181–1 КУпАП тощо;

- поведінка виявлених осіб до, під час і після злочину;
- характер і розмір шкоди, заподіяної здоров'ю потерпілих (одному чи декільком); походження цієї шкоди, її джерела;

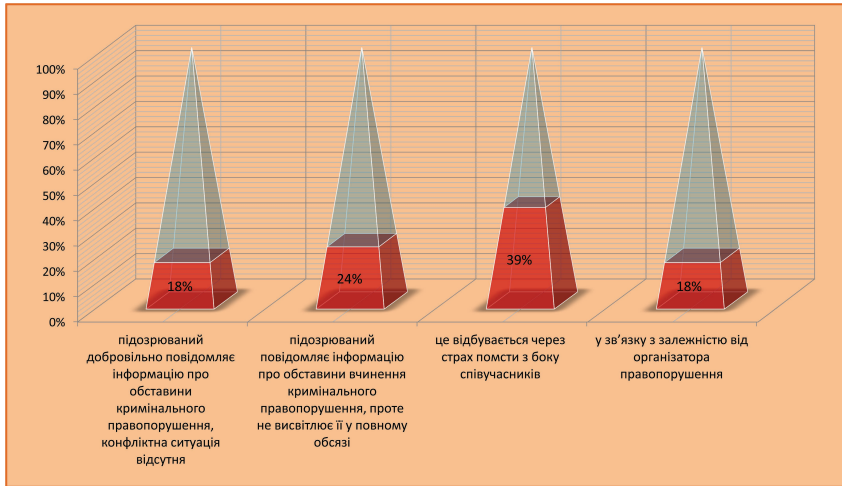
- розмір і характеристики матеріальних збитків;
- інші тяжкі наслідки вчинення злочину;
- кількість осіб, які брали участь у реалізації злочинних дій або окремих етапів, їх роль;

- наявність і характер висловлених злочинцями пропозицій або погроз (які, кому, коли та яким способом передавалися: безпосередньо, опосередковано (по телефону, іншому переговорному пристрою, у листі, записці тощо);
- замовний характер вчиненого злочину: одержання плати за вчинення злочину (безпосередньо від замовника, через посередника), пов'язані з цим обставини;
- наявність ознак організованості в діях групового суб'єкта злочину, розподіл ролей співучасників, їх функції в загальному механізмі вчинення злочину;
- наявність попередніх контактів злочинців зі встановленими особами;
- як відбувалося підбурення та втягнення осіб до антигромадської діяльності;
- мотив учинення злочину, характеристика особи підозрюваного;
- причини й умови вчинення злочинів у сфері моралі;
- інші фактори.

Зрозуміло, що визначені обставини необхідно встановлювати під час допиту, але, як правило, підозрювані в учиненні кримінальних правопорушень проти моральності не бажають давати показання або дають завідомо неправдиві показання. Тому ми виділили слідчі ситуації, що трапляються в ході їх допитів, відповідно до проведеного анкетування працівників Національної поліції [Додаток Б]:

- підозрюваний добровільно повідомляє інформацію про обставини кримінального правопорушення, конфліктна ситуація відсутня (18 %);
- підозрюваний повідомляє інформацію про обставини вчинення кримінального правопорушення, проте не висвітлює її у повному обсязі (24 %). Це відбувається через страх помсти з боку співучасників (39 %), у зв'язку з залежністю від організатора правопорушення (18 %), зацікавленістю в результатах розслідування (43 %) (Діаграма № 11);
- підозрюваний не бажає давати правдиві та повні показання – наявність конфліктної ситуації (32 %);

- підозрюваний повністю відмовляється від спілкування зі слідчим, відмовляється давати показання та брати участь у проведеному окремих слідчих (розшукових) дій (19 %);
- підозрюваний не заперечує факт і зміст кримінального правопорушення, проте заперечує свою участь у їх вчиненні (7 %).

Діаграма № 11. Ситуації, що трапляються в ході допитів підозрюваних при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності

В умовах конфліктних ситуацій особливого значення набувають такі організаційно-підготовчі заходи, як вивчення особи злочинця; добір речових доказів та інших матеріалів для пред'явлення підозрюваному; визначення тактичних прийомів, що будуть застосовуватися під час допиту; підготовка науково-технічних засобів його фіксації; забезпечення сприятливих умов для проведення допиту з урахуванням необхідності гарантування безпеки його учасників. Зазначені заходи ми розкриємо під час дослідження етапу безпосереднього проведення допиту підозрюваних, адже вони досить тісно переплітаються з тактичними прийомами.

Доречною в розрізі цього є позиція В. Г. Дрозд, яка акцентує увагу на недоліках правового регулювання особистої участі особи, щодо якої вирішується питання про застосування, продовження, зміну чи припинення примусових заходів медичного характеру, у тому числі з огляду на стан здоров'я, рішення про форми такої участі мають вирішуватися виключно судом за чітко встановленою процедурою з дотриманням усіх процесуальних гарантій¹.

Ми підтримуємо позицію В. О. Коновалової, яка зазначає, що тактичні прийоми спрямовані на виявлення неправди під час допитів підозрюваних та обираються уповноваженою особою у тій послідовності й у тому сполученні, які вбачаються найбільш доцільними. Серед них основними були виділені наступні:

- встановлення психологічного контакту;
- постановка додаткових запитань;
- постановка деталізуючих запитань;
- постановка уточнюючих запитань;
- пред'явлення речових доказів;
- оголошення показань інших осіб;
- ознайомлення з протоколом огляду;
- оголошення висновку експерта;
- оголошення результатів слідчого експерименту².

Розглянемо деякі з них. Встановлення психологічного контакту спрямоване як загалом на створення оптимальної обстановки проведення допиту, так і на забезпечення отримання від підозрюваного необхідних слідству показань. Звичайно, що підозрюваного не можна примушувати до дачі показань у будь-якому випадку. Відповідно до ч. 4 ст. 224 КПК України уповноважена особа зобов'язана зупинити підозрюваного одразу після отримання його відмови відповідати на запитання та давати показання³. Але не потрібно розуміти це як будь-яке припинення спілкування з конкретною особою, оскільки

¹ Дрозд В. Г. Правове регулювання досудового розслідування: проблеми теорії та практики : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 448 с.

² Коновалова В. Е. Убийство: искусство расследования. Х. : Факт, 2001. 311 с.

³ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Електронний ресурс: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення – 23 серпня 2020 року).

застосування психологічного контакту може надати можливість у подальшому провести повторний допит вже в безконфліктній слідчій ситуації.

Так, на початку червня 2016 року гр. В., перебуваючи на дев'ятому місяці вагітності, не маючи наміру піклуватись про свою дитину, з метою незаконного збагачення вирішила підшукати особу для здійснення незаконної угоди купівлі-продажу, об'єктом якої мала стати її новонароджена дитина. Реалізуючи свій злочинний умисел, гр. В. 13 червня 2016 року, близько 13 год. 10 хв., зустрілась із гр. М., якій повідомила про готовність здійснити незаконну безповоротну передачу своєї дитини, яка народиться, за грошову винагороду у розмірі 40 000 грн. На першому допиті гр. В. не визнавала своєї вини та давала завідомо неправдиві показання¹.

З огляду на це уповноваженій особі необхідно застосовувати відповідний психологічний вплив на допитуваного. Такий вплив у ході допиту, як відмічає В. П. Очередин, здійснюється за допомогою тактичних прийомів, які повинні викликати у допитуваного потрібне почуття, прагнення та дії, переконати, спонукати його думати та діяти так, як це необхідно в інтересах правосуддя², адже правопорушник може відмовитись відповісти на одне конкретне запитання, а на інші надасть свідчення.

Будь-яка діяльність починається з налаштування співрозмовників до такого спілкування, що може призвести до найбільш ефективних результатів. Тому встановлення психологічного контакту при проведенні окремих СРД на досудовому розслідуванні має важливе значення для їх якісного й ефективного проведення. Тактика проведення нонвербальних слідчих (розшукових) дій, а також дій змішаного характеру супроводжується спілкуванням їх учасників, налагодженням зв'язків. Але найважливіше значення встановлення нормального контакту між учасниками має при проведенні вербальних процесуальних дій, зокрема, допиту. Встановлення психологічного контакту при розслідуванні злочинів проти моральності

¹ Справа № 361/4665/16-к, Архів апеляційного суду Київської обл., 2018 р.

² Очередин В. П. Допустимость и недопустимость по уголовным делам доказательств. Волгоград : ВолГУ, 2003. 278 с.

має принципове значення, адже забезпечує ефективне проведення допиту за умов сприятливих безконфліктних слідчих ситуацій¹.

Психологічний контакт є своєрідною формою спілкування, яка обумовлює отримання доказової інформації, що сприяє встановленню об'єктивної істини. Поняття «психологічний контакт» визначає конкретний вплив на психіку осіб, які вступають в спілкування. Загалом встановлення психологічного контакту, як відмічає О. А. Воробйова, це створення відповідної атмосфери та встановлення сприятливих відносин між слідчим і допитуваним, що стає чинником професійно-психологічного впливу на допитуваного та сприяє вирішенню завдань даної слідчої дії².

Психологічний вплив при ньому може мати різні форми та бути зумовленим рядом обставин, серед яких необхідність встановлення контакту, його ціль, прийоми впливу, використання емоційного стану осіб під час спілкування та бажання надавати необхідну інформацію³. Психологічний контакт, як зазначає А. Б. Соловйов, покликаний допомогти слідчому проникнути в думки та почуття допитуваних, здійснити на них вплив з метою отримання правдивих свідчень. Разом з тим слідчий під час тактичних міркувань приховує від допитуваних свої думки та наміри⁴. Емоційний фон впливу, як відмічає В. К. Весельський, формується з перших хвилин спілкування слідчого з будь-яким учасником розслідування. Тому успіх цього спілкування, а й, відповідно, вирішення завдань, які стоять перед слідчим, у значній мірі залежать від рівня психологічного контакту, досягнутого з особою, з якою доведеться працювати⁵.

¹ Єфімов М. М. Особливості встановлення психологічного контакту при проведенні допиту під час розслідування злочинів проти моральності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ* : науковий журнал. 2020. № 1. С. 200–204.

² Воробьева Е. А. Профессионально-психологические особенности контактности следователей в условиях допроса : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.03. М., 2003. 266 с.

³ Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология. Харьков : Консум, 1999. 156 с.

⁴ Соловьев А. Б. Очная ставка на предварительном следствии. М., 1970. 38 с.

⁵ Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : монографія. Київ : НВТ «Правник», 1999. 126 с.

На думку Ю. Чуфаровського та А. Губіна, процес встановлення психологічного контакту проходить три послідовні стадії¹. Під час проведення допиту спочатку відбувається взаємне оцінювання співрозмовників. Тобто проходить зовнішнє оцінювання один одного особами, що вперше зустрілися, формується перше враження. За результатом взаємного оцінювання відбувається вступ до спілкування або відмова від нього. Процес формального спілкування у ході відібрання анкетних даних на початку допиту має найбільш прийнятне значення для встановлення психологічного контакту, адже саме тут може виникнути зацікавленість і відносини переходять на інший ступінь розвитку.

Після цього спілкування змінює свій формат із формального стилю на більш неформальний, з'являється більше емоцій у відносинах, поступово зменшується дистанція між партнерами спілкування тощо. При цьому зменшується кількість і якість інформаційних контактів з іншими особами. Все це з часом приводить до вибору загальної тематики для бесід і, насамкінець, до відокремлення певної групи до так званої «діади». Для цієї стадії характерні товариські стосунки. Кожен із контактуючих проявляє емоційну близькість, довіру та розуміння до іншого².

А. В. Дулов у процесі встановлення психологічного контакту виділяє шість послідовних стадій, які за своєю суттю схожі зі стадіями розвитку спілкування:

- прогнозування спілкування та процесу встановлення психологічного контакту. На цьому етапі кожна з осіб висуває свої варіанти розвитку взаємовідносин, визначає можливий хід спілкування тощо;
- створення зовнішніх умов, що полегшують встановлення контакту. Ця стадія спрямована на поліпшення умов для встановлення психологічного контакту: зменшення впливу зовнішніх факторів (шуму, навколишньої метушні, великої кількості інших людей тощо), які негативно впливають на процес зближення;

¹ Губин А. В. Общение в нашей жизни / А. В. Губин, Ю. В. Чуфаровский. М., 1992. 48 с.

² Там само.

- прояв зовнішніх комунікативних властивостей на початку зорового контакту. На цьому етапі важливо проявити свою щирість, відкритість, комунікабельність, щоб налаштувати іншу особу до спілкування та встановлення контакту;
- вивчення психологічного стану, ставлення суб'єкта до самого процесу спілкування, що вже почалося. Метою взаємодії на цьому етапі є розпізнання дійсного відношення співрозмовника до ситуації спілкування, його прихильності або відстороненості;
- дії з ліквідації перешкод до спілкування. На цьому етапі знижується дія факторів, що можуть стояти на перешкоді спілкування (вибір більш зручного місця спілкування; зменшення кола оточуючих, які відволікають співрозмовників тощо);
- збудження інтересу до розвитку дії під час спілкування¹.

З огляду на наведені стадії зрозуміло, що уповноважена особа (дознавач, слідчий, прокурор) повинна розробляти тактику допиту з урахуванням психологічних особливостей осіб, які задіяні в його проведенні. Успіх в ньому значною мірою визначається достатньою обізнаністю слідчого про особу, з якою буде проведено процесуальну дію. Тому важливим питанням є підготовка до її проведення.

Так, необхідно заздалегідь підготувати перелік обставин, зміст яких необхідно з'ясувати у конкретної особи. Також необхідно визначити обставини, що мають сприяти встановленню психологічного контакту й одержанню необхідної інформації.

Для зняття стану напруженості, хвилювання, неспокійності, тривожності, неприязні, підозрілості під час допиту при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності варто встановити з особою психологічний контакт, застосовуючи при цьому ряд психологічних прийомів. Процес встановлення психологічного контакту з особою ґрунтуються на використанні даних психології, логіки й інших наук. У цьому відношенні певний інтерес становлять способи привертати увагу людей, запропоновані Дейлом Карнегі. Серед них можна виділити наступні:

- виявляти ширий інтерес до інших людей;

¹ Дулов А. В. Судебная психология. Мн. : Вышэйшая школа, 1975. 462 с.

- усміхатись;
- пам'ятати що для людини звук її імені – найсолодший і найважливіший звук людської мови;
- бути хорошим слухачем;
- вести розмову у колі інтересів вашого співрозмовника;
- давати людям відчуття їх значущість і робити це щиро¹.

Тактичні прийоми, що слід застосовувати у процесі допиту при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності з особою залежать від її особистості. Це може бути проведення бесіди на теми спорту, навчання, нових фільмів, ігор тощо. Доречно встановлювати психологічний контакт під час бесіди. З приводу цього М. Ф. Сокиран та К. Ю. Бобрик зазначають, що психологічний контакт з допитуваним під час бесіди дозволяє, зокрема, перевірити можливість використання тих або інших тактичних прийомів. Наприклад, є змога визначити ступінь щирості допитуваного, ознаками якої є такі:

- на пряме обвинувачення невинуватий, як правило, відповідає відразу ж (винуватий прагне одержати від слідчого яку-небудь інформацію, щоб продумати відповідь);
- невинуватий постійно звертається до фактів, показань свідків, активно намагається довести свою непричетність до злочину (винуватий, навпаки, докладно не висловлюється, відповідає обережно та неточно);
- невинуватий турбується, що його спілкування зі слідчими органами відобразиться на його соціальному статусі, боїться ганьби, його бентежить думка друзів і начальників, становище родини (винуватого турбує тільки відповідальність)².

Під час допиту мова йде про правило «накопичення згоди», так, на початку допиту задаються питання лише з позитивними відповідями, що не викликають тривоги, поступово вони ускладнюються, наближуються до суті проблеми; демонстрація спільності поглядів, оцінок, інтересів (гендерна рівність, місце проживання,

¹ Карнеги Д. Как преобретать друзей и оказывать влияние на людей. К., 1989. 98 с.

² Сокиран М. Ф. Тактика допиту підозрюваних (обвинувачених) під час розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням злочинної організації / М. Ф. Сокиран, К. Ю. Бобрик. *Науковий вісник КНУВС*. 2011. № 1. С. 111–116.

земляцтво, захоплення); прийом «психологічного прогладжування» – визнання слідчими позитивних якостей допитуваного, наявності правоти в його позиціях, словах, вияв розуміння (це заспокоює неповнолітнього, підвищує почуття впевненості, доброзичливості зі сторони допитуючого); зайняте відносно один одного місце партнерів по спілкуванню; частота та стійкість візуального контакту; наявність природної, невимушеної міміки, жестів, схожість манери спілкування¹.

Під час досудового розслідування, в початковий період, слідчий (дізнавач, прокурор) зіштовхується із сукупністю різних обставин, які не завжди пов'язані між собою, або зв'язок яких є недостатнім для визначення напряму слідства. Елементи цієї сукупності можуть мати велике число ознак, і незрозуміло спочатку, які з них матимуть значення для встановлення істини². Тому для успішного встановлення психологічного контакту при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності уповноважена особа повинна обрати спосіб виклику особи на допит, визначити зручний для допитуваного час і місце його проведення, змодельовати першу зустріч і зміст перших реплік, спрогнозувати ситуаційно зумовлені варіанти поведінки допитуваного та підготувати відповідні системи тактичних прийомів для можливості встановлення психологічного контакту на різних стадіях допиту. У рефлексивній взаємодії слідчого (дізнавача, прокурора) з допитуваним важливого значення набуває рівень володіння рефлексією, який надає перевагу одному зі співрозмовників і визначається рангом рефлексії³. А. Добрович зворотний зв'язок у спілкуванні взагалі визначила як основний позитивний показник успішного встановлення психологічного контакту з іншою людиною⁴.

¹ Реуцкая И. Е. Психологические особенности допроса несовершеннолетних / И. Е. Реуцкая, О. И. Бродченко. *Прикладная юридическая психология*. № 3. 2008. С. 55–68.

² Богинский В. Е. Прогнозирование в допросе подозреваемого / В. Е. Богинский, С. М. Стороженко. *Криминалистика и судебная экспертиза* : респ. межвед. науч.-метод. сб. Вып. 21. К. : Вища шк., 1980. 153 с.

³ Панов Н. И. Рефлексивное управление при допросе / Н. И. Панов, В. Ю. Шепитько. *Юридический вестник*. Одесса : Астропринт, 1999. № 4. С. 96–98.

⁴ Добрович А. Б. Общение: наука и искусство. М. : АОЗТ «Яуза»; Секачев, 1996. 253 с.

Також ми погоджуємося з думкою І. П. Шепелевої, яка виділяє не тільки вербальні засоби спілкування, але і невербальні, які виконують допоміжні функції та полягають у підвищенні значимості інформації вербального повідомлення, більш точної передачі її сенсу та знання. За допомогою цих засобів у ході допиту досвідчений слідчий отримує додаткову інформацію про стан допитуваного, навіть про направлення його думок шляхом спостереження за поведінкою допитуваного. І нерідко в результаті отриманої таким чином інформації у слідчого з'являються так звані «докази поведінки», найбільш поширені з яких представлені нижче: невмотивований і раптовий від'їзд; поширення завідомо вигаданих чуток про особистість злочинця, мотиви злочинного діяння; зміна звичних стереотипів поведінки після скоєння злочину; повернення, деколи не однократно, на місце злочину; прояв підвищеного інтересу до процесу розслідування; нарочитість, демонстративність поведінки, покликані всіляко переконати оточуючих у повній непричетності до злочину, заперечення навіть завідомо встановлених фактів; пошук осіб, які б дали неправдиві свідчення; обізнаність про такі деталі, про які міг знати тільки винний¹.

Доречною вважаємо думку Л. Д. Удалової, яка вважає допустимим у процесі постановки питань допомагати допитуваному більш чітко сформулювати свої показання стосовно форми ознаки, її положення. Наприклад, звернути його увагу на те, що форма обличчя в цілому може бути кругла, овальна, прямокутна, квадратна, трикутна, ромбовидна. Накреслити ці форми або показати їхнє схематичне зображення (тільки контур обличчя, але аж ніяк не обличчя повністю). Запропонувати подумати та пригадати, яке за формою обличчя було в людини, про яку він дає показання. І так за багатьма іншими елементами, запропонованим як варіанти (зразки)².

При проведенні допиту з неповнолітнім підозрюваним, як зазначає Т. Шмиголь, слідчий повинен триматись спокійно, доброзичливо, але й достатньо твердо. У випадку їх проведення з розбещеними

¹ Шепелева І. П. Психология следственных действий. М., 1998. 128 с.

² Удалова Л. Д. Теоретичні засади отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2007. 407 с.

та недисциплінованими неповнолітніми необхідно проявляти серйозність і суворість, якщо ж неповнолітній є сором'язливим, невпевненим – слід підбадьорити та заохотити його. Така манера поведінки сприяє встановленню необхідного контакту з неповнолітнім, налаштовує його на відвертість зі слідчим¹.

Отже, проведене нами дослідження дозволяє дійти певних висновків. Зокрема, встановлення психологічного контакту – це створення відповідної атмосфери та встановлення сприятливих відносин між уповноваженою особою та допитуваним, що стає чинником професійно-психологічного впливу на допитуваного та сприяє вирішенню завдань допиту. Тому для зняття стану напруженості, хвилювання, неспокійності, тривожності, неприязні, підозрілості під час проведення досліджуваної СРД варто встановити з особою психологічний контакт, застосовуючи при цьому ряд тактичних і психологічних прийомів. При розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності для створення сприятливих безконфліктних слідчих ситуацій на допиті встановлення психологічного контакту має принципове значення.

Ефективним тактичним прийомом при допиті під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності є пред'явлення речових доказів, адже вплив, який вони здійснюють на підозрюваного, дозволяє вийти з раніше визначених конфліктних ситуацій. Зокрема:

- зумовити необхідність надання показань з приводу наявності у особи матеріалів порнографічного характеру (відео порнографічного характеру, журнали та брошури з елементами порнографії);
- взаємовідносин з повіями (телефонну переписку, наявність електронних листів);
- фактів перебування у місці розпусти (відеозаписи, показання свідків) тощо.

При допиті підозрюваних, що об'єднані круговою порукою, виникають труднощі для отримання об'єктивних показань. У цій

¹ Шмиголь Т. Особливості тактики проведення допиту при розслідуванні злочинів, учинених неповнолітніми. *Підприємництво, господарство і право*. К. 2007. № 8. С. 134–137.

ситуації В. М. Мешков радить використовувати наступні тактичні прийоми:

- одночасний допит усіх учасників в різних кабінетах;
- щохвилинний (за можливості) обмін інформацією про відомості, що повідомляють злочинці, усім задіяним у розслідуванні працівникам правоохоронних органів;
- пред'явлення доказів (оголошення показань свідків, потерпілих, висновків експертиз тощо) для максимальної деталізації показань¹.

У залежності від ситуації, яка виникла, слідчий (дознавач, прокурор) повинен скоригувати тактику проведення допиту. Так, у першому випадку повинен максимально деталізувати всі показання, що дає підозрюваний, аби підкріпити їх іншими доказами. Найбільш відверті показання будуть одразу після затримання, оскільки через нервову напругу та нестачу часу підозрюваний ще не встиг придумати собі систему захисту. У цей момент особи найчастіше докладно викладають всі обставини: співучасники; суми, що отримали внаслідок торгівлі людьми; мотиви вчинення кримінального правопорушення. На більш пізніх етапах розслідування підозрювані починають повністю заперечувати свою вину, аби уникнути кримінальної відповідальності².

Так, у невстановлений час, орієнтовно у травні 2018 року, знаходячись у приміщенні бару «Ельф», м. Суми, гр. А. познайомилась із раніше незнайомою мешканкою міста Суми гр. Б. і під час розмови з нею дізналась, що остання перебуває у скрутному матеріальному становищі, викликаному збігом тяжких особистих і сімейних обставин, зокрема являється матір'ю-одиначкою, виховує малолітню дитину та ніде не працює. Маючи знайомих у Турецькій республіці, які організують надання іншими особами сексуальних послуг за плату, тобто забезпечують зайняття проституцією, гр. А., розуміючи скрутне матеріальне становище

¹ Мешков В. М. Методика расследования преступлений : курс лекций. М. : Юрлитинформ, 2013. 304 с.

² Єфімов М. М. Організаційно-тактичні особливості допиту підозрюваних під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері торгівлі людьми / М. М. Єфімов, Т. А. Старова. *Наук. вісн. Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ.* 2019. № 1. С. 110–113.

гр. Б., вирішила схилити її поїхати до Туреччини, з метою надання сексуальних послуг. 10.05.2018 приблизно о 12 годині, знаходячись у квартирі, правопрушниця почала переконувати гр. Б. поїхати до м. Кумбургаз Турецької республіки, де надавати іншим особами послуги сексуального характеру за грошову винагороду. При цьому з метою створення у гр. Б. уяви про безпечність і вигідність такої діяльності, знаючи, що вона потребує поліпшення матеріального становища, гр. А. наполегливо переконувала її, що особи, які забезпечуватимуть зайняття нею проституцією, будуть добре відноситись, не забиратимуть всі отримані від такої діяльності кошти, а ті кошти, які вона отримає, будуть вигідним для неї прибутком і забезпечать подальше належне проживання в Україні та виховання своєї малолітньої дитини. У ході допиту гр. А. одразу почала давати правдиві показання¹.

Для найбільш результативного застосування зазначеного прийому необхідно на підготовчому етапі допиту підібрати характерні докази, а під час його проведення правильно визначити найбільш доцільний момент їх демонстрації. Щодо загальної класифікації зазначених доказів, то ми погоджуємося з В. С. Комарковим, який визначив їх так:

- за характером використання доказів у розслідуванні (пред'явлення доказів на одному допиті; пред'явлення доказів у ході ряду допитів однієї особи);
- за характером взаємозв'язку доказів у кримінальній справі (роздільне пред'явлення одиничних доказів; пред'явлення комплексу взаємозв'язаних доказів; пред'явлення всієї системи доказів);
- за характером демонстрації доказів на допиті (згадка про наявні докази на допиті; перерахування наявних доказів із вказівкою джерел їх походження; показ доказів допитуваному не повністю, ніби ненавмисно; надання допитуваному можливості розглянути, вивчити доказ);
- за характером додаткових умов, що підсилюють дію на допитуваного пред'явлених доказів (несподіване пред'явлення доказів; пред'явлення доказів після попереднього з'ясування обставин,

¹ Справа № 592/7803/18, Архів Ковпаківського районного суду м. Суми, 2018 р.

пов'язаних з ними; пред'явлення доказів і роз'яснення їх значення в кримінальній справі; використання науково-технічних засобів для роз'яснення допитуваному особливостей доказів, що пред'являються; супровід пред'явлення доказів описами передбачуваного ходу події, що розслідується, і його обставин)¹.

Використовуючи зазначену класифікацію працівник поліції з огляду на відповідну слідчу ситуацію та конкретне посягання проти моральності може вибрати відповідні докази, що необхідно продемонструвати для ефективного проведення допиту. Завдяки раціональному застосуванню цього тактичного прийому слідчі та працівники оперативних підрозділів можуть результативно виконувати поставлені перед ними завдання.

У разі вчинення кримінальних правопорушень проти моральності групою осіб умисне замовчування фактів працівником поліції породжує у допитуваних нерозуміння. Це найбільш характерно для ситуацій, коли вони особливо очікують повідомлення будь-яких відомостей, аби зорієнтуватися у своїй подальшій поведінці. Тому важливим тактичним прийомом, що потрібно використовувати при допиті підозрюваних, є приховування меж поінформованості уповноваженої особи.

Підводячи підсумок, необхідно відмітити, що обов'язковою СРД при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності є допит. Під час його проведення з'ясовується велика кількість обставин, що дають змогу будувати слідчі версії, орієнтуватися під час проведення інших процесуальних дій. Найбільш ефективними тактичними прийомами під час допитів будуть: встановлення психологічного контакту із допитуваним; викладання показань у формі вільної розповіді; постановка запитань; застосування науково-технічних засобів; пред'явлення доказів; приховування меж поінформованості уповноваженої особи.

Вважаємо доречним дослідити особливості одночасного допиту як виду визначеної СРД. Стосовно її визначення, то ми підтримуємо позицію В. М. Тертишника, який зазначає, що одночасний допит двох учасників кримінального процесу, в показаннях яких є про-

¹ Комарков В. С. Тактика допроса : лекция. Х., 1975. 36 с.

тиріччя, проводиться в одному і тому ж місці з метою перевірки правдивості раніше отриманих показань¹.

У свою чергу, С. М. Лозова стосовно особливостей проведення одночасного допиту проаналізувала наявний рівень знань і вмінь слідчих щодо його проведення на момент початку роботи у слідчих підрозділах і типові тактико-психологічні помилки при її проведенні. Виходячи з результатів дослідження, вона визначила, що слідчі всіх вікових груп вважають недостатньою підготовку в навчальних закладах, системі службової підготовки та в системі підвищення кваліфікації. Найбільш вагомими джерелами знань щодо очної ставки вони вважають досвід колег і власний досвід. Це свідчить, по-перше, про недостатність у слідчих тактичних і психологічних знань, професійних вмінь щодо найбільш ефективного проведення очної ставки і, по-друге, про необхідність відпрацювання вищевказаних знань і вмінь у процесі навчання для подальшого, більш результативного, застосування їх у професійній діяльності².

Акцентовано увагу на обов'язковому дослідженні одночасного допиту, який проводився у 82 % кримінальних проваджень [Додаток А]. Дослідження судово-слідчої практики [Додаток А] дозволило зробити висновок, що кількість осіб, залучених до проведення зазначеної СРД виглядає наступним чином:

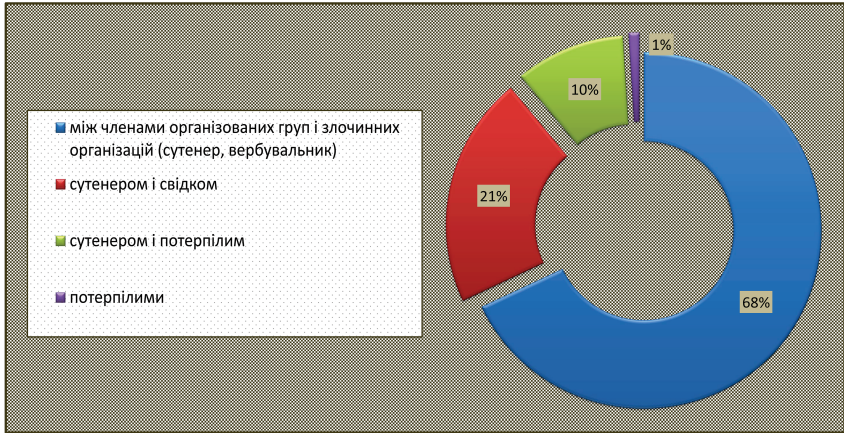
- а) два допитуваних – 95 %;
- б) три – 4 %;
- в) чотири і більше – 1 %.

Крім того, аналіз анкетування респондентів [Додаток Б] вказує на найбільшу ефективність допиту між двома особами – 99 %.

У ході дослідження [Додаток А] було з'ясовано, що вказана СРД проводилась у 68 % випадках між членами ОГ і ЗО (сутенер, вербувальник), сутенером і свідком – 21 %, сутенером і потерпілим – 10 %, потерпілими – 1 % (Діаграма № 12).

¹ Тертышник В. М. Уголовный процесс : учеб. пособие. 2-е изд., пер. и доп. Харьков : Арсис, 1999. 528 с.

² Лозова С. М. Тактико-психологічне забезпечення очної ставки : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Х., 2004. 20 с.

Діаграма № 12. Учасники одночасних допитів при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності

Ми підтримуємо вчених, які наголошують на тому, що не рекомендується проводити одночасний допит між наступними категоріями осіб:

- між особами, кожна з яких дає завідомо неправдиві показання;
- якщо є обґрунтовані дані про те, що особи, з якими має проводитись очна ставка, домовились давати неправдиві показання;
- з участю підозрюваного, який частково визнає свою вину, але є схильним на зміни показань;
- між особами, з яких той, хто дає правдиві показання, перебуває у матеріальній, родинній або іншій залежності від іншого учасника;
- коли один з її учасників відмовляється давати показання в присутності іншої особи;
- між неповнолітньою та дорослою особами, якщо є підстави вважати, що доросла особа негативно вплине на показання неповнолітнього тощо¹.

¹ Котюк О. І. Мета, фактичні та процесуальні підстави одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб потребують уточнення. *Вісник кримінального судочинства*. № 1. 2016. С. 26–32.

Слід зазначити, що під час безпосереднього проведення одночасного допиту можуть виникати як безконфліктні, так і конфліктні ситуації. Для їх вирішення може застосовуватись певна сукупність тактичних прийомів. Серед основних тактичних прийомів досліджуваної СРД окремі вчені-криміналісти виділили такі: пред'явлення доказів; застосування психічного впливу на несумлінного учасника; поділ предмета очної ставки на окремі епізоди та їх послідовне дослідження; використання позитивних якостей допитуваних; маскування мети очної ставки¹.

У свою чергу, В. О. Коновалова та В. Ю. Шепітько запропонували наступний перелік тактичних прийомів:

- супровід спілкування пред'явленням доказів;
- маскування мети очної ставки;
- раптовість її проведення;
- приховання поінформованості слідчого про ті чи інші обставини справи;
- проведення кількох очних ставок поспіль із несумлінним учасником чи проведення очної ставки у поєднанні з допитом;
- проведення очних ставок за наростаючою силою².

На основі проведеного дослідження нами вирізнено найбільш ефективні тактичні прийоми одночасного допиту: використання протиріч в ОГ і ЗО (наприклад, між сутенером і повією), втягнення допитуваних у суперечку.

Доречною є думка С. М. Стахівського, який наголошував на тому, що правильна організація проведення очної ставки передбачають врахування певних чинників, які впливають на ефективність цієї слідчої дії. До них належать: фактор раптовості, моральні та вольові якості учасників очної ставки, їх психічний стан і характер взаємовідносин³. На основі анкетування працівників правоохоронних

¹ Криміналістика : учебник / Е. П. Ищенко, А. А. Топорков; под ред. Е. П. Ищенко. М. : Юридическая фирма «КОНТРАКТ»: ИНФРА-М, 2005. 748 с.

² Юридична психологія. Академічний курс : електронний підручник. / Коновалова В. О., Шепітько В. Ю., К., 2009. Електронний ресурс : Режим доступу: <http://uport.inf.ua/yuridichna-psihologiya.html> (дата звернення – 12.02.2020)

³ Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів : наук.-практ. посібник. К. : Атіка, 2009. 64 с.

органів [Додаток Б] встановлено значну ефективність одночасних допитів членів ОГ і ЗО (сутенера, повії, утримувача місця розпусти), що характеризується усуненням протиріч у 58 % випадків.

Підводячи підсумок, зазначимо, що одночасний допит раніше допитаних осіб є досить важливою СРД під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності. Завдяки його проведенню можна усунути протиріччя в показаннях учасників кримінального провадження.

4.4. Тактика проведення слідчих (розшукових) дій для отримання інформації зі змішаних джерел

Розслідування будь-якого протиправного діяння вимагає від працівників правоохоронних органів проведення ряду СРД, пошукових заходів, НСРД та інших процесуальних дій. Крім того, кожен вид суспільно небезпечних діянь є унікальним у зв'язку зі своїми кримінально-правовими та криміналістичними характеристиками. Тому і визначення переліку, особливостей проведення зазначених дій і заходів будуть відрізнятися в кожному конкретному випадку. Слід зазначити, що для більшості кримінальних правопорушень проти моральності характерною є взаємодія двох і більше осіб, які бачать один одного, певні речі, об'єкти в перший та, можливо, в останній раз. Зважаючи на це, в проаналізованих кримінальних провадженнях неодноразово виникала необхідність у проведенні пред'явлення для впізнання. Водночас тактика проведення зазначеної СРД у розрізі вчинення кримінального правопорушення проти моральності майже не досліджувалася¹.

Стосовно поняття досліджуваної СРД слід зазначити, що ще в середині 20-го століття М. С. Строгович наголошував на тому, що в процесі доказування цей прийом відомий протягом тисячоліть, адже він існував у кримінально-процесуальних системах усіх

¹ Єфімов М. М. До питання проведення пред'явлення для впізнання при розслідуванні злочинів проти моральності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 5. С. 209–212.

часів і народів¹. Так, інші вважають, що це слідча дія, яка полягає у тому, що свідкові, потерпілому, підозрюваному чи обвинуваченому пред'являється будь-яка особа чи предмет для визначення їх тотожності, відмінності чи подібності з тією особою чи предметом, який спостерігався ними раніше².

Взагалі пред'явлення для впізнання, як зазначає О. Я. Гінзбург, є однією з форм криміналістичної ідентифікації, у процесі якої ототожнення або встановлення схожості відбувається шляхом упізнання³. Г. І. Прокопенко наголошує, що це слідча дія, яка полягає у пред'явленні свідкові чи іншій особі об'єктів, які вони спостерігали раніше, з метою встановлення їх тотожності чи групової належності⁴. Як бачимо, впізнання ґрунтується на загальних правилах психології людини, дослідження яких сприяє працівникам правоохоронних органів в проведенні цієї процесуальної дії.

Ми підтримуємо позицію групи науковців (Р. І. Благута, Р. І. Сибірна, Є. В. Пряхін), які сформулювали поняття пред'явлення для впізнання як слідчої дії, що полягає у пред'явленні особі об'єктів, які вона спостерігала раніше, у зв'язку з подією злочину з метою встановлення їхньої тотожності чи групової належності. Авторка визначила, що загальними підставами для пред'явлення для впізнання є: заява особи під час допиту про те, що вона може впізнати об'єкт, який спостерігала раніше, і добре пам'ятає його ознаки та відмінності; під час допиту особа називає лише загальні риси об'єкта, не може точно описати його відмінності, але висловлює впевненість, що зможе його впізнати, коли побачить⁵.

Інша група вчених в цьому ж розрізі зазначає, що впізнавання є одним з основних психічних процесів, який складається із

¹ Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. М. : Изд-во Академии наук СССР, 1958. 704 с.

² Советский уголовный процесс / под ред. Н. С. Алексеева, В. З. Лукашевича. Л. : Изд-во Ленинградского университета. 1989. 458 с.

³ Гинзбург А. Я. Тактика предъявления для опознания / под редакцией И. М. Лузина. М., 1971. 64 с.

⁴ Криміналістика : навч. посіб. / В. С. Кузьмичов, Г. І. Прокопенко, за заг. ред. Л. Г. Гончаренка та Є. М. Моїсєєва. К. : Хрінком Інтер, 2001. 368 с.

⁵ Криміналістика : навч. посіб. / Р. І. Благута, Р. І. Сибірна, В. М. Бараняк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. К. : Атіка, 2012. 496 с.

сукупності стадій, об'єднаних загальною назвою – процес формування показань впізнаючого. Названі стадії взаємопов'язані та включають у себе: сприйняття об'єктів; запам'ятовування та збереження в пам'яті ознак сприйманого об'єкта; відтворення уявного образу, раніше сприйнятого; впізнавання пред'явленого для впізнання¹. Тобто процес впізнання ґрунтується на загальних правилах психології людини, дослідження яких сприяє працівникам правоохоронних органів у проведенні цієї процесуальної дії.

Пред'явлення для впізнання є унікальною СРД, яка ніколи не дублюється, тому слідчий повинен ретельно підготуватися до її проведення. Неприпустимо проводити впізнання, як наголошує О. Я. Баєв, навіть після оперативного впізнання, зокрема за фотознімком особи, яку в подальшому слід пред'явити для впізнання, адже в такому випадку воно може розцінюватися як інсценування цієї важливої дії, яка, звичайно, не має ніякого доказового значення².

Слід акцентувати увагу на тому, що можливість впізнавання людиною різноманітних об'єктів матеріального світу, які якимось чином пов'язані з подією злочину, є безумовною вказівкою до використання цього заходу. Адже психологічний процес впізнавання об'єктів, які людина бачила раніше, використовується під час проведення СРД, а також у процесі оперативно-службової діяльності правоохоронних органів. Пред'явлення об'єктів для впізнавання може використовуватися як тактичний прийом під час проведення допиту. Впізнавання може відбутися під час проведення обшуку, коли до участі у ньому запрошують осіб (потерпілих, свідків), які добре знають ознаки розшукуваних об'єктів. Впізнавання як психологічний прийом використовується під час проведення слідчого експерименту у вигляді перевірки показань на місці тощо³.

¹ Криміналістика : учебник / М. В. Савельева, А. Б. Смушкин. М. : Издательство Издательский дом «Дашков и К», 2009. 608 с.

² Баєв О. Я. Тактика следственных действий : учебное пособие. Воронеж : Изд-во ВГУ, 1992. 135 с.

³ Лук'янчиков Є. Д. Пред'явлення для впізнання – засіб інформаційного забезпечення розслідування / Є. Д. Лук'янчиков, Б. Є. Лук'янчиков. Вісник кримінального судочинства. № 4. 2015. С. 46–53.

Тобто особі, як доречно наголошує І. Борисенко, пред'являють об'єкти, образи яких вона порівнює з уявними образами об'єктів, які спостерігала раніше, і на цій підставі робить висновок про їхню подібність. У зв'язку з цим не слід забувати, що іноді результати пред'явлення для впізнання можуть бути помилковими як через свідомо неправдиві свідчення особи, яка впізнає, так і у зв'язку з її сумлінною оманою¹.

Як зазначають окремі науковці, процесуальні, психологічні та тактико-криміналістичні проблеми впізнання як окремої слідчої дії тривалий час перебувають у сфері уваги вітчизняних і зарубіжних науковців, якими здійснено низку важливих у теоретичному та практичному розумінні дисертаційних досліджень, наявність яких сприяє реалізації теоретичних положень криміналістики у практиці підготовки та проведення впізнання, використання його результатів у розслідуванні, що мало б істотно підвищувати якість цієї СРД. Проте поява за останній час високоточних наукових засобів ідентифікації людини за матеріальними слідами-відображеннями показала низьку достовірність традиційно використовуваних способів впізнання особи, застосування яких у багатьох випадках призводило до отримання недостовірних результатів і тягло за собою засудження невинних осіб, яких у подальшому доводилося реабілітувати. Це викликало інтерес вчених до причин помилкового впізнання та слугувало одним із чинників для продовження наукових пошуків у цьому напрямі криміналістичної тактики².

Стосовно поділу на види, ми поділяємо позицію Є. Д. Лук'янчикова, який розмежовує пред'явлення для впізнання за суб'єктом (свідку, потерпілому у тому числі і малолітнім, підозрюваному, обвинуваченому) і за об'єктом (осіб і предметів) і зазначає, що на практиці зустрічаються інші види пред'явлення для впізнання залежно від об'єкта (тварин, птахів, приміщень, трупів, ділянок місцевості)³.

¹ Борисенко І. Пред'явлення для впізнання: аналіз практики розслідування вбивств. *Вісник прокуратури*. 2007. № 1. С. 75–79.

² Солодов І. А. Проблемы обеспечения достоверности опознания человека при расследовании. *Вестник Воронежского гос. ун-та. Серия Право*. 2010. № 1. С. 499–505.

³ Лук'янчиков Е. Д. Криминалистическая идентификация объектов по следам памяти. Донецк : Академия, 1998. 78 с.

Відповідно до поділу за об'єктами нами було проведено відповідне дослідження.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] дозволив встановити, що при розслідуванні досліджуваної категорії діянь для впізнання пред'являються наступні об'єкти: найчастіше – живі особи (91 %), значно рідше – різні речі (31 %) та інше (місця поховання; приміщення, в яких розміщено меморіали; тварини) (3 %). З огляду на зазначені дані особливу увагу, на нашу думку, слід приділити пред'явленню для впізнання осіб.

Слід наголосити на тому, що в досліджуваній категорії кримінальних проваджень найбільш складним та об'ємним є пред'явлення для впізнання живої особи. Воно проводиться у випадках, коли:

- особа, яка підлягає пред'явленню, не була раніше відома тому, хто впізнає, але спостерігалася ним у зв'язку зі злочинною подією;
- той, хто впізнає, знав раніше особу, яка пред'являється, але не може повідомити про неї необхідних даних (наприклад, не може повідомити її прізвище й ім'я);
- особа добре знайома тому, хто впізнає, однак вона це знайомство заперечує¹.

Як наголошують окремі автори, у тих випадках, коли сутенер заявляє, що не знайомий з повіями та не причетний до сутенерства, доцільно проводити таку СРД, як пред'явлення для впізнання. У цьому разі особою, яку пред'являтимуть для впізнання, буде сутенер, а особами, які будуть впізнавати, насамперед можуть бути: 1) особа, яка заявляє, що її втягують до зайняття проституцією; 2) повії, які працювали під «керівництвом» сутенера; 3) клієнти. Саме ж пред'явлення для впізнання проводиться за загальними правилами пред'явлення для впізнання живої особи. Також трапляються випадки, коли клієнтові пред'являють для впізнання водія, що привіз повію, чи особу, якій він передавав гроші².

¹ Криміналістика : навч. посіб. / Р. І. Благута, Р. І. Сибірна, В. М. Бараняк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. К. : Атіка, 2012. 496 с.

² Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ : навчальний посібник / О. В. Батюк, Р. І. Благута, О. М. Гумін та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів : ЛьвДУВС, 2011. 324 с.

Процес проведення впізнання складається з трьох етапів: підготовка до проведення; робочий етап (проведення впізнання); фіксація результатів. Стосовно організаційно-підготовчих заходів, то, дослідивши їх загальне визначення, надане К. О. Чаплинським¹, та застосувавши його до кримінальних правопорушень проти моральності, нами визначено такі їхні елементи:

- попередній допит особи, яка впізнає;
- визначення місця, часу та способу проведення впізнання;
- створення оптимальних умов для проведення даної слідчої дії;
- визначення способу фіксації ходу та результатів впізнання;
- підбір статистів і понять;
- підготовка необхідних науково-технічних засобів;
- забезпечення охорони злочинців, які знаходяться під вартою;
- інструктаж усіх учасників даної СРД.

На основі дослідження вищезазначених праць вчених-криміналістів нами зроблено висновок, що організаційно-підготовчі заходи до СРД є обов'язковою умовою їх оптимального проведення. Чим складніша процесуальна дія – тим більше зазначених заходів слід провести для підвищення її ефективності. Серед найбільш важких дій у плані організації та підготовки є пред'явлення особи для впізнання. Адже до її проведення в будь-якому випадку залучається велика кількість осіб. При розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності пред'явлення особи для впізнання ще більше ускладнюється. Оскільки для більшості досліджуваних правопорушень характерною є взаємодія двох і більше осіб, які бачать один одного, певні речі, об'єкти в першій і, можливо, в останній раз, за умови порушення певних моральних і суспільних норм².

¹ Чаплинський К. О. Тактика пред'явлення для впізнання : навчально-методичний посібник. Дніпропетровськ : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2007. 103 с.

² Єфімов М. М. Підготовчий етап пред'явлення особи для впізнання при розслідуванні злочинів проти моральності. *Вісник Національного технічного університету України «Київський Політехнічний Інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. 2017. № 1–2. С. 186–189.

Щодо деяких з його заходів висловимо свою думку. Стосовно попереднього допиту наголосимо на тому, що він при впізнанні повинен розглядатися на рівні з перевіркою показань свідків, адже в результаті пред'явлення для впізнання свідок або потерпілий роблять заяву про впізнання або невпізнання особи, предметів, речей, що є нічим іншим, як показаннями свідка. Тому з метою забезпечення достовірності такого роду показань, які в окремих випадках мають важливе значення для висновків у справі, уповноважена особа зобов'язана неухильно дотримуватись тактичних правил допиту свідків при впізнанні. Такими правилами є: детальний допит свідка про прикмети й особливості предмета або особи до пред'явлення для впізнання та докладний запис показань у протоколі допиту; особа або предмет, що підлягають впізнанню, пред'являються для впізнання, не ізолювано, а серед інших осіб або аналогічних предметів. Інакше в разі пред'явлення для впізнання тільки одного предмета або особи свідок, психологічно налаштований на процедуру впізнання, більше з бажання надати допомогу слідству, аніж з інших спонукань впізнає пред'явлену особу або предмет, хоча фактично не впізнав його¹.

У свою чергу, Г. І. Кочарав в основу процесу впізнання поставив розвиненість зорової та слухової пам'яті. З метою отримання об'єктивних результатів автор запропонував обов'язково відображати у протоколі попереднього допиту впізнаючої особливості зовнішніх ознак об'єктів, які будуть пред'являтися для впізнання. Він слушно звернув увагу практичних працівників на необхідність ретельного підбору понятих і статистів, інших учасників цієї слідчої дії, а з метою покращення її результативності пред'явлення для впізнання проводити у максимальному стислі строки після події злочину².

Згідно з ч. 1 ст. 228 КПК України перед тим, як пред'явити особу для впізнання, слідчий, прокурор попередньо з'ясовує, чи може особа, яка впізнає, впізнати цю особу, опитує її про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, за яких вона бачила

¹ Настольная книга следователя / под общ. ред. Г. Н. Сафонова. М. : Госюриздат, 1949. 879 с.

² Кочаров Г. И. Опознание на предварительном следствии : пособие для следователей. М. : Госюриздат, 1955. 56 с.

цю особу, про що складає протокол. Якщо особа заявляє, що вона не може назвати прикмети, за якими впізнає особу, проте може впізнати її за сукупністю ознак, у протоколі зазначається, за сукупністю яких саме ознак вона може впізнати особу. Забороняється попередньо показувати особі, яка впізнає, особу, яка повинна бути пред'явлена для впізнання, та надавати інші відомості про прикмети цієї особи¹.

Тобто під час попереднього допиту особи в обов'язковому порядку досліджуються питання первинного сприйняття нею об'єктів, впливу різнобічних об'єктивних і суб'єктивних чинників. До об'єктивних чинників належать умови, за яких відбувався процес сприймання події: її тривалість, динаміка, погодні умови, освітленість, технічні засоби спостереження тощо. Суб'єктивні фактори – психічний стан спокою або хвилювання, значущість ситуації для спостерігача, стан органів чуття, вік, стать, соціальний і професійний статус, інтелектуальний розвиток тощо. Під час допиту встановлюються питання, що стосуються зовнішності, мови, ходи особи, яку має впізнати, а також всі можливі ознаки, які характеризують людину як особистість. При допиті на запитання про можливість впізнання особи, яка раніше спостерігалася, має бути отримана лише позитивна категорична відповідь із зазначенням конкретних прикмет, які запам'яталися².

Ми погоджуємося з авторами, які зазначають що у разі необхідності пред'явлення якої-небудь особи (інших об'єктів) для впізнання свідкові, потерпілому, підозрюваному слідчий спочатку допитує їх про зовнішній вигляд та прикмети цієї особи (інших об'єктів), а також про обставини, за яких особа, яка впізнає, бачила цю особу (інші об'єкти), про що складається протокол. Допит є обов'язковою умовою проведення впізнання. Слідчий повинен запропонувати впізнаючому пригадати якомога більше ознак, що характеризують зовнішні прикмети злочинця. У тих випадках коли особа, яка впізнає, не може описати ознаки об'єкта, що підлягає впізнанню,

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Електронний ресурс: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення – 23 серпня 2020 року).

² Галаган В. І. Процесуальний порядок і тактика пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають : монографія / В. І. Галаган, І. В. Ба-систа. К. : КНУВС, 2007. 236 с.

однак стверджує, що зможе його упізнати, то недоцільно відмовлятися від проведення даної слідчої (розшукової) дії¹. Тобто допит, що передує впізнанню живих осіб, повинен бути спрямований на з'ясування: а) обставин, за яких впізнаючий бачив особу у зв'язку зі злочином; б) зовнішності та прикмет цієї особи; в) психологічного стану впізнаючого; г) його фізіологічного та психічного стану (зір, слух, особливості пам'яті тощо). При з'ясуванні зовнішності та прикмет особи, яка підлягає впізнанню, слідчий повинен детально допитати свідка про загальні та характерні її риси. При цьому необхідно користуватися даними словесного портрету, але в загально-вживаних виразах. Слід детально допитувати щодо зросту, будови тіла, віку, типу обличчя, кольору, волосся, шкіри й особливих прикмет (шрами, родимки, бородавки тощо)².

У ході здійснення організаційно-підготовчих заходів з'ясовується ряд важливих обставин. Але, ведучи мову про розслідування кримінальних правопорушень проти моральності, слід розуміти, що під час нього необхідно загальною вирішити питання про можливість впізнання особою конкретної людини. Адже певні психологічні фактори, моральні правила можуть завадити самому процесу пред'явлення для впізнання вже під час робочого етапу.

Недарма Є. Д. Лук'янчиков зазначає, що впізнання припустимо розглядати як криміналістичну ідентифікацію, яка відбувається за ідеальними відображеннями (слідами пам'яті) зовнішніх ознак об'єктів. Під ознакою розуміють зовнішнє відбиття властивостей об'єкта. Якість – це те, що внутрішньо притаманне об'єкту та характеризує його. Сукупність властивостей об'єкта робить його якісно визначеним, індивідуальним. Протягом значного часу властивості об'єкта зберігаються незмінними, мають добру сталість, а ознаки його можуть відносно змінюватися. Це повинно враховуватися при проведенні пред'явлення для впізнання. Специфіка такої ідентифікації полягає у тому, що вона може здійснюватися лише тими особами, які особисто сприймали об'єкт; ідентифікованим виступає

¹ Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 419 с.

² Криміналістика : підручник / Н. П. Яблоков. М. : Юристь, 2001. 586 с.

образ пам'яті об'єкта, який відбився у свідомості особи, що впізнає, та є недоступним для безпосереднього сприйняття іншими особами¹.

Обов'язковим важливим елементом є визначення кола учасників та їх залучення до проведення СРД. При підборі статистів, які не повинні мати різких відмінностей у зовнішності й одязі з особою, що пред'являється для впізнання, важливим є те, щоб статисти не були знайомі з підозрюваним чи потерпілим². Під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності можуть мати місце випадки, коли статисти не просто були знайомі з особою, яка впізнає, а отримували від неї послуги інтимного характеру, про що, звичайно, вони не повідомлять слідство. Тому дослідження можливих зв'язків між цими учасниками процесу є досить важливою умовою до проведення досліджуваної процесуальної дії.

Важливе значення має визначення часу і місця проведення цієї СРД. Час її проведення визначається з урахуванням двох моментів: фактичної можливості його проведення та першочерговості, оскільки чим раніше воно буде проведено, тим більш інформативні будуть його результати, у зв'язку з тим, що пам'ять людини з накопиченням інформації втрачає попередню. З огляду на це пред'явлення для впізнання слід проводити по можливості якомога швидше, щоб процес забування не позначився на його підсумках. Місце вимагає особливий підготовки тоді, коли необхідно забезпечити умови, що виключають візуальне сприйняття впізнаючого впізнаваним. В інших випадках пред'явлення для впізнання проводиться, як правило, в кабінеті слідчого³. Слід погодитися із думкою Л. Д. Удалової, що при потребі слідчий повинен провести пред'явлення для впізнання на тому місці, де особа, яка впізнає, спостерігала об'єкт, з відтворенням відповідної обстановки й аналогічних умов⁴.

¹ Лук'янчиков Є. Д. Пред'явлення для впізнання : навч. посібник / Є. Д. Лук'янчиков, О. М. Моїсєєв. Макіївка : Графіті, 1998. 104 с.

² Галаган В. І. Процесуальний порядок і тактика пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають : монографія / В. І. Галаган, І. В. Ба-систа. К. : КНУВС, 2007. 236 с.

³ Криміналістика : учебник / М. В. Савельєва, А. Б. Смушкин. М. : Издательство Издательский дом «Дашков и К», 2009. 608 с.

⁴ Удалова Л. Д. Влияние объективных факторов на результаты опознания. *Криміналістика і судебна експертиза*. К., 1986. Вып. 32. С. 33–35.

Під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності можливість пред'явлення особи для впізнання у місці, де було вчинене кримінальне правопорушення, є недоцільним з огляду на сукупність факторів, що будуть у даному випадку заважати особі, яка впізнає, досліджувати упізнаваного. Умовно кажучи, відволікати її.

Наступним заходом, що відіграє вагоме значення при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності, є створення сприятливих умов проведення пред'явлення для впізнання та дотримання нормативних приписів сприятиме результативності даної дії. З цього приводу В. І. Фаринник наголошує на тому, що не завжди дотримується така обов'язкова умова, як пред'явлення осіб, які не мають різких відмінностей у віці, зовнішності й одязі. Нерідко особи, яких запрошує слідчий для участі у цій слідчій дії, мають зовні охайний вигляд, а в підозрюваної у вчиненні злочину особи, яку доставляють із слідчого ізолятору для проведення впізнання, відсутні шнурки та ремінь, голова поголена, є інші характерні ознаки, що свідчать про її перебування у місцях попереднього ув'язнення (інколи навіть забували зняти наручники). Подібні обставини недвозначно «натякають» свідку або потерпілому щодо суб'єкта «правильного» впізнання¹.

Тому ознаки особи, яка підлягає пред'явленню для впізнання, є інформаційною основою його проведення. Через виділення та порівняння зазначених ознак та особливостей образу в пам'яті й об'єкта в натуральному вигляді відбувається встановлення тотожності, подібності або відмінності. З цього приводу Є. Д. Лук'янчиков зазначає, що впізнання припустимо розглядати як криміналістичну ідентифікацію, яка відбувається за ідеальними відображеннями (слідами пам'яті) зовнішніх ознак об'єктів. Під ознакою розуміють зовнішнє відбиття властивостей об'єкта. Якість – це те, що внутрішньо притаманне об'єкту та характеризує його. Сукупність властивостей об'єкта робить його якісно визначеним, індивідуальним.

¹ Фаринник В. І. Забезпечення прав та свобод людини при доказуванні у кримінальному провадженні. *Європейські стандарти кримінального судочинства* : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Донецьк, 27 вересня 2013 р.). Донецьк : ДЮІ МВС України, 2014. С. 6–10.

Протягом значного часу властивості об'єкта зберігаються незмінними, мають добру сталість, а ознаки його можуть відносно змінюватися. Це повинно враховуватися при проведенні пред'явлення для впізнання. Специфіка такої ідентифікації полягає у тому, що вона може здійснюватися лише тими особами, які особисто сприймали об'єкт; ідентифікованим виступає образ пам'яті об'єкта, який відбився у свідомості особи, що впізнає, та є недоступним для безпосереднього сприйняття іншими особами¹.

Л. Д. Удалова визначила об'єктивні фактори, які впливають на повноту, об'єктивність і правильність сприйняття об'єкта під час проведення цієї СРД. Авторка до них відносить метеорологічні умови (туман, дощ тощо); умови освітлення (сонячний день, штучне освітлення тощо); тривалість сприйняття; кількість об'єктів, що спостерігаються; місце спостереження; відстань до об'єктів. Звертаючись до цього переліку об'єктивних факторів, які впливають на достовірність СРД, Л. Д. Удалова прийшла до висновку, що деякі із них ускладнюють процес сприйняття (метеорологічні умови, освітленість, тривалість сприйняття), що вимагає від слідчого уважності в оцінці результатів, урахування умов, які ускладнюють сприйняття, тоді як інші вимагають проведення пред'явлення для впізнання, за нечастим винятком, у тому ж місці та при такому ж розташуванні учасників, як і в момент сприйняття. До числа суб'єктивних факторів авторка відносить психічний стан людини в момент сприйняття (хвилювання, страх), спрямованість уваги, тривалість сприйняття, фізичний стан (біль, недомагання), стан органів чуття².

Стосовно безпосереднього проведення досліджуваної СРД ми підтримуємо позицію І. А. Іпатової, яка порядок пред'явлення для впізнання людей розглядає з поєднання наступних складових:

– запрошення понять; роз'яснення їм мети і порядку слідчої дії, їх прав та обов'язків;

¹ Лук'янчиков Є. Д. Пред'явлення для впізнання : навч. посібник / Є. Д. Лук'янчиков, О. М. Моїсєєв. Макіївка : Графіті, 1998. 104 с.

² Удалова Л. Д. Тактико-психологические основы предъявления для опознания и достоверность его результатов : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Украинская академия внутренних дел. К., 1992. 25 с.

- запрошення осіб, серед яких знаходиться впізнаваний;
- роз'яснення їм мети і порядку слідчої дії, їх прав і обов'язків;
- запрошення (доставлення) упізнаваного, роз'яснення йому мети та порядку слідчої дії, його прав і обов'язків;
- пропозиція особі, яку мають впізнати, самій обрати місце серед інших осіб;
- запрошення впізнаючого та роз'яснення йому цілі, завдань і порядку слідчої дії;
- попередження впізнаючого про кримінальну відповідальність за ухилення або відмову від дачі показань і за дачу завідомо неправдивих показань;
- пропозиція оглянути пред'явлених осіб і повідомити, чи впізнає він кого-небудь, якщо так – кого і за якими ознаками;
- пропозиція впізнаваному назвати свої прізвище, ім'я, по-батькові;
- питання до впізнаючого та пред'явленим особам: чи мають вони питання один до одного;
- питання до всіх учасників: чи мають вони зауваження з приводу пред'явлення для впізнання;
- фіксація ходу та результатів пред'явлення для впізнання¹.

Не торкаючись усіх тактичних аспектів даної СРД, розглянемо особливості окремі з них через призму розслідування кримінальних правопорушень проти моральності, адже в цих випадках існують певні особливості, що не одержали досить повного висвітлення у науковій літературі.

При проведенні пред'явлення для впізнання живих осіб доречно застосовувати такі тактичні прийоми: 1. Максимальне скорочення часу проведення впізнання. Тобто слідчу дію необхідно проводити у прискореному темпі, щоб запобігти психологічному впливу на впізнавачів з боку злочинців (їх захисників). 2. Спостереження за поведінкою свідків і потерпілих. Адже трапляються випадки, коли емоційна реакція впізнавача свідчить про те, що він упізнав злочинця, але заперечує це. 3. Спостереження за поведінкою підозрюваних. Внаслідок такого спостереження слідчий може помітити за

¹ Ипатова И. А. Криминалистика : учебно-методический комплекс. М. : Изд. центр ЕАОИ, 2008. 558 с.

виразом обличчя, жестами й іншими ознаками, що злочинці та їх адвокати намагаються ускладнити процес впізнання або ж зірвати його взагалі, наприклад, намагаються створити загрозливий вигляд, змінити вираз обличчя, ухилитися від заданої пози тощо. Такі дії з боку злочинців повинні негайно припинятися, оскільки будь-яке зволікання з боку слідчого тягне за собою непередбачувані наслідки. 4. Застосування науково-технічних засобів (наприклад, відеозапису) створює сприятливі умови для одержання доказової інформації, дозволяє фіксувати не тільки факт впізнання, але й «психологічний клімат», у якому воно відбувалось, психологічно впливає на підозрюваних. Відеозапис ускладнює можливість злочинців негативно впливати на свідків і потерпілих¹.

Під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності можливість пред'явлення особи для впізнання у місці, де було вчинене протиправне діяння, є недоцільним з огляду на сукупність факторів, що будуть у даному випадку відволікати особу, яка впізнає, досліджувати упізнаваного.

Як було зазначено вище, у ряді випадків потерпілі та свідки вважають, що підозрюваного будуть спостерігати приховано, щоб він їх не побачив. Таке ставлення впізнаючого до майбутньої участі у СРД пояснюється тим, що не кожна особа психологічно готова до подібної зустрічі, на що можуть впливати стан здоров'я, стать, вік, залежність від злочинця тощо.

Зазначене пояснюється тим, що людина може злякатися та заявити, що серед представлених осіб не має того, кого бачила під час злочину. Практиці відомі випадки, зазначає З. І. Мітрохіна, коли потерпілі боялися увійти в приміщення, де було підготовлене пред'явлення для впізнання, незважаючи на наявність охорони, уникаючи зустрічі з насильником або іншим злочинцем². Тому ми пропонуємо при проведенні пред'явлення особи для впізнання під час розслідування кримінальних правопорушень проти

¹ Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

² Мітрохіна З. И. Использование данных психологии при производстве допроса. К. : УМК ВО, 1990. 52 с.

моральності, з метою забезпечення безпеки особи, яка впізнає, забезпечити умови, коли особа, яку пред'являють для впізнання, не бачить і не чує останньої. Зазначене відповідає положенню ч. 4 ст. 228 КПК стосовно пред'явлення для впізнання поза візуальним та аудіоспостереженням.

З огляду на це доречним також є спостереження за поведінкою підозрюваних. Адже вони можуть своїми діями викликати у особи, яка впізнає, негативні емоції, через що процесуальна дія може не дати позитивного результату. С. М. Стахівський відмічав, що цей тактичний прийом дозволяє слідчому помітити за виразом обличчя, жестами й іншими ознаками, що злочинці намагаються ускладнити процес впізнання або ж зірвати його взагалі. Такі дії повинні негайно присікатися, оскільки будь-яке зволікання з боку слідчого тягне за собою непередбачувані наслідки¹.

Під час безпосереднього пред'явлення найбільш доцільними тактичними прийомами є спостереження за поведінкою свідків, потерпілих і підозрюваних, а також його проведення поза візуальним спостереження. При розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності під час пред'явлення для впізнання необхідно вирішити питання про можливість впізнання особою є конкретної людини. Адже певні психологічні фактори, моральні правила можуть завадити самому процесу пред'явлення для впізнання вже під час робочого етапу. Тому на нівелювання цих перешкод і повинні бути направлені зазначені тактичні прийоми, що забезпечить, зі свого боку, ефективне проведення досліджуваної процесуальної дії².

Слід акцентувати увагу на випадках, коли статисти не просто були знайомі з особою, яка впізнає, а отримували від неї послуги інтимного характеру, про що, звичайно, вони не повідомлять слідство. Тому дослідження можливих зв'язків між цими учасниками процесу є досить важливою умовою до проведення досліджуваної СРД.

¹ Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів : наук.-практ. посібник. К. : Атіка, 2009. 64 с.

² Єфімов М. М. Тактика проведення пред'явлення для впізнання при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights» («Пан'європейський університет» Словацької Республіки)*. 2017. № 6. С. 59–63.

Узагальнення наукових поглядів і слідчої практики дозволяє дійти висновків, що пред'явлення для впізнання речей при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності не відрізняється яскравими особливостями. Тому, враховуючи позицію К. О. Чаплинського, ми її визначаємо, як сукупність наступних етапів:

1. Після допиту суб'єкта впізнання слідчий видаляє його з робочого кабінету, запрошує понятих та інших учасників даної слідчої дії.

2. Усім присутнім слідчий повинен роз'яснити їх права, обов'язки, а також мету, завдання та порядок проведення впізнання.

3. Слідчий демонструє предмет (документ), що буде пред'явлений для впізнання, і повідомляє ознаки, за якими суб'єкт впізнання може його упізнати.

4. Слідчий розкладає у вільному порядку на робочому столі предмети (у тому числі й той, що пред'являється) або пропонує понятим розмістити їх у будь-якому порядку.

5. Запрошують впізнаючого до кабінету слідчого, де знаходяться усі учасники, та попереджають його про кримінальну відповідальність.

6. Потім слідчий пропонує суб'єкту впізнання оглянути пред'явлені предмети (документи) та сказати, чи немає того, який спостерігався під час злочинної події, пояснити, за якими ознаками він його упізнав.

7. Після того як особа впізнає предмет (документ), його необхідно сфотографувати масштабним способом¹.

Стосовно фіксації досліджуваної процесуальної дії, то слід зазначити, що її необхідно здійснювати за допомогою відеозйомки. Очевидно, що відеозапис при впізнанні є значно ефективнішим, ніж фотозйомка, оскільки фіксується візуальне зображення об'єктів у динаміці разом із звуковим супроводженням. Крім того, цей засіб фіксації ускладнює можливість злочинців негативно впливати на свідків і потерпілих. Відеозапис при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності доцільно застосовувати у таких

¹ Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

випадках: якщо впізнання проводиться за голосом, особливостями мови, ходи й інших динамічних ознак людини; за наявності достовірної інформації, що суб'єкт впізнання надалі змінить показання, що поставить під сумнів достовірність результатів впізнання; за наявності достатніх підстав вважати, що суб'єкт впізнання не з'явиться до суду, а результати впізнання будуть оскаржені або поставлені під сумнів тощо.

Отже, пред'явлення для впізнання є важливою СРД при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності. Найчастіше в зазначених випадках проводиться пред'явлення для впізнання живих осіб. Серед організаційно-підготовчих заходів у досліджуваній категорії кримінальних проваджень найбільш важливими є попередній допит особи, яка впізнає; визначення місця, часу та способу проведення впізнання; створення оптимальних умов для проведення даної СРД. Під час безпосереднього пред'явлення найбільш доцільними тактичними прийомами є спостереження за поведінкою свідків, потерпілих і підозрюваних, а також його проведення поза візуальним спостереженням.

Слідчий експеримент за тактикою свого проведення є однією з найбільш складних СРД. Це пояснюється різними факторами: великою кількістю учасників, застосуванням різноманітних засобів, проведенням експериментальних досліджень. Тому у криміналістичній літературі цьому питанню присвячено багато праць. Певна річ, важливість досліджень учених у даному аспекті є беззаперечною. Водночас при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності ця процесуальна дія має певну специфіку, яка потребує додаткового висвітлення¹.

Відповідно до ч. 1 ст. 240 КПК України з метою перевірки й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань². Як бачимо, в диспозиції статті визначається дві його цілі:

¹ Єфімов М. М. Тактика слідчого експерименту при розслідуванні злочинів проти моральності. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 6. С. 197–200.

² Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Електронний ресурс: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення – 23 серпня 2020 року).

перевірка показань на місці та безпосередньо слідчий експеримент. Зрозуміло, що вони вирішуються в рамках однієї процесуальної дії, але їх досягнення має певну специфіку.

Як зазначає В. Г. Лукашевич, перевірка показань на місці – це досудова слідча дія, яка полягає в зіставленні показань і порівнянні змісту сліду пам'яті суб'єкта кримінального процесу (свідка, потерпілого, підозрюваного) з реальною обстановкою на місці¹. Для розслідування злочинів проти моральності перевірка показань на місці має суттєве доказове та тактичне значення.

І. Є. Биховський та О. Р. Ратінов визначають наступні місця її проведення: місце події; місця переховування злочинців і знарядь злочинів; шляхи відходу з місць злочинів; місцезнаходження транспортних засобів тощо². Для її проведення необхідно дотримуватись відповідних обов'язкових умов: отримані показання вимагають перевірки або уточнення; за допомогою інших слідчих дій це зробити неможливо; особа погоджується взяти участь у перевірці; ця особа запам'ятала обстановку та зможе впізнати та показати місце, про яке вона повідомила у своїх показаннях; обстановка на місці не зазнала змін, що перешкоджають упізнаванню її допитаною особою³. Їх забезпечення гарантується правильно проведеними підготовчими заходами слідчого експерименту під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності.

Підготовчий етап слідчого експерименту є найбільш складним серед усіх СРД, що визначені КПК України⁴. Серед основних елементів підготовчих дій до проведення слідчого експерименту О. К. Чернецький виділяє наступні: визначення мети слідчого експерименту; вивчення матеріалів справи; визначення часу, місця

¹ Лукашевич В. Г. Тактика общения следователя с участниками отдельных следственных действий (допрос, очная ставка, предъявление для опознания, проверка показаний на месте) : учеб. пособие. К. : НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1989. 148 с.

² Быховский И. Е. Проверка показаний на месте / И. Е. Быховский, А. Р. Ратинов. *Вопросы криминалистики*. № 5. Москва. 1962. С. 186–193.

³ Криминалистика: учебник / И. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкин, Е. П. Ищенко и др.; под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. М. : Высшая школа, 1994. 528 с.

⁴ Єфімов М. М. Підготовчий етап слідчого експерименту при розслідуванні злочинів проти моральності. *Наук. вісн. Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ*. 2017. № 2. С. 199–206.

й обстановки слідчого експерименту; підготовка науково-технічних, сигнальних і транспортних засобів; засобів зв'язку та фіксації; підготовка предметів, знарядь, засобів і речових доказів; визначення змісту та послідовності дослідів (дослідних дій); визначення кола осіб, які будуть брати в ньому участь; прогнозування дослідних дій, результатів, а також моделювання кінцевих висновків у вигляді версій; складання письмового плану¹.

А. М. Ларін визначає інший перелік заходів: коло та послідовність питань, які необхідно з'ясувати; склад учасників слідчої дії й осіб, які надають допомогу слідчому; місце та час проведення слідчої дії; попередні та наступні слідчі, розшукові, технічні й організаційні заходи, проведення яких забезпечить успіх цієї слідчої дії; перелік матеріалів справи та науково-технічних засобів, що можуть знадобитись; доповнення та зміна загального плану по справі та планів інших слідчих дій².

А. А. Ексархопуло визначив елементи підготовчого етапу наступним чином: визначення цілей слідчого експерименту; з'ясування умов проведення (місце, час, обстановка); з'ясування змісту експериментальних дій і їх послідовності; підготовка реквізиту та реконструкція обставин; визначення кола учасників слідчого експерименту; підготовка техніко-криміналістичних засобів; складання плану слідчого експерименту³. В. П. Колмаков до зазначених заходів додає вивчення матеріалів справи, а також зазначає, що в плані проведення експерименту необхідно передбачити місце, час, необхідні предмети, характер дослідів і застосування науково-технічних засобів⁴.

¹ Чернецький О. К. Підготовка до проведення слідчого експерименту. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2011. Том 24 (63). № 1. С. 345–350.

² Ларин А. М. Расследование по уголовному делу. Планирование, организация. М.: Юрид. лит., 1970. 224 с.

³ Ексархопуло А. А. Криминалистика в схемах и иллюстрациях: учебное пособие. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 450 с.

⁴ Колмаков В. П. Тактика производства следственного осмотра и следственного эксперимента. Х.: Изд-во Харьковского Государственного университета им. А. М. Горького, 1956. 47 с.

До організаційно-підготовчих заходів слідчого експерименту Ю. Я. Гутман відносить такі: вивчення матеріалів кримінальної справи; встановлення обставин, які підлягають перевірці; визначення питань, що підлягають з'ясуванню; визначення мети та змісту слідчої дії; прийняття рішення про проведення перевірки показань; отримання згоди особи, чиї показання підлягають перевірці, на проведення слідчої дії; визначення часу та місця її проведення; підготовка науково-технічних засобів; визначення учасників; забезпечення безпеки осіб, які беруть у ній участь¹.

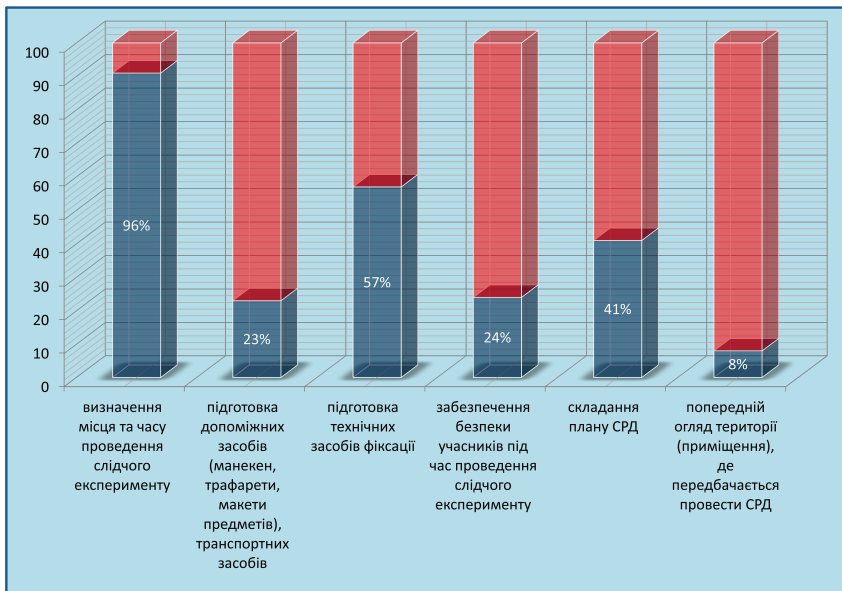
З огляду на зазначені погляди вчених і аналіз проведеного анкетування працівників правоохоронних органів [Додаток Б] нами визначено такий перелік заходів, які необхідно здійснити на підготовчому етапі слідчого експерименту під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності:

- вивчення матеріалів кримінального провадження (32 %);
- визначення мети слідчого експерименту та фактів, що підлягають з'ясуванню (52 %)
- повторний або додатковий допит особи, показання якої перевірятимуться (81 %);
- визначення учасників СРД (63 %);
- визначення місця та часу проведення слідчого експерименту (91 %);
- підготовка допоміжних засобів (манекен, трафарети, макети предметів), транспортних засобів (23 %);
- підготовка технічних засобів фіксації (57 %);
- забезпечення безпеки учасників під час проведення слідчого експерименту (24 %);
- складання плану СРД (41 %);
- попередній огляд території (приміщення), де передбачається провести СРД (8 %) (Діаграма № 13).

Ретельне та повне їх здійснення забезпечить найбільш ефективне проведення слідчого експерименту в кримінальних

¹ Гутман Ю. Я. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений: учебно-методическое пособие / под ред. Н. П. Аленичева. М., 1976. 122 с.

провадження досліджуваної категорії. На підготовчому етапі слідчого експерименту при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності уповноваженій особі доцільно виїхати на місце майбутньої СРД з метою з'ясування таких відомостей: обстановка збереглася на цьому місці; обстановка частково змінена; обстановка взагалі знищена.

Діаграма № 13. Заходи підготовчого етапу до проведення слідчого експерименту при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності

Розглянемо деякі з них. Якщо слідчий або інша уповноважена особа вважає, що проведення експерименту необхідне в даному конкретному випадку розслідування кримінальних правопорушень проти моральності, то з огляду на це він повинен ретельно вивчити матеріали кримінального провадження. По досліджуваній катего-

рії кримінальних правопорушень найбільшу увагу слід приділити розгляду протоколів огляду місця події, допиту особи, чії показання потрібно перевірити, та висновкам експертиз.

Як доречно вважає В. А. Очеретяний, це дозволить слідчому встановити умови, в яких відбувалася подія, коло осіб, які причетні до злочину, а звідси правильно спланувати експеримент і визначити обставини, що підлягають з'ясуванню¹.

Спираючись на наведені вище дані, можемо зробити висновок, що на практиці значна кількість респондентів (68 %) [Додаток Б] поверхнево ставляться до цього питання. Вони аргументують це тим, що на вивчення матеріалів недостатньо часу у зв'язку з великою кількістю проваджень і зайвою паперовою роботою.

Після повного та ретельного вивчення матеріалів кримінальних проваджень уповноважена особа може прийняти рішення про проведення слідчого експерименту. Для цього необхідна наявність фактичних і юридичних підстав його провадження. Питання про достатність підстав для проведення експерименту вирішується уповноваженою особою, виходячи з аналізу зібраної інформації та урахування особливостей слідчої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування.

Стосовно цього В. О. Коновалова відмічає, що слідчий повинен визначити доцільність проведення експерименту. Для цього потрібно піддати аналізу: можливість шляхом дослідів перевірити версію; можливість залучення для його проведення певних осіб; можливість відтворення обстановки, яка необхідна для експерименту; допустимість проведення експерименту з процесуальних і етичних вимог².

Після цього необхідно визначити мету слідчого експерименту та факти, що підлягають з'ясуванню. При проведенні слідчого експерименту під час розслідування кримінальних правопорушень

¹ Очеретяний В. А. Організація і тактика проведення слідчого експерименту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ : Дніпропетровський державний університет внутр. справ, 2015. 226 с.

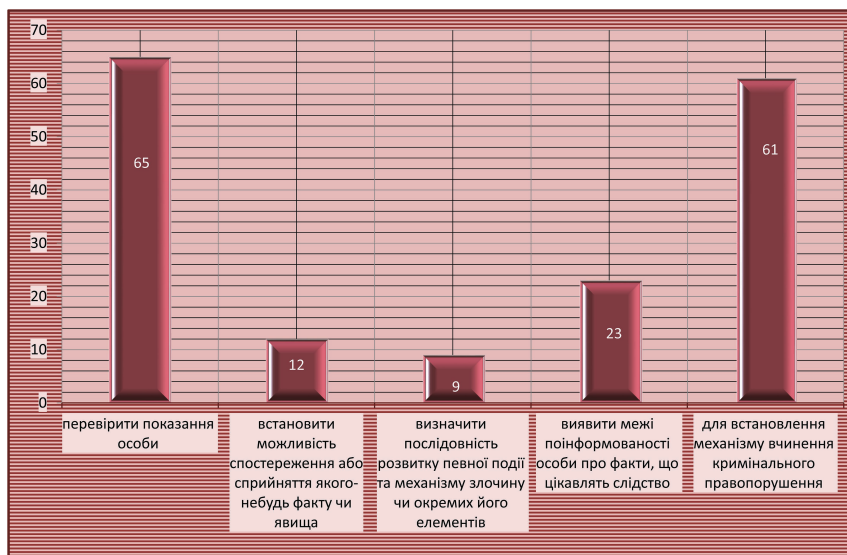
² Коновалова В. Е. Психология в расследовании преступлений. Харьков : Изд. объединение «Вища школа», 1978. 144 с.

проти моральності за результатами опитування працівників правоохоронних органів [Додаток Б] встановлено, що в його ході можна досягти наступної мети:

- перевірити показання особи – 65 %;
- встановити можливість спостереження або сприйняття якогонебудь факту чи явища – 12 %;
- визначити послідовність розвитку певної події та механізму кримінального правопорушення чи окремих його елементів – 9 %;
- виявити межі поінформованості особи про факти, що цікавлять слідство – 23 %;
- для встановлення механізму вчинення кримінального правопорушення (61 %);
- для визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про подію кримінального правопорушення (17 %);
- для перевірки й оцінки висунутих версій (12 %);
- встановлення й усунення суперечностей у показаннях потерпілих, підозрюваних, свідків (10 %);
- інше – 6 % (Діаграма № 14).

Підготовка місця до проведення досліджуваної СРД має свої особливості. Зокрема, Н. Рогатинська вказує на те, що за вибору місця її проведення потрібно враховувати, що часто вона пов'язана з демонстрацією способу вчинення злочину, тому доступ туди сторонніх повинен бути виключений. У таких випадках необхідно вживати заходів щодо забезпечення охорони місця проведення (для цього та запобігання втечі підозрюваного залучаються працівники органів внутрішніх справ)¹. При розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності зазначена тактична умова має важливе значення, адже здебільшого (87 % досліджених кримінальних проваджень) [Додаток А] процесуальна дія відбувається на відкритій місцевості.

¹ Рогатинська Н. Деякі особливості проведення слідчого експерименту у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 2. 2016. С. 149–153.

Діаграма № 14. Мета проведення слідчого експерименту при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності

Так, гр. М. 06 серпня 2015 року приблизно о 16:00 годині, перебуваючи біля цвинтаря «Коксохім», який розташований вздовж Нікопольського шосе в м. Кривий Ріг, реалізував злочинний намір, а саме, маючи на меті сприяння добровільним статевим зносинам між гр. А. та невідомою особою, зупинив автомобіль під керуванням громадянина гр. Ф. і запропонував йому вступити у статеві зносини з дівчиною, повією, на що останній погодився. Після цього гр. М. зі свого мобільного телефону зателефонував гр. А. та повідомив її про необхідність надання послуг сексуального характеру за грошову винагороду клієнту, на що остання погодилась. Приблизно о 16:30 годині вона прибула до цвинтаря «Коксохім», де вступила з гр. Ф. у добровільні статеві зносини за грошову винагороду. Під час проведення слідчого експерименту 18 серпня 2015 року гр. М. розповів про хід подій, які відбувалися 06 серпня 2015 року

біля цвинтаря «Коксохім», у зв'язку зі вчиненням кримінального правопорушення¹.

На нашу думку, обов'язковим підготовчим заходом у провадженні досліджуваної категорії буде проведення допиту особи, чий показання будуть перевірятися шляхом експерименту. Зокрема, В. О. Коновалова з цього приводу зазначала, що попередній допит сприяє актуалізації пам'яті особи, чий показання планується перевірити, та дозволяє ефективніше провести слідчу дію².

Більшість респондентів [Додаток Б] вказали на необхідність повторного допиту, адже завдяки йому можливо:

- встановити обставини, які підлягають перевірці шляхом дослідів чи випробувань (89 %);
- актуалізувати пам'ять особи (74 %);
- визначити вид експерименту (47 %);
- окреслити коло завдань, що підлягають з'ясуванню (71 %);
- виявити мотиви погодження підозрюваних на участь у цій СРД (12 %);
- прийняти рішення щодо проведення СРД (82 %).

Також важливе значення має правильне визначення учасників слідчого експерименту. До його обов'язкових учасників К. О. Чаплинський відносить:

- особу, яка проводить дану слідчу дію (зокрема, слідчий);
- особу, чий показання уточнюються або перевіряються (підозрюваний, свідок, потерпілий);
- не менше двох понятих³.

Розглядаючи особливості проведення слідчого експерименту, О. К. Чернецький визначає наступні проблемні питання стосовно осіб, які можуть брати в ньому участь:

- питання про понятих і їх кількість;
- питання залучення спеціаліста, експерта;

¹ Справа № 210/4245/15-к. Архів Дзержинського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області, 2015 р.

² Коновалова В. Е. Психология в расследовании преступлений. Х., 1978. 288 с.

³ Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

- питання доцільності участі свідків, які спостерігали події, явища, дії, що перевіряються;
- питання доцільності участі підозрюваного або потерпілого;
- питання доцільності участі осіб, показання яких перевіряються¹.

Стосовно підготовки предметів, які будуть використовуватися під час проведення слідчого експерименту, слід зазначити, що уповноважена особа повинна заздалегідь визначити, які саме предмети необхідні для цього, та завчасно їх підготувати.

Дослідні дії, про що вказують окремі науковці, іноді вимагають використання тих об'єктів, що використовувалися в ході встановленої події. У цих випадках слідчий добирає схожі за зовнішніми ознаками об'єкти, іноді моделює подібні, тобто виготовляє макети, частіше за все холодної та вогнепальної зброї².

На підготовчому етапі слідчого експерименту при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності слідчому доцільно виїхати на місце майбутньої СРД з метою з'ясування таких відомостей:

- обстановка збереглася на цьому місці;
- обстановка частково змінена;
- обстановка взагалі знищена.

Крім визначення місця проведення, необхідно також визначити його час. Проводячи цей захід, потрібно вирішити, по-перше, коли, на якому етапі розслідування доцільно провести експеримент, по-друге, у який час доби проводити його. Хронологічний момент, коли буде проводитися слідчий експеримент, визначається ходом розслідування³.

Важливим підготовчим заходом є визначення необхідних науково-технічних засобів, транспорту та засобів зв'язку. З цього приводу

¹ Чернецький О. К. Підготовка до проведення слідчого експерименту. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2011. Том 24 (63). № 1. С. 345–350.

² Аленин Ю. П. Расследование тяжких преступлений : науч.-практ. пособие / Ю. П. Аленин, В. В. Тищенко, Л. И. Аркуша. Харьков : Одиссей, 2006. 256 с.

³ Белкин Р. С. Эксперимент в уголовном судопроизводстве : методическое пособие / Р. С. Белкин, А. Р. Белкин. М. : НОРМА – ИНФРА-М, 1997. 160 с.

О. В. Ковальова відмічає, що під науково-технічними засобами слід розуміти сукупність приладів, пристроїв, апаратури, інструментів і матеріалів, які застосовуються відповідно до чинного законодавства спеціально уповноваженими особами для досягнення науково обґрунтованого результату, який би сприяв захисту прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, повному, швидкому розкриттю та розслідуванню злочинів і викриттю винних осіб, і щоб жодна невинна особа не була піддана покаранню¹.

Під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності при проведенні слідчого експерименту доцільно використовувати фотозйомку, аудіо- та відеозапис. До початку проведення експерименту уповноважена особа повинна впевнитися у наявності технічних засобів фіксації СРД та їх готовності.

Звичайно, важливо скласти план слідчого експерименту. У ньому необхідно визначити: місце та час його проведення; коло питань, які підлягають вирішенню; конкретних учасників, роль і місце кожного; зміст дослідних дій, їх послідовність і можливі варіанти; заходи щодо забезпечення явки учасників; предмети та матеріали, необхідні для експерименту; заходи щодо відновлення порушеної обстановки на місці його проведення; необхідні науково-технічні засоби та засоби зв'язку; заходи безпеки².

Констатуючи вищевикладене, зазначимо, що слідчий експеримент є однією з найбільш трудомістких і складних СРД, адже під час його проведення задіяна значна кількість осіб. Під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності він проводиться здебільшого для встановлення механізму вчинення протиправного діяння та для визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про його подію.

Г. А. Абдумаджидов вказує, що основний зміст перевірки показань на місці полягає в тому, що раніше допитана особа надає усну

¹ Ковальова О. В. Науково-технічні засоби розшукової роботи слідчого. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 2013 р.). К. : НТТУ «КП», 2013. С. 193–194.

² Криміналістика : учебник для студ. высш. учеб. завед. / под редакцией Е. П. Ищенко. М. : Юристъ, 2000. 751 с. [Електронний ресурс]. URL: <http://bibliotekar.ru/criminalistika-1/index.htm>. (дата звернення - 11.01.2019)

інформацію та демонструє конкретний мікрорайон, приміщення, предмети, що там знаходяться, обстановку чи обставини, пов'язані з даними ним раніше показаннями. Водночас особа здійснює дії, що підтверджують її показання, спостерігаючи за якими, слідчий отримує інформацію, як правило, більш змістовну, порівняно з інформацією, отриманою на допиті¹. Також доречно в такому розрізі думка Л. Є. Калюжної, яка розглядає перевірку показань на місці у двох аспектах: як тактичну операцію (тобто комплекс слідчих, оперативно-розшукових та інших процесуальних дій, проведений у визначеній послідовності з метою перевірки даних, отриманих під час допиту) та як окрему слідчу дію². Тобто для найбільш ефективного проведення досліджуваної СРД необхідно здійснити ряд інших: огляд місця події, допити різних категорій осіб тощо, одночасні допити.

М. В. Салтєвським запропоновані наступні види перевірки показань на місці: уточнення окремих обставин (де, коли та хто перебував, звідки і хто з'явився, що та куди переміщувалося); пошук ще не віднайдених слідів події, які повинні існувати; «випробування на обізнаність», тобто перевірка на знання про події, обстановку та ін.; перевірка об'єктивних протиріч, які виникли під час допиту двох і більше осіб³. З огляду на кожний з них процесуальна дія буде проводитись у специфічній формі.

Для розслідування кримінальних правопорушень проти моральності характерною тактичною умовою незалежно від виду проведення перевірки буде активізація пам'яті. З цього приводу доречною є думка В. Г. Лукашевича та В. М. Стратонова. Вони зазначають, що бувають випадки, коли особа дає дуже конкретні показання під час допиту, але, опинившись на місці, починає плутатися, не все розповідати. Тут або особа себе обмовила, або існує інша причина. Часом, особливо при встановленні обставин щодо статевих

¹ Абдумаджидов Г. А. Проблемы теории, законодательного регулирования и практики расследования преступлений : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук. М., 1983. 30 с.

² Калюжна Л. Є. До питання про сутність, завдання та мету перевірки показань на місці. *Вісник Академії адвокатури України*. 2007. № 3 (10). С. 116–119.

³ Салтєвський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. К. : Кондор, 2005. 558 с.

злочинів, особа соромиться в присутності великої кількості людей деталізувати, показувати, демонструвати ті дії, які відбувалися в момент злочину¹. У більшості випадків розслідування протиправних діянь досліджуваної категорії характеризується такими ж обставинами.

Так, у листопаді 2012 року гр. С., діючи умисно з корисливих мотивів, достовірно знаючи про малолітній вік гр. Ю., переслідуючи мету втягнення її до заняття проституцією та використовуючи її уразливий стан, порушила у останньої бажання займатися проституцією шляхом опису переваг роботи в якості повії та запропонувала останній надавати сексуальні послуги клієнтам за матеріальну винагороду під її керівництвом. Реалізуючи свій злочинний намір, гр. С. протягом листопада 2012 року виступала в якості сутенера, створила умови для сексуальної експлуатації малолітньої гр. Ю., а саме: визначила місце для заняття проституцією, ділянку місцевості, розташовану біля автомобільної траси по вулиці Таганрозькій в Орджонікідзевському районі міста Маріуполя, та здійснювала дії щодо забезпечення її клієнтами для надання нею сексуальних послуг. Під час проведення слідчого експерименту 11 квітня 2013 року гр. С. вказала на місце, де вони разом з гр. Ю. очікували клієнтів для надання сексуальних послуг. Після застосування тактичного прийому актуалізація пам'яті потерпіла гр. Ю. вказала на місце (вулиця Таганрозька біля магазину «Баварія»), де вона познайомилася з клієнтом, а останній вказав на місце, де він відмовився від надання гр. Ю. сексуальних послуг².

У ході проведення слідчого експерименту, крім перевірки показань особи, можуть проводитись певні експериментальні дослідження. Тому його В. В. Агафонов та О. Г. Філіппов визначають як пізнавальну дію, сутність якої полягає у проведенні спеціальних досліджень, пов'язаних зі встановленням, перевіркою або оцінкою

¹ Лукашевич В. Г. Відтворення обстановки і обставин події як метод пізнання під час розслідування злочинів : навчальний посібник / В. Г. Лукашевич, В. М. Стратонов. Херсон : ХЮІ НУВС, 2002. 192 с.

² Справа № 265/3736/13-к. Архів Орджонікідзевського районного суду м. Маріуполя Донецької області, 2014 р.

можливості чи неможливості існування тих чи інших фактів, що мають значення для справи¹.

При проведенні слідчого експерименту по встановленню можливості вчинення тих або інших дій за визначений проміжок часу головним чинником є час, оскільки, на думку В. Ю. Шепітька, викликає сумнів не сам факт можливості вчинення певних дій, а час, протягом якого вони були учинені². Вказаний вид експерименту застосовується, коли у слідчого (прокурора) виникають сумніви не стосовно можливості вчинення конкретною особою яких-небудь дій, а щодо можливості здійснення нею таких дій протягом певного проміжку часу. Такий вид експерименту дозволяє встановити як об'єктивну, так і суб'єктивну можливість особи за певний проміжок часу здійснити певні дії.

Здебільшого під час розслідування протиправних діянь проти моральності слідчий експеримент проводився для встановлення механізму його вчинення. У даному випадку необхідно, по можливості, відновити колишні умови, якщо вони були порушені, попередити власників відповідних приміщень про час передбачуваного експерименту. У деяких випадках бажано попередньо ознайомитися з місцем проведення, щоб визначити найбільш доцільне розміщення учасників експерименту, необхідність використання між ними засобів зв'язку³.

Так, у період з 20 по 25 жовтня 2014 року в денний час гр. С. проник на територію міського кладовища, розташованого в м. Ізяславі Хмельницької області, підійшов до могил гр. І та П., керуючись корисливим мотивом, вчинив наругу над цими могилами: розхитав, дістав і присвоїв два металеві хрести. У подальшому він збув вказані хрести. Обставини та спосіб вчинення гр. С. незаконного заволодіння предметами, що знаходилися на могилах, підтверджуються протоколом проведення слідчого експерименту за участю

¹ Агафонов В. В. Криміналістика : посobie для сдачи экзамена / В. В. Агафонов, А. Г. Филиппов. М. : Юрайт-Издат, 2006. 224 с.

² Криміналістика : підруч. / кол. авт.; за ред. В. Ю. Шепітька. К. : Юрінком Інтер, 2001. 682 с.

³ Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів : науково-практичний посібник. К. : Атіка, 2009. 64 с.

підозрюваного від 30 січня 2015 року, хід якого був зафіксований за допомогою відеокамери. У ході слідчого експерименту гр. С. добровільно, послідовно, несуперечливо, без будь-чиїх підказок і примусу розповідав і показував послідовність власних дій. Так, він вказав, що металеві хрести заніс до гр. Є., від якого отримав гроші, які витратив на власні потреби. Згідно з переглянутим відеозаписом слідчого експерименту під час проведення слідчого експерименту до гр. С. будь-яких незаконних методів, психологічного чи фізичного тиску не застосовувалось, права підозрюваного не порушувались, ознак переляку гр. С. не виказував, мав можливість заявляти свої зауваження. У ході судового розгляду гр. С. посилався на те, що під час досудового слідства до нього застосовувались незаконні заходи впливу, він визнавав вину внаслідок переляку. Такі доводи гр. С. не знайшли підтвердження в досліджених у ході судового розгляду доказах. Зокрема, допитаний у ході судового розгляду в якості свідка гр. В., котрий був понятим під час проведення слідчого експерименту 30 січня 2015 року, суду показав, що гр. С. свою вину визнавав, добровільно розказував і показував як, де та що робив, розповідав, що вкрав з могил два хрести. Свідок наполягав, що будь-яких незаконних засобів впливу з боку працівників міліції по відношенню до гр. С. не застосовувалось, навпаки, гр. С. був спокійний, нікого не боявся, мав можливість вільно спілкуватись з понятими, подавати зауваження слідчому¹.

Як бачимо, використання технічних засобів фіксації (наприклад, відеокамери) є однією з обов'язкових тактичних умов проведення слідчого експерименту. Адже їх застосування під час проведення значно підвищує його інформаційну цінність. При проведенні слідчого експерименту закон надає право слідчому, прокурору або за їх дорученням залученому спеціалісту проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани та схеми, виготовляти графічні зображення, відбитки та зліпки, які додаються до протоколу. Треба зазначити, що фіксація покликана не лише описувати та засвідчувати результати слідчого експери-

¹ Справа № 675/175/15-к. Архів Ізяславського районного суду Хмельницької області, 2015 р.

менту, а й процесуального порядку його проведення, отже, надає гарантії дотримання прав учасників процесу та факту допустимості доказів, отриманих внаслідок його проведення¹. Але, крім цього, також бажано залучати понятих, що досить чітко видно з наведеного прикладу.

Доречним є використання натурних моделей (предметів, за допомогою яких пошкоджувались могили, пам'ятники; манекени тварин). По-перше, цей тактичний прийом спрямований на актуалізацію у пам'яті моменту вчинення кримінальних правопорушень. По-друге, він певним чином впливає на психологічні позиції злочинців, може викликати у них переживання, які виливаються у щире зізнання.

Та не слід забувати, що категорично забороняється проводити експерименти з використанням об'єктів, які є небезпечними для життя та здоров'я громадян, пов'язаних із загрозою знищення (пошкодження) державного чи індивідуального майна громадян, порушенням громадського порядку або приниженням честі та гідності людини.

Слід зазначити, що під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності, вчинених ОГ і ЗО, обов'язковим тактичним прийомом є проведення слідчого експерименту окремо з кожною особою. З цього приводу К. О. Чаплинський зазначає, що проведення експериментальних дій за участю кількох злочинців одночасно є неприпустимим, оскільки тягне за собою можливість узгодження між ними своїх позицій і дій. Крім того, пояснення одного учасника експерименту матимуть навідний характер стосовно інших². Крім запобігання негативному впливу співучасників один на одного, даний тактичний прийом зменшує можливість їх попередньої змови.

Підсумовуючи, зазначимо, що слідчий експеримент є однією з найбільш трудомістких і складних СРД, адже під час її проведення

¹ Кірпач І. С. Завдання слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. *Митна справа*. 2013. № 3 (87). Ч. 2, кн. 1. С. 233–234.

² Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 304 с.

здіяна значна кількість осіб. Найбільш доречними тактичними прийомами, що можуть використовуватись при ході його проведення є актуалізація пам'яті, використання натурних моделей, проведення слідчого експерименту окремо з кожною особою, використання відповідних засобів фіксації СРД.

4.5. Використання спеціальних знань як засіб тактичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти моральності

Процес розслідування протиправних діянь вимагає від працівників правоохоронних органів застосування максимального набору можливих засобів і методів. Одним з найбільш розповсюджених засобів, що застосовується в будь-якому кримінальному провадженні, є використання спеціальних знань. Даний аспект має свої характеристики як стосовно суб'єкта його можливого використання, так і відносно його форм. Крім того, в науковій літературі донині йде полеміка з приводу інформаційного наповнення терміна «спеціальні знання». Також необхідно наголосити на тому, що використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності має певні відмінності, які потребують висвітлення¹.

Як доречно наголошує Ю. М. Черноус, для успішної реалізації діяльності з розслідування злочинів важливо вирішити ряд питань, що входять до сфери техніко-криміналістичного забезпечення та пов'язані із застосуванням технічних засобів при проведенні процесуальних, слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, а також процесуальних дій, що проводяться у межах міжнародної правової допомоги й інших форм міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні; оцінки та використання фактичних

¹ Єфімов М. М. Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів проти моральності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ* : Науковий журнал. 2020. № 2. С. 268–274.

даних, отриманих за допомогою використання спеціальних засобів і технічних засобів у кримінальному провадженні, та ін.¹

Д. О. Карпенко зазначає, що техніко-криміналістичне забезпечення розслідування дорожньо-транспортних пригод – це створення належних умов щодо оснащення суб'єктів такої діяльності необхідними техніко-криміналістичними засобами, формування у них знань, вмінь і навичок практичного їх застосування, а також залучення в разі необхідності компетентних осіб задля швидкого, повного та неупередженого розслідування злочинів даної категорії².

Слід вказати, що, наприклад, С. Перлін акцентує увагу на тому, що термінологія криміналістичного забезпечення застосовується не тільки в аспекті кримінального провадження, а і щодо інших сфер діяльності. Це пов'язано з тією обставиною, що техніко-криміналістичні засоби (як спеціально розроблені, так і пристосовані для потреб криміналістики) все ширше впроваджуються не тільки у кримінальну процесуальну, а й в іншу правозастосовну діяльність і в повсякденне життя. Як приклад можна привести використання в сучасних телекомунікаційних засобах і системах захисту приміщень сканерів відбитків пальців, застосування поліграфа під час прийому на роботу, використання різноманітної техніки (у тому числі і криміналістичної) під час підприємницької діяльності тощо. Проте одним із перших та основних напрямів техніко-криміналістичного забезпечення все ж була та залишається правозастосовна діяльність. Автор зауважує, що саме вона передбачає наявність техніко-криміналістичного забезпечення у будь-якій з її сфер³.

Тому, розглядаючи питання техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти моральності, слід одразу наголосити на тому, що воно має ряд рівнів. Однак

¹ Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія / Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 492 с.

² Карпенко Д. О. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням правил безпеки руху або експлуатації транспорту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2017. 20 с.

³ Перлін С. Поняття і види техніко-криміналістичного забезпечення правозастосовної діяльності. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 1. С. 221–226.

серед них, на нашу думку, необхідно обов'язково виділяти опосередковане та безпосереднє використання спеціальних знань¹.

Крім того, ми підтримуємо позицію вчених-криміналістів у тому, що техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень можна охарактеризувати як складову криміналістичного забезпечення, що полягає у створенні наукового підґрунтя застосовуваних методів, засобів, прийомів діяльності щодо залучення до вирішення практичних завдань спеціальних знань і технічних засобів, розробці відповідних криміналістичних рекомендацій.

На основі аналізу анкетування респондентів зазначається, що використання спеціальних знань є ефективним засобом виявлення нової, а також перевірки існуючої доказової інформації. Зокрема, 96 % опитаних працівників правоохоронних органів [Додаток Б] вказали на обов'язковість використання зазначеного методу перевірки й отримання доказів.

Необхідно наголосити на тому, що під час кримінального провадження на стадії як досудового розслідування, так і в суді можуть виникнути питання, вирішення яких через їхню вузьку спеціалізацію та неправовий характер може виявитися не під силу слідчому та суду. У таких випадках, як зазначають науковці, до процесу доказування залучаються інші учасники кримінального процесу – особи, які володіють спеціальними знаннями, достатніми для кваліфікованого рішення виниклої проблеми, а саме – експерти, спеціалісти, консультанти².

Розглядаючи питання щодо використання спеціальних знань при розслідуванні досліджуваної категорії протиправних діянь, вважаємо за необхідне визначити, що саме розуміється під терміном «спеціальні знання». Так, Б. В. Романюк надає наступне тлумачення досліджуваної наукової категорії – це сукупність науково обґрунтованих відомостей окремого (спеціального виду), якими

¹ Ефімов М. М. Особливості техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів проти моральності. *Збірник наукових праць «Науковий вісник публічного та приватного права»*. 2020. Випуск 1. С. 262–267.

² Нагаев В. В. Основы судебно-психологической экспертизы. М. : Закон и право, 2000. 333 с.

володіють особи – спеціалісти у рамках будь-якої професії у різних галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла і відповідно до норм кримінально-процесуального законодавства використовують їх для успішного вирішення завдань кримінального судочинства¹.

Є. І. Зуєв наголошує на тому, що спеціальними є професійні знання, що відповідають сучасному рівню розвитку пізнання (виключаючи галузі процесуального та матеріального права) у науці, техніці, мистецтві або ремеслі, використання яких у боротьбі зі злочинністю сприяє виявленню доказової й оперативно-розшукової інформації, а також які сприяють розробці технічних засобів і тактичних прийомів виявлення та фіксації слідів або інших ознак злочинних діянь². Одразу відмічаємо наявність у першому визначенні такого терміна, як «спеціаліст», при цьому другий автор не обособлює використання спеціальних знань.

А вже В. Г. Грузкова наголошує на тому, що спеціальні знання поєднують у собі, по-перше, наукові знання, що дозволяють розкрити (власне, «пізнати») природу досліджуваних явищ, їхню сутність; по-друге, життєвий досвід – найбільш раціональні, ефективні алгоритми практичної діяльності; по-третє, знання з галузі техніки, що акумулюють сучасну науково-технічну інформацію та досвід її практичної реалізації³. Тобто знову відсутня конкретна особа – «спеціаліст», але має місце визначення переліку професійних знань, якими він повинен володіти.

На наш погляд, найбільш вдало відображає юридичний характер поняття спеціальних знань визначення В. К. Лисиченка та В. В. Циркаля, які зазначили, що це незагальновідомі в судочинстві

¹ Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : монографія. К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2002. 196 с.

² Зуєв Е. И. Совершенствование использования специальных познаний следственными аппаратами органов внутренних дел. *Повышение эффективности использования криминалистических методов и средств расследования преступлений*: Труды Академии МВД СССР. М., 1985. С. 65–78.

³ Грузкова В. Г. Об объеме специальных знаний судебного эксперта. *Актуальные вопросы судебной экспертизы и криминалистики на современном этапе судебно-правовой реформы* : сб. науч.-практ. материалов (к 75-летию основания Харьк. НИИСЭ им. засл. проф. Н. С. Бокариуса). Х. : Право, 1998. С. 37–38.

наукові, технічні та практичні знання, набуті в результаті професійного навчання чи роботи за певною спеціальністю особою, залученою як спеціаліст чи експерт з метою допомоги слідчому чи суду у з'ясуванні обставин справи або надання висновків із питань, для вирішення яких потрібне їх використання¹.

У такому ж розрізі Г. М. Надгорний акцентує увагу на тому, що сутність досліджуваного поняття можливо сформулювати наступним чином – це знання, що не відносяться до загальновідомих, які створюють основу професійної підготовки з наукових, інженерно-технічних і виробничих спеціальностей, а також незагальновідомі знання, що необхідні для заняття будь-якими іншими видами діяльності².

На думку Г. І. Грамовича, спеціальними в кримінально-процесуальному значенні будуть систематизовані наукові знання, вміння та навички в окремій галузі людської діяльності (виключаючи знання в галузі матеріального та процесуального права), одержані в результаті цілеспрямованої професійної підготовки та досвіду роботи, що використовуються з метою збирання доказової й орієнтуючої інформації про злочинне діяння, а також сприяють розробці технічних засобів і прийомів роботи з доказами та встановлення вагомих обставин, що мають значення для справи³. У даному визначенні ми можемо побачити фразу «значення для справи», яка визначає ціле направленість використання спеціальних знань.

На думку В. М. Реваки, спеціальні знання – це сукупність будь-яких пізнань на сучасному етапі їхнього розвитку в галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла, отриманих у результаті професійної підготовки та фахової освіти, за винятком професійних правових пізнань суб'єкта доказування (органу дізнання, слідчого, проку-

¹ Лисиченко В. К. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике : учеб. пособие / В. К. Лисиченко, В. В. Циркаль. К. : КГУ, 1987. 100 с.

² Надгорный Г. М. Гносеологические аспекты понятия «специальные знания». *Криминалистика и судебная экспертиза*: Республ. межведомственный научно-методический сборник. К. : Вища школа. Издательство при Киевском университете, 1980. Вып. 21. С. 37–42.

³ Грамович Г. И. Тактика использования специальных знаний в раскрытии и расследовании преступлений : учебное пособие. Мн. : МВШ МВД СССР, 1987. 66 с.

рора, суду), використовуваних з метою виявлення та розслідування злочинів у порядку, передбаченому кримінально-процесуальним законом¹. Знову можемо побачити, що у визначенні виокремлюється певна мета використання спеціальних знань – виявлення та розслідування кримінальних правопорушень.

У такому ж ракурсі надали своє визначення В. С. Кузьмічов і І. В. Пиріг, визначивши, що під спеціальними знаннями розуміють сукупність теоретичних знань, практичних умінь і навичок у галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла, набутих у результаті спеціальної теоретичної підготовки або професійного досвіду роботи, що використовуються з метою розкриття, розслідування та запобігання злочинам². Тобто спеціальні знання в тому чи іншому ракурсі використовуються відповідними суб'єктами з метою розслідування та запобігання протиправним діям. Що ж до кримінальних правопорушень проти моральності як суспільно небезпечного діяння, то при його розслідуванні можуть застосовуватися різні спеціальні знання.

Досить слушною є думка М. Г. Щербаковського, який наголошує на тому що про вміння експерта насамперед вказує на те, що він знає, як провести дослідження, тобто володіє знаннями про об'єкт дослідження та способи вилучення з нього необхідної інформації. Тому в поняття «вміння» необхідно включити знання про об'єкти та методи, методики дослідження. З іншого боку, вміння завжди є застосуванням знань, тобто недостатньо просто знати щось про предмет, необхідно опанувати цілим рядом дій та операцій для того, щоб застосувати ці знання. Таким чином, вміння – це цілеспрямовані дії (операції, дослідження) з об'єктом на основі знання про нього. У цьому сенсі виконання дії на основі навичок стає автоматичним. У свідомості обізнаної особи, наприклад, висувуються на передній план цілі, заради яких виконуються дії, й умови, в яких вони

¹ Ревака В. М. *Форми використання спеціальних пізнань в досудовому провадженні* : дис... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2006. 206 с.

² Кузьмічов В. С. *Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на транспорті* : монографія / В. С. Кузьмічов, І. В. Пиріг. Дніпропетровськ : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Ліра ЛТД, 2008. 168 с.

протікають, а також їх можливі результати. На підставі викладеного автор вважає, що включення в поняття «спеціальні знання» вмій і навичок є зайвим, не відповідає прийнятим у педагогіці та психології положенням. Тому цілком правильним є роз'єднання законодавцем спеціальних знань і навичок їх застосування у спеціаліста в кримінальному провадженні (ст. 71 КПК України)¹.

Доречною є позиція В. Н. Махова, який акцентує увагу на тому, що в кримінальному процесі досліджувана категорія є знаннями, які властиві різним видам професійної діяльності, за винятком знань, що є професійними для слідчого та судді, та використовуються під час розслідування злочинів і розгляді кримінальних справ у суді з метою сприяння встановленню істини в справі у випадках, формах і порядку, визначених кримінально-процесуальним законодавством².

Підводячи підсумок, зазначимо, що спеціальні знання – це сукупність теоретичних знань, практичних умінь і навичок у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла, отриманих у результаті професійної підготовки та фахової освіти, що використовуються з метою попередження та розслідування кримінальних правопорушень.

Звичайно, використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності потрібно розглядати крізь призму їх оперування ними тими чи іншими суб'єктами при проведенні відповідних СРД. Так, у кримінально-процесуальному законодавстві України як суб'єкти використання спеціальних знань, про що наголошує І. В. Пиріг, чітко визначені їх безпосередні носії – слідчий, спеціаліст, експерт³. Зі свого боку О. В. Фролов до суб'єктів застосування спеціальних знань відніс наступні категорії: експерт;

¹ Щербаковський М. Г. Співвідношення спеціальних знань з умінями та навичками. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу* : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтєвського (м. Харків, 08 листоп. 2017 р.). МВС України. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 225–226.

² Махов В. Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений : монография. М. : Изд-во РУДН, 2000. 296 с.

³ Пиріг І. В. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». К., 2006. 205 с.

спеціаліст; педагог; психолог; перекладач; особа, яка безпосередньо проводить розслідування¹.

Стосовно форм використання спеціальних знань визначеними суб'єктами слід зазначити наступне. Так, Г. Г. Зуйков до самостійних форм використання спеціальних знань відносив такі:

а) безпосереднє застосування спеціальних знань у науці, техніці, мистецтві та ремеслі самим суддею;

б) призначення експертиз;

в) призначення ревізій;

г) знання, які властиві різним видам професійної діяльності, за винятком знань, що є професійними для слідчого та судді, та використовуються під час розслідування злочинів і розгляді кримінальних справ у суді з метою сприяння встановленню істини в справі у випадках, формах і порядку, визначених кримінально-процесуальним законодавством;

д) консультаційна допомога фахівця без залучення його до особистої участі в судових діях;

е) участь фахівця в судових діях².

Ми підтримуємо позицію В. В. Тіщенка, який доречно поділяє використання спеціальних знань на наступні категорії:

– безпосередні, тобто такі, що прямо спрямовані на збирання й отримання доказів

– опосередковані, тобто ті, що сприяють збиранню й оцінці доказів³.

Ю. М. Черноус акцентує увагу на тому, що реалізація техніко-криміналістичного забезпечення стосується різних питань, пов'язаних із залученням спеціальних знань, участю спеціалістів (зокрема, інспекторів-криміналістів, судових експертів) при

¹ Фролов О. В. Суб'єкти застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. *Часопис Академії адвокатури України*. № 4 (25). 2014. С. 77–83.

² Зуйков Г. Г. Общие вопросы использования специальных познаний в процессе предварительного расследования. *Криминалистическая экспертиза*. М., 1996. Вып. 1. С. 116.

³ Тіщенко В. В. Щодо використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції* (27 листопада 2013 року, м. Одеса). Одеса : «Юридична література», 2013. С. 349–353.

проведенні слідчих (розшукових) дій, вилученням речових доказів, наступним проведенням судових експертиз. Судово-експертна діяльність є предметом дослідження за змістом багатьох наукових робіт, заслуговує особливої уваги у структурі техніко-криміналістичного забезпечення, а згідно з іншою точкою зору – як самостійна складова криміналістичного забезпечення. Таким чином, основний зміст техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів складають відповідні спеціальні знання та технічні засоби, а також суспільні відносини, що складаються у процесі їх застосування. Розвиток суспільних відносин, вплив науково-технічного прогресу, удосконалення засобів і методів злочинної діяльності вимагають постійної уваги до вказаних питань¹.

Проаналізувавши праці зазначених авторів, ми дійшли висновку, що опосередкованість використання спеціальних знань проявляється в тому, що при проведенні судової експертизи структура функцій слідчого дещо змінюється. Якщо при проведенні загальної маси слідчих (розшукових) дій слідчий є уповноваженою особою, яка проводить окремі дії, то під час призначення експертизи його функція змінюється. Як вказують окремі науковці, у тактиці проведення експертизи слідчий виконує функції організації, контролю та фіксації².

Як бачимо, спеціальні знання можуть використовуватися уповноваженою особою як безпосередньо, так і опосередковано. Основними формами використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності виокремлено: безпосередню (використання слідчим спеціальних знань під час проведення окремих процесуальних дій) та опосередковану (призначення судових експертиз; залучення відповідних фахівців у якості спеціалістів до проведення окремих процесуальних дій, консультації).

¹ Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів: наукові засади та напрями реалізації. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу*: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського (м. Харків, 08 листоп. 2017 р.). МВС України. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 220–222.

² Дулов А. В. Тактика следственных действий / А. В. Дулов, П. Д. Нестеренко. Мн., «Вышэйш. школа», 1971. 272 с.

Зокрема, на підставі аналізу судово-слідчої практики серед форм використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності нами було виокремлено наступні:

- 1) збір первинного матеріалу про кримінальне правопорушення у вигляді залучення спеціаліста для застосування технічних засобів одержання та фіксації інформації під час проведення огляду місця події, з відповідною консультативною допомогою;
- 2) аналіз та оцінка уповноваженою особою первинного матеріалу для внесення відомостей у ЄРДР (консультації фахівців);
- 3) проведення СРД з участю спеціаліста (обшук, огляд місця події, документів, комп'ютерної техніки, допит);
- 4) залучення спеціаліста до встановлення певних обставин кримінального правопорушення, які потребують проведення спеціальних досліджень.

Особливого значення при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності відіграє роль спеціаліста під час проведення окремих процесуальних дій. Тому ми вважаємо доречною думку Є. П. Іщенка, який наголошує на тому, що спеціалісти залучаються до участі в СРД у разі:

- 1) відсутності спеціальних знань і навичок у слідчого;
- 2) недостатнього оволодіння слідчим прийомами та засобами швидкого доброякісного виконання тієї чи іншої роботи, що вимагає спеціальних знань і навичок;
- 3) необхідності з етичних чи тактичних точок зору доручити здійснення визначених дій саме спеціалістові;
- 4) одночасного застосування ряду НТЗ;
- 5) необхідності виконати великий обсяг роботи, що вимагає спеціальних знань і навичок¹.

На підставі аналізу судово-слідчої практики [Додаток А] було визначено, що даний учасник кримінального процесу переважно залучається до: огляду (64 %); обшуку (61 %), тимчасового доступу до речей і документів (54 %), допиту (27 %), призначення експертизи (43 %).

¹ Іщенко П. П. Специалист в следственных действиях (уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты). М. : Юрид. лит., 1990. 159 с.

На думку Ф. В. Глазиріна, участь спеціаліста при ОМП дозволяє одержати дані про кількість осіб, що діяли при вчиненні злочину. Перспективу установа, одним або декількома особами був вчинений злочин, автор характеризує такими основними обставинами:

- 1) вчинення деяких злочинів передбачає участь декількох осіб;
- 2) застосування цілого ряду прийомів, способів вчинення злочину передбачає своєрідний розподіл функцій між його учасниками;
- 3) вчинення деяких злочинів із використанням певних способів вимагає фізичних зусиль або фахових прийомів, неможливих для однієї людини;
- 4) вчинення деяких злочинів пов'язано з необхідністю для злочинців подолання опору з боку потерпілих і осіб, що охороняють об'єкт посягання;
- 5) про участь одного або декількох осіб у вчиненні злочину можна судити за кількістю та характером залишених слідів¹.

Також можливими вбачаються наступні варіанти допомоги спеціаліста при проведенні досліджуваної СРД:

- визначення меж території, яка підлягає огляду;
- установа способу огляду місць найбільш ймовірного відступу злочинця. Перелік об'єктів пошуку залежить від характеру вчиненого злочину. Тому спеціаліст при проведенні оглядів (обшуків) звертає увагу слідчого на об'єкти, які можуть мати значення для розслідування кримінальної справи;
- вибір і використання технічних засобів відповідно до об'єкта огляду;
- проведення пошукових дій з метою виявлення слідів, у тому числі і мікрооб'єктів (наприклад, у кишенях одягу підозрюваного);
- проведення необхідних найпростіших геометричних, вагових та інших вимірювань (наприклад, установа розміру об'єктів, зважування знайдених об'єктів та ін.);
- проведення попередніх досліджень слідів; орієнтуюча інформація, отримана у результаті попередніх досліджень: полегшує та прискорює проведення наступних судових експертиз; має важливе

¹ Глазырин Ф. В. Изучение личности обвиняемого и тактика следственных действий : учеб. пособие. Свердловск, 1973. 112 с.

значення для термінового проведення оперативно-розшукових заходів і слідчих дій; є підставою для моделювання події злочину, висування версій та ін.;

- фіксація об'єктів і слідів, що вилучаються, шляхом ретельного опису у протоколі слідчої дії та фото- та відеозйомки;
- вилучення й упакування виявлених наркотиків, слідів, об'єктів-носіїв;
- роз'яснення щодо виявлених об'єктів або слідів;
- надання консультацій щодо подальшого експертного дослідження вилучених об'єктів¹.

Необхідно зазначити, що для найбільш ефективного вилучення об'єктів, які будуть направлені на експертизу, важливим є достатнє теоретичне та технічне оснащення спеціалістів під час проведення окремих СРД. Адже саме воно дозволяє вилучити велику кількість матеріальної доказової інформації. Особливо це має важливе значення під час огляду місця події, оскільки докази, які будуть виявлені при його проведенні, дають змогу висувати певні версії, що будуть конкретизувати подальші напрямки розслідування. Завдяки побудові та перевірці зазначених версій можливе відпрацювання відповідних слідчих ситуацій, визначення та проведення інших СРД².

Слід розуміти, що ефективність ОМП безпосередньо залежить від складу його учасників. За необхідності уповноважена особа може збільшити склад групи для забезпечення виявлення та вилучення максимальної кількості слідів кримінального правопорушення. У кримінальних провадженнях досліджуваної категорії в якості спеціалістів, на нашу думку, доцільно залучати:

- експертів НДЕКЦ або судово-медичних експертів Бюро СМЕ – для вилучення матеріальних слідів біологічного походження;

¹ Огляд місця події: виявлення та вилучення об'єктів біологічного походження : методичні рекомендації / авт.-упоряд.: С. І. Перлін, С. О. Шевцов, Н. М. Косміна, В. В. Іонова. Х. : ФОП Чальцев О. В. 2009. 100 с.

² Єфімов М. М. Пріоритетні напрями розслідування злочинів проти моральності в розрізі євроінтеграційних процесів. *Інновації юридичної науки в євроінтеграційному процесі* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (10–11 березня 2017 року, м. Сладковичево). Словацька Республіка. Університет Данубіус, юридичний факультет Янко Єсенського. 2017. С. 268–271.

– для вилучення комп'ютерних (віртуальних) слідів – фахівців відділу боротьби з кіберзлочинністю.

Після вилучення об'єктів під час проведення окремих СРД уповноважена особа призначає відповідні експертизи. Так, законодавець у ч. 1 ст. 242 КПК України передбачає, що експертиза проводиться експертом для з'ясування обставин, які мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання¹. Вказані процесуальні дії під час розслідування злочинів проти моральності можуть призначатися як на початковому, так і на подальшому етапах розслідування.

В. О. Лазарев визначив перелік судових експертиз, що можуть призначатися при розслідуванні окремих кримінальних правопорушень проти моральності. Автор запропонував поділяти їх на дві основні групи, які призначаються для: 1) ідентифікації злочинця (сутенера), знарядь злочину, транспортних засобів; 2) дослідження учасників злочину. Обов'язкові експертизи проводяться для встановлення обставин, прямо зазначених у ч. 1. ст. 91 КПК України або таких, що зумовлені складними технічними, фізичними, хімічними явищами чи їх сукупністю². Заслужує на увагу думка інших вчених, які запропонували визначати наступні групи експертиз: а) ідентифікації злочинця, знарядь злочину, транспортних засобів (дактилоскопічна; судово-біологічна (імунологічна, цитологічна, одорологічна, експертиза волосся, молекулярно-генетична); трасологічна та ін.); б) дослідження учасників злочину (судово-хімічна, судово-медична)³.

На основі аналізу матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] визначено перелік судових експертиз, які переважно призна-

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Електронний ресурс : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення – 23 серпня 2020 року).

² Лазарев В. О. Використання спеціальних знань при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Випуск 6. С. 149–153.

³ Береза К. Ю. Організаційно-тактичні аспекти використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпуску і звідництвом. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 4. С. 303–309.

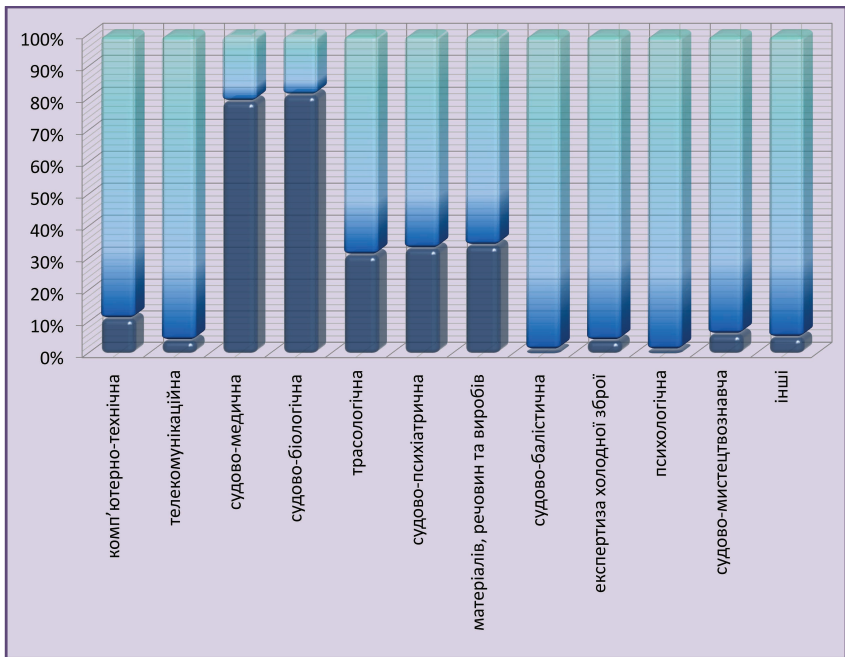
чаються при розслідуванні досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, зокрема:

- комп'ютерно-технічна - 11 %;
- телекомунікаційна - 4 %;
- судово-медична - 79 %;
- судово-біологічна - 81 %;
- трасологічна, у т.ч. дослідження папілярних візерунків - 31 %;
- судово-психіатрична - 33 %;
- матеріалів, речовин і виробів - 34 %;
- судово-балістична - 1 %;
- експертиза холодної зброї - 4 %;
- психологічна - 1 %;
- судово-мистецтвознавча - 6 %;
- інші - 5 % (Діаграма № 15).

Результати судово-медичної експертизи є важливим джерелом інформації, яку уповноважені особи отримують під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності. Але для найбільш повного її отримання потрібно дотримуватись певних рекомендацій. Насамперед перед експертом потрібно поставити вичерпний перелік питань, пов'язаних із встановленням окремих аспектів стану потерпілого. Судово-медична експертиза живих осіб при розслідуванні досліджуваних протиправних діянь може вирішувати широке коло питань, зокрема про: характер і ступінь тяжкості тілесних ушкоджень; давність і механізм утворення ушкоджень; рід і вид знарядь, якими вони заподіяні. Вказана експертиза має важливе доказове значення при розслідуванні зазначеної категорії справ, оскільки її результати можуть викрити неправдиві показання підозрюваного.

Для найбільш ефективного використання спеціальних знань зазначеного виду, які полягають у своєчасності винесення постанови та направлення в експертну установу, зборі необхідного матеріалу, правильній упаковці неживих об'єктів, визначенні точного кола питань, які необхідно поставити на вирішення в тій чи іншій слідчій ситуації. Передусім останні пов'язані зі встановленням окремих аспектів стану потерпілого, зокрема, характеру та ступеня

тяжкості тілесних ушкоджень; давності та механізму утворення ушкоджень; типу та виду знарядь, якими вони заподіяні тощо. Багатооб'єктність цього виду експертних досліджень пояснюється механізмом вчинення злочинів проти моральності, який відбувається внаслідок фізичного контакту осіб, які задіяні під час вчинення протиправних діянь.

Діаграма № 15. Види судових експертиз, які проводяться при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності

Судово-біологічну експертизу об'єктів, вилучених під час проведення окремих СРД, доцільно призначати для встановлення виду досліджуваної речовини, групових і типових ознак крові, волосся, слини, сперми, сечі й інших об'єктів. Крім того, за допомогою судово-

біологічної експертизи можна вирішити багато спірних питань під час розслідування¹.

Зокрема, К. Ю. Береза визначає, що при розслідуванні окремих злочинів проти моральності призначають не тільки судово-медичну, біологічну, а й інші види експертиз, у тому числі дослідження мікрооб'єктів, для чого здійснюють судово-медичний огляд підозрюваного. На тілі особи, одязі, взутті, предметах, що знаходилися при ньому, можуть залишитися сліди з місця події – кров, інші виділення потерпілого, частки ґрунту, фарба, тканини, волокна².

Стосовно судово-психіатричної експертизи слід зазначити, що вона призначається для визначення психічного стану підозрюваного, потерпілого чи свідків за наявності даних, які викликають сумнів щодо їх осудності. Ми підтримуємо позицію І. Д. Спіріної, яка визначає, що вказана експертиза не вирішує питання про осудність, а дає лише свій висновок, що стосується психічного стану особи. Питання про осудність або неосудність вирішується слідчими органами і судом³.

З іншого боку, психічний стан особи впливає на цілий комплекс кримінально-правових і процесуальних проявів суб'єкта: сам факт злочину, його характер, обставини вчинення. Осудність, так само як вина та відповідальність, є центральною методологічною категорією права як з погляду її фундаментального теоретичного рішення, так і практичної цінності та прикладного значення для додержання прав і свобод людини⁴.

Певне місце при розслідуванні зазначеної категорії кримінальних правопорушень займають криміналістичні експертизи. З приводу їх визначення В. М. Глібко вказував, що це лабораторні

¹ Єфімов М. М. Особливості призначення експертизи при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights» («Пан'європейський університет» Словацької Республіки)*. 2020. № 1 (ч. 4). С. 80–84.

² Береза К. Ю. Організаційно-тактичні аспекти використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпуску і звідництвом. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 4. С. 303–309.

³ Спіріна І. Д. Судово-психіатрична експертиза: навчальний посібник. 2-е вид., перероб. та допов. Дніпропетровськ : ДЮІ МВС України; Арт-Пресс, 2000. 148 с.

⁴ Михеев Р. И. Уголовное право и психиатрия. Владивосток, 1998. 416 с.

дослідження об'єктів з метою встановлення їхнього фактичного стану; можливості проведення певних дій; обставин, за яких були проведені дії; невидимих слідів зашифрованого змісту; групової належності об'єктів або їх тотожності¹. Підтримуючи зазначену позицію, вважаємо навести й іншу. Так, деякі вчені-криміналісти наголошують на тому, що криміналістичні експертизи призначаються для встановлення факту взаємодії підозрюваного з потерпілим, предметами його одягу, а також обстановки вчинення злочину по слідах-нашаруваннях різного роду мікрочастинок². Тобто має місце певна взаємодія учасників кримінального правопорушення та певних об'єктів на місці події.

В. О. Лазарєв на основі аналізу матеріалів кримінальних проваджень доводив, що проведення різних видів експертних досліджень надає відповідь на запитання, що цікавлять працівників правоохоронних органів на різних етапах розслідування³. У той же час ми розуміємо, що нас цікавить не весь спектр криміналістичних експертиз, а окремі з них, зокрема, дійсно важливе значення має трасологічна експертиза.

Зазначена СРД, як наголошує М. І. Порубов, вирішує діагностичні чи ідентифікаційні завдання, що виникають у процесі розслідування злочинів. Так, трасологічна експертиза проводиться з метою отождошення особи підозрюваного за слідами рук, ніг (взуття), а також різноманітних знарядь злочину, що застосовувалися ним, по їхніх слідах⁴. Адже зазвичай під час вчинення кримінальних правопорушень проти моральності учасники події не турбуються про знищення відбитків пальців на місці події, тому позитивні результати

¹ Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. К. : «Ін Юре», 2001. 684 с.

² Использование специальных познаний при расследовании преступлений : учебное пособие / Сорокотягин И. Н., Глазырин Ф. В., Евдокимов Н. С. и др.; отв. ред. Ф. В. Глазырин. Свердловск : Ур. ГУ, 1978. 136 с.

³ Лазарєв В. О. Використання спеціальних знань при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Випуск 6. С. 74–79.

⁴ Криминалистика : учебное пособие / под ред. Н. И. Порубова. Мн. : Выш. шк., 1997. 344 с.

дає дактилоскопічна експертиза. Крім того, негайна перевірка таких слідів за дактообліками зумовлює миттєвий результат стосовно встановлення особи злочинця, його місця реєстрації, мешкання, причетності до вчинення інших протиправних діянь.

Слід зазначити, що важливе значення має також підготовка працівників правоохоронних органів. Доречною вважаємо позицію І. В. Пирога, який зазначає, що відсутність зацікавленості у використанні своїх знань, тобто функціонального компоненту, призводить до зниження гносеологічного та нормативного – зникає бажання підвищувати рівень своїх спеціальних і юридичних знань. Звідси з'являється плінність кадрів, особливо серед випускників вищих навчальних закладів МВС. За даними Донецького юридичного інституту, серед випускників, що закінчили експертний факультет, кожний п'ятий звільняється протягом першого року професійної діяльності. Молоді спеціалісти з юридичною освітою та певними знаннями в галузі техніки знаходять їх застосування в інших галузях промисловості та бізнесу¹.

Важливе місце займає також експертиза матеріалів, речовин і виробів. Вона призначається, якщо постає необхідність досліджувати склад речовини, що використовувалась певними особами під час вчинення кримінальних правопорушень. Об'єктами виступають різноманітні речі, фарби, наркотичні засобів тощо, які вилучаються в місцях вчинення розпусних дій, а також у випадках жорстокого поводження з тваринами та втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність.

Під час призначення та проведення комп'ютерно-технічної експертизи вагомим значення набувають як дослідження комп'ютерної техніки, так і програмних продуктів. Okремо виділені такі важливі для слідства об'єкти, як смартфони, жорсткі диски, ноутбуки тощо. Під час дослідження телекомунікаційних систем (обладнання) і засобів у ході розслідування зазначених злочинів важливим

¹ Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2015. 432 с.

є встановлення факту передачі або отримання інформації в телефоні, комп'ютері, іншому телекомунікаційному засобі, можливість їх використання обладнання для певних цілей, маршрут даних.

Для встановлення розміру завданої моральної шкоди, на нашу думку, необхідно призначати психологічні експертизи. Також слід наголосити на обов'язковому призначенні комплексних експертиз.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що експертизи під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності мають важливе значення для доказування вини підозрюваних осіб. Для правильного й оптимального вилучення об'єктів, які необхідно направляти на експертне дослідження, під час проведення окремих СРД доцільно залучати відповідних спеціалістів.

РОЗДІЛ 5.

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ

5.1. Міжнародне співробітництво у боротьбі з кримінальними правопорушеннями проти моральності

Транснаціональний характер кримінальних правопорушень проти моральності зумовлює можливість їх вчинення в різних країнах світу. «Секс-туризм», торгівля людьми, дитяча порнографія, культ жорстокості – всі ці діяння знаходять осіб, які бажають їх вчинити в різних країнах світу. Тому Україні необхідно плідно співпрацювати з різноманітними зарубіжними установами в плані як розслідування вказаної категорії діянь, так і з огляду на профілактику злочинності в цілому. Адже за таких умов міжнародне співробітництво у правоохоронній сфері, залучення до правоохоронної діяльності найкращих спеціалістів вітчизняних і зарубіжних структур, а також обмін досвідом між ними є обов'язковими вимогами сьогодення для запобігання різноманітним протиправним проявам, у тому числі й кримінальним правопорушенням проти моральності.

З приводу видозміни транснаціональної злочинності окремі науковці зазначають, що вона трансформувалась у міждержавну площину, у зв'язку з чим допустимою є співпраця не лише з Інтерполом,

але і з Європолом. Хоча останній – це передусім інформаційний центр, банк даних, що надається у спільне користування усіх держав-членів Європейського Союзу, а за наявності спеціальних домовленостей – третім країнам. Європол, як зазначає Ю. В. Оніщик, працює виключно у напрямі налагодження ефективної системи міжнародного обміну поліцейською інформацією та здійсненням аналізу криміногенної ситуації. Він позбавлений будь-яких виконавчих функцій, а його персонал не має права здійснювати кримінального переслідування, затримувати злочинців чи проводити слідчі дії¹.

У свою чергу В. Ю. Мосяженко наголошує на тому, що комплексне дослідження оперативно-розшукового та криміналістичного забезпечення виявлення та розслідування злочинів у сфері суспільної моралі в Україні неможливе без звернення до аналізу відповідного зарубіжного досвіду, оскільки це дасть змогу, по-перше, вивчити й узагальнити міжнародний досвід протидії злочинам проти суспільної моралі; по-друге, визначити, як ця проблема вирішується у різних країнах світу, по-третє, врахувати іноземний досвід при вдосконаленні національного законодавства, по-четверте, визначити шляхи покращення ефективності діяльності оперативних і слідчих підрозділів ОВС під час виявлення та розслідування злочинів у сфері суспільної моралі. Окрім того, авторка зазначає, що досвід міжнародного співробітництва у галузі боротьби зі злочинністю виступає складовим елементом міжнародних відносин².

Міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю має значне історичне підґрунтя: його становлення починається в ті давні часи, коли ще не було системи норм міжнародного права, але вже з'явилися перші ознаки дипломатії³. Слід зазначити, що взаємодії органів досудового розслідування України з іноземними компетентними

¹ Оніщик Ю. В. Міжнародне співробітництво у боротьбі з фінансовими правопорушеннями : навчальний посібник. К. : Алерта, 2016. 422 с.

² Мосяженко В. Ю. Международное сотрудничество в борьбе с преступностью в сфере общественной морали. *Современный научный вестник*. 2015. № 2 (249). С. 72–78.

³ Натура А. И. Международное сотрудничество у сфере уголовного судопроизводства: организационно-правовые основы, процессуальный порядок и формы взаимодействия : учеб.-практ. пособие / А. И. Натура, А. Х.-А. Пихов. М. : Юрлитинформ, 2007. 136 с.

органами при вирішенні завдань міжнародного співробітництва під час діяльності з розслідування кримінальних правопорушень притаманна низка особливостей. До основних із них відносяться: регулювання міжнародним законодавством і дотримання принципів взаємності, суверенітету держав, котрі підтримують своєрідний баланс необхідності добросовісного виконання запиту про правову допомогу чи інших форм міжнародного співробітництва та взаємодію в цілому; можливість відмови у виконанні запиту, якщо може бути заподіяна шкода суверенітету, безпеці держави чи іншим її важливим інтересам, або коли запитувана інформація відноситься до відомостей, що складають державну таємницю, та з інших причин, визначених міжнародними договорами, національним законодавством; особливі суб'єкти реалізації поставлених завдань і використовувані канали зв'язку; тривалі строки виконання поставлених завдань (направлення й отримання результатів виконаного запиту може займати в середньому від одного до кількох місяців, іноді аж до року, залежно від попереднього узгодження порядку взаємодії, адресата та використовуваних каналів зв'язку); незалежність суб'єктів взаємодії один від одного, а також відсутність законодавчих можливостей для примусового виконання запиту за кордоном, ускладнена реалізація правової відповідальності суб'єктів взаємодії за її результати; географічна віддаленість суб'єктів взаємодії, мовні та культурні відмінності, незвичні особливості процесуального законодавства іноземної держави; залежність результатів взаємодії від повноти та надійності орієнтуючої інформації, попередньої підготовки¹.

Слід акцентувати увагу на тому, що, за словами президента Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда-Україна» Катерини Левченко, об'єктом дослідження став інтернет-простір, адже дитячий секс-туризм – це дуже вузька сфера послуг, що сильно завуальована. Із зібраних даних стає зрозуміло, що, на відміну від дорослої відкритої та легкодоступної секс-індустрії, дитячий

¹ Нурбеков И. М. Организация и тактика взаимодействия с иностранными компетентными органами при расследовании преступлений международного характера : монография / под науч. ред. докт. юрид. наук, проф. А. Г. Волеводза. М. : Юрлитинформ, 2012. 308 с.

секс-туризм організований дещо інакше. Він не такий видимий, до нього мінімальним чином втягуються такі структури й осередки туристичного бізнесу в Україні, як готелі, дискотеки, бари та таксі, оскільки всі вони не бажають нести кримінальну відповідальність за причетність до злочинного бізнесу. Зазвичай до процесу організації дитячих секс-послуг, а отже й відповідного секс-туризму, залучені окремі особи – посередники, які часто є самі споживачами таких послуг, або ж просто особами, наближеними до певної категорії дітей – батьки, опікуни, дорослі особи, які шукають «дітей вулиці» або «неблагополучних» дітей. По-друге, особливістю дитячого секс-туризму є те, що, на відміну від дорослого, тут майже відсутні групові візити, тобто, якщо турист зацікавлений знайти неповнолітніх осіб, то організація такої поїздки відбувається індивідуально за певною схемою. Про такі схеми було знайдено інформацію на форумах і сайтах. Також автор наголошує, що також використовується для позначення секс-туристів слово «секспат» («секс» + «патріант») ¹.

Світовий досвід правоохоронної діяльності, на чому наголошує певна група науковців (А. В. Савченко, В. В. Матвійчук, Д. Й. Никифорчук), свідчить про те, що у багатьох країнах вже багато років існує поняття поліцейської, тобто антикримінальної, розвідки, яка передбачає отримання, накопичення, систематизацію й аналіз численних і досить різноманітних відомостей про осіб, які підозрюються у причетності до організованої злочинності ². Це досить доречна практика, яку необхідно розвивати і в правоохоронних органах нашої країни.

З приводу форм міжнародного співробітництва у боротьбі із злочинністю, то В. Ф. Цепелев виокремлює наступні: надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах; видача осіб, які вчинили злочини, для притягнення їх до кримінальної відповідальності чи виконання покарання; передача засуджених до позбавлення волі

¹ Електронний ресурс : URL https://yurincom.com/legal_practice/analychna_yurysprudentsiia/dity-na-prodazh-chomu-v-ukraini-protsvitaie-seks-turyzm/ (дата звернення - 26.02.2020 року).

² Міжнародний досвід використання агентури правоохоронними органами держав Європи та США : посіб. / А. В. Савченко, В. В. Матвійчук, Д. Й. Никифорчук; за заг. ред. Я. Ю. Кондратьєва. К. : НАВСУ, 2004. 60 с.

для подальшого виконання покарання в державі їх громадянства або постійного місця проживання; виконання доручень з міжнародного розшуку; обмін оперативною, правовою й іншою інформацією; забезпечення прав і свобод громадян даної держави при здійсненні кримінального судочинства в іншій; підготовка кадрів, обмін досвідом роботи правоохоронних органів різних держав; надання експертних і консультаційних послуг, спеціальних науково-технічних засобів і матеріально-технічної допомоги іншим державам; спільне вивчення проблем злочинності та боротьби з нею, прогнозування та програмування цієї діяльності; участь в офіційних заходах і науково-практичних конференціях, що обговорюють проблеми міжнародного співробітництва у попередженні злочинності, боротьби з нею та при поводженні з правопорушниками¹.

Міжнародне та кримінальне процесуальне право, як зазначають окремі автори, об'єднали в собі норми, що регулюють відносини у сфері взаємної правової допомоги між компетентними національними та зарубіжними органами. Саме повноваження щодо отримання, виконання та здійснення оперативно-розшукових заходів передається при взаємній правовій допомозі державному органу, який відповідно до національного законодавства приймає рішення щодо надання допомоги одній державі компетентному органу іншої держави². Так, під іноземцем відповідно до принципів міжнародного права розуміють будь-яку особу, що перебуває на території даної держави, але перебуває у громадянстві або підданстві іншої держави (при республіканській формі правління іноземець вважається громадянином, а при монархічній – підданим). Іноземець повинен мати на підтвердження свого громадянства (підданства) національний паспорт або документ, який його замінює. Людина, яка не є громадянином, проживає на території держави, але не має

¹ Цепелев В. Ф. Международное сотрудничество в борьбе с преступностью: уголовно-правовые, криминологические и организационно-правовые аспекты: монография. М.: Акад. управл. МВД России, 2001. 137 с.

² Філяніна Л. А. Поняття, форми (види) міжнародної правової допомоги у кримінальних справах. *Проблеми професійної підготовки слідчих* : матер. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, ДДУВС, 27 квітня 2007 р.) Д. : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. С. 113–118.

доказів приналежності до іноземної держави, визнається особою без громадянства (апатридом)¹.

В. Ю. Мосяженко зазначає, що міжнародне співробітництво у сфері боротьби зі злочинністю нині відбувається на різних рівнях: на двосторонньому рівні, на регіональному рівні та на рівні співробітництва держав у рамках багатосторонніх угод (договорів). Так, співпраця на двосторонньому рівні дозволяє більш повно врахувати характер відносин між двома державами, їх інтереси по кожній проблемі. На даному рівні найбільшого поширення набуло надання правової допомоги у кримінальних провадженнях, видача злочинців, передача засуджених осіб для відбування покарання в державу, громадянами якої вони є. Співробітництво держав на регіональному рівні обумовлено інтересами та характером відносин цих країн (наприклад, серед країн членів Ради Європи), а основним змістом співробітництва держав у рамках багатосторонніх угод (договорів) про спільну боротьбу з окремими злочинами є визнання сторонами цих діянь на своїй території злочином і забезпечення невідворотності їх покарання².

Ми поділяємо позицію А. Г. Каткова та П. М. Сивуляк, які виокремлюють такі форми міжнародного співробітництва: 1) профілактика та припинення злочинів, відносно яких укладені спеціальні угоди між державами; 2) передача осіб, засуджених до позбавлення волі, для відбування покарання в державі їх громадянства або постійного місця проживання; 3) передача органам іншої держави нагляду за умовно засудженими чи умовно звільненими правопорушниками; 4) видача злочинців іншій державі або передача міжнародному органу для кримінального переслідування; 5) захист прав і свобод громадян держави при здійсненні правосуддя в іншій країні; 6) спільне вивчення причин та інших проблем злочинності, а також обмін досвідом роботи поліцейських та інших органів; 7) підготовка кадрів, надання експертних послуг, поставка спеціальних технічних

¹ Ипатова И. А. Криминалистика : учебно-методический комплекс. М. : Изд. центр ЕАОИ, 2008. 558 с.

² Мосяженко В. Ю. Международное сотрудничество в борьбе с преступностью в сфере общественной морали. *Современный научный вестник*. 2015. № 2 (249). С. 72–78.

засобів і надання матеріально-технічної допомоги іншим державам; 8) обмін оперативною, правовою й іншою інформацією тощо¹. Проте вважаємо за необхідне додати пункт стосовно тимчасової передачі особи іншій державі, адже це не буде класична екстрадиція, але така форма міжнародного співробітництва при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності може мати місце.

Керуючись положеннями міжнародних договорів України, КПК України, Ю. М. Черноус вказала такі основні форми міжнародного співробітництва, що застосовуються у діяльності з розслідування злочинів: 1) міжнародна правова допомога (ст. ст. 541 (п. 1), 542, 551–560 КПК України); 2) видача особи (екстрадиція) (ст. ст. 541 (п. 2), 573–575, 589–594 КПК України); 3) перейняття кримінального провадження (ст. ст. 541 (п. 3), 595–599 КПК України)².

Серед основних форм міжнародного співробітництва, що застосовуються під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності, на основі нашого дослідження було визначено такі: міжнародна правова допомога та видача особи (екстрадиція).

Слід зазначити, що взаємодії правоохоронних органів України з іноземними компетентними органами при вирішенні завдань міжнародного співробітництва у кримінальних провадженнях за фактами вчинення кримінальних правопорушень проти моральності властивий ряд ознак. Серед них необхідно виокремити:

- специфічні суб'єкти здійснення поставлених задач і застосовувані канали зв'язку; довготривалі строки реалізації поставлених завдань;
- взаємозалежність наслідків взаємодії від об'єму та надійності відомостей орієнтуючого характеру;
- самостійність суб'єктів взаємодії;
- географічна віддаленість суб'єктів взаємодії, мовні та культурні відмінності;
- особливі умови процесуального законодавства іншої держави.

¹ Каткова А. Г. Международное сотрудничество в борьбе с преступностью : учеб. пособие / А. Г. Каткова, П. М. Сывуляк. Ирпень : Нац. акад. гос. налоговой службы Украины, 2005. С. 104–120.

² Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 492 с.

Як зазначає А. Г. Маланюк, міжнародна правова допомога у кримінальному процесі – це врегульована чинними для України міжнародними актами (договорами, конвенціями та ін.) та/або кримінально-процесуальним законодавством України діяльність компетентних українських органів, що полягає у зверненні до установ іноземної держави з проханням вчинити конкретні дії чи здійснення в Україні на їх прохання дій, що покликані сприяти розслідуванню, розгляду чи вирішенню кримінальної справи, а також виконанню судових рішень, постановлених у кримінальних справах¹.

Необхідно вказати на обов'язкове міжнародне співробітництво за фактами діяльності міжнародних ОГ і ЗО. Вказано, що їх діяльність може полягати у створенні порносайтів, порностудій, забезпеченні діяльності секс-туризму. Зазначається, що важливим при здійсненні заходів щодо повернення громадян, які надавали інтимні послуги у зв'язку з примусом (вилучені паспорти, психологічний і фізичний тиск), є співпраця як державних, так і громадських організацій (FemUA Nordic Model, Легалайф-Україна).

Так, гр. Д. розгорнув свій «бізнес» у Рівному завдяки молодим дівчатам із трьох областей України. У ході досудового слідства встановлено, що протягом 2014–2015 років чоловік знайомився з дівчатами у соціальних мережах, а в подальшому втягував їх у заняття проституцією на території Рівненської, Львівської та Волинської областей. У тенета сутенера потрапило 10 дівчат із Рівненської області, яких чоловік зводив зі своїми співвітчизниками задля їхньої втіхи. Клієнтами дівчат були як громадяни Туреччини, які приїжджали в Україну, так і сам звідник. Відпочинок з повіями коштував від 500 гривень до 150 доларів США. 25 червня під час проведення санкціонованого обшуку на орендованій квартирі, що на вулиці Чорновола обласного центру, міліціонери затримали трьох громадян Туреччини та трьох дівчат. З сумок останніх міліціонери вилучили гроші, які вони отримали за надані послуги. Як стало відомо сьогодні, 51-річному чоловікові з Туреччини

¹ Маланюк А. Г. Провадження у кримінальних справах, пов'язаних із міжнародними відносинами, за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2004. 20 с.

повідомили про підозру у скоєнні злочину та скерували до суду кримінальне провадження щодо його злочинної діяльності за частиною 1 статті 302 (звідництво), частиною 2 статті 303 (сутенерство) та частиною 1 статті 149 (торгівля людьми) КК України¹.

Вивчення у межах дослідження теоретичних і практичних джерел свідчить, що взаємодія за даних умов реалізується з метою: 1) обміну інформацією, яка складає взаємний інтерес; 2) розшуку осіб, що переховуються від кримінального переслідування, а також осіб, що безвісно зникли; 3) розшуку предметів, які складають інтерес для розслідування (автотранспортних засобів, вогнепальної зброї, підроблених документів і грошей, цінностей, майна тощо); 4) планування та проведення скоординованих заходів, що спрямовані на розслідування злочинів; 5) координації діяльності з метою виконання завдань, які виникають під час розслідування, зокрема, створення робочих груп та обміну представниками; 6) обміну законодавчими, іншими нормативно-правовими актами, методичними рекомендаціями з питань боротьби з міжнародною злочинністю, статистичною інформацією; 7) обміну досвідом роботи, у тому числі проведення нарад, конференцій, стажувань, консультацій і семінарів; 8) обміну технічними засобами, експертними методиками, науково-методичною інформацією; 9) проведення спільних наукових досліджень і практичних заходів із проблем боротьби з міжнародною злочинністю, що становлять взаємний інтерес². Повністю підтримуючи наведену позицію, зазначимо, що діяльність із розслідування досліджуваної категорії протиправних діянь обумовлює необхідність співробітництва правоохоронних органів України та відповідних компетентних органів іноземних держав у збиранні доказової інформації за кордоном, при обміні доказовою, орієнтуючою, довідковою інформацією та вирішенні інших питань, спрямованих на виконання завдань кримінального провадження.

¹ Електронний ресурс : URL: <https://m.ednist.info/news/20312> (дата звернення 14 червня 2019 року).

² Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 492 с.

Передача компетенції знаходить вираз у дозволі державою можливості збирання доказів у власному кримінальному провадженні іноземними компетентними органами, а також у визнанні доказів, отриманих на підставі іноземного законодавства, допустимими та такими, що відповідають вимогам національного законодавства запитуючої держави¹.

У ході дослідження було виокремлено суб'єкти взаємодії при вирішенні завдань міжнародного співробітництва: 1) міжнародні організації (Інтерпол, Європол); 2) уповноважені (центральні) та компетентні органи держав.

Слід зазначити, що у системі органів Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) функціонує низка установ, що спеціалізовано займаються питаннями боротьби зі злочинністю. До них слід віднести: 1) Центр з міжнародного попередження злочинності; 2) Міжрегіональний римський науково-дослідний інститут ООН з питань злочинності і правосуддя; 3) Азіатський і Далекосхідний інститути ООН у Токіо з попередження злочинності і поведження з правопорушниками; 4) Гельсінський інститут з попередження злочинності і боротьби з нею; 5) Міжнародний кримінальний суд².

До міжнародних організацій, що також займаються безпосередньо боротьбою зі злочинністю, слід віднести Європол (Європейська поліцейська організація) та Інтерпол (Міжнародна організація кримінальної поліції), серед основних завдань якого наряду з іншими є боротьба з організованими злочинними угрупованнями, злочинами у сфері економіки та координація здійснення міжнародного розшуку³.

Отже, у межах міжнародної правової допомоги під час розслідування кримінальних правопорушень можуть бути проведені

¹ Когутич І. І. Міжнародно-правова допомога та співробітництво у кримінальному судочинстві України : посіб. для вивчення спецкурсу. Львів : Тріада Плюс, 2005. 548 с.

² Черноус Ю. М. Завдання міжнародних організацій у боротьбі зі злочинністю. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. № 25. С. 141–148.

³ Положення про Робочий апарат Укрбюро Інтерполу: затвердж. наказом МВС від 17 жовтня 2014 року № 1092. Електронний ресурс: URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/MVS553?an=5&ed=2014_10_17 (дата звернення 14 січня 2019 року).

будь-які процесуальні дії, передбачені КПК України або міжнародними договорами. Вивчення матеріалів слідчої та судової практики свідчить про їх різноманітність. Переважно до таких дій відносяться: надання інформації, зокрема довідкової та отриманої у результаті перевірки та різними криміналістичними обліками (матеріалів, що характеризують особу; інформації про громадянство особи, про перетин державного кордону; даних стосовно транспортного засобу та його власника; відомостей про реєстрацію юридичної особи тощо); залучення особи до провадження як потерпілого; з'ясування питання про пред'явлення цивільного позову та залучення особи як цивільного позивача, цивільного відповідача; вручення письмового повідомлення про підозру; допит свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачених; пред'явлення для впізнання; обшук; тимчасовий доступ до речей і документів; отримання зразків для експертизи (зразків почерку, слини, відбитків пальців рук); залучення експерта та проведення експертизи; передання речових доказів і документів; здійснення заходів із встановлення місцезнаходження особи, транспортного засобу, юридичної особи¹.

Як відзначає Ю. М. Грошевий, явка свідка, потерпілого, експерта за викликом компетентних органів іноземної держави у порядку надання правової допомоги є їх правом, а не обов'язком. Таким чином, при небажанні зазначених осіб спілкуватися із органами іноземної держави отримання інформації стає проблематичним. З такої процесуальної ситуації можна вийти шляхом отримання іншого виду правової допомоги – давання доручень про допит цих осіб на території держави їх перебування, але за такої ситуації необхідно враховувати низку аспектів. По-перше, для найбільш повної й адекватної оцінки отриманої доказової інформації бажаним є безпосереднє сприйняття свідчень ініціатором запиту. Саме з цією метою більшість міжнародних договорів передбачають можливість присутності при виконанні такого доручення представника запитуючої Сторони. По-друге, як правило, реалізація доручення здійснюється у порядку, передбаченому законодавством держави,

¹ Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 492 с.

на території якої буде виконано запит. Відповідно, при зверненні за отриманням міжнародної правової допомоги (з позиції допустимості доказів) важливого значення набуває врахування особливостей національного законодавства запитованої Сторони щодо порядку провадження допиту¹.

За положеннями чинного КПК України вирішувати питання про міжнародну правову допомогу на засадах взаємності може лише Уповноважений (центральний) орган України. Вітчизняним законодавцем міжнародна правова допомога у кримінальному провадженні визначена як проведення компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування, судового розгляду або для виконання вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою (п. 1 ст. 542 КПК)². Стосовно міжнародного співробітництва при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності в розрізі зазначеного необхідно вказати, що досліджувана категорія діянь у деяких випадках характеризується великою кількістю держав, де вони вчиняються за участі громадян України в якості потерпілих. Тому питання залучення консульських установ до співпраці є обов'язковою умовою того, що наші співвітчизники повернуться додому.

Членом Національного центрального бюро Інтерполу поряд з іншими державами є й Україна. Її інтереси в Міжнародній організації кримінальної поліції представляють Департамент Інтерполу та Європолу Національної поліції України. У межах наділених повноважень основними їх завданнями є реалізація державної політики щодо боротьби зі злочинністю, що має транснаціональні ознаки. Відповідно до Положення про Робочий апарат Укрбюро Інтерполу, координація, організація та забезпечення співробітництва правоохоронних та інших органів державної влади України з компетент-

¹ Грошевий Ю. М. Допит у рамках міжнародного співробітництва: окремі аспекти / Ю. М. Грошевий, І. А. Тітко. Грошевий Ю. М. Вибрані праці / упоряд.: О. В. Капліна, В. І. Маринів. Х., 2011. 688 с.

² Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Електронний ресурс: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення – 23 серпня 2020 року).

ними органами іноземних держав у сфері боротьби зі злочинністю здійснюється з використанням можливостей Інтерполу та Європолу. Робочий апарат Укрбюро Інтерполу є структурним підрозділом апарату Міністерства внутрішніх справ України на правах департаменту, який забезпечує реалізацію повноважень МВС щодо представництва України в Міжнародній організації кримінальної поліції – Інтерполі та Європейському поліцейському офісі, а також повноважень МВС як Національного центрального бюро Інтерполу та Національного контактного пункту Європолу в Україні¹.

Все більшого поширення при розслідуванні злочинів із міжнародними зв'язками набуває перевірка за допомогою Інтерполу ДНК-профілів осіб – підозрюваних у вчиненні злочинів. Перевірка за банками даних Генерального секретаріату Інтерполу слідів рук, дактилокарт і ДНК-профілів здійснюється з метою: 1) підтвердження (установлення) осіб, які раніше дактилоскопіювались; 2) установлення за невпізнаним трупом людини; 3) розшуку безвісти зниклих осіб; 4) установлення осіб, які залишили сліди пальців рук на місці вчинення злочинів; 5) установлення фактів залишення однією особою слідів пальців рук при вчиненні різних злочинів; 6) установлення ДНК-профілів біологічних слідів людини, вилучених під час огляду місць вчинення нерозкритих злочинів; 7) установлення ДНК-профілів осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні тяжких злочинів проти особи².

Виходячи з особливостей кримінальних правопорушень проти моральності, в клопотанні про правову допомогу з розслідування відповідних протиправних діянь стосовно залучення громадян України до «секс-туризму» доцільно зазначати: 1) назву компетентного органу іноземної держави та установи, до якої направляється клопотання; 2) кваліфікацію кримінальних правопорушень проти моральності з даними про розмір заподіяних збитків; 3) усі встановлені дані щодо підозрюваних (у тому числі їх родинні й інші зв'язки

¹ Положення про Робочий апарат Укрбюро Інтерполу: затвердж. наказом МВС від 17 жовтня 2014 року № 1092. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/MVS553?an=5&ed=2014_10_17 (дата звернення 14 січня 2019 року).

² Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 492 с.

та рід заняття), які причетні до вчинення кримінальних правопорушень проти моральності (сутенери, звідники) та перебувають на території іншої держави з метою їх ідентифікації та подальшої перевірки; 4) імена та прізвища свідків, потерпілих, місце та дата народження, їх громадянство, адреси, ймовірне місце перебування, проживання та вид заняття; 5) назва відповідного підприємства чи організації, що проводили оформлення документів на осіб для отримання документів для перетину кордону, які перебувають на території запитуваної держави та займаються відповідною діяльністю (здіяні в наданні послуг інтимного характеру) з вказівкою їх основних реквізитів: розрахунковий рахунок; юридична адреса або назви ймовірного міста їх знаходження; 6) зміст самого доручення, що саме необхідно зробити чи виконати, інші відомості, які можуть посприяти успішному його виконанню.

Підводячи підсумок, зазначимо, що міжнародне співробітництво є необхідним для розслідування кримінальних правопорушень проти моральності. Завдяки зазначеним заходам стає можливим повернення наших громадян, які зазнали негативного впливу від злочинців та опинились за кордоном.

5.2. Протидія легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, як спосіб уникнення правових наслідків особами, які вчинили кримінальні правопорушення проти моральності

Легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, є надзвичайно важливою проблемою будь-якої держави, у тому числі й України. Ефективність розслідування визначених протиправних діянь характеризується якістю проведення відповідних процесуальних дій. У той же час необхідно розуміти, що його вчинення шляхом скоєння кримінальних правопорушень проти моральності має свою специфіку. Тому для проведення окремих процесуальних дій виникає необхідність у залученні спеціалістів, тобто осіб з відповідними

спеціальними знаннями. Крім того, сам процес кримінального провадження також буде мати свою специфіку в плануванні початку досудового розслідування¹.

Для початку потрібно визначитись, що ми розуміємо під терміном «легалізація доходів». Так, І. І. Білоус наголошує на тому, що у вузькому розумінні, термін «легалізація (відмивання)» доходів означає процес перетворення нелегально отриманих доходів на легальні. Цей термін почав використовуватись з того часу, коли виникла необхідність у приховуванні справжнього походження грошей або майна при здійсненні фінансових операцій та інших угод. Автор наприкінці свого дослідження робить висновок, що легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом – це складний процес здійснення легальних фінансових операцій, у ході яких приховується незаконне походження цих доходів, а у деяких випадках, і справжнього власника грошей².

Ми більше схиляємося до позиції Л. І. Аркуші, яка формулює легалізацію доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, як динамічну систему стійко повторюваних дій, спрямованих на здійснення операцій із доходами, одержаними у результаті організованої злочинної діяльності, з метою приховання їхнього безпосереднього походження, введення в легальний обіг і для подальшого здійснення організованої злочинної діяльності³. Дане визначення включає в себе й організовану злочинну діяльність, що є найбільш характерним і в нашому випадку. Адже, як показує вивчення судово-слідчої практики [Додаток А], випадки легалізації доходів, одержаних від вчинення кримінальних правопорушень проти моральності, в 98 % вчиняють організовані групи.

У такому ж ракурсі робить висновок Л. М. Кашпур, говорячи, що легалізація доходів найчастіше практикується організованими

¹ Єфімов М. М. Особливості розслідування легалізації доходів, одержаних шляхом вчинення злочинів проти моральності. *Право і суспільство*. 2020. № 2 (ч. 3). С. 99–105.

² Білоус І. І. Сутнісна характеристика легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. *Економіка та держава*. 2019. № 5. С. 82–88.

³ Аркуша Л. І. Основи виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2011. 42 с.

злочинними групами, що підвищує її латентність, оскільки такого роду групи мають злагоджено працюючий апарат нейтралізації соціального контролю, що забезпечує результативність вчинення кримінальних правопорушень¹.

На початку розслідування досліджуваної категорії протиправних діянь всі дії необхідно проводити досить швидко й ефективно. Це не дає змогу членам організованих груп вчасно починати протидію розслідуванню, в тому числі використовувати для цього корумповані зв'язки. Усі види корупційних проявів можливі під час вчинення кримінальних правопорушень проти моральності. Адже, з одного боку, це досить розповсюджені діяння в суспільному житті пересічних громадян, з іншого боку, вчинення їх організованими групами вимагає «кришування» на різноманітних ієрархічних ланках державних органів.

Стосовно корумпованих зв'язків, звернемось до праці Л. І. Аркуші, яка вказувала, що залежно від ієрархічного становища державних службовців і сфер діяльності розрізняють такі види корупції: 1) корупція у сфері бізнесу, або корупція у сфері державного управління (контрольна корупція, дозвільна корупція, розподільча корупція); 2) корупція у політиці; 3) корупція у побутовій сфері; 4) корупція у приватному секторі².

Також під час планування розслідування, як вдало робить акцент О. В. Халін, варто зосередитися на доцільності доказування всього шляху проходження незаконно одержаних доходів: від конкретних протиправних дій, які дозволяють одержати дохід, до придбаного на ці кошти майна, відкритих рахунків у іншій валюті тощо. Логічність у плануванні, яка притаманна процесу розслідування інших видів кримінальних правопорушень, наражається на труднощі, зумовлені специфічною етапністю злочинного механізму. На першій стадії злочинець намагається звільнитися від готівкових коштів, на наступній – «відірватися» від незаконного джерела одержаних

¹ Кашпур Л. М. Протидія легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 3. С. 103–106.

² Аркуша Л. І. Основи виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2011. 42 с.

коштів, а далі – надати цим фінансовим ресурсам або нерухомості законно набутого вигляду¹.

Методика попередження злочинів у сфері банківської діяльності вимагає нових наукових підходів і сучасних знань про способи вчинення зазначених діянь. Оскільки банківська сфера забезпечує життєдіяльність підприємств, організацій і в цілому всієї держави, необхідність боротьби з нелегальними операціями є першочерговим завданням для нормального функціонування економіки².

Слід зазначити, що під час доказування обставин, які віднесені до суб'єктивної сторони легалізації (відмивання) доходів, варто враховувати, що на факт усвідомлення підозрюваним (обвинуваченим) незаконного характеру привласнення ним або іншими особами фінансових ресурсів або нерухомості, які в подальшому використовуються ними для здійснення інших фінансових операцій або підприємницької діяльності, можуть вказувати: нехарактерна для стану справ і характеру діяльності, пов'язана з переміщенням фінансових ресурсів з одного рахунку на інший у короткий проміжок часу; оформлення майна на інших осіб; придбання нерухомості за явно заниженими цінами; не викликана необхідністю купівля-продаж цінних паперів або майна за цінами, які мають очевидне відхилення від поточного курсу цін на аналогічні товари та цінні папери³.

Фахівці у сфері надання фінансових послуг рекомендують правоохоронним органам урахувати ризики можливого використання для легалізації кримінальних доходів нової технології електронних грошей – блокчейн, що є своєрідною базою даних загального користування, яка функціонує без центрального керівництва. Якщо зараз усі операції з грішми, документами проходять через посередників (банки, державні органи або нотаріуси посвідчують дійсність

¹ Халін О. В. Особливості організації розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Судова апеляція*. 2016. № 1. С. 60–67.

² Кашпур Л. М. Протидія легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 3. С. 103–106.

³ Расследование преступлений в сфере экономики. Руководство для следователей / И. С. Алексеева, С. В. Амплеев, В. Г. Баяхчев и др.; под ред. И. Н. Кожевникова. М.: Спартак, 1999. 266 с.

операцій), то з часом це втратить потребу (можливо, ускладнить процес збирання доказів). Як вважають розробники системи, якщо технологія буде впроваджена, то контроль банків, аудиторів, контролерів, страхових компаній, інших реєстраторів буде не потрібен. Оскільки програмний код мережі відкритий, то будь-який громадянин матиме змогу користуватися системою, однак особистісні дані й інша персональна інформація залишаться конфіденційними. Банки світового рівня, такі як Golman Sachs, JP Morgan, Credit Suisse, Barclays, об'єдналися в консорціум R 3 (станом на кінець 2015 р. він нараховував 20 найбільших банків світу) для вивчення переваг і ризиків блокчейн¹.

З огляду на аналіз кримінальних справ про економічні злочини й іншої інформації А. Ф. Волобуєв робить висновок про те, що створення комерційних структур без наміру виконання статутної діяльності або укладання діючим суб'єктом підприємницької діяльності господарчих і фінансових угод без наміру їх виконання може мати кілька протиправних цілей: 1) заволодіння чужим майном з використанням статусу суб'єкта підприємницької діяльності; 2) ухилення від сплати податків; 3) незаконне одержання кредитів; 4) легалізація незаконно здобутих коштів; 5) прикриття незаконної діяльності (операцій з готівкою та валютою, переказ коштів за кордон тощо); 6) надання незаконних послуг іншим суб'єктам підприємницької діяльності. Автор наголошує, що, враховуючи широкий спектр протиправних цілей, які можуть бути досягнуті з використанням фіктивного підприємництва, останнє включається в кримінальні технології організованих злочинних угруповань у сфері економіки². Як бачимо, серед зазначених цілей мінімум дві, а саме легалізація незаконно здобутих коштів і прикриття незаконної діяльності (операцій з готівкою та валютою, переказ коштів за кордон тощо), характерні для вчинення кримінальних правопору-

¹ Халін О. В. Використання спеціальних знань у розслідуванні легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Випуск 36. Том 2. С. 166–168.

² Волобуєв А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Національний університет внутрішніх справ. Харків, 2001. 446 с.

шень проти моральності. Якщо ж окрема категорія протиправних діянь буде легалізована (зокрема, стосовно організації надання послуг інтимного характеру), то одразу отримаємо додаткові цілі: ухилення від сплати податків і надання незаконних послуг іншим суб'єктам підприємницької діяльності.

Наступним важливим моментом для ефективного розслідування досліджуваної категорії протиправних діянь є визначення типових слідчих ситуацій. Водночас не слід забувати, що у зв'язку з поєднанням об'єктивних і суб'єктивних чинників слідчі ситуації будуть конкретними в кожному окремому випадку. Ці чинники впливають як на реалізацію конкретних завдань, так і на розслідування легалізації доходів, одержаних шляхом вчинення кримінальних правопорушень проти моральності.

Зокрема, В. П. Головіна зазначала, що на початковому етапі розслідування можливі такі ситуації: 1) справа порушується відносно керівників (працівників) комерційної структури, приватного підприємця, що працює без створення юридичної особи щодо проведення сумнівних трансакцій на підставі заяви банку, інших органів, покликаних проводити фінансовий моніторинг; 2) справа порушується відносно керівників комерційної структури на підставі матеріалів ревізій, інвентаризацій, проведених за ініціативною правоохоронних органів; 3) справа порушується відносно керівників комерційної структури, приватного підприємця, що працює без створення юридичної особи на підставі матеріалів ОРД¹.

Зі свого боку Л. І Аркуша визначає наступні ситуації: 1) кримінальна справа порушена за тими підставами, що містяться в акті про перевірку юридичної особи оперативними підрозділами; 2) кримінальна справа порушена за актом виїзної перевірки, складеної контролюючими органами; 3) кримінальна справа порушена за матеріалами органів Державного комітету з фінансового моніторингу. Автор наголошує на тому, що коли взяти за основу схему

¹ Головіна В. П. Основи методики розслідування легалізації (відмивання) грошових коштів, здобутих злочинним шляхом, з використанням кредитно-банківської системи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ МВС України. Київ, 2004. 223 с.

«злочинець – співучасник – корупціонер», то в момент порушення кримінальної справи про легалізацію складаються три слідчі ситуації. Перша ситуація характеризується наявністю інформації про факти й ознаки легалізації: відомий злочинець (затриманий на «гарячому»), але невідомі безпосередній виконавець (співучасник) і спосіб легалізації. Друга ситуація характеризується наявністю незаконних операцій легалізації доходів у фінансово-кредитній або господарюючій структурі, але невідомі джерело «брудних» грошей і їхній власник-злочинець. Для першої та другої слідчих ситуацій характерними слідчими діями є: виїмка, затримання, обшук, допит, огляд, проведення ревізій, судових експертиз. Третя ситуація виникає, коли є інформація про факти легалізації, відомий співучасник-корупціонер, але невідомі інші особи, які беруть участь у легалізації доходів. У даній ситуації необхідно вилучати всі документи, що стосуються угоди, й окремо допитувати не тільки учасників угоди, але і всіх осіб, які беруть участь у її оформленні¹.

Слідчі ситуації, на думку окремих авторів, варто класифікувати залежно від джерела інформації, оскільки це суттєво впливає на обсяг початкових об'єктивних даних і визначає момент початку відкриття кримінального провадження: 1) інформація надійшла від викривача (заявника), який має обґрунтовану підозру щодо факту легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, конкретною особою. Ця ситуація ускладнюється тим, що викривач має можливість надати інформацію, вказавши свої персональні дані, або повідомити про відоме йому анонімно, що суттєво ускладнить процес перевірки; 2) інформація надійшла від заявника, який є свідком, що певним чином був задіяний у підготовці або викритті ознак легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (нотаріус, адвокат, аудитор, оцінщик тощо); 3) інформація надійшла від засобів масової інформації. ЗМІ відіграють активну роль у запобіганні злочинності, однак подеколи створення резонансу не впливає позитивно на результати розслідування. Власне

¹ Аркуша Л. І. Основи виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2011. 42 с.

журналістське виявлення свідків, інтерв'ю призводить до погіршення стану безпеки, створення тиску на свідків зацікавленими особами, що призводить до відмови від раніше наданих показань; 4) від оперативних працівників про підготовку до легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. В Україні, на жаль, немає жодного постановленого вироку за замах на легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (наприклад, створена офшорна компанія, але не відбулося руху на її рахунках). Це зумовлено складністю доведення мети. Усі обвинувальні вирoki ґрунтуються на вже проведених операціях щодо зміни власності, форми тощо злочинних активів; 5) інформація стала відомою в ході проведення розслідування предикатного злочину; 6) інформація стала відома від банку, який виявив підозрілі операції, що вчинялися особою за підробленим або втраченим паспортом; 7) інформація стала відома від іноземних правоохоронних органів, про вчинення легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, громадянином України¹.

На основі вивчення матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А], зроблено висновок, що типовими слідчими ситуаціями початкового етапу розслідування легалізації доходів, одержаних шляхом вчинення кримінальних правопорушень проти моральності, є такі:

1) відомості надійшли від викривача (заявника), який має обґрунтовану підозру щодо факту легалізації доходів, одержаних шляхом вчинення кримінальних правопорушень проти моральності конкретною особою – 34 %;

2) відомості надійшли від заявника, що є свідком вчинення кримінальних правопорушень проти моральності або їх легалізації – 23 %;

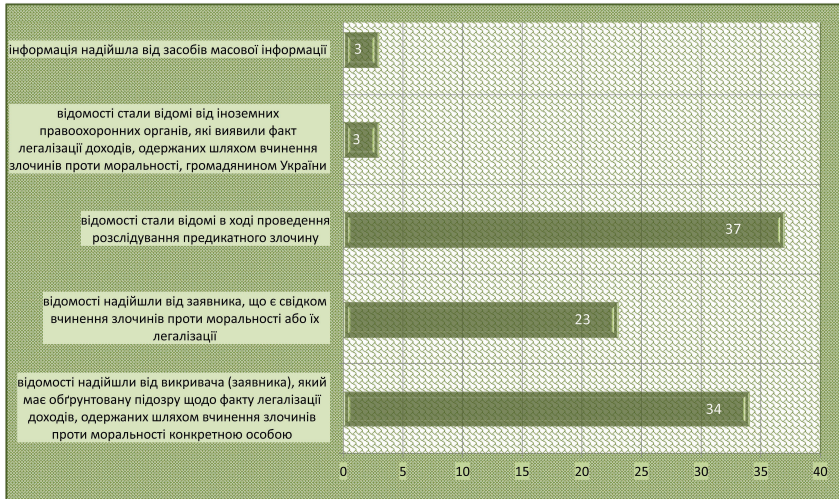
3) відомості стали відомі в ході проведення розслідування предикатного кримінального правопорушення – 37 %;

4) відомості стали відомі від іноземних правоохоронних органів, які виявили факт легалізації доходів, одержаних шляхом вчинення

¹ Халін О. В. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2017. 236 с.

кримінальних правопорушень проти моральності, громадянином України – 3 %;

5) інформація надійшла від засобів масової інформації – 3 %¹(Діаграма № 16).

Діаграма № 16. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування легалізації доходів, одержаних шляхом вчинення кримінальних правопорушень проти моральності

Як бачимо, найбільша кількість ситуацій пов'язана з розслідуванням предикатних кримінальних правопорушень. Загалом предикатний злочин – це суспільно небезпечне протиправне діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом². Тобто визначені протиправні діяння передують вчиненню злочину, кваліфікованого за ст. 209 КК України. У той же час необхідно розуміти, що багато випадків легалізації доходів,

¹ Єфімов М. М. Особливості розслідування легалізації доходів, одержаних шляхом вчинення злочинів проти моральності. *Право і суспільство*. 2020. № 2 (ч. 3). С. 99–105.

² Про затвердження Порядку надання та розгляду узагальнених матеріалів: наказ Мінфін, МВС, СБУ № 103/162/384 від 11.03.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0368-19>.

одержаних шляхом вчинення кримінальних правопорушень проти моральності, залишається латентними. Адже, як зазначалося вище, має місце досить велика корумпованість зазначеної суспільної сфери. При цьому для корупції в даних діяннях характерні майже всі риси, які є їй притаманні¹.

Наприклад, Л. І Аркуша вказує на наявність наступних рис у корупції України: 1) звичність та органічність корупційної діяльності, що створює умови для існування корупції як органічної частини сучасного способу життя; 2) поширеність корупційних дій фактично в усіх органах державної системи; 3) відкритість корупційної діяльності, яка відображається в певних публікаціях засобів масової інформації; 4) некримінальність корупційної діяльності, про що свідчать певні абсолютно законні дії корупціонерів; 5) колективізм і кооперація корупціонерів, які здійснюють свою злочинну діяльність через підлеглих та інших співучасників (основа так званої вертикальної корупції); 6) дефіцит і понаддефіцит послуг і благ, який створюється корупціонерами штучно².

Насамперед доцільно застосовувати економічні знання для виявлення ознак предикатного кримінального правопорушення. Основними завданнями економічної експертизи документів бухгалтерського, податкового обліку та звітності є такі: 1) визначення документальної обґрунтованості розміру нестачі або надлишків товарно-матеріальних цінностей і коштів, періоду та місця їх утворення; 2) визначення документальної обґрунтованості оформлення операцій з одержання, зберігання, виготовлення, реалізації товарно-матеріальних цінностей, у тому числі грошових, основних засобів, надання послуг; 3) визначення документальної обґрунтованості відображення в обліку коштів, цінних паперів; 4) визначення документальної обґрунтованості відображення в обліку операцій із нарахування та виплати заробітної плати, інших виплат;

¹ Єфімов М. М. Теоретичні засади методики розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства : монографія / М. М. Єфімов, В. О. Лазарев. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 232 с.

² Аркуша Л. І. Основи виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2011. 42 с.

5) установлення відповідності чинному законодавству відображення в податковому обліку доходів і витрат за фінансово-господарськими операціями, що підлягають оподаткуванню податком на прибуток; 6) визначення відповідності чинному законодавству відображення в податковому обліку податкових зобов'язань і податкового кредиту з податку на додану вартість. При цьому варто зауважити, що проведення ревізійних дій (визначення експертами-економістами будь-яких економічних показників без попереднього проведення документальних перевірок фінансово-господарської діяльності суб'єктом контролю) не належить до завдань економічної експертизи¹.

Типологію основних способів легалізації злочинних доходів можна репрезентувати наступним чином: 1) легалізація злочинних доходів, одержаних у формі наявних коштів, з використанням операцій із банківськими векселями; 2) легалізація злочинних доходів з використанням статусу клієнта професійного учасника ринку цінних паперів (брокера); 3) легалізація злочинних доходів із використанням «безпрограшних» технологій гри в казино («рулетка»); 4) легалізація доходів, одержаних від реалізації продукції тіншового сектора виробництва; 5) легалізація з використанням схем привласнення фінансових коштів; 6) легалізація доходів із використанням їхнього вивезення за кордон по каналу імпорту послуг; 7) легалізація бюджетних коштів, що привласнюються (відшкодування експортного ПДВ)². Ми повністю погоджуємося з думкою Л. І. Аркуші, але для кримінальних правопорушень проти моральності є ще один характерний спосіб легалізації злочинних доходів – це надання послуг.

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що під час розслідування легалізації доходів, одержаних шляхом вчинення

¹ Халін О. В. Використання спеціальних знань у розслідуванні легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Випуск 36. Том 2. С. 166–168.

² Аркуша Л. І. Основи виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2011. 42 с.

протиправних діянь проти моральності, досить важливо швидко й ефективно провести початковий етап розслідування. Це повинно здійснюватися завдяки чіткому алгоритму відповідно до типових слідчих ситуацій.

5.3. Криміналістичні засоби та методи подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень проти моральності

Будь-яка дія викликає протидію. Вказаний фізичний закон є характерним для усіх суспільних явищ і процесів, у тому числі й для розслідування кримінальних правопорушень, адже зрозуміло, що у випадку умисного вчинення суспільно небезпечного діяння особа в більшості випадків не бажає бути викритою та притягнутою до відповідальності. Та й вчинення неумисних діянь у подальшому викликає у злочинця бажання знайти можливі способи уникнення відповідальності, тому протидія розслідуванню протиправним діянням постійно має місце у діяльності правоохоронних органів. Дане явище має свої особливості в залежності від ряду факторів. Серед них одне з характерних місць займає вид вчиненого кримінального правопорушення. З огляду на зазначене актуальність дослідження подолання протидії розслідуванню протиправних діянь проти моральності не викликає сумнівів¹.

З огляду на зазначене доречно висвітлити окремі її визначення. Зокрема, окремі науковці запропонували визначати протидію розслідуванню як систему дій (чи бездіяльності), які мають на меті перешкодити залученню слідів злочину до сфери кримінального судочинства та подальшому їх використанню як судових доказів².

¹ Єфімов М. М. До питання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень проти моральності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 2. Том 4. С. 145–151.

² Журавлев С. Ю. Нейтрализация противодействия расследованию / С. Ю. Журавлев, А. Ф. Лубин. Криминалистика: Расследование преступлений в сфере экономики : учебник / под ред. В. А. Грабовского, А. Ф. Лубина. Ниж. Новгород : Нижегород. ВШ МВД России, 1995. 350 с.

Інша група вчених (Л. І. Аркуша, С. М. Климаш) акцентує увагу на тому, що відповідно до сучасних тенденцій протидія розслідування злочинів – це умисне протиправне й інше поводження (дія або бездіяльність) злочинця та пов'язаних з ним осіб, спрямоване на перешкоджання розслідуванню і в кінцевому рахунку – встановленню істини у кримінальному провадженні¹.

Як бачимо, в зазначених визначеннях йдеться про систему діянь, які повинні бути направлені на перешкоджання кримінальному судочинству. У той же час виникає сумнів стосовно того, що вказані діяння повинні бути обов'язково умисними. Адже, на нашу думку, можливі й не умисні дії чи бездіяльність, які своїм наслідком будуть мати протидію розслідуванню кримінальних правопорушень. Особливо це стосується якраз досліджуваної категорії: кримінальні правопорушення проти моральності.

У цьому розрізі доречною вбачається позиція науковців (А. Б. Блага, І. Г. Богатирьов, Л. М. Давиденко), які наголошують на тому, що це особливий комплексний, багаторівневий об'єкт соціального управління, який складає різноманітна за формами діяльність відповідних суб'єктів (державних, недержавних органів, установ, громадських формувань та окремих громадян), які взаємодіють у вигляді системи різнорідних заходів, спрямованих на пошук шляхів, засобів та інших можливостей ефективного впливу на злочинність з метою зниження інтенсивності процесів детермінації злочинності на усіх рівнях, нейтралізації дії її причин та умов для обмеження кількості злочинних проявів до соціально толерантного рівня².

Інші науковці зазначають, що приховати злочин можна лише двома способами: по-перше, не допустити виявлення слідів злочину та залучення їх у сферу розслідування, по-друге, не допустити

¹ Аркуша Л. І. До сутності поняття протидії розслідуванню злочинів / Л. І. Аркуша, С. М. Климаш. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса) : у 2 т. Т. 2 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. Одеса : Юридична література, 2016. С. 361–364.

² Кримінологія. Загальна частина : навч. посібник / кол. авторів А. Б. Блага, І. Г. Богатирьов, Л. М. Давиденко та ін.; за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Вид. ХНУВС, 2011. 240 с.

належного використання цих слідів у якості доказів. Тлумачаться ці позиції так: у першому випадку злочинець безпосередньо діє на сліди злочину, намагається їх знищити повністю або частково, а в другому випадку злочинець діє опосередковано, намагається співпрацювати з тими, хто має прямий доступ до доказів, тобто через осіб, які наділені відповідними повноваженнями та процесуальним статусом¹.

Д. А. Патрелюк вказав, що протидія кримінальному переслідуванню – це активна умисна діяльність, спрямована на недопущення притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності в результаті здійснення оперативно-розшукової та кримінальної процесуальної діяльності щодо їх документування².

Досить ґрунтовне визначення надав В. Севрук, наголосивши, що протидія злочинності – це безперервний процес, у межах якого одночасно та паралельно здійснюються загальносоціальні та спеціальні заходи, що спрямовані на виявлення та розкриття злочинів³.

Найбільш вдалим, на нашу думку, є визначення, сформульоване В. М. Карагодіним, який визначив протидію розслідуванню як навмисні дії (систему дій), спрямованих на перешкодження виконанню завдань попереднього розслідування й установленню об'єктивної істини по кримінальній справі⁴.

Підводячи підсумок, ми вважаємо за необхідне зазначити, що протидія розслідуванню кримінальних правопорушень – це протиправне й інше поведження (дія або бездіяльність) певної особи, яка вчинила кримінально каране діяння або пов'язана з ним, що має наслідком перешкодження досудовому розслідуванню.

¹ Журавлев С. Ю. Нейтрализация противодействия расследованию / С. Ю. Журавлев, А. Ф. Лубин. Криминалистика: Расследование преступлений в сфере экономики : учебник / под ред. В. А. Грабовского, А. Ф. Лубина. Ниж. Новгород : Нижегород. ВШ МВД России, 1995. 350 с.

² Патрелюк Д. А. Визначення поняття протидії кримінальному переслідуванню. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 6 (Том 3). С. 109–111.

³ Севрук В. Протидія Національної поліції України злочинам, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі. *Підприємство, господарство і право*. № 2. 2017. С. 288–293.

⁴ Карагодин В. Н. Преодоление противодействия предварительному расследованию. Свердловск, 1992. 45 с.

Розглядаючи особливості протидії розслідуванню протиправних діянь проти моральності слід вказати на можливих її суб'єктів. До них, на думку окремої групи науковців (Т. В. Авер'янова, Р. С. Белкін, Ю. Г. Корухов, О. Р. Росинська), належать такі суб'єкти як посадові особи установ, підприємств, організацій, що стали місцем вчинення злочину, корумпованих представників владних структур і правоохоронних органів, представників партій, профспілкових та інших громадських організацій, трудових колективів, окремих груп населення, родичів, друзів і близьких злочинця. Вказані автори зазначають, що зовнішня протидія – це приховування події злочину з корисливих мотивів або з метою збереження престижу, через помилкове розуміння професійних інтересів, приховування злочинів з особистих мотивів, примус слідчого шляхом підкупу до незаконних дій або дій, що не є інтересами слідства, підкуп учасників процесу, які володіють необхідною інформацією (свідки, експерти, спеціалісти), неправомірне насильство (погроза або інші вчинки, що впливають на репутацію)¹.

На основі опитування респондентів [Додаток Б] виявлено об'єктивні й суб'єктивні фактори, внаслідок яких більшість кримінальних правопорушень проти моральності, залишались нерозкритими.

До об'єктивних факторів віднесено: прихований характер протиправних діянь – 67 %; знищення правопорушниками слідів, знарядь і засобів кримінального правопорушення (записів з камер відеоспостереження, комп'ютерної техніки) – 79 %; активна протидія розслідуванню (використання корумпованих зв'язків у органах влади й управління, правоохоронних органах) – 16 %; відсутність свідків та очевидців протиправного діяння – 49 %.

Серед суб'єктивних факторів виділено такі: недостатнє використання науково-технічних засобів при проведенні процесуальних дій – 83 %; неякісне проведення розшукових заходів при встановленні злочинця за «гарячими» слідами – 53 %; вибіркоче використання спеціальних знань – 48 %; відсутність чіткого пла-

¹ Криміналістика : учебник для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская / под ред. Р. С. Белкина. М. : НОРМА – ИНФРА-М, 1999. 990 с.

нування та системності в організації початкового етапу розслідування – 62 %; помилки в оцінці наявної інформації та доказів – 27 % (Діаграма № 17).

Діаграма № 17. Об'єктивні й суб'єктивні фактори, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень проти моральності

Ми підтримуємо позицію, що сутність протидії включає систему діянь, які повинні бути направлені на перешкоджання кримінальному судочинству. Водночас виникає сумнів стосовно того, що вказані діяння повинні бути обов'язково умисними, адже, на нашу думку, можливі й неумисні дії чи бездіяльність, які своїм наслідком будуть мати протидію розслідуванню протиправних діянь.

Серед інших особливостей протидії розслідуванню кримінальних правопорушень проти моральності слід вказати дії по реалізації злочинної ідеї. Серед них окремі вчені вирізняють легендування особистості, зокрема, виготовлення та використання підробних документів, залучення наглядців, охоронців тощо. Крім того, автори вказують на можливі способи протидії: тимчасове призупинення злочинної діяльності; надання в місцях позбавлення волі допомоги співучасникам, які несуть відповідальність за вчинений злочин; вчинення протидії використанню доказів, які були залучені у сферу кримінального судочинства; допомога родичам або іншим близьким людям співучасників, які знаходяться у місцях позбавлення волі; перевірку нових кандидатів у члени злочинного формування; аналіз помилок минулої злочинної діяльності тощо¹.

Заслуговує на окрему увагу класифікація способів приховування злочинних дій, визначена В. А. Овечкіним. До першої групи автор відніс способи, які перешкоджають отриманню органами розслідування інформації про злочин (переміщення, маскування, знищення матеріальних та ідеальних джерел інформації, ухилення від явки, відмова від показань, недонесення). До другої – способи, які перешкоджають одержанню інформації про злочин та видачі замість неї неправдивої інформації (фальсифікація, інсценування, свідомо неправдиве повідомлення та свідомо помилкове показання з метою приховування злочину)².

Слід зазначити, що помилкове уявлення може сформуватися у особи під впливом різноманітних чинників, які на неї впливають у процесі розслідування. Деякі з них безпосередньо передбачені законом (необхідність роз'яснення обставин, що пом'якшують відповідальність, нерозголошення даних досудового слідства тощо). Інші чинники обумовлюються міркуваннями тактичного характеру. Вони пов'язані з такими діями, звичайно, в межах закону,

¹ Журавлев С. Ю. Нейтрализация противодействия расследованию / С. Ю. Журавлев, А. Ф. Лубин. Криминалистика: Расследование преступлений в сфере экономики : учебник / под ред. В. А. Грабовского, А. Ф. Лубина. Ниж. Новгород : Нижегород. ВШ МВД России, 1995. 350 с.

² Овечкин В. А. Расследование преступлений, скрытых инсценировками : учебное пособие. Х., 1979. 64 с.

які дозволяють сформувати у особи помилкове сприйняття того, що відбувається. Такі умови й обставини у більшості випадків створюються штучно, містять у собі елементи невизначеності, але ґрунтуються на об'єктивних процесах і явищах. Наочним прикладом цього може бути побічний допит, сутність якого полягає у з'ясуванні інформації про обставини, прямо не пов'язані з предметом допиту, але такими, що мають значення для встановлення істини¹.

Розглядаючи різні способи протидії, О. В. Александренко говорила про те, що їх завданням є дезінформація населення щодо дійсних обставин злочинів, особистості злочинців, дискредитація як конкретних працівників, так і правоохоронних органів, суду в цілому, формування вигідної злочинцям суспільної думки².

На основі дослідження відповідної категорії проваджень О. В. Пчеліна зробила висновок, що до способів протидії виявленню та розслідуванню злочинів на стадії вчинення останніх слід віднести наступні: а) значна розгалуженість «функціональних обов'язків» злочинців; б) ретельне маскування зв'язків між учасниками злочинної діяльності; в) вжиття заходів щодо мінімізації залишених слідів або щодо їх знищення; г) вжиття заходів щодо інсценування окремих обставин події, а саме: створення видимості непов'язаності ряду злочинних проявів між собою; створення видимості вчинення не злочинних діянь, а службових (дисциплінарних) чи адміністративних правопорушень; створення видимості вчинення злочину іншими особами; створення видимості вчинення не умисних злочинів, а з необережності; г) залучення корумпованих зв'язків; д) переїзд на тривалий час або на постійній основі до іншого регіону/країни; е) створення алібі та інші³.

¹ Лу'янчиков Є. Д. Тактика подолання протидії розслідуванню / Є. Д. Лук'янчиков, Б. Є. Лук'янчиков. *Матеріали IV Міжнародної науковопрактичної конференції «Малиновські читання»*. (м. Острог, 13–14 листопада 2015 р.). Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2015. С. 193–195.

² Александренко О. В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2004. 253 с.

³ Пчеліна О. В. Протидія розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності та шляхи її подолання. *Молодий вчений*. 2016. № 4 (31). С. 628–632.

З огляду на зазначене визначення слід вказати, що окремі автори акцентують увагу на тому, що новітній період розвитку суспільних відносин обумовив кількісне зростання злочинності. Удосконалюються різноманітні засоби, методи та прийоми її діяльності, виникає безліч організованих злочинних угруповань, спілкування яких забезпечується використанням новітніх технологій. При цьому залишаються актуальними питання забезпечення основоположних прав і свобод людини, її життя та здоров'я, моральних цінностей. Важливим аспектом цього є попередження та розслідування злочинів проти моральності. Адже за багатолітній період існування проституції як суспільного явища соціумом не визначено чіткого ставлення ні до неї, ні до повій, ні до конкретних заходів протидії «комерційному сексу»¹.

Переходячи до визначення форм і методів подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень проти моральності, зазначимо наступне. Так, криміналістичними засобами подолання протидії розслідуванню є методи, які розробляються або пристосовуються в криміналістиці для потреб розслідування протиправних діянь, тактичні операції, прийоми та технічні засоби, що забезпечують пізнання обставин події кримінального правопорушення та пов'язаних із ним конкретних супутніх йому явищ як негативних обставин, характерних для протидії розслідуванню. Функціональне призначення криміналістичних засобів подолання протидії полягає у забезпеченні: 1) найбільш повного пізнання механізму події кримінального правопорушення шляхом аналізу його елементів і слідчих ситуацій виявлення, фіксації, вилучення та дослідження доказів; 2) пізнання супутніх учиненню та розслідуванню проявів протидії розслідуванню, повне описання яких у матеріалах кримінального провадження дає змогу розкрити їх вплив на формування доказів, ступінь суспільної небезпечності дій осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, а також зібрати дані для ухвалення рішення про притягнення до відповідальності

¹ Назаренко К. Ю. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2016. 218 с.

осіб за протидію розслідуванню у разі наявності передбачених законодавством підстав¹.

Зокрема, О. В. Александренко обґрунтовує висновок щодо необхідності нового підходу до створення системи заходів подолання протидії у залежності від можливостей: 1) слідчого, працівника органу дізнання; 2) правоохоронного органу (міськрайуправління внутрішніх справ, УМВС, МВС) чи системи правоохоронних органів у цілому; 3) що може бути здійснено лише за умов державного підходу. Авторкою сформовано практичні рекомендації по подоланню протидії з боку адвокатів, організованих злочинних угруповань, корумпованих осіб; по застосуванню спеціальних знань, можливостей експертиз і нелегального листування підозрюваних (обвинувачених), які перебувають під вартою, для подолання окремих способів протидії².

Б. В. Щур основними напрямками подолання протидії розслідуванню злочинів визначив наступні: 1) встановлення певних правил дотримання слідчої таємниці: а) визначення переліку відомостей у конкретній кримінальній справі, що становлять слідчу таємницю; б) встановлення кола осіб, залучених до орбіти кримінального судочинства, яких необхідно попередити про нерозголошення слідчої таємниці; в) обмеження кола осіб, які присутні при провадженні слідчих дій; г) обмеження допуску до доказової інформації; г) встановлення особливостей роботи з доказовою інформацією з кримінальної справи в слідчо-оперативній групі (визначення кола обов'язків всіх учасників слідчо-оперативної групи, встановлення стосунків між ними, здійснення взаємодії з пресою тільки керівником групи, ухвалення рішення про повідомлення певної інформації та її меж керівником такої групи та ін.); д) встановлення заборони на невмотивовану передачу кримінальної справи від одного слідчого до іншого; е) визначення порядку взаємодії з оперативними працівниками (дозування інформації, необхідної

¹ Криміналістика: підручник / Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 3-тє вид., переробл. та допов. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 948 с.

² Александренко О. В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2004. 20 с.

для виконання оперативно-розшукового заходу, доручення слідчого тощо); 2) нейтралізація причин можливого виникнення слідчих помилок: кадрових, методичних, організаційних, процесуальних, психологічних тощо; 3) подолання лжесвідчень і викриття неправдивих показань; 4) забезпечення безпеки учасників кримінального процесу¹. Як бачимо, вчений наводить ряд напрямів подолання протидії, серед них для досліджуваної категорії кримінальних правопорушень характерними можуть бути подолання лжесвідчень, викриття неправдивих показань і забезпечення безпеки учасників кримінального процесу.

Р. М. Шехавцов охарактеризував завдання та способи нейтралізації протидії у формі приховування даних про подію вимагання та причетних до нього осіб, основними з яких є припинення впливу протидіючих осіб на сліди злочину та їх носії, відновлення в максимумно можливому обсязі інформації, що має доказове значення. Автор наголосив на тому, що одним із основних засобів нейтралізації протидії розслідуванню дисертант вбачає психологічний вплив на особу, яка протидіє. Крім того, Р. М. Шехавцов зазначив, що попередження протидії розслідуванню полягає у заздалегідь вчинюваних діях слідчого з метою створення умов, що виключають ефективність протидії з боку конкретних зацікавлених осіб прогнозованим способом. До способів попередження протидії розслідуванню віднесено забезпечення фізичної безпеки учасників окремої слідчої дії (обшуку, відтворення обстановки й обставин події), запобігання заяві з боку зацікавлених осіб про «незаконні» методи розслідування злочину (наприклад, аудіо-, відеозапис ходу слідчої дії), запобігання обміну інформацією між співучасниками². З даного переліку методів найбільш доцільним для подолання протидії розслідуванню протиправних діянь

¹ Щур Б. В. Заходи усунення протидії розслідування злочинів у системі окремої криміналістичної методики. *Науковий вісник Львівського держ. ун-ту внутр. справ.* 2010. № 4. С. 394–410.

² Шехавцов Р. М. *Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями)* : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2003. 20 с.

проти моральності вважаємо запобігання заяві з боку зацікавлених осіб про «незаконні» методи їх розслідування.

Зі свого боку інші автори акцентують увагу на тому, що для забезпечення захисту доказів від фальсифікації та дискредитації з боку суб'єктів протидії необхідно проводити тактичну операцію «Захист доказів». Авторка одразу відзначає недостатність використання існуючого арсеналу тактичних засобів для подолання протидії розслідуванню та необхідність у зв'язку з цим застосування нових (дезінформація, спонукання до дій), у тому числі нетрадиційних засобів і методів (поліграф, гіпнорепродукція), активного використання сучасних науково-технічних засобів. У якості організаційних засобів подолання протидії запропоновано: створення спеціальної служби по боротьбі з протидією, своєчасне забезпечення практичних працівників рекомендаціями по застосуванню тактичних прийомів, проведенню тактичних комбінацій і операцій для подолання протидії; удосконалення системи службової підготовки та професійного відбору на службу до органів внутрішніх справ, на навчання та ін.¹ Серед вказаних засобів ми вважаємо найбільш доречним своєчасне забезпечення практичних працівників рекомендаціями по застосуванню тактичних прийомів.

У розрізі цього варто навести позицію Є. Д. Лук'янчикова, який здійснив аналіз тактичних прийомів, що, на його думку, сприяють усуненню протидії. Автор вказав, що тактичні прийоми подолання опору протидіючої сторони та вирішення конкретних завдань розслідування не є виключенням, а достатньо розповсюджені. Оскільки це так, не слід безапеляційно відмовлятися від використання тактичних прийомів як засобу у вирішенні складних завдань розслідування, які, не позбавляючи особу свободи вибору поведінки, вводять її в оману щодо обраної слідчим лінії поведінки, наявності в нього інформації про подію злочину тощо².

¹ Александренко О. В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2004. 20 с.

² Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів : монографія. К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 360 с.

Так, для забезпечення «превентивного» подолання можливої протидії розслідуванню з боку слідчого й інших представників правоохоронних органів варто, на думку окремих науковців, активно використовувати можливості прокурорського нагляду за додержанням законів під час досудового слідства, опитуючи певних осіб і вимагаючи необхідні документи, створюючи вигляд загальної перевірки та не акцентуючи уваги на конкретних питаннях. Це надасть змогу не лише зібрати окремі важливі дані, а й віддалити той момент, з якого правоохоронці зрозуміють дійсний напрям перевірки та можуть розпочати активну протидію зі свого боку¹.

Зі свого боку О. І. Ромців у процесі дослідження визначила найбільш ефективні тактичні прийоми подолання протидії розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності з боку підозрюваного(них), якими є: 1. На першому етапі: застосування відеозапису ходу проведення затримання «на гарячому» осіб, які вчинили злочин; одночасне затримання всіх членів організованого злочинного формування (організованої групи, злочинної організації), причетних до вчинення розслідуваних злочинів; затримання осіб під час проведення розширених нарад, у присутності колег різного рангу та посад задля досягнення широкого суспільного резонансу, при можливості із залученням ЗМІ; обов'язкове вилучення оригіналів документів, що підтверджують місце роботи в реальному часі та посадові інструкції підозрюваного (обвинувачуваного) для запобігання звільнення його з посади «минулою датою»; проведення першочергових слідчих дій, максимально відкритих для громадськості (з урахуванням слідчої ситуації), де в якості понятих залучати працівників ЗМІ для реального висвітлення обставин справи «із перших уст»; застосування аудіо-, відеозапису ходу проведення перших допитів осіб, які вчинили злочин, і свідків тощо. 2. На подальших етапах досудового розслідування: одночасне провадження обшуків у місцях передбачуваного місцезнаходження знарядь, засобів вчинення злочинів, викраденого майна, щоб заці-

¹ Криміналістика: підруч. 4-ге вид., переробл. і допов. / за ред. В. Ю. Шепітька. Х.: Право, 2008. 464 с.

кавлені особи не змогли їх переховати; повторні допити із урахуванням результатів проведених експертиз тощо¹. Ми вважаємо за необхідне виокремити одночасне затримання всіх членів ОГ і ЗО як найбільш доречний тактичний прийом проведення обшуків при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності.

М. С. Чесаков встановив, що протидія розслідуванню злочинів повинна зайняти місце у сучасному криміналістичному вченні про способи підготовки, вчинення та приховування злочинів як окрема криміналістична теорія, оскільки саме її елементи виражають функціональну сторону злочинної діяльності. Автором визначено основні стратегічні напрями у процесі подолання протидії розслідуванню злочинів: забезпечення належних гарантій захисту прав і наявність правових засобів захисту та механізмів ефективного розслідування порушень прав людини; посилення та забезпечення ефективної співпраці з науково-дослідними експертно-криміналістичними центрами у процесі розслідування злочинів; забезпечення підвищення якості роботи поліцейських управлінь, відділів (відділень) поліції щодо негайного та точного внесення відомостей до ЄРДР про вчинене злочинне діяння, зокрема безвісне зникнення, викрадення громадян або потрапляння осіб у полон; встановлення відповідальності за внесення до бази даних неправдивих даних щодо громадян, внаслідок чого ускладнюється їх ідентифікація; оновлення нормативно-правових актів, зокрема підзаконних, що є обов'язковими для використання у діяльності правоохоронних органів (які у зв'язку з різкою динамікою зростання видів і способів протидії розслідуванню злочинів втрачають свою актуальність); здійснення заходів з організації негайного виявлення та розкриття фактів катувань, а також злочинів, пов'язаних із жорстоким і нелюдським поведінням; вироблення системності та стратегічної спрямованості подолання протидії розслідуванню злочинів; розроблення напрямів спільного розуміння стратегічного

¹ Ромців О. І. Особливості подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України. Львів, 2016. 226 с.

бачення та цілей антикорупційних комунікацій, що забезпечуватимуть міцну підтримку імплементації антикорупційної реформи¹. На думку опитаних респондентів [Додаток Б], для подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень проти моральності необхідно застосовувати наступні заходи чи методи:

- встановлення відповідальності за внесення до бази даних неправдивих даних щодо громадян, внаслідок чого ускладнюється їх ідентифікація – 82 %;
- вироблення системності та стратегічної спрямованості подолання протидії розслідуванню протиправних діянь – 78 %;
- розроблення напрямів спільного розуміння стратегічного бачення імплементації антикорупційної реформи – 59 %.

Продовжуючи свою думку, О. І. Ромців вказала, що взагалі подолання протидії, здійснюваної за допомогою корумпованих зв'язків обвинуваченого та тиску на органи слідства, є також досить складним питанням під час розслідування злочинів, саме тому запропонувала ряд організаційно-тактичних заходів щодо подолання такого впливу, серед яких: офіційне застереження про неприпустимість втручання у розслідування; направлення інформаційного листа з інформацією про неприпустимі дії посадової особи-корумпованого чиновника; вимога дачі показань у письмовій формі, а також фіксування «прохань» і «порад» слідчим та оперативно-розшуковими засобами; порушення процедури службової перевірки щодо чиновника, який втручається у хід розслідування; висунення та перевірка версії щодо співучасті корумпованого чиновника у злочині, щодо якого розпочато кримінальне провадження, та яким він опікується тощо². Ми вважаємо за необхідне виокремити з наведеного переліку такий захід, як висунення та перевірка версії щодо співучасті корумпованого чиновника у кримінальних правопору-

¹ Чесакова М. С. Протидія розслідуванню злочинів та шляхи її подолання на стадії досудового розслідування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса. Харків, 2019. 20 с.

² Ромців О. І. Особливості подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України. Львів, 2016. 226 с.

шеннях проти моральності, щодо якого розпочато кримінальне провадження, та яким він опікується.

Підводячи підсумки, зазначимо, що заходи подолання протидії розслідуванню протиправних діянь досліджуваної категорії необхідно здійснювати на будь-якому етапі кримінального провадження. Ми вважаємо, що протидія розслідуванню кримінальних правопорушень – це протиправне й інше поведження (дія або бездіяльність) певної особи, яка вчинила кримінально каране діяння або пов'язана з ним, наслідком якої є перешкоджання досудовому розслідуванню.

5.4. Профілактична діяльність уповноважених осіб у провадженнях за фактами вчинення кримінальних правопорушень проти моральності

Профілактика вчинення кримінальних правопорушень проти моральності є одним із завдань уповноважених осіб, що здійснюють правоохоронну діяльність. Тобто профілактична функція повинна виконуватись незалежно від служби, в якій працює той чи інший правоохоронець, та від його посади. Раніше КПК зобов'язував слідчого здійснювати ряд заходів по усуненню причин та умов вчинення протиправних діянь. На жаль, зараз така норма відсутня. Але, на наше переконання, в уповноважених осіб, які здійснюють досудове розслідування (слідчий, дізнавач, прокурор), є можливості хоча б зробити мінімум, щоб уникнути в подальшому вчинення подібних протиправних діянь.

Ми підтримуємо В. Ю. Шепітька, який сформулював визначення профілактики злочинності як комплексу заходів, спрямованих на виявлення, обмеження, усунення чи нейтралізацію криміногенних факторів, які детермінують злочинність у цілому й окремий злочин ще до того, як вони призведуть до суспільно небезпечних діянь чи наслідків. Вчений вказує на те, що профілактика злочинності – діяльність, здійснювана на ранніх стадіях

виникнення та формування в особи намірів здійснення подальшої протиправної діяльності¹.

У зв'язку з викладеним вище ми вважаємо за потрібне звернути увагу на обставини, що впливають на вчинення протиправних діянь проти моральності. У цьому розрізі доречною є позиція В. С. Соловйова, який виділяє три групи об'єктів впливу, щодо яких необхідно проводити індивідуально-профілактичну роботу та відповідні їм три напрямки попереджувального впливу: 1) особи, поведінка яких свідчить про те, що вони можуть вчинити злочин, пов'язаний із залученням неповнолітнього в заняття проституцією (індивідуальна профілактика злочинної поведінки); 2) неповнолітні, які в силу певних особистісних особливостей і зовнішніх умов можуть бути залучені в «сексуальний бізнес» (індивідуальна віктимологічна профілактика); 3) особи, які є «споживачами» сексуальних комерційних послуг з боку неповнолітніх, тобто вступають з ними в сексуальні відносини за матеріальну винагороду або набувають порнографічну продукцію з їх участю (індивідуальна профілактика «споживання» сексуальних послуг)². Тобто автор таким чином виділяє категорії осіб, з якими необхідно проводити профілактичну роботу, а також особистість яких може викликати зміни направлення процесу доказування в кримінальних провадженнях по факту вчинення окремих кримінальних правопорушень проти моральності.

Як зазначає Р. А. Арсланбекова, однією з основних умов, що сприяє злочинній поведінці, є статевая деморалізація, яка відбувається в нашому суспільстві, особливо в молодіжному середовищі. У чималому ступені статевій деморалізації населення сприяють засоби масової інформації. У ЗМІ тема проституції і злочинів, їй супутніх, висвітлюється далеко не з критичних позицій, а опису цих явищ як

¹ Шепітько В. Ю. Особа потерпілого в системі криміналістичної характеристики злочинів. *Проблеми законності* : республік. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. Х. : Нац. юрид. акад. України, 2008. Вип. 93. С. 168–174.

² Соловьев В. С. Предупреждение вовлечения несовершеннолетних в занятие проституцией (по материалам Центрального федерального округа) : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Воронежский институт Министерства внутренних дел Российской Федерации. Воронеж, 2013. 18 с.

комерційної діяльності (аж до вказівки цін на послуги повій, місць їх найбільшого скупчення і т.д.). Різні видання ЗМІ наводили матеріали, які знайомлять читача з організацією та функціонуванням закладів індустрії розваг: саун, масажних кабінетів, салонів і т.п., під якими часто замасковані місця для розпусти¹.

С. Г. Кулик, провівши докладне дослідження, визначив групи детермінант, що впливають на збільшення проявів кримінальних правопорушень проти моральності. Зокрема, серед соціально-економічних детермінант поширення вказаних діянь автор виділив такі: криза інституту сім'ї; значна поляризація населення за матеріальним становищем і рівнем доходу; високий фактичний рівень безробіття; соціально-економічні негаразди, викликані військовим конфліктом на сході держави та проведенням антитерористичної операції. Комплекс політико-правових детермінант зводиться до таких основних чинників: недостатнє сприяння та підтримка з боку держави громадських організацій, які займаються розвитком спорту, різними напрями мистецтва та творчості; відсутність дієвої законодавчо визначеної концепції (програми) з розвитку та зміцнення основ моральності в молодшого покоління та підвищення її рівня в суспільстві; не вирішеність кримінально-правових проблем конструкцій диспозицій конкретних норм і визначеності санкцій певних злочинів проти моральності².

Інші науковці до детермінант, які впливають на внутрішній (особистісний) рівень поділу неповнолітніх, яких можуть втягнути в заняття проституцією, відносять такі: особливості осіб, які страждають сексуальним потягом до підлітків, які формують попит на комерційні сексуальні послуги неповнолітніх і порнографічну продукцію з їх участю; особистісні особливості злочинців, тобто тих, хто організовує та контролює сферу «сексуального бізнесу», залучає

¹ Арсланбекова Р. А. Вовлечение в занятие проституцией и организация занятия проституцией: Уголовно-правовые и криминологические проблемы : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дагестанский государственный университет. Махачкала, 2004. 19 с.

² Кулик С. Г. Криминологічна характеристика та запобігання злочинам проти моральності : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2016. 266 с.

туди нових підлітків; особистісні особливості неповнолітніх, яких залучають до розглянутої сфери¹.

Особливу увагу, на думку С. Г. Кулика, необхідно приділити аналізу морально-психологічного причинного комплексу кримінальних правопорушень проти моральності: низький моральний рівень значної частини суспільства; поширення попиту на продукцію порнографічного характеру та надання сексуальних послуг; пропаганда жорстокості та насилля; зміна моральнісних орієнтирів світового суспільства; десакралізація суспільного життя та моральності; занедбання дозвіллієвої сфери життєдіяльності молоді, відсутність державної підтримки діяльності та функціонування бюджетних спортивних установ, клубів і гуртків; занедбання мистецького й естетичного виховання молоді; відсутність альтернативи деструктивним формам проведення дозвілля, що стали більш доступні для підлітків і молоді; деструктивний вплив ЗМІ як елемента засобів масової комунікації; розповсюдження та поширення деструктивних сект (неокультів); проникнення в молодіжне середовище кримінальної субкультури; алкоголізація населення; домінування споживацьких цінностей над традиційними моральними цінностями².

До факторів, що впливають на процес втягнення неповнолітнього в заняття проституцією відносяться: соціально-економічні детермінанти: несприятливе економічне становище значної частини населення, передусім неповнолітніх, що приводить до пошуку джерел засобів до існування, в тому числі і за допомогою заняття проституцією; криза духовно-моральної сфери суспільства: руйнування моральних і поведінкових стереотипів; схвалення антисоціальних форм поведінки, спрямованої на отримання матеріальної вигоди, в тому числі і шляхом надання сексуальних послуг; деморалізація статевих відносин: комерціалізація інтимної сфери; безладні статеві зв'язки; ранній початок статевого життя; недосконалість системи

¹ Соловьев В. С. Предупреждение вовлечения несовершеннолетних в занятие проституцией (по материалам Центрального федерального округа) : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Воронежский институт Министерства внутренних дел Российской Федерации. Воронеж, 2013. 18 с.

² Кулик С. Г. Криминологічна характеристика та запобігання злочинам проти моральності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2016. 266 с.

статевого виховання; пропаганда проституції, в тому числі за участю неповнолітніх, в кіно, на телебаченні, в мережі Інтернет та інших засобах масової комунікації; проблеми в сімейному та шкільному вихованні неповнолітніх: індиферентне ставлення до поведінки дитини, а також свідоме формування негативної поведінки неповнолітніх; недосконалість системи організації дозвілля неповнолітніх: відсутність у молоді уявлення про соціально-позитивні форми проведення дозвілля або відсутність можливості скористатися ними; недоліки в правових заходах протидії сексуальній експлуатації неповнолітніх: недосконалість кримінального, сімейного законодавства, законодавства про засоби масової інформації, про рекламу, про адміністративні правопорушення; недоліки в роботі правоохоронних органів у попередженні, виявленні, розкритті та розслідуванні злочинів, пов'язаних із залученням неповнолітніх у «сексуальний бізнес»: відсутність спеціалізованих підрозділів органів внутрішніх справ, регулярних оперативно-профілактичних операцій, спрямованих на виявлення фактів втягнення неповнолітніх у заняття проституцією¹.

К. В. Латиш стосовно криміналістично значущих ознак обстановки вчинення вандалізму наголошує на наступних факторах: 1) безлад і недотримання людьми прийнятих правил поведінки, масові заворушення, безкарність (наприклад, саме під час масових заворушень, мітингів, зібрань із грудня 2013 р. та по вересень 2014 р. руйнувалися, псувалися, осквернювалися пам'ятники вождям комуністичного режиму, діячам «УПА», українським націоналістам та іншим особам, який продовжується й по цей час з огляду на безкарність винних осіб); науковим підґрунтям означеного також слугує «Теорія розбитих вікон», авторами якої є Джеймс Вілсон і Джордж Келлінг; 2) відсутність належного контролю й охорони предмета злочинного посягання (так, за пам'ятниками, крім тих, що знаходяться у безпосередній близькості до іншого об'єкта охорони, наприклад, суду, відеоспостереження не ведеться,

¹ Єфімов М. М. Теоретичні засади методики розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства : монографія / М. М. Єфімов, В. О. Лазарев. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 232 с.

не встановлено охорону; на кладовищах така охорона є, але охороняються ділянки, що прилягають до пункту пропуску й охорони), зазначену тезу також підтверджує наукова концепція «routine activity theory», розробниками якої є Маркус Фелсон та Лоренс Коен; 3) місця, що є тимчасово недоступними до зовнішнього спостереження під час безпосереднього вчинення протиправних дій, але наслідки цих дій мають бути відкритими для споглядання широкого загалу (мова йде про відсутність або слабке освітлення місця вчинення вандалізму, відсутність людей через певні обставини, зокрема у нічний і ранній час), підтвердженням вказаного слугує принцип «економіки громадської уваги», як назвав його Брігенто. Логіка обрання місця вчинення злочину також опосередковується принципами «економіки громадської уваги», відповідно до яких безпосереднє вчинення акту вандалізму має відбуватися «поза очі» громадян, але наслідки цих протиправних дій є доступними для споглядання широкого загалу¹.

Зважаючи на ці фактори, вважаємо за потрібне акцентувати увагу на відсутності профілактичної діяльності з боку правоохоронних органів щодо кримінальних правопорушень проти моральності. Так, внаслідок введення карантину у березні 2020 року під час протидії гострій респіраторній інфекції COVID-19, спричиненій коронавірусом SARS-CoV-2, оперативними підрозділами поліції внаслідок «рейдових» заходів припинено роботу значної кількості закладів, які створено для надання інтимних послуг.

Розглядаючи питання щодо дітей, які є потерпілими, О. Козицька залежно від умов життя та виховання таких дітей, виокремила тих, які проживають і виховуються у: повній сім'ї; неповній сім'ї (сім'я, що складається з матері або батька та дитини); багатодітній сім'ї; прийомній сім'ї; дитячому будинку сімейного типу; дитячому будинку-інтернаті. За місцем навчання потерпілі розподіляються на: 1) дітей, які не охоплені навчанням; 2) дітей, які відвідують дошкільні навчальні заклади; 3) дітей, які відвідують позашкільні навчальні заклади (станції дитячої, юнацької творчості, учнівські

¹ Латиш К. В. Криміналістична характеристика та організаційно-тактичні основи розслідування вандалізму: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 20 с.

та студентські клуби, дитячо-юнацькі спортивні школи, школи мистецтв, студії тощо); 4) учнів загальноосвітніх навчальних закладів; 5) учнів професійно-технічних закладів освіти; 6) студентів вищих навчальних закладів¹.

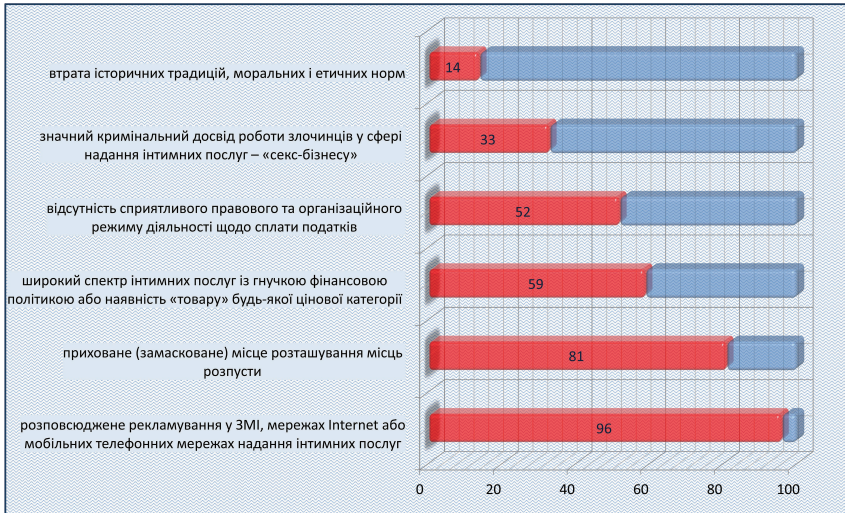
У результаті анкетування працівників поліції [Додаток Б] нами були виділені такі умови, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень проти моральності:

- розповсюджене рекламування у ЗМІ, мережі Internet або мобільних телефонних мережах надання інтимних послуг (96 %);
 - приховане (замасковане) місце розташування місць розпусти (81 %);
 - широкий спектр інтимних послуг із гнучкою фінансовою політикою або наявність «товару» будь-якої цінової категорії (59 %);
 - відсутність сприятливого правового й організаційного режиму діяльності щодо сплати податків (52 %);
 - значний кримінальний досвід роботи злочинців у сфері надання інтимних послуг – «секс-бізнесу» (33 %);
 - втрата історичних традицій, моральних і етичних норм (14 %)
- (Діаграма № 18).

Переходячи до розгляду профілактичних заходів, зазначимо, що, наприклад, О. В. Александренко до них відносить: збереження таємниці слідства; запобігання витоку оперативної та службової інформації; заходи по забезпеченню захисту доказів від фальсифікації, знищення; спілкування суб'єктів розслідування з учасниками кримінального процесу, яке виключає виникнення чи розвиток з їх боку конфліктних ситуацій; своєчасне проведення слідчих і оперативних заходів для забезпечення збереження слідів, доказів, попередження здійснення протиправного впливу на учасників розслідування; використання з цією метою даних щодо способів протидії, які використовувалися конкретними особами та ін.²

¹ Козицька О. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики злочинів, вчинених відносно дітей. *Підприємство, господарство і право.* № 11. 2016. С. 202–206.

² Александренко О. В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2004. 20 с.

Діаграма № 18. Умови, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень проти моральності

М. Ю. Скiтейкин до найбільш загальних засобів профiлактики кримінальних правопорушень проти моральності у сфері культури відніс такі: здійснення впливу на найбільш поширені негативні явища та процеси, що пов'язані із злочинністю проти моральності у сфері культури, з метою їх мінімізації. До таких засобів можна віднести антиалкогольну й антинаркотичну пропаганду, пропаганду здорового способу життя, антикриміногенну пропаганду, формування негативної громадської думки щодо насильницьких дій тощо; здійснення безпосереднього впливу на основні детермінанти здійснення злочинів проти моральності у сфері культури з метою їх усунення¹.

12 вересня 1923 р. підписано Міжнародну конвенцію про припинення обігу порнографічних видань і торгівлі ними. Конвенція визнавала караними: а) виготовлення або зберігання творів, малюнків,

¹ Скiтейкин М. Ю. Засоби запобігання злочинам проти моральності у сфері культури. *Наукові праці*. 2012. Випуск 171. Том 183. С. 34–37.

гравюр, картин, друкованих видань, зображень, афіш, емблем, фотографій, кінематографічних фільмів або інших порнографічних предметів з метою їх продажу, розповсюдження або ж публічного їх виставляння; б) ввезення, провезення, вивезення особисто або через іншу особу у вищевказаних цілях перерахованих... предметів, або пуск їх тим чи іншим шляхом в обіг; в) торгівлю ними навіть не публічну, здійснення з ними будь-яких операцій будь-якого виду, поширення їх, публічне їх виставлення або ж здачу їх, у якості професії, у прокат; г) анонсування або оголошення будь-яким шляхом з метою заохочення обороту або торгівлі, які підлягають припиненню, що будь-яка особа займається одним із перерахованих вище караних дій, анонсування або оголошення, як і через кого ці... предмети можуть бути отримані, або безпосередньо, або через чиєсь посередництво¹.

Ми підтримуємо позицію В. Г. Дрозд, яка наголошує на тому, що з-поміж іншого проблеми та вимоги, які на сьогодні стоять перед Україною з огляду на інтеграційні процеси, свідчать про те, що захист прав, свобод і законних інтересів особи набуває все більшого значення. Авторка зазначає, що за таких умов розроблення та практичне втілення дієвих правових механізмів захисту прав, свобод і законних інтересів особи неможливе без урахування загальноновизнаних міжнародно-правових стандартів і принципів у цій галузі. Саме тому, на наше переконання, удосконалення кримінального процесуального законодавства України повинно відбуватися тільки з урахуванням загальноновизнаних європейських стандартів і принципів здійснення кримінального судочинства. Тому на сучасному історичному етапі розвитку нашої держави порушене питання вимагає осмислення сутності та правової природи міжнародно-правових стандартів захисту особи у кримінальному процесі².

¹ Международная конвенция о пресечении обращения порнографических изданий и торговли ими (Женева, 12 сентября 1923 г.). Электронный ресурс. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_592#Text (дата звернення – 12.06.2020 року).

² Дрозд В. Г. Запровадження міжнародно-правових стандартів захисту прав людини у світлі реформування кримінального процесуального законодавства. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 4 (80). С. 58–68.

Як приклад профілактики кримінальних правопорушень у сфері суспільної моралі у США зазначаємо, що в червні 2014 р. співробітники ФБР провели спецоперацію з протидії педофілам і сутенерам. За тиждень із сексуального полону було звільнено більше ста дітей, а декілька сотень злочинців були затримані. Спеціальна операція проводилась одночасно у 106 містах, до її участі залучили близько 400 співробітників правоохоронних органів. За результатами розслідування встановлено, що злочинці декого з потерпілих продавали на секс-послуги через мережу Інтернет. Протягом останніх 12 років ФБР провело вісім спецоперацій проти сутенерів, які залучали дітей у проституцію. З тенет злочинців урятовано 3600 неповнолітніх. Розпочато майже півтори тисячі кримінальних проваджень. У ФБР сформовано 70 слідчих бригад, які спеціалізуються на подібних справах¹.

З огляду на зазначені думки науковців і правоохоронну практику було виділено наступні заходи профілактики кримінальних правопорушень проти моральності підрозділами Національної поліції України:

- здійснення виховного впливу підрозділами Національної поліції України на неповнолітніх і малолітніх осіб шляхом пропаганди ненасильства та дотримання суспільної моралі;
- здійснення підрозділами Національної поліції України профілактичного впливу на громадян;
- участь працівників підрозділів Національної поліції України в тематичних передачах, круглих столів, ток-шоу, що висвітлюють проблеми суспільства у сфері порушення норм моралі;
- організація підрозділами Національної поліції України дискусій у друкованих ЗМІ, присвячених актуальним питанням моралі².

¹ Мосяженко В. Ю. Оперативно-розшукове та криміналістичне забезпечення виявлення та розслідування злочинів у сфері суспільної моралі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Донець, юрид. ін-т МВС України. Кривий Ріг, 2015. 280 с.

² Єфімов М. М. Окремі аспекти протидії злочинам проти моральності підрозділами Національної поліції України. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції (м. Харків, 01 грудня 2017 р.). Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2017. С. 209–212.

У результаті аналізу ефективності ряду норм про відповідальність за протиправні діяння проти моральності з позиції відповідності розробленим кримінально-правовою наукою компонентам вважаємо за необхідне вказати на те, що критеріями ефективності кримінально-правових норм досліджуваних діянь є правильне визначення соціальної потреби, що проходить різні рівні: від випадковості одиничних фактів вчинення кримінальних правопорушень до об'єктивної необхідності, а також адекватне розуміння соціальної потреби правильного визначення природи суспільних відносин, що підлягають кримінально-правовій охороні.

Слід вказати, що для підвищення ефективності профілактичної діяльності уповноважених осіб при розслідуванні протиправних діянь проти моральності необхідно закріпити в Кримінальному процесуальному кодексі України їх обов'язок виявляти під час дізнання, досудового слідства та судового розгляду причини й умови, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, а також вносити до відповідного державного органу, громадської організації або посадової особи подання стосовно вжиття заходів для усунення вищезазначених умов і причин.

Підводячи підсумки, зазначимо, що найбільш характерними заходами профілактики досліджуваної категорії діянь підрозділами Національної поліції України визначено наступні: здійснення виховного впливу підрозділами на неповнолітніх і малолітніх осіб шляхом пропаганди ненасильства та дотримання суспільної моралі; здійснення підрозділами профілактичного впливу на громадян; участь працівників підрозділів у тематичних передачах, круглих столах, ток-шоу, що висвітлюють проблеми суспільства у сфері порушення норм моралі; організація дискусій у друкованих ЗМІ, присвячених актуальним питанням моралі.

ВИСНОВКИ

У монографії наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми, що виявляється в розробленні теоретичних і практичних засад методики розслідування кримінальних правопорушень проти моральності, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо їх розвитку й удосконалення з урахуванням досвіду зарубіжних країн. При цьому одержано ряд важливих результатів.

Досліджено генезу концептуальних напрямків розуміння моральності як наукової категорії та методологічні аспекти методики розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень. Сформульовано поняття кримінального правопорушення проти моральності як транснаціонального, протиправного, винного діяння (дії чи бездіяльності), вчиненого відповідним суб'єктом, яке спричиняє шкоду суспільним відносинам у сфері моральності, що охоплюються законодавством. З'ясовано, що зміни кримінально-процесуального, кримінального законодавства, а також загалом реформування правоохоронної системи України, зумовило відповідні зміни в методиці розслідування окремих видів кримінальних правопорушень. Зокрема, структуру досліджуваної наукової категорії визначено наступним чином: криміналістична характеристика; аналіз первинної інформації та початок кримінального провадження; обставини, що підлягають встановленню в кримінальному провадженні; типові слідчі ситуації розслідування; особливості проведення початкових СРД, НСРД та інших заходів; особливості проведення подальших СРД, НСРД та інших заходів; особливості використання спеціальних знань під час розслідування; профілактична діяльність уповноваженої особи стосовно причин та умов, що сприяли вчиненню протиправного діяння; особливості діяльності уповноваженої особи на завершальному етапі розсліду-

вання. Наголошено на збільшенні в Україні громадських організацій (Amnesty International, FemUA Nordic Model), що створюються для протидії легалізації проституції та просування шведської моделі криміналізації покупців проституції.

Запропоновано прийняття на законодавчому рівні посилення відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти моральності, оскільки відсутнє співвідношення з об'єктивними факторами: за умови легалізації окремих діянь злочинцю не потрібно реєструвати місце з надання послуг інтимного характеру, щоб сплачувати податки, адже відповідальність за їх вчинення від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Визначено, що пріоритетними напрямками формування концепції кримінальної політики, спрямованої на протидію кримінальним правопорушенням проти моральності, насамперед повинні бути ефективна криміналізація, якісно сконструйовані кримінально-правові норми й ефективне застосування цих норм. Послідовність у реалізації зазначених напрямів має охоплювати всі галузі законодавства, які мають основними завданнями регулювання й охорону прав і свобод людини, у тому числі сфери суспільної моралі, реалізація яких можлива на законодавчому рівні.

Сформульовано поняття криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень як системи відомостей про криміналістично значущі ознаки протиправного діяння, яка відображає закономірні зв'язки між ними, слугує побудові та перевірці слідчих версій для вирішення основних завдань розслідування. Визначено її зв'язок із кримінально-правовою та кримінологічною характеристиками та їх використання в окремій методиці розслідування. Класифіковано криміналістичну характеристику правопорушень проти моральності, зокрема, за сферою моральності визначено наступні групи: 1) речових та особистісних прав громадян (ст.ст. 297–300 КК України); 2) статевих стосунків (ст.ст. 301–303 КК України); 3) діяльності осіб, що не досягли повноліття (ч. 4 ст. 301, ч. 3–4 ст. 302, ч. 3–4 ст. 303, ст. 304 КК України).

Надано характеристику окремих елементів криміналістичної характеристики правопорушень проти моральності. Окреслено

типові способи їх вчинення, які поєднують заходи з підготовки, вчинення та приховування злочину. Доведено, що в усіх провадженнях наявний повноструктурний склад способу злочинів, адже для досягнення мети зазначених діянь завжди застосовують окремі елементи їх підготовки та приховування. Визначено типові способи підготовки та приховування досліджуваних протиправних діянь. З'ясовано зміст обстановки та слідової картини кримінальних правопорушень проти моральності. Виокремлено вузлові місця, де можуть бути зосереджені сліди їх вчинення: а) місце, де надавалися інтимні послуги; б) місце, де знаходився клієнт; в) місце перебування учасників кримінального правопорушення (сутенера, повії); г) місця вчинення наруги над могилою; д) місця жорстокого поводження над тваринами. З урахуванням місця вчинення кримінального правопорушення виділено такі групи слідів: сліди рук – 15 %, сліди-предмети (комп'ютерна техніка, гроші, засоби для інтимного використання) – 66 %, сліди крові й інших органічних речовин – 19 %, віртуальні сліди – 12 %.

Визначено риси, які створюють «портрет» ймовірного злочинця, який вчинює кримінальні правопорушення проти моральності – це переважно особи чоловічої статі, у віці від 18 до 30 років, з наявною базовою вищою чи вищою освітою, без постійного місця роботи, здебільшого проживають у районі вчинення протиправних дій, можуть бути раніше засудженими, характеризуються вкрай антисоціальними інтересами та прагненнями (пияцтво, наркоманія, розваги та дозвілля, контакти з особами антигромадської поведінки, раніше засудженими, аморальні зв'язки та стосунки), характерне зневажливе ставлення до нормального фізіологічного та морального розвитку людини, а також загальноприйнятих правил поведінки, психологічними особливостями будуть егоцентризм, жорстокість, агресивність, цинізм, схильність до асоціативних форм.

Охарактеризовано окремі елементи організації розслідування (планування, типові слідчі ситуації, версії). Сформовано коло обставин, що підлягають встановленню при розслідуванні досліджуваної категорії протиправних діянь: наявність факту вчинення кримінального правопорушення проти моральності; джерело надходження

інформації про кримінальне правопорушення проти моральності; у чому саме полягали дії щодо вчинення кримінального правопорушення проти моральності; факти нацькування однієї тварини на іншу; відомості про особу правопорушника; дані про осіб, які надають ритуальні послуги; дані про осіб, які займаються охороною тварин; дані про осіб, які надають інтимні послуги; наявність допоміжного та технічного персоналу; способи наруги над могилою; способи жорстокого поводження з тваринами; способи втягнення осіб у заняття проституцією; чи жорстоке поводження з тваринами призвело до каліцтва чи загибелі тварини; чи мали місце публічні заклики до вчинення дій, які мають ознаки жорстокого поводження з тваринами; обставини, що характеризують осіб, які брали участь у вчиненні кримінального правопорушення проти моральності; обстановка, в якій відбувалися протиправні дії; наявність відеозапису надання інтимних послуг; способи підготовки до кримінального правопорушення та приховування протиправної діяльності; наявність фактів учинення інших кримінального правопорушення; причини й умови, що сприяли вчиненню протиправного діяння; наявність корумпованих зв'язків.

Розкрито особливості взаємодії працівників підрозділів правоохоронних органів, а також державних, приватних і громадських підприємств, установ та організацій під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності. Вказується на важливість залучення до участі у кримінальному провадженні, крім спеціалістів з Департаменту кіберполіції МВС України та Державної міграційної служби України, також представників громадськості та фахівців Національного бюро Інтерполу та Європолу в Україні. Крім того, наголошено на важливості співпраці з Департаментом міжнародного співробітництва та європейської інтеграції МВС України, а також консульськими установами та дипломатичними представництвами інших держав в Україні. Визначено основні форми взаємодії слідчого з працівниками оперативних підрозділів – організаційні та процесуальні. До організаційних віднесено такі: а) спільне чергування у складі слідчо-оперативної групи; б) колективне планування початкового етапу розслідування; в) взаємний обмін інформацією.

Серед процесуальних форм виокремлено такі: виконання доручень слідчого про проведення СРД, НСРД і розшукових заходів для встановлення місцезнаходження викраденої особи та злочинців, інформування слідчого про результати їх проведення.

Визначено сутність і систему тактико-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти моральності. Сформульовано поняття криміналістичного забезпечення як системи методів, засобів, прийомів із різних напрямків криміналістики (техніки, тактики та методики), що базуються на загально-теоретичних засадах криміналістики та спрямовані на виконання завдань розслідування та попередження кримінальних правопорушень. На основі думок вчених-криміналістів сформовано систему досліджуваної категорії з таких елементів: наукового, методичного, техніко-криміналістичного та тактико-криміналістичного забезпечення.

Виокремлено особливості тактики проведення слідчих (розшукових) дій для отримання інформації з матеріальних, особистісних і зі змішаних джерел. Виділено об'єкти, які необхідно виявляти та вилучати під час проведення огляду: документи, які містять відомості про неповнолітніх і сутенерів; документи, які містять відомості про клієнтів, час і місце їх відпочинку або повій; мобільні телефони, де міститься адресна книга (прізвища й адреси повій, клієнтів, дані про організатора злочину), sms-повідомлення, фотографії або відеоролики; комп'ютерну техніку, на якій може міститися інформація про діяльність сутенера чи надання неповнолітніми послуг інтимного характеру; сліди біологічного походження; дорогоцінні предмети й інші речі, які в подальшому можна пред'явити для впізнання; візитки та буклети, що розповсюджуються у клубах чи на автошляхах для наповнення клієнтури; предмети, що вказують на факт надання послуг інтимного характеру (презервативи, інші предмети, що пристосовані для задоволення статевої пристрасті); ноутбуки, де може міститися інформація про злочинну діяльність групи та її членів; порнографічну продукцію; фотографії тварин, які зазнали жорстокого поводження.

Охарактеризовано окремі організаційно-підготовчі заходи, що мають особливості по досліджуваній категорії кримінальних проваджень. Зокрема, стосовно місця проведення зазначається, що при розслідуванні у 86 % випадків виникає необхідність у проведенні обшуку за місцем проживання підозрюваного. Зазначена СРД проводиться відразу після затримання особи, що дозволяє виявити та вилучити знаряддя злочину, речі, цінності, здобуті злочинним шляхом, інші предмети та документи, які мають значення для справи. Відповідно до проведеного анкетування працівників Національної поліції: підозрюваний добровільно повідомляє інформацію про обставини кримінального правопорушення, конфліктна ситуація відсутня (18 %); підозрюваний повідомляє інформацію про обставини вчинення кримінального правопорушення, проте не висвітлює її у повному обсязі (24 %), що відбувається: через страх помсти з боку співучасників (39 %), у зв'язку із залежністю від організатора правопорушення (18 %) чи зацікавленістю в результатах розслідування (43 %); підозрюваний не бажає давати правдиві та повні показання – наявність конфліктної ситуації (32 %); підозрюваний повністю відмовляється від спілкування зі слідчим, відмовляється давати показання та брати участь у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій (19 %); підозрюваний не заперечує факт і зміст кримінального правопорушення, проте заперечує свою участь у їх вчиненні (7 %). Встановлено значну ефективність одночасних допитів членів ОГ і 30 (сутенера, повії, утримувача місця розпусти), що характеризується усуненням протиріччя у 58 % випадків.

З'ясовано організаційно-підготовчі заходи до проведення пред'явлення для впізнання. Зазначено, що під час розслідування досліджуваної категорії протиправних діянь можливість пред'явлення особи для впізнання у місці, де було вчинене кримінальне правопорушення, є недоцільним з огляду на сукупність факторів, що буде в даному випадку відволікати особу, яка впізнає, досліджувати особу, яку потрібно впізнати. Визначено перелік заходів, які необхідно здійснити на підготовчому етапі слідчого експерименту під час розслідування протиправних діянь досліджуваної категорії: вивчення матеріалів кримінального

провадження (32 %); визначення мети слідчого експерименту та фактів, що підлягають з'ясуванню (52 %); повторний або додатковий допит особи, показання якої перевірятимуться (81 %); визначення учасників СРД (63 %); визначення місця та часу проведення слідчого експерименту (91 %); підготовка допоміжних засобів (манекен, трафарети, макети предметів), транспортних засобів (23 %); підготовка технічних засобів фіксації (57 %); забезпечення безпеки учасників під час проведення слідчого експерименту (24 %); складання плану СРД (41 %); попередній огляд території (приміщення), де передбачається провести СРД (8 %). З'ясовано, що слідчий експеримент проводиться для досягнення такої мети: для встановлення механізму вчинення злочину (61 %); для визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про подію злочину (17 %); для перевірки й оцінки висунутих версій (12 %); встановлення й усунення суперечностей у показаннях потерпілих, підозрюваних, свідків (10 %).

Розкрито особливості використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності. На підставі аналізу судово-слідчої практики основними формами використання спеціальних знань під час розслідування виокремлено: безпосередню (використання слідчим спеціальних знань під час проведення окремих процесуальних дій) та опосередковану (призначення судових експертиз; залучення відповідних фахівців у якості спеціалістів до проведення окремих процесуальних дій, консультації). Акцентовано на призначенні судових експертиз при розслідуванні досліджуваної категорії протиправних діянь, де особливого значення набувають певні види: судово-медична; трасологічна; матеріалів, речовин і виробів, комп'ютерно-технічна; телекомунікаційна; психологічна.

Охарактеризовано міжнародне співробітництво під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності. Зазначено, що взаємодії правоохоронних органів України з іноземними компетентними органами при вирішенні завдань міжнародного співробітництва у кримінальних провадженнях за фактами вчинення кримінальних правопорушень проти моральності властивий ряд ознак. Серед них необхідно виокремити: специфічні суб'єкти здій-

снення поставлених задач і застосовувані канали зв'язку; довготривалі строки реалізації поставлених завдань; взаємозалежність наслідків взаємодії від об'єму та надійності відомостей орієнтуючого характеру; самостійність суб'єктів взаємодії; географічна віддаленість суб'єктів взаємодії, мовні та культурні відмінності; особливі умови процесуального законодавства іншої держави.

Виокремлено особливості протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, як способу уникнення правових наслідків особами, які вчинили кримінальні правопорушення проти моральності. На основі вивчення матеріалів кримінальних проваджень зроблено висновок, що типовими слідчими ситуаціями початкового етапу розслідування легалізації доходів, одержаних шляхом вчинення кримінальних правопорушень проти моральності, будуть наступні: 1) відомості надійшли від викривача (заявника), який має обґрунтовану підозру щодо факту легалізації доходів, одержаних шляхом вчинення кримінальних правопорушень проти моральності конкретно особою – 34 %; 2) відомості надійшли від заявника, що є свідком вчинення кримінальних правопорушень проти моральності або їх легалізації – 23 %; 3) відомості стали відомі в ході проведення розслідування предикатного кримінального правопорушення – 37 %; 4) відомості стали відомі від іноземних правоохоронних органів, які виявили факт легалізації доходів, одержаних шляхом вчинення кримінальних правопорушень проти моральності, громадянином України – 3 %; 5) інформація надійшла від засобів масової інформації – 3 %.

З'ясовано специфіку профілактичної діяльності уповноважених осіб у провадженнях за фактами вчинення кримінальних правопорушень проти моральності. З огляду на думки науковців і правоохоронну практику виділено наступні заходи профілактики підрозділами Національної поліції України: здійснення виховного впливу на неповнолітніх і малолітніх осіб шляхом пропаганди ненасильства та дотримання суспільної моралі; здійснення профілактичного впливу на громадян; участь працівників у тематичних передачах, круглих столах, ток-шоу, що висвітлюють проблеми суспільства у сфері порушення норм моралі; організація дискусій у друкованих

ЗМІ, присвячених актуальним питанням моралі. Визначено, що для підвищення ефективності профілактичної діяльності уповноважених осіб необхідне закріплення в Кримінальному процесуальному кодексі України їх обов'язку виявляти під час дізнання, досудового слідства та судового розгляду причини й умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, а також обов'язкового внесення ними до відповідного державного органу, громадської організації або посадової особи подання стосовно вжиття заходів для усунення вищезазначених умов і причин.

Визначено особливості протидії розслідуванню досліджуваної категорії кримінальних правопорушень. Підтримується позиція, що сутність протидії включає систему діянь, які повинні бути направлені на перешкодження кримінальному судочинству. Виникає сумнів стосовно того, що вказані діяння повинні бути обов'язково умисними, адже можливі неумисні дії чи бездіяльність, наслідком яких буде протидія розслідуванню досліджуваної категорії протиправних діянь. Сформульовано поняття протидії розслідуванню кримінальних правопорушень як протиправного чи іншого поведження (дії або бездіяльності) певної особи, яка вчинила кримінально каране діяння або пов'язана з ним, що має наслідком перешкодження досудовому розслідуванню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абдумаджидов Г. А. Проблеми теорії, законодавчого регулювання и практики расследования преступлений : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук. М., 1983. 30 с.
2. Агафонов В. В. Криміналістика : посібник для здачі екзамена / В. В. Агафонов, А. Г. Филиппов. М. : Юрайт-Издат, 2006. 224 с.
3. Александренко О. В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2004. 20 с.
4. Александренко О. В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2004. 253 с.
5. Аленин Ю. П. Расследование тяжких преступлений : науч.-практ. пособие / Ю. П. Аленин, В. В. Тищенко, Л. И. Аркуша. Харьков : Одиссей, 2006. 256 с.
6. Андреев И. С. Криміналістика : учеб. пособие / И. С. Андреев, Г. И. Грамович, Н. И. Порубов; под ред. Н. И. Порубова. Мн. : Выш. шк., 1997. 344 с.
7. Андреев О. О. Розслідування вбивств, вчинених неповнолітніми : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2007. 239 с.
8. Анощенкова С. В. Уголовно-правовое учение о потерпевшем. Москва: Волтерс Клувер, 2006. 172 с.
9. Аркуша Л. І. До сутності поняття протидії розслідуванню злочинів / Л. І. Аркуша, С. М. Климаш. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса): у 2 т. Т. 2 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. Одеса : Юридична література, 2016. С. 361–364.

10. Аркуша Л. І. Основи виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2011. 42 с.

11. Арсланбекова Р. А. Вовлечение в занятие проституцией и организация занятия проституцией: Уголовно-правовые и криминологические проблемы : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. за спец. 12.00.09. Дагестанский государственный университет. Махачкала, 2004. 19 с.

12. Астахова О. О. Значення обстановки вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину. *Юридична наука*. № 7. 2015. С. 91–98.

13. Бабаєва Е. У. Довідник слідчого. (Практична криміналістика: розслідування окремих видів злочинів). М. : Юрид. літ., 1990. Вип. 2. 592 с.

14. Баев О. Я. Тактика следственных действий: учебное пособие. Воронеж: Изд-во ВГУ, 1992. 135 с.

15. Бажанов М. І. Кримінальне право України: особлива частина : підручник. К. : Юрінком Інтер, 2005. Електронний ресурс: URL: <http://www.ebk.net.ua/Book/KPravo/06-09/1085.htm> (дата звернення – 12.01.2020).

16. Баланюк О. В. Підготовка до злочину: поняття та криміналістична класифікація. *Актуальні проблеми держави і права*. 2006. С. 192–196.

17. Бандурка І. О. Щодо питання злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Наше право*. 2009. С. 95–99.

18. Басалаєв А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений: методика расследования преступлений (общие положения) / А. Н. Басалаєв, В. А. Гуняев. М., 1976. 215 с.

19. Бахин В. П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002). К. : Типография журнала «Охрана труда», 2002. 268 с.

20. Бахін В. П. Склад і призначення криміналістичної характеристики злочинів / В. П. Бахін, Б. Є. Лук'янчиков. *Правничий часопис Донецького університету*. 2000. № 1(4). С. 39–43.

21. Бахін В. П., Гора І. В., Цимбал П. В. Криміналістика : курс лекцій (ч. 1). Ірпінь : Акад. ДПС України, 2002. 436 с.

22. Бачинин В. М. Философия права : конспект лекций. Х. : Консум, 2002. 367 с.
23. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. М., 1987. 216 с.
24. Белкин Р. С. Криминалистика : учебник для вузов. М. : Изд. гр. НОРМА-ИНФРА, 1999. 693 с.
25. Белкин Р. С. Эксперимент в уголовном судопроизводстве : методическое пособие / Р. С. Белкин, А. Р. Белкин. М. : Норма-Инфра М, 1997. 160 с.
26. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. *Злободневные вопросы российской криминалистики*. Москва : Норма-Инфра М, 2000. 990 с.
27. Береза К. Ю. Організаційно-тактичні аспекти використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 4. С. 303–309.
28. Береза К. Ю. Особливості обстановки учинення злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом. *Теорія і практика судової експертизи : збірник матеріалів круглого столу*. К. : Навчально-науковий інститут № 2 Національної академії внутрішніх справ, 2016. С. 34–37.
29. Берназ В. Д. Доказування обставин вчинення кримінального правопорушення за чинним КПК України. *Право України*. 2013. № 11. С. 173–178.
30. Берназ В. Д. Криміналістична характеристика як наукова категорія. *Південноукраїнський правничий часопис*. № 1. 2006. С. 16–18.
31. Бесчастний В. Взаємодія міліції й населення як стратегічний напрям діяльності органів правопорядку / В. Бесчастний, Г. Гребеньков. *Віче*. 2013. № 12. С. 40–48.
32. Біленчук П. Д. Криміналістика: підруч. 2-ге вид., випр. і допов. / П. Д. Біленчук, В. К. Лисиченко, Н. І. Клименко та ін.; за ред. П. Д. Біленчука. К. : Атіка, 2001. 544 с.
33. Білоус І. І. Сутнісна характеристика легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. *Економіка та держава*. 2019. № 5. С. 82–88.

34. Блум М. И. Вопросы борьбы с преступностью : ученые записки / отв. ред. А. Лиеде. Рига: Изд-во Латвийского гос. ун-та, 1974. Вып. 212. С. 3.

35. Богинский В. Е. Прогнозирование в допросе подозреваемого / В. Е. Богинский, С. М. Стороженко. *Криминалистика и судебная экспертиза* : респ. межвед. науч.-метод. сб. Вып. 21. К. : Вища шк., 1980. 153 с.

36. Бондаренко Д. А. Розслідування зловживань владою або службовим становищем та перевищень влади або службових повноважень (криміналістична характеристика та початковий етап розслідування) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2008. 237 с.

37. Борисенко І. Пред'явлення для впізнання: аналіз практики розслідування вбивств. *Вісник прокуратури*. 2007. № 1. С. 75–79.

38. Буждиганчук Є. Ю. Деякі аспекти способу вчинення сутенерства організованою групою. *Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 20–21 берез. 2020 р.). Харків : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2020. С. 129–133.

39. Буждиганчук Є. Ю. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування сутенерства, вчиненого організованою групою. *Актуальні питання теорії та практики криміналістичної науки* : матеріали наук.-практ. семінару (Дніпро, 16 травня 2018 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 192–196.

40. Буждиганчук Є. Ю. Обстановка вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики сутенерства, вчиненого організованою групою. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ* : науковий журнал. 2020. № 1. С. 238–244.

41. Буждиганчук Є. Ю. Окремі аспекти початкового етапу розслідування сутенерства, вчиненого організованою групою. *Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути* : тези доп. II Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції (м. Київ, 10 берез. 2020 р.). Наукова платформа Open Science Laboratory. Київ, 2020. С. 12–16.

42. Буждиганчук Є. Ю. Розслідування сутенерства, вчиненого організованою групою : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом». Київ, 2020. 259 с.
43. Букаева И. Н. Обстановка совершения преступления, получение и использование информации о ней при расследовании уголовных дел: дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Тюмень : РГБ, 2006. 222 с.
44. Бурданова В. С. Виктимологические аспекты криминалистики : учебное пособие / В. С. Бурданова., В. М. Быков. Ташкент, 1981. 80 с.
45. Бурдін В. М. До питання про часові межі осудності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2007. № 2. С. 83–94.
46. Быховский И. Е. Проверка показаний на месте / И. Е. Быховский, А. Р. Ратинов. *Вопросы криминалистики*. № 5. Москва, 1962. С. 186–193.
47. Валеев М. Х. Криминалистическая характеристика и особенности первоначального этапа расследования вымогательств : дисс. ... канд. юрид. наук. Уфа, 1997. 198 с.
48. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : монографія. НАВСУ. Київ : НВТ «Правник», 1999. 126 с.
49. Винокуров С. И. Основные вопросы методики расследования преступных нарушений правил обращения со взрывчатыми материалами : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. М., 1967. 24 с.
50. Волобуєв А. Ф. Криміналістична характеристика розкрадань майна у сфері підприємницької діяльності. *Вісник Університету внутрішніх справ*. Вип. 2. Харків, 1997. С. 26–37.
51. Волобуєв А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний університет внутрішніх справ. Харків, 2001. 446 с.
52. Волчецкая Т. С. Криминалистическая ситуалогия: монография / под ред. проф. Н. П. Яблокова. Калининград, 1997. 248 с.

53. Волынский В. О. Криминалистическое обеспечение предварительного расследования преступлений: право и права, традиции и современность. *Информационный бюллетень*. М. : Акад. управления МВД России, 2001. № 13. С. 28–29.

54. Воробьева Е. А. Профессионально-психологические особенности контактности следователей в условиях допроса : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.03. М., 2003. 266 с.

55. Гаврилин Ю. В. Расследование преступлений против личности и собственности: учебное пособие. М. : «Ось-89», 2006. 384 с.

56. Галаган В. І. Процесуальний порядок і тактика пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають : монографія / В. І. Галаган, І. В. Басиста. К. : КНУВС, 2007. 236 с.

57. Галаган В. І. Правові та криміналістичні проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності (на матеріалах органів внутрішніх справ України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2003. 439 с.

58. Гапанович Н. Н. Отказ в возбуждении уголовного дела. Мн. : Изд-во БГУ, 1967. 187 с.

59. Гацелюк В. О. Кримінальна відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: історія трансформації законодавчої ініціативи. *Боротьба з правопорушеннями у молодіжному середовищі*: вітчизняний та міжнародний досвід: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 02 червня 2010 р. Донецьк, 2010. С. 53–57.

60. Гинзбург А. Я. Тактика предъявления для опознания / под редакцией И. М. Лузгина. М., 1971. 64 с.

61. Глазырин Ф. В. Изучение личности обвиняемого и тактика следственных действий : учеб. пособие. Свердловск, 1973. 112 с.

62. Глазырин Ф. В. Психология отдельных следственных действий. Волгоград, 1983. 136 с.

63. Головіна В. П. Основи методики розслідування легалізації (відмивання) грошових коштів, здобутих злочинним шляхом, з використанням кредитно-банківської системи : автореф. дис. ...

канд. юрид. наук : 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ МВС України. Київ, 2004. 223 с.

64. Головка М. Б. Обшук (юридико-психологічні аспекти організації та проведення) : навчально-методичний посібник / М. Б. Головка, І. П. Осипенко. Чернігів : Чернігівський національний технологічний університет, 2015. 126 с.

65. Гончаренко В. Г. Принцип науковості як методологія юридичного нормотворення. *Вісник Академії адвокатури України*. К. : ВЦ ААУ, 2005. Вип. 3 (4). С. 31–37.

66. Гончаренко В. Г. Моральність як основоположна умова справедливого правосуддя. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. № 1. 2013. С. 121–128.

67. Грамович Г. И. Тактика использования специальных знаний в раскрытии и расследовании преступлений : учебное пособие. Мн. : МВШ МВД СССР, 1987. 66 с.

68. Грибовський О. В. Взаємодія оперативних і слідчих підрозділів під час виявлення, припинення та розслідування неправомірної вигоди. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 246–254.

69. Гросс Г. Руководство для судебных следователей, как система криминалистики. СПб, 1908. 870 с.

70. Groshewiy Yu. M. Допит у рамках міжнародного співробітництва: окремі аспекти / Ю. М. Groshewiy, І. А. Тітко. Groshewiy Yu. M. Вибрані праці / упоряд.: О. В. Капліна, В. І. Маринів. Х., 2011. 688 с.

71. Groshewiy Yu. M. Моральність правосуддя. *Етичні та правові проблеми забезпечення незалежності суддів*. Х.; К. : ЦНТ «Гопак», 2006. С. 9–18.

72. Грузкова В. Г. Об объеме специальных знаний судебного эксперта. *Актуальные вопросы судебной экспертизы и криминалистики на современном этапе судебно-правовой реформы* : сб. науч.-практ. материалов (к 75-летию основания Харьк. НИИСЭ им. засл. проф. Н. С. Бокариуса). Х. : Право, 1998. С. 37–38.

73. Губин А. В. Общение в нашей жизни / А. В. Губин, Ю. В. Чуфаровский. М., 1992. 48 с.

74. Гурев М. С. Убийства на «разборках»: методика расследования. СПб. : Питер, 2001. 288 с.
75. Гутман Ю. Я. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений : учебно-методическое пособие / под ред. Н. П. Аленичева. М., 1976. 122 с.
76. Дановська І. І. Криміналістичне забезпечення слідчої діяльності в органах внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дановська Ірина Ігорівна. К., 2012. 280 с.
77. Даньшин М. В. Класифікація способів приховування злочинів в криміналістиці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Х., 2000. 20 с.
78. Демідова В. В. Криміналістична характеристика жорстокого поводження з тваринами: поняття та сутність. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* № 1. 2018. С. 169–173.
79. Демідова В. В. Обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях щодо жорстокого поводження з тваринами. *Науковий вісник публічного та приватного права.* № 1. 2019. С. 195–199.
80. Демідова В. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики жорстокого поводження з тваринами. *Науковий вісник «Наукові записки. Серія: Право».* № 2. 2017. С. 171–175.
81. Демідова В. В. Типові слідчі ситуації в методиці розслідування жорстокого поводження з тваринами. *Підприємство, господарство і право.* 2019. № 6. С. 301–305.
82. Добрович А. Б. Общение: наука и искусство. М. : АОЗТ «Яуза»; Секачев, 1996. 253 с.
83. Драпкин Л. Я. Понятие и классификация следственных ситуаций. *Следственные ситуации и раскрытие преступлений :* сб. науч. тр. 1975. Вып. 41. С. 27–29.
84. Денисюк С. Ф. Криміналістичне забезпечення: проблеми визначення та шляхи їх подолання. *Форум права.* № 4. 2010. С. 281–285.
85. Дердюк Б. М. Співвідношення огляду з іншими слідчими (розшуковими) діями. *Прикарпатський юридичний вісник.* Випуск 2(8). 2015. С. 173–176.

86. Дикунов А. И. Криминалистический анализ следовой картины расследуемого события с признаками преступления : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 2005. 186 с.

87. Довгань А. І. Методика розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний університет «Львівська політехніка» Міністерство освіти і науки України. Львів, 2019. 212 с.

88. Драпкин Л. Я. Предмет доказывания и криминалистические характеристики преступлений. *Межвузовский сборник научных трудов*. Свердловск, 1978. Вып. 69. С. 17.

89. Драпкин Л. Я. Ситуационный подход в криминалистике и проблема периодизации процесса расследования преступлений. *Проблемы оптимизации первоначального этапа расследования преступлений* : межвузовский сборник науч. тр. М-во высш. и средн. спец. образ. РСФСР, Свердловск. юрид. ин-т им. Р. А. Руденко. Свердловск, 1988. С. 3–38.

90. Дробницкий О. Г. Понятие морали. М. : Наука, 1974. 388 с.

91. Дрозд В. Г. Запровадження міжнародно-правових стандартів захисту прав людини у світлі реформування кримінального процесуального законодавства. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 4 (80). С. 58–68.

92. Дрозд В. Г. Правове регулювання досудового розслідування: проблеми теорії та практики : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 448 с.

93. Дрозд В. Г. Сучасна парадигма диференціації кримінальної процесуальної форми. *Наука і правоохоронна діяльність*. 2017. № 4(38). С. 238–242.

94. Дубинский А. Я. Взаимодействие следователя с органом дознания. К. : КВШ МВД СССР, 1970. 134 с.

95. Дубинский А. Я. Організація і діяльність слідчо-оперативної групи / А. Я. Дубинский, Ю. І. Шостак. Київ : КВШ МВС СРСР, 1981. 49 с.

96. Дулов А. В. Судебная психология. Мн. : Выш. шк., 1975. 462 с.

97. Дулов А. В. Тактика следственных действий. / А. В. Дулов, П. Д. Нестеренко. Мн.:»Вышэйш. школа», 1971. 272 с.

98. Електронний ресурс : URL: https://gazeta.ua/articles/kiev-life/_4-tis-grn-za-godinu-na-pechersku-vikrili-elitnij-bordel/956116 (дата звернення – 24.04.2020).

99. Електронний ресурс : URL: https://gazeta.ua/articles/np/_polunichka-zamist-masazhu-vikrili-bordel-scho-pracyuvav-yak-salon/974014 (дата звернення – 15.08.2020).

100. Електронний ресурс : URL: https://gazeta.ua/articles/np/_poviyi-pracyuvali-na-bandu-grabizhnikiv/949970 (дата звернення – 12.03.2020).

101. Електронний ресурс : URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/08/2/7222582/> (дата звернення – 07.12.2019).

102. Електронний ресурс : URL: <https://www.unian.ua/society/10573698-eksperti-poyasnili-chomu-ukrajina-ne-gotova-do-legalizaciji-prostituciji-video.html> (дата звернення – 19.10.2019).

103. Електронний ресурс : URL: <https://m.ednist.info/news/20312> (дата звернення 14 червня 2019 року).

104. Електронний ресурс : URL: https://yurincom.com/legal_practice/analitichna_yurysprudentsiia/dity-na-prodazh-chomu-v-ukraini-protsvitaie-seks-turyzm/ (дата звернення – 26.02.2020 року).

105. Електронний ресурс : URL: https://gazeta.ua/articles/np/_suteneri-zaluchali-do-seksindustriyi-nepovnolitnih-divchat/977192 (дата звернення – 12.08.2020).

106. Електронний ресурс: URL: https://tsn.ua/ukrayina/mayzhe-2-milyoni-ukrayinciv-potrebuyut-psihiatrichnoyi-ta-narkologichnoyi-dopomogi-moz-921697.html?utm_source=page&utm_medium=readmore (дата звернення – 14.07.2019).

107. Еникеев М. И. Следственные действия: психология, тактика, технология / М. И. Еникеев, В. А. Образцов, В. Е. Эминов. Издательство Проспект, 2011. 216 с.

108. Ермолович В. Ф. Криминалистическая характеристика преступлений. М. : Амалфея, 2001. 194 с.

109. Євдокимов В. М. Особливості застосування тактичних прийомів щодо розкриття вбивств, вчинених із застосуванням кримінальних вибухів / В. М. Євдокимов, В. В. Літвін. *Право і суспільство*: науковий журнал. 2006. № 2. С. 15–27.

110. Ємець О. М. Пошук фактичних даних про втягнення особи в заняття проституцією. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. № 1. 2015. С. 260–269.

111. Єфімов М. М. Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів проти моральності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ* : науковий журнал. 2020. № 2. С. 268–274.

112. Єфімов М. М. Деякі аспекти допиту різних категорій осіб при розслідуванні злочинів проти моральності. *Наук. вісн. Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ*. 2017. № 4. С. 246–253.

113. Єфімов М. М. Деякі аспекти пізнавальної діяльності слідчого, що викликають сумніви стосовно осудності особи при розслідуванні злочинів проти моральності. *Збірник наукових праць «Науковий вісник публічного та приватного права»*. 2019. Випуск 5. Т. 1. С. 234–238.

114. Єфімов М. М. До питання проведення пред'явлення для впізнання при розслідуванні злочинів проти моральності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 5. С. 209–212.

115. Єфімов М. М. До питання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень проти моральності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 2. Том 4. С. 145–151.

116. Єфімов М. М. Криміналістична характеристика як елемент методики розслідування кримінальних правопорушень проти моральності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ* : науковий журнал. 2020. № 3. С. 161–167.

117. Єфімов М. М. Криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти моральності. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 9. С. 224–228.

118. Єфімов М. М. Окремі аспекти протидії злочинам проти моральності підрозділами Національної поліції України. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції (м. Харків, 01 грудня 2017 р.). Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2017. С. 209–212.

119. Єфімов М. М. Окремі організаційні аспекти початкового етапу розслідування хуліганства. *Використання спеціальних*

знань у досудовому розслідуванні: матеріали наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 30 квітня 2014 р.). Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. С. 18–20.

120. Єфімов М. М. Організаційно-підготовчі заходи до проведення обшуку при розслідуванні злочинів проти моральності. *Наук. вісн. Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ.* 2017. № 3. С. 190–197.

121. Єфімов М. М. Організаційно-тактичні особливості допиту підозрюваних під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері торгівлі людьми / М. М. Єфімов, Т. А. Старова. *Наук. вісн. Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ.* 2019. № 1. С. 110–113.

122. Єфімов М. М. Організаційно-тактичні особливості допиту підозрюваних при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights» («Пан'європейський університет» Словацької Республіки).* 2017. № 1 (ч. 2). С. 65–70.

123. Єфімов М. М. Особливості встановлення психологічного контакту при проведенні допиту під час розслідування злочинів проти моральності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ : науковий журнал.* 2020. № 1. С. 200–204.

124. Єфімов М. М. Особливості призначення експертизи при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights» («Пан'європейський університет» Словацької Республіки).* 2020. № 1 (ч. 4). С. 80–84.

125. Єфімов М. М. Особливості проведення обшуку при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights» («Пан'європейський університет» Словацької Республіки).* 2017. № 4 (ч. 2). С. 40–45.

126. Єфімов М. М. Особливості проведення огляду при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights» («Пан'європейський університет» Словацької Республіки).* 2019. № 6. С. 61–66.

127. Єфімов М. М. Особливості розслідування легалізації доходів, одержаних шляхом вчинення злочинів проти моральності. *Право і суспільство.* 2020. № 2 (ч. 3). С. 99–105.

128. Єфімов М. М. Особливості техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів проти моральності. *Збірник наукових праць «Науковий вісник публічного та приватного права»*. 2020. Випуск 1. С. 262–267.

129. Єфімов М. М. Підготовчий етап пред'явлення особи для впізнання при розслідуванні злочинів проти моральності. *Вісник Національного технічного університету України «Київський Політехнічний Інститут»*. *Політологія. Соціологія. Право*. 2017. № 1–2. С. 186–189.

130. Єфімов М. М. Підготовчий етап слідчого експерименту при розслідуванні злочинів проти моральності. *Наук. вісн. Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ*. 2017. № 2. С. 199–206.

131. Єфімов М. М. Пріоритетні напрями розслідування злочинів проти моральності в розрізі євроінтеграційних процесів. *Інновації юридичної науки в євроінтеграційному процесі* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (10–11 березня 2017 року, м. Сладковічево). Словацька Республіка. Університет Данубіус, юридичний факультет Янко Єсенського. 2017. С. 268–271.

132. Єфімов М. М. Розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності : навч. посібник. 2-е вид., допов. і перероб. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 188 с.

133. Єфімов М. М. Тактика обшуку при розслідуванні злочинів проти моральності. *Молодий вчений*. 2017. № 11 (51). С. 694–697.

134. Єфімов М. М. Тактика проведення пред'явлення для впізнання при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights» («Пан'європейський університет» Словацької Республіки)*. 2017. № 6. С. 59–63.

135. Єфімов М. М. Тактика слідчого експерименту при розслідуванні злочинів проти моральності. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 6. С. 197–200.

136. Єфімов М. М. Теоретичні засади методики розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства : монографія / Микола Миколайович Єфімов, Владислав Олександрович Лазарєв. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 232 с.

137. Єфімов М. М. Типові слідчі ситуації при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 1. Том 4. С. 171–176.

138. Жбанов В. А. К вопросу о криминалистическом обеспечении органов дознания и таможенных расследований ГТК Российской Федерации. *Информационный бюллетень № 13 по материалам Криминалистических чтений «Криминалистическое обеспечение борьбы с преступностью»*. М. : Акад. упр. МВД России, 2001. С. 61–71.

139. Журавлев С. Ю. Нейтрализация противодействия расследованию / С. Ю. Журавлев, А. Ф. Лубин. Криминалистика: расследование преступлений в сфере экономики : учебник / под ред. В. А. Грабовского, А. Ф. Лубина. Ниж. Новгород : Нижегород. ВШ МВД России, 1995. 350 с.

140. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ України. К., 2005. 20 с.

141. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ України. К., 2005. 231 с.

142. Зуев Е. И. Криминалистику – на уровень современных задач борьбы с преступностью. *Актуальные вопросы использования достижений науки и техники в расследовании преступлений органами внутренних дел: (вопросы криминалистики)* : труды академии МВД СССР. М., 1990. С. 10–11.

143. Зуев Е. И. Совершенствование использования специальных познаний следственными аппаратами органов внутренних дел. *Повышение эффективности использования криминалистических методов и средств расследования преступлений*: труды академии МВД СССР. М., 1985. С. 65–78.

144. Зуйков Г. Г. Криминалогическое учение о способе совершения преступления : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук. М., 1970. 41 с.

145. Зуйков Г. Г. Общие вопросы использования специальных познаний в процессе предварительного расследования. *Криминалистическая экспертиза*. М., 1996. Вып. 1. С. 116.
146. Ипатов И. А. Криминалистика: Учебно-методический комплекс / М. : Изд. центр ЕАОИ, 2008. 558 с.
147. Использование специальных познаний при расследовании преступлений: учебное пособие / Сорокотягин И. Н., Глазырин Ф. В., Евдокимов Н. С. и др.; отв. ред. Ф. В. Глазырин. Свердловск : Ур. ГУ, 1978. 136 с.
148. Ищенко А. В. Теорія і практика криміналістичного забезпечення процесу доказування в розслідуванні злочинів : навч. посіб. / А. В. Ищенко, І. О. Ієрусалимов, Ж. В. Удовенко. К. : Центр учбової літератури, 2007. 156 с.
149. Ищенко А. В. Фундаментальні та прикладні криміналістичні категорії. *Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (05 листопада 2010 р., м. Запоріжжя) : у 3-х ч. Ч. 1. Запоріжжя, 2010. С. 180–182.
150. Ищенко Е. П. Криминалистика : курс лекцій. М. : Юридическая фирма «КОНТРАКТ»; АСТ-МОСКВА, 2007. 416 с.
151. Ищенко Е. П., Топорков А. А. Криминалистика : учебник. 2-е изд., испр. и доп. / под ред. Е. П. Ищенко. Москва : Контракт, Инфра-М, 2006. 748 с.
152. Ищенко П. П. Специалист в следственных действиях (уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты). М. : Юрид. лит., 1990. 159 с.
153. Калюжна Л. Є. До питання про сутність, завдання та мету перевірки показань на місці. *Вісник Академії адвокатури України*. 2007. № 3 (10). С. 116–119.
154. Карагодин В. Н. Преодоление противодействия предварительному расследованию. Свердловск, 1992. 45 с.
155. Карнеги Д. Как приобретать друзей и оказывать влияние на людей. К., 1989. 98 с.
156. Карпенко Д. О. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням правил безпеки

руху або експлуатації транспорту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2017. 20 с.

157. Каткова А. Г. Международное сотрудничество правоохранительных органов в борьбе с преступностью (процессуальный аспект) / А. Г. Каткова, П. М. Сывуляк. Международное сотрудничество в борьбе с преступностью : учеб. пособие. Ирпень : Нац. акад. гос. налоговой службы Украины, 2005. С. 104–120.

158. Кашпур Л. М. Протидія легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 3. С. 103–106.

159. Кирюха Д. Є. Огляд місця події та освідчування при розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом. *Право ХХІ століття: виклики та проблеми : матер. Всеукр. заочної наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Ужгород, листопад 2009 р.)*. Ужгород : ЗакДУ, 2010. С. 119–124.

160. Кирюха Д. Є. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Академія адвокатури України. Київ, 2019. 283 с.

161. Кирюха Д. Є. Следственные ситуации, версии и планирование расследования с целью установления обстоятельств создания или содержания мест разврата и сводничества. *Право и политик*. Бишкек, 2014. № 2. С. 75–78.

162. Кірпач І. С. Завдання слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. *Митна справа*. 2013. № 3 (87). Ч. 2, кн. 1. С. 233–234.

163. Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. / Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко. К. : Юрінком Інтер, 2008. 712 с.

164. Ковальова О. В. Науково-технічні засоби розшукової роботи слідчого. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 2013 р.)*. К. : НТТУ «КПІ», 2013. С. 193–194.

165. Когутич І. І. Криміналістика : курс лекцій. К. : Атіка, 2008. 888 с.
166. Когутич І. І. Міжнародно-правова допомога та співробітництво у кримінальному судочинстві України : посіб. для вивчення спецкурсу. Львів : Тріада Плюс, 2005. 548 с.
167. Козицька О. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики злочинів, вчинених відносно дітей. *Підприємство, господарство і право*. № 11. 2016. С. 202–206.
168. Кокошко М. Предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. № 2. 2016. С. 10–18.
169. Колдин В. Я. Вещественные доказательства: информационные технологии процессуального доказывания. М. : Издательство НОРМА, 2002. 768 с.
170. Колесник В. А. Криміналістична тактика в забезпеченні діяльності оперативних та слідчих підрозділів СБ України з виявлення й розкриття злочинів : монографія. К. : Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2011. Ч. 2. 378 с.
171. Колесниченко А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений : учеб. пособие / А. Н. Колесниченко, В. Е. Коновалова. Харьков : Юрид. ин-т, 1985. 93 с.
172. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений : автореф. дисс... д-ра юрид. наук. Харьков, 1967. 43 с.
173. Колмаков В. П. Тактика производства следственного осмотра и следственного эксперимента. Х. : Изд-во Харьковского Государственного университета им. А. М. Горького, 1956. 47 с.
174. Коломацкий В. Г. Криминалистическое обеспечение деятельности органов внутренних дел по расследованию преступлений. В. Г. Коломацкий. Криминалистика : в 3 т. Т. 1: История общая и частные теории / под ред. Р. С. Белкина, В. Г. Коломацкого, И. М. Лузгина. М. : Акад. МВД России, 1994. 345 с.
175. Комарков В. С. Тактика допроса : лекция. Х., 1975. 36 с.
176. Коновалова В. Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве. Х. : Консум, 2000. 234 с.

177. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология. Харьков : Консум, 1999. 156 с.
178. Коновалова В. Е. Обыск [расследование хищений государственного или общественного имущества (проблемы тактики и методики)]. Х. : Виш. шк., 1987. 231 с.
179. Коновалова В. Е. Психология в расследовании преступлений. Харьков : Изд. объединение «Вища школа», 1978. 144 с.
180. Коновалова В. Е. Убийство: искусство расследования. Х. : Факт, 2001. 311 с.
181. Коржанський М. Й. Предмет і об'єкт злочину : монографія. Д. : Юрид. акад. Мін-ва внутр. справ; Ліра ЛТД, 2005. 252 с.
182. Корж В. П. Теоретичні основи методики розслідування злочинів, скоюваних організованими злочинними утвореннями у сфері економічної діяльності : автореф. дис. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2003. 58 с.
183. Коршик М. Г. Изучение личности обвиняемого на предварительном следствии / М. Г. Коршик, С. С. Степичев. М. : Юрид. лит-ра, 1969. 20 с.
184. Котюк О. І. Мета, фактичні та процесуальні підстави одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб потребують уточнення. *Вісник кримінального судочинства*. № 1. 2016. С. 26–32.
185. Кочаров Г. И. Опознание на предварительном следствии : пособие для следователей. М. : Госюриздат, 1955. 56 с.
186. Кравцов С. Ф. Проблема предмета преступления в советском уголовном праве. *Вопросы теории и практики борьбы с преступностью*. Ленинград, 1974. С. 29–37.
187. Крайник Г. С. Поняття та ознаки злочину за кримінальним законодавством України / Г. С. Крайник, А. Є. Овчаренко. *Молодий вчений*. 2016. № 11 (38). С. 308–312.
188. Криміналістика (криміналістична техніка) / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, М. В. Салтєвський, Г. С. Семаков. К., 2001. 215 с.
189. Криміналістика : підручник. 4-те вид., переробл. і допов. / за ред. В. Ю. Шепітька. Х.: Право, 2008. 464 с.
190. Криминалистика / под ред. В. А. Образцова. М. : Юристъ, 1997. 744 с.

191. Криміналістика : учебник / Е. П. Ищенко, А. А. Топорков; под ред. Е. П. Ищенко. М. : Юридическая фирма «КОНТРАКТ»; ИНФРА-М, 2005. 748 с.
192. Криміналістика : учебник / И. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкин, Е. П. Ищенко и др.; под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. М. : Высшая школа, 1994. 528 с.
193. Криміналістика: учебник / М. В. Савельева, А. Б. Смушкин. М. : Издательство Издательский дом «Дашков и К», 2009. 608 с.
194. Криміналістика : учебник. 2-е изд., перераб. и доп. / отв. ред. Н. П. Яблоков. М. : Юристъ, 2001. 718 с.
195. Криміналістика : учебник / под ред. Р. С. Белкина и Б. А. Викторова. М. : «Юридическая литература», 1976. 558 с.
196. Криміналістика : учебник / под ред. Ю. Г. Корухова, В. Г. Коломацького. М. : Академия МВД СССР, 1984. 458 с.
197. Криміналістика: учебник для ВУЗов / отв. ред. проф. Н. П. Яблоков. М. : Изд-во БЕК, 1997. 704 с.
198. Криміналістика : учебник для студ. высш. учеб. завед. / под редакцией Е. П. Ищенко. М. : Юристъ, 2000. 751 с. Електронний ресурс : URL: <http://bibliotekar.ru/criminalistika-1/index.htm> (дата звернення – 11.01.2019).
199. Криміналістика : учебник для студентов вузов. 2-е изд., перераб. и доп. / под ред. А. Ф. Волынского, В. П. Лаврова. М. : ЮНИТИ-ДАНА; Закон и право, 2008. 943 с.
200. Криміналістика : учебное пособие / А. В. Дулов, Г. И. Грамович, А. В. Лапин и др.; под ред. А. В. Дулова. Мн. : ИП «Экоперспектива», 1998. 415 с.
201. Криміналістика : учебник. 3-е изд., перераб. и доп. / отв. ред. Н. П. Яблоков. М. : Юристъ, 2005. 781 с.
202. Криміналістика : учебник / под ред. А. Н. Васильева. М. : Изд-во МГУ, 1980. 457 с.
203. Криміналістика : учебник / под ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. Москва : Юрид. лит., 1984. 344 с.
204. Криміналістика : учебник / под ред. проф. Р. С. Белкина. Москва : Юрид. лит., 1976. 558 с.

205. Криміналістика : учебник для вузов / Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. / под ред. Белкина Р. С. М. : НОРМА-ИНФРА-М, 1999. 990 с.
206. Криміналістика : учебник для вузов / под ред. Р. С. Белкина, И. М. Лузгин. М. : ЮРИСТЪ, 1980. 218 с.
207. Криміналістика : учебное пособие / под ред. Н. И. Порубова. Мн. : Выш. Шк., 1997. 344 с.
208. Криміналістика: навч. посіб. / В. С. Кузьмічов, Г. І. Прокopenко, за заг. ред. В. Г. Гончаренка та Є. М. Моїсєєва. К. : Хрінком Інтер, 2001. 368 с.
209. Криміналістика : навч. посіб. / Р. І. Благу́та, Р. І. Сибірна, В. М. Бараняк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Київ : Атіка, 2012. 496 с.
210. Криміналістика : підруч. / кол. авт.; за ред. В. Ю. Шепітька. К. : Юрінком Інтер, 2001. 682 с.
211. Криміналістика : підручник. 2-ге вид. перероб. і допов. / К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська. Дніпро : Ліра ЛТД, 2017. 480 с.
212. Криміналістика : підручник. 3-тє вид., переробл. та допов. / Р. І. Благу́та, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 948 с.
213. Криміналістика : підручник для студ. юрид. ВНЗ / В. М. Глі́бко, А. Л. Дудніков, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 576 с.
214. Криміналістика : підручник. Н. П. Яблоков. М. : Юристь, 2001. 586 с.
215. Кримінальне право України: особлива частина : підруч. для студ. вищ. навч. закл. освіти / М. І. Бажанов, В. Я. Тацій, В. В. Сташис, І. О. Зінченко та ін.; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. К. : Юрінком Інтер; Х. : Право, 2009. 544 с.
216. Кримінальне право. Загальна частина : мультимедійний навч. посіб. Електронний ресурс : URL: http://www.naiu.kiev.ua/books/mnr_krim_pravo_zag/ (дата звернення – 17.09.2018).
217. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар. 4-те вид., доповн. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш

та ін.; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Х. : Одиссей, 2008. 1208 с.

218. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. Електронний ресурс : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення – 13.08.2019).

219. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. К. : Концерн Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 1196 с.

220. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Електронний ресурс : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення – 23 серпня 2020 року).

221. Криминологія. Загальна частина : навч. посібник / кол. авторів Блага А. Б., Богатирьов І. Г., Давиденко Л. М. та ін.; за заг. ред. Бандурки О. М. Харків : Вид. ХНУВС, 2011. 240 с.

222. Кубарев І. В. Поняття взаємодії слідчого та оперативних підрозділів при розслідуванні злочинів. *Наук. вісн. Дніпропетров. держ. ун-ту внутр. справ.* 2010. № 2. С. 181–185.

223. Кузьмин В. А. Досмотр и обыск: основания и порядок проведения, права граждан, порядок обжалования. *Сам себе адвокат.* Выпуск № 32. М. : Юрайт-Издат, 2007. 44 с.

224. Кузьмічов В. С. Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на транспорті : монографія / Кузьмічов В. С., Пиріг І. В. Д. : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ; Ліра ЛТД, 2008. 168 с.

225. Кулик С. Г. Криминологічна характеристика та запобігання злочинам проти моральності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2016. 266 с.

226. Куликов В. И. Обстановка совершения хищения государственного и общественного имущества как объект специального криминалистического исследования. *Методика и психология расследования хищений государственного и общественного имущества* : сб. науч. тр. Свердловск, 1986. С. 42–48.

227. Куратченко М. В. Криміналістичний аналіз обстановки учинення сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією.

Актуальні проблеми розслідування кримінальних правопорушень у сфері громадської безпеки та громадського порядку у досудовому розслідуванні : матеріали наук.-практ. семінару (Дніпро, 30 травня 2017 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 81–84.

228. Куратченко М. В. Криміналістична характеристика обставинки учинення сутенерства та втягнення особи у заняття проституцією. *Детективна діяльність: теоретичні, методичні та практичні проблеми*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції (м. Дніпро, 24 берез. 2017 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 156–160.

229. Куратченко М. В. Особливості взаємодії слідчих та оперативних підрозділів при розслідуванні сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією. *Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутрішніх справ: зб. наук. праць*. 2017. № 2. С. 227–234.

230. Куратченко М. В. Розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2017. 20 с.

231. Куратченко М. В. Розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2017. 219 с.

232. Курс криміналістики : учеб. пособие для вузов. 3-е изд., доп. / М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право. 2001. 846 с.

233. Кучанська Л. Кримінальне законодавство про злочини проти моральності: порівняльно-правовий аспект. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 8. С. 124–127.

234. Кучерук С. А. Тактика и взаимодействие органов следствия и дознания при раскрытии и расследовании преступлений в особо сложных условиях : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Краснодар, 2002. 218 с.

235. Лазарев В. О. Використання спеціальних знань при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Випуск 6. С. 74–79.

236. Лазарев В. О. Деякі аспекти обстановки втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. *Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції (Одеса, 29–30 грудня 2017 року). Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. С. 226–228.

237. Лазарев В. О. Криміналістична характеристика та особливості розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро. 2018. 251 с.

238. Лазарев В. О. Криміналістичний аналіз способу втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. *Актуальні питання теорії та практики криміналістичної науки* : матеріали науково-практичного семінару (м. Дніпро, 16 травня 2018 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 101–104.

239. Лазарев В. О. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. *Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ*. 2017. № 4. С. 178–185.

240. Лазарев В. А. Типичные следственные ситуации расследования вовлечения несовершеннолетнего в занятие проституции и сутенерстве. *Международный научно-практический журнал «Право и Закон»*. 2017. № 3. С. 107–112.

241. Ландіна А. В. Кримінально-правова охорона моральності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2005. 227 с.

242. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу. Планирование, организация. М. : Юрид. лит., 1970. 224 с.

243. Латиш К. В. Криміналістична характеристика та організаційно-тактичні основи розслідування вандалізму : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 20 с.

244. Леви А. А. Обыск / А. А. Леви, А. И. Михайлов. М. : Юрид. лит., 1983. 79 с.

245. Лисенко В. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування податкових злочинів : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ. нац. ун-т внутр. справ України. К., 2006. 33 с.

246. Лисиченко В. К. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике : учеб. пособие / В. К. Лисиченко, В. В. Циркаль. К. : КГУ, 1987. 100 с.

247. Литвинов А. Н. Прогнозирование и планирование в криминалистике / А. Н. Литвинов, Р. Л. Степанюк: под общей ред. канд. юрид. наук В. И. Гаенко. М. : «ЮРКНИГА», 2004. 160 с.

248. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право : навчальний посібник. 2-ге вид., допов. і змін. Дніпропетровськ, 2005. 154 с.

249. Лобойко Л. М. Методи правового регулювання у кримінальному процесі України : дис. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2006. 437 с.

250. Лобойко Л. М. Принцип диспозитивності в кримінальному процесі України. Дніпропетровськ : Ліра, 2004. 216 с.

251. Лозова С. М. Особливості розслідування суспільно небезпечних діянь, учинених особами з психічними захворюваннями або тимчасовими розладами психіки. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. праць. Харків: Право, 2014. Вип. 14. С. 106–112.

252. Лозова С. М. Тактико-психологічне забезпечення очної ставки : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Х., 2004. 20 с.

253. Лошицький М. В. Удосконалення охорони громадського порядку в сучасних умовах. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. К., 2009. № 4. С. 165–171.

254. Лук'янчиков Є. Д. Інформаційне забезпечення розслідування злочинів (правові і тактико-криміналістичні аспекти) : дис. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2005. 429 с.

255. Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів : монографія. К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 368 с.

256. Лук'янчиков Є. Д. Пред'явлення для впізнання – засіб інформаційного забезпечення розслідування / Є. Д. Лук'янчиков, Б. Є. Лук'янчиков. *Вісник кримінального судочинства*. № 4. 2015. С. 46–53.

257. Лук'янчиков Є. Д. Пред'явлення для впізнання : навч. посібник / Є. Д. Лук'янчиков, О. М. Моїсєєв. Макіївка : Графіті, 1998. 104 с.

258. Лу'янчиков Є. Д. Тактика подолання протидії розслідуванню. *Матеріали IV Міжнародної науковопрактичної конференції «Малиновські читання»* (м. Острого, 13–14 листопада 2015 р.). Острого : Вид-во Нац. ун-ту «Острозіка академія», 2015. С. 193–195.

259. Лукашевич В. Г. Відтворення обстановки і обставин події як метод пізнання під час розслідування злочинів : навчальний посібник / В. Г. Лукашевич, В. М. Стратонов. Херсон : ХЮІ НУВС, 2002. 192 с.

260. Лукашевич В. Г. Тактика общения следователя с участниками отдельных следственных действий (допрос, очная ставка, предъявление для опознания, проверка показаний на месте) : учеб. пособие. К. : НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1989. 148 с.

261. Лук'янчиков Е. Д. Криминалистическая идентификация объектов по следам памяти. Донецк : Академия, 1998. 78 с.

262. Ляш А. О. Проблеми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ у сучасних умовах. *Використання сучасних досягнень науки і практики у підвищенні ефективності боротьби зі злочинністю* : матеріали наук.-практ. конф. К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2000. С. 123–127.

263. Макаренко Є. І. Огляд місця події: довідник дільничного інспектора міліції / Дніпропетровськ : Юридична Академія МВС, 2004. 210 с.

264. Макаренко Е. И. Особенности расследования квартирных краж, совершаемых группой лиц : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 1983. 200 с.

265. Маланюк А. Г. Провадження у кримінальних справах, пов'язаних із міжнародними відносинами, за законодавством України : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2004. 20 с.

266. Малинин В. Б. Объективная сторона преступления / Энциклопедия уголовного права. Т. 4. Состав преступления. СПб : Издание профессора Малинина В. Б., 2005. С. 237–502.

267. Малюга В. М. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами в системі методики розслідування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2016. 289 с.

268. Малярова В. О. Визначення злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків через призму сучасного міжнародного законодавства. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки».* Том 26 (65). 2013. № 2–1 (Ч. 2). С. 222–228.

269. Малярова В. О. Криміналістична методика: питання співвідношення криміналістичної характеристики з іншими. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право.* 2015. Випуск 35. Частина 1. Том 3. С. 111–113.

270. Малярова В. О. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Вісник ХНУВС.* 2013. № 3 (62). С. 88–97.

271. Малярова В. О. Тактико-криміналістичні та процесуальні основи пошуку та затримання злочинця : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2005. 262 с.

272. Малярова В. О. Теоретичні основи формування методики розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2013. № 4. С. 377–382.

273. Маныч Е. Г. Проституция: криминологические и уголовно-правовые аспекты : монография / под ред. Н. П. Мелешко М. : Юрлитинформ, 2011. 168 с.

274. Марков М. М. Взаємодія оперативних та слідчих підрозділів при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. *Актуальні питання організації та розвитку наукової, науково-технічної й науково-педагогічної діяльності в Україні : збірник тез за матеріалами Всеукр. наук.-практ. інтер.-конф. (м. Київ, 30 серп. 2016 р.).* К. : ДНДІ МВС України, 2016. С. 106–108.

275. Матвієнко В. В. Криміналістичне забезпечення методики розслідування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук. К., 1999. 205 с.

276. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Харьков : Консум, 1999. 480 с.
277. Махов В. Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений : монография. М. : Изд-во РУДН, 2000. 296 с.
278. Международная конвенция о пресечении обращения порнографических изданий и торговли ими (Женева, 12 сентября 1923 г.). Электронный ресурс : URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_592#Text (дата звернення – 12.06.2020 року).
279. Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ : навчальний посібник / О. В. Батюк, Р. І. Благута, О. М. Гумін та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів : ЛьвДУВС, 2011. 324 с.
280. Мешков В. М. Методика расследования преступлений : курс лекций. М. : Юрлитинформ, 2013. 304 с.
281. Миньковский Г. М. О некоторых общих положениях криминологического изучения личности. *Теоретические проблемы учения о личности преступника* : сб. науч. тр. М. : Всесоюзн. ин-т по изуч. причин и разработке мер предупреждения преступности, 1979. С. 24–33.
282. Митрохина З. И. Использование данных психологии при производстве допроса. К. : УМК ВО, 1990. 52 с.
283. Михеев Р. И. Уголовное право и психиатрия. Владивосток, 1998. 416 с.
284. Міжнародний досвід використання агентури правоохоронними органами держав Європи та США : посіб. / А. В. Савченко, В. В. Матвійчук, Д. Й. Никифорчук; за заг. ред. Я. Ю. Кондратьєва. К. : НАВСУ, 2004. 60 с.
285. Міхеєнко М. М. Кримінальний процес України : підручник 2-ге вид., перероб і допов. / М. М. Міхеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. К. : Либідь, 1999. 536 с.
286. Мосяженко В. Ю. Международное сотрудничество в борьбе с преступностью в сфере общественной морали. *Современный научный вестник*. 2015. № 2 (249). С. 72–78.
287. Мосяженко В. Ю. Оперативно-розшукове та криміналістичне забезпечення виявлення та розслідування злочинів у сфері

суспільної моралі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецький юридичний інститут МВС України. Кривий Ріг, 2015. 280 с.

288. Музика А. А. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія / А. А. Музика, Є. В. Лащук. К. : ПАЛИВОДА А. В., 2011. 192 с.

289. Нагаев В. В. Основы судебно-психологической экспертизы. М. : Закон и право, 2000. 333 с.

290. Надгорный Г. М. Гносеологические аспекты понятия «специальные знания». *Криминалистика и судебная экспертиза* : республ. межведомственный научно-методический сборник. К. : Вища школа. Издательство при Киевском университете, 1980. Вып. 21. С. 37–42.

291. Назаренко К. Ю. Методика розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом : монографія. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 190 с.

292. Назаренко К. Ю. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. 218 с.

293. Настільна книга слідчого : наук.-практ. видання для слідчих та дізнавачів. 2-ге вид., переробл. і допов. / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. К. : Ін Юре, 2007. 728 с.

294. Настільна книга слідчого : практичний посібник. К. : «Центр учбової літератури», 2014. 446 с.

295. Настольная книга следователя / под общ. ред. Г. Н. Сафонова. М. : Госюриздат, 1949. 879 с.

296. Натура А. И. Международное сотрудничество у сфере уголовного судопроизводства: организационно-правовые основы, процессуальный порядок и формы взаимодействия : учеб.-практ. пособие / А. И. Натура, А. Х.-А. Пихов. М. : Юрлитинформ, 2007. 136 с.

297. Никифорчук Д. Й. Проблемні питання взаємодії в розкритті злочинів. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)* : науково-практичний журнал. № 5. К., 2002. С. 151–154.

298. Нурбеков И. М. Организация и тактика взаимодействия с иностранными компетентными органами при расследовании преступлений международного характера : монография / под науч. ред. докт. юрид. наук, проф. А. Г. Волеводза. М. : Юрлитинформ, 2012. 308 с.

299. Овечкин В. А. Расследование преступлений, скрытых инсценировками : учебное пособие. Х., 1979. 64 с.

300. Огляд місця події: виявлення та вилучення об'єктів біологічного походження : метод. рекомендації / Міністерство внутрішніх справ України, Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр; авт.-упоряд.: С. І. Перлін, С. О. Шевцов, Н. М. Косміна, В. В. Іонова. Харків : ФОП Чальцев О. В., 2009. 100 с.

301. Оніщик Ю. В Міжнародне співробітництво у боротьбі з фінансовими правопорушеннями : навчальний посібник. К. : Алерта, 2016. 422 с.

302. Осмотр места происшествия : практ. пособ. / под ред. А. И. Дворкина. Москва : Юристъ, 2000. 336 с.

303. Осмотр места происшествия : справочник следователя / рук. авт. кол. А. А. Леви. М. : Юрид. лит., 1979. 366 с.

304. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини : посібник / В. К. Весельський, В. С. Кузьмічов, В. С. Мацишин, А. В. Старушкевич. К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2004. 148 с.

305. Осокин Р. Б. Теоретико-правовые основы уголовной ответственности за преступления против общественной нравственности : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Московский университет Министерства внутренних дел Российской Федерации. Москва, 2014. 47 с.

306. Очередин В. П. Допустимость и недопустимость по уголовным делам доказательств. Волгоград : ВолГУ, 2003. 278 с.

307. Очеретяний В. А. Організація і тактика проведення слідчого експерименту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ : Дніпропетровський державний університет внутр. справ, 2015. 226 с.

308. Паляничко Д. Г. Методика розслідування злочинів, пов'язаних із дитячою порнографією : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2013. 20 с.

309. Панов Н. И. Рефлексивное управление при допросе / Н. И. Панов, В. Ю. Шепитько. *Юридический вестник*. Одесса : Астропринт, 1999. № 4. С. 96–98.

310. Пантелеев И. Ф. Криминалистика / И. Ф. Пантелеев, Н. А. Селиванов. М., 1988. 288 с.

311. Патрелюк Д. А. Визначення поняття протидії кримінальному переслідуванню. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 6 (Том 3). С. 109–111.

312. Пащенко О. О. Соціальна обумовленість кримінально-правових норм : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2019. 449 с.

313. Первоначальные следственные действия. 2-е изд., испр. и доп. / Н. А. Селиванов, В. И. Теребилов. М. : Юрид. лит., 1969. 296 с.

314. Перлін С. Поняття і види техніко-криміналістичного забезпечення правозастосовної діяльності. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 1. С. 221–226.

315. Пещак Я. Следственные версии: криминалистическое исследование. Москва, 1976. 228 с.

316. Пиріг І. В. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2006. 205 с.

317. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2015. 432 с.

318. Поджаренко К. Є. Криміналістичне забезпечення розкриття і розслідування злочинних порушень прав інтелектуальної власності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2009. 17 с.

319. Положення про Робочий апарат Укрбюро Інтерполу: затвердж. наказом МВС від 17 жовтня 2014 року № 1092. Електронний ресурс : URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/MVS553?an=5&ed=2014_10_17 (дата звернення 14 січня 2019 року).

320. Поняття та засоби криміналістичного забезпечення розслідування корупційних злочинів / В. А. Журавель, Н. В. Павлюк, О. І. Резнікова. *Питання боротьби зі злочинністю*. Випуск 32. 2017. С. 13–30.

321. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 27 лютого 2004 р. Електронний ресурс : URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04> (дата звернення – 17.11.2019).

322. Про затвердження Порядку надання та розгляду узагальнених матеріалів: наказ Мінфін, МВС, СБУ № 103/162/384 від 11.03.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0368-19>.

323. Про захист суспільної моралі: Закон України від 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15#Text> (дата звернення – 20.02.2020).

324. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України: наказ МВС України від 06.07.2017 № 570. Електронний ресурс : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text> (дата звернення – 27.07.2020).

325. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22.02.2000 р. № 1489-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14/page#Text> (дата звернення – 08.03.2019).

326. Психіатрія і наркологія : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. / В. Л. Гавенко та ін.; за заг. ред. В. Л. Гавенка, В. С. Бітенського. Київ : ВСВ «Медицина», 2015. 512 с.

327. Пудовочкин Ю. Е. Учение о составе преступления : монография. М. : Юристинформ, 2009. 248 с.

328. Пчеліна О. В. Протидія розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності та шляхи її подолання. *Молодий вчений*. 2016. № 4 (31). С. 628–632.

329. Пчолкін В. Д. Поняття, сутність та завдання взаємодії оперативних підрозділів ОВС / В. Д. Пчолкін, В. М. Ечкенко. *Вісн. Луганськ. акад. внутр. справ ім. 10-річчя незалежності України* : спецвипуск. 2004. Вип. 3. Ч. 1. С. 109–121.

330. Радаев В. В. Криминалистическая характеристика преступлений и ее использование в следственной практике: лекция. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1987. 24 с.

331. Расследование преступлений в сфере экономики. Руководство для следователей / И. С. Алексеева, С. В. Амплеев, В. Г. Баяхчев и др.; под ред. И. Н. Кожевникова. М. : Спартак, 1999. 266 с.

332. Ратинов А. Р. Обыск и выемка. М. : Госюриздат, 1961. 220 с.

333. Ревака В. М. Форми використання спеціальних пізнань в досудовому провадженні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2006. 206 с.

334. Реуцкая И. Е. Психологические особенности допроса несовершеннолетних / И. Е. Реуцкая, О. И. Бродченко. *Прикладная юридическая психология*. № 3. 2008. С. 55–68.

335. Ривман Д. В. О содержании понятия виктимность. *Вопросы теории и практики борьбы с преступностью*. Ленинград, 1974. С. 18–28.

336. Рогатинська Н. Деякі особливості проведення слідчого експерименту у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 2. 2016. С. 149–153.

337. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : монографія. К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2002. 196 с.

338. Ромців О. І. Особливості подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України. Львів, 2016. 226 с.

339. Савицький Д. О. Захист прав особи при проведенні опитування. *Розкриття злочинів за новим Кримінальним*

процесуальним кодексом України : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 08 листоп. 2012 р.). К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012. С. 24–26.

340. Сاینчин О. С. Криміналістичні умови розкриття умисних вбивств. *Правова держава*. Одеса: ОНУ, 2008. № 10. С. 267–273.

341. Салтевский М. В. Форма отражения времени при совершении преступления. *Криминалистические проблемы пространственно-временных факторов и методика расследования преступлений* : межвуз. сб. науч. трудов. Иркутск, 1983. С. 49–59.

342. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. К. : Кондор, 2005. 558 с.

343. Сафронов Д. А. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування наруги над могилою : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2012. 20 с.

344. Севрук В. Протидія Національної поліції України злочинам, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі. *Підприємство, господарство і право*. № 2. 2017. С. 288–293.

345. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08. Нац. юрид. акад. України. Харків, 2005. 20 с.

346. Сергеев Л. А. Расследование и предупреждение хищений, совершаемых при производстве строительных работ : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 1966. 24 с.

347. Скітейкін М. Ю. Засоби запобігання злочинам проти моральності у сфері культури. *Наукові праці*. 2012. Випуск 171. Том 183. С. 34–37.

348. Смирнов В. И. К вопросу об общественной опасности преступного деяния. Харьков: Константа, 2002. 135 с.

349. Сова Ф. П. Криминалистическая техника: Методические указания и практикум. М., 1965. 118 с.

350. Советский уголовный процесс / под ред. Н. С. Алексеева, В. З. Лукашевича. Л. : Изд-во Ленинградского университета. 1989. 458 с.

351. Сокиран М. Ф. Тактика допиту підозрюваних (обвинувачених) під час розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням

злочинної організації / М. Ф. Сокиран, К. Ю. Бобрик. *Науковий вісник КНУВС*. 2011. № 1. С. 111–116.

352. Соловьев А. Б. Очная ставка на предварительном следствии. М., 1970. 38 с.

353. Соловьев В. С. Предупреждение вовлечения несовершеннолетних в занятие проституцией (по материалам Центрального федерального округа) : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Воронежский институт Министерства внутренних дел Российской федерации. Воронеж, 2013. 18 с.

354. Солодов И. А. Проблемы обеспечения достоверности опознания человека при расследовании. *Вестник Воронежского гос. ун-та*. Серия Право. 2010. № 1. С. 499–505.

355. Сорока С. О. Взаємодія слідчого із співробітниками інших підрозділів під час досудового розслідування / С. О. Сорока, Г. С. Римарчук. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Юридичні науки*. 2015. № 825. С. 347–354.

356. Спіріна І. Д. Судово-психіатрична експертиза : навчальний посібник. 2-е вид., перероб. та допов. Дніпропетровськ : ДЮІ МВС України; Арт-Пресс, 2000. 148 с.

357. Справа № 1-КП/415/166/13. Архів Лисичанського міського суду Луганської обл., 2013 р.

358. Справа № 1-кп/750/16/2013. Архів Деснянського районного суду м. Чернігова, 2013 р.

359. Справа № 210/4245/15-к. Архів Держинського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області, 2015 р.

360. Справа № 265/3736/13-к. Архів Орджонікідзевського районного суду м. Маріуполя Донецької області, 2014 р.

361. Справа № 361/4665/16-к, Архів апеляційного суду Київської обл., 2018 р.

362. Справа № 547/223/18. Архів Семенівського районного суду Полтавської обл., 2018 р.

363. Справа № 592/7803/18. Архів Ковпаківського районного суду м. Суми, 2018 р.

364. Справа № 596/2189/16-к. Архів Гусятинського районного суду Тернопільської обл., 2018 р.

365. Справа № 640/10331/16-к. Архів Київський районний суд м. Харкова, 2019 р.
366. Справа № 675/175/15-к. Архів Ізяславського районного суду Хмельницької області, 2015 р.
367. Справа № 759/2915/18. Архів Святошинського районного суду м. Києва, 2018 р.
368. Справа № 754/14888/17. Архів Деснянського районного суду м. Києва, 2019 р.
369. Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів: навч. посібник. К., 1997. 44 с.
370. Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: науково-практичний посібник. К. : Атіка, 2009. 64 с.
371. Стахівський С. М. Кримінально-процесуальні засоби доказування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2005. 405 с.
372. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : монографія. К., 2005. 272 с.
373. Степанюк Р. Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. Ф. Волобуєва. Х.: НікаНова, 2012. 382 с.
374. Степанюк Р. Л. Проблеми розвитку криміналістичної методики в умовах реформування кримінальної юстиції України. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2016. № 1 (12). С. 236–245.
375. Степанюк Р. Л. Ситуаційний підхід у формуванні методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України. *Право і безпека*. 2013. № 3 (50). С. 110–115.
376. Степанюк Р. Л. Сутність і практичне значення криміналістичної характеристики злочинів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 5. С. 398–400.
377. Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2012. 458 с.
378. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса : в 2 т. М. : Наука, 1968. Т. 1. 470 с.

379. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. М. : Изд-во Академии наук СССР, 1958. 704 с.
380. Тактика застосування огляду і обшуку при розкритті та розслідуванні злочинів : навчальний посібник / Д. Г. Казначеев, С. В. Обшалов, К. О. Чаплинський. Дніпропетровськ : Дніпропр. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 100 с.
381. Танасевич В. Г. Теоретические основы методики расследования преступлений. *Советское государство и право*. 1976. № 6. С. 90–94.
382. Тертишник В. М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі України : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ, 2010. 473 с.
383. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина : підручник. 8-ме вид., допов. і перероб. Київ : Алерта, 2020. 452 с.
384. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України : підручник. 4-те вид., допов. і перероб. Київ : А. С. К., 2003. 1120 с.
385. Тертишник В. М., Ламанова І. С. Проблеми протидії посяганням на культурні цінності України. *Право і суспільство*. 2015. № 6/2. С. 161–166.
386. Тертышник В. М. Уголовный процесс : учеб. пособие. 2-е изд., пер. и доп. Харьков : Арсис, 1999. 528 с.
387. Техніка, тактика, організація і методика розслідування злочинів / під ред. Р. С. Белкина, В. Г. Коломацького. А. Г. Філіппова. Волгоград : ВСШ МВС Росії, 1994. 559 с.
388. Тищенко В. В. Корыстно-насильственные преступления: Криминалистический анализ : монографія. Одесса : Юрид. лит., 2002. 360 с.
389. Тищенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Х., 2003. 34 с.
390. Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія / Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.

391. Тіщенко В. В. Щодо використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (27 листопада 2013 року, м. Одеса). Одеса: «Юридична література», 2013. С. 349–353.

392. Топчій В. В. Взаємодія органів досудового слідства з оперативними підрозділами у розкритті та розслідуванні злочинів. *Взаємодія оперативних підрозділів з іншими суб'єктами протидії злочинам* : зб. матеріалів круглого столу (Київ, 12 грудня 2012 р.). К. : ФОП Кандиба, 2012. С. 49–53.

393. Торбин Ю. К. Уголовно-процессуальные и криминалистические проблемы освидетельствования. Черные дыры в Российском Законодательстве. 2003. № 2. URL: <http://www.k-press.ru/bh/2003/2/torbin2/torbin2.asp> (дата звернення – 11.06.2019)

394. Уголовный процесс : учебник / под ред. С. А. Колосовича, Н. А. Зайцевой. М. : ИМЦ-ГУК МВД России, 2003. 348 с.

395. Удалова Л. Д. Влияние объективных факторов на результаты опознания. *Криминалистика и судебная экспертиза*. К., 1986. Вып. 32. С. 33–35.

396. Удалова Л. Д. Тактико-психологические основы предъявления для опознания и достоверность его результатов : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Украинская академия внутренних дел, К. 1992. 25 с.

397. Удалова Л. Д. Теоретичні засади отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2007. 407 с.

398. Узунова О. В. Проблеми прийомів аналізу отриманої з місця події інформації та огрунтування припущень стосовно особи злочинця / О. В. Узунова, К. В. Калюга. Електронний ресурс : URL: <http://book.net/index.php?bid=18860&chapter=1&p=achapter> (дата звернення – 18.06.2020).

399. Фаринник В. І. Забезпечення прав та свобод людини при доказуванні у кримінальному провадженні. *Європейські стандарти кримінального судочинства* : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Донецьк, 27 вересня 2013 р.). Донецьк : ДЮІ МВС України, 2014. С. 6–10.

400. Федоров Ю. Д. Использование специальных знаний при осмотре места происшествия / Пути совершенствования деятельности следственных аппаратов органов внутренних дел. *Сборник научных трудов Ташкентской высшей школы МВД СССР*. Ташкент, 1987. 118 с.

401. Федченко В. М. Розслідування злочинів слідчою та слідчо-оперативною групою: правові та організаційні засади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2005. 20 с.

402. Філософський енциклопедичний словник / під ред. проф. В. І. Шинкаренка. Київ : Абрис, 2002. 751 с.

403. Філяніна Л. А. Поняття, форми (види) міжнародної правової допомоги у кримінальних справах. *Проблеми професійної підготовки слідчих* : матер. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, ДДУВС, 27 квітня 2007 р.) Д. : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. С. 113–118.

404. Фролов О. В. Суб'єкти застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. *Часопис Академії адвокатури України*. № 4 (25). 2014. С. 77–83.

405. Халін О. В. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2017. 236 с.

406. Халін О. В. Використання спеціальних знань у розслідуванні легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Випуск 36. Том 2. С. 166–168.

407. Халін О. В. Особливості організації розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Судова апеляція*. 2016. № 1. С. 60–67.

408. Цветков П. П. Исследование личности обвиняемого. Л. : Изд-во ЛГУ, 1973. 149 с.

409. Цепелев В. Ф. Международное сотрудничество в борьбе с преступностью: уголовно-правовые, криминологические и организационно-правовые аспекты: монография. М. : Акад. управл. МВД России, 2001. 137 с.

410. Циганенко О. В. Використання спеціальних психофізіологічних знань у вдосконаленні тактики проведення обшуку. *Митна справа*. 2014. № 2 (2.2). С. 82–86.

411. Цільмак О. М. Психологічна структура слідчої діяльності. *Науковий вісник Львівського державного ун-ту внутрішніх справ*. 2012. № 2(1). С. 330–337.

412. Ціркаль В. В. Тактика проведення обшуку з участю фахівців / *Вісник. Серія «Юридичні науки»*. 2002. Вип. 45–48. С. 59–61.

413. Цыркун С. А. Выявление и расследование преступлений, связанных с содержанием притонов для занятия проституцией : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.09. Московская государственная юридическая академия. Москва, 2004. 21 с.

414. Чаплинська Ю. А. Організаційне забезпечення проведення допиту. *Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ: проблеми теорії і практики* : матеріали Всеукр. наук. практ. конф. Дніпропетровськ : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2013. С. 221–224.

415. Чаплинська Ю. А. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 6. 2019. С. 181–184.

416. Чаплинський К. О. Організація і тактичні прийоми проведення одночасних обшуків. *Науковий вісник Юрид. академії Мін-ва внутр. справ* : зб. наук. праць. 2004. № 3 (17). С. 338–344.

417. Чаплинський К. О. Тактика пред'явлення для впізнання : навчально-методичний посібник. Дніпропетровськ : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2007. 103 с.

418. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ, 2006. 416 с.

419. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

420. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 304 с.

421. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених злочинними угрупованнями : монографія. Дніпропетровськ : Дніпр. держ. ун-т вн. справ, 2009. 373 с.

422. Чельшева О. В. Механизм преступления и криминалистическая характеристика. *Вестник криминалистики*. М. : Спарк, 2004. № 2 (10). С. 11–17.

423. Чернецький О. К. Підготовка до проведення слідчого експерименту. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2011. Том 24 (63). № 1. С. 345–350.

424. Чернявський С. С. Методика розслідування злочинів у сфері банківського кредитування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2001. 240 с.

425. Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. К., 2010. 610 с.

426. Чесакова М. С. Протидія розслідуванню злочинів та шляхи її подолання на стадії досудового розслідування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса. Харків, 2019. 20 с.

427. Черноус Ю. М. Завдання міжнародних організацій у боротьбі зі злочинністю. *Борьба с организованной преступностью и коррупцией (теория и практика)*. 2011. № 25. С. 141–148.

428. Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 492 с.

429. Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів: наукові засади та напрями реалізації. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу* : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтєвського (м. Харків, 08 листоп. 2017 р.). МВС України. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 220–222.

430. Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення як наукова категорія та практичне завдання криміналістики. *Проблеми правознавства та правоохорон. діяльності*. 2012. № 1. С. 149–155.

431. Шалагин А. Е. Преступления против общественной нравственности: уголовно-правовой и криминологический анализ: монография. М. : Юрлитинформ, 2011. 256 с.
432. Шаталов А. С. Криминалистические алгоритмы и программы. Теория. Проблемы. Прикладные аспекты. (Научное издание). М. : Лига Разум, 2000. 252 с.
433. Швець Д. В. Актуальні проблеми процесуального та техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування. *Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 28 лист. 2019 р.)*. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2019. С. 13–15.
434. Швидкий О. Особливості проведення обшуку при розслідуванні квартирних крадіжок. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 3. С. 143–146.
435. Шепелева И. П. Психология следственных действий. М., 1998. 128 с.
436. Шепитько В. Ю. Криминалистика : курс лекцій. Х. : Одиссей, 2005. 368 с.
437. Шепитько В. Ю. Криминалистика в системе юридических наук и ее роль в глобальном мире. *Криміналістика та судова експертиза: наука, навчання, практика* : зб. наук. пр. : у 2 т. Х. : Вид. Агенція «Апостіль», 2014. Т. 1. С. 142–153.
438. Шепитько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія. Х. : Харків юрид., 2007. 432 с.
439. Шепитько В. Ю. Особа потерпілого в системі криміналістичної характеристики злочинів. *Проблеми законності* : республік. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. Х. : Нац. юрид. акад. України, 2008. Вип. 93. С. 168–174.
440. Шеремет А. П. Криміналістика : навч. пос. для студ. вищ. навч. закл. 2-ге вид. К. : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.
441. Шехавцов Р. М. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2003. 20 с.

442. Шмиголь Т. Особливості тактики проведення допиту при розслідуванні злочинів, учинених неповнолітніми. *Підприємництво, господарство і право*. К. 2007. № 8. С. 134–137.

443. Шмонин А. В. Методика расследования преступлений : учеб. пособие. М. : ЗАО Юстицинформ, 2006. 464 с.

444. Шумило М. Є. Основні напрями реформування досудового провадження в новому КПК України. *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення* : матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару. Харків : Оберіг, 2010. Вип. 2. С. 269–276.

445. Щербаковський М. Г. Співвідношення спеціальних знань з уміннями та навичками. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу* : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського (м. Харків, 08 листоп. 2017 р.). МВС України; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 225–226.

446. Щур Б. В. Заходи усунення протидії розслідування злочинів у системі окремої криміналістичної методики. *Науковий вісник Львівського держ. ун-ту внутр. справ*. 2010. № 4. С. 394–410.

447. Эксархопуло А. А. Криминалистика в схемах и иллюстрациях : учебное пособие. СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 450 с.

448. Юридична психологія : підручник / за заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсеєва. К. : КНТ, 2007. 360 с.

449. Юридична психологія. Академічний курс : електронний підручник. / Коновалова В. О., Шепітько В. Ю., К., 2009. Електронний ресурс : URL: <http://uport.inf.ua/yuridichna-psihologiya.html> (дата звернення – 12.02.2020).

450. Юринець Ю. Л. Відповідальність за злочини, пов'язані з виготовленням і поширенням порнографічних предметів, у контексті міжнародних зобов'язань України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. № 2 (28). 2012. С. 257–270.

451. Юшкевич Ю. С. Теоретико-методологічні засади дослідження морально-етичних цінностей. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 2012. № 2 (29). С. 152–157.

452. Яблоков Н. П. Криминалистика в вопросах и ответах : учеб. Пособие. М. : Юристъ, 2000. 224 с.
453. Яблоков Н. П. Криминалистика: природа и система / Н. П. Яблоков, А. Ю. Головин. Москва : Юристъ, 2005. 650 с.
454. Яковлев О. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. № 1. 2017. С. 217–224.
455. Янковий М. О. Генезис поняття та сутність допиту. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2007. № 5. С. 185–187.
456. Яценко С. С. Ответственность за преступления против общественного порядка. К. : Вища школа, 1976. 92 с.
457. Five Freedoms // Farm Animal Welfare Council. Електронний ресурс : URL: <http://www.fawc.org.uk/freedoms.htm> (дата звернення – 06.06.2020).

ДОДАТКИ

Додаток А

**Результати аналізу матеріалів судово-слідчої практики
за фактами вчинення кримінальних правопорушень,
кваліфікованих за ст.ст. 297–304 КК України
(915 кримінальних справ та 516 кримінальних проваджень)**

№	Досліджувані питання:	%
	Початкова інформація, яка є підставою для внесення відомостей в ЄРДР за фактом вчинення кримінальних правопорушень проти моральності, надходить у правоохоронні органи з таких джерел:	
	а) заяви, листи й повідомлення, що надійшли від громадян;	59
	б) повідомлення працівників установ і організацій;	7
	в) матеріали слідства, виділені з інших кримінальних проваджень;	8
	г) матеріали, отримані під час проведення НСРД та розшукових заходів.	26
	Особливості розслідування:	
1.	Ситуації розслідування:	
	1.1. Початковий та подальший етапи наступають одночасно.	87
	1.2. Типові слідчі ситуації, які можуть виникнути під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності:	
	1) надійшла інформація про вчинення кримінального правопорушення проти моральності, зібрано матеріальні та особистісні сліди кримінального правопорушення, підозрювані відсутні;	19
	2) надійшла інформація про вчинення кримінального правопорушення проти моральності, зібрано матеріальну та особистісну слідову інформацію, пред'явлено підозру, особа йде на співпрацю з правоохоронними органами;	16
	3) надійшла інформація про вчинення кримінального правопорушення проти моральності, зібрано матеріальну та особистісну слідову інформацію, пред'явлено підозру, особа не співпрацює з правоохоронними органами;	22

4) надійшла інформація про вчинення кримінального правопорушення проти моральності, зібрано матеріальну та особистісну слідову інформацію, особи злочинців встановлено, підозру не пред'явлено.	43
1.3. Випадки легалізації доходів, одержаних від вчинення кримінальних правопорушень проти моральності, вчинили організовані групи.	98
1.4. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування легалізації доходів, одержаних шляхом вчинення кримінальних правопорушень проти моральності:	
1) відомості надійшли від викривача (заявника), який має обґрунтовану підозру щодо факту легалізації доходів, одержаних шляхом вчинення кримінальних правопорушень проти моральності конкретно особою;	34
2) відомості надійшли від заявника, що є свідком вчинення кримінальних правопорушень проти моральності або їх легалізації;	23
3) відомості стали відомі в ході проведення розслідування предикатного кримінального правопорушення;	37
4) відомості стали відомі від іноземних правоохоронних органів, які виявили факт легалізації доходів, одержаних шляхом вчинення кримінальних правопорушень проти моральності, громадянином України;	3
5) інформація надійшла від засобів масової інформації.	3
2. Дії при попередній перевірці заяв і повідомлень:	
1) витребування необхідних документів із організацій, установ;	100
2) отримання консультацій спеціалістів;	16
3) відібрання пояснень від окремих громадян та службових осіб:	
а) потерпілої сторони;	100
б) свідків, очевидців;	45
в) інших осіб.	34
3. Проводилися слідчі (розшукові) дії:	
3.1. Огляд:	
3.1.1. Основні види:	
1) огляд місця події;	75
2) огляд місцевості або приміщення, що не є місцем події;	11
3) житла чи іншого володіння особи;	23
4) предметів;	37
5) документів;	21
6) огляд живих осіб (освідування);	20
7) транспортних засобів;	9
8) тварин або їхніх трупів.	2

<i>3.1.2. Також проводилися огляди:</i>		
1) місць надання інтимних послуг;		11
2) місць, у яких записувалися відеоролики порнографічного характеру;		6
3) місця перебування повій;		14
4) об'єктів, що використовуються під час надання сексуальних послуг;		7
5) камер зовнішнього відеоспостереження, прихованих камер, що використовуються для дискредитації та компрометування.		3
<i>3.1.3. Освідчення:</i>		
1) підозрюваних;		75
2) потерпілих.		37
3.2. Допит потерпілого проводиться:		
1) у день внесення відомосте до ЄРДР;		54
2) до 5 днів;		32
3) до місяця;		13
4) більш ніж через місяць;		1
3.3. Допит свідків та потерпілого був спрямований на з'ясування:		
1) події кримінального правопорушення, обставин його вчинення;		100
2) причини та умови, що сприяли вчиненню протиправного діяння;		19
3) відомостей про минулі взаємини з підозрюваним;		56
4) характеру дій злочинців;		67
5) інше.		5
3.4. Обшуки:		
<i>3.4.1. У ході обшуку вилучено:</i>		
1) знаряддя кримінального правопорушення;		73
2) сліди вчинення кримінального правопорушення;		41
3) докази, що свідчать про участь підозрюваного у вчиненні інших протиправних діянь.		4
<i>3.4.2. Обшук проводиться:</i>		
1) за місцем проживання підозрюваного;		86
2) за місцем роботи підозрюваного;		9
3) за місцем проживання родичів підозрюваного.		23
3.5. допит підозрюваних проводиться:		
1) відразу ж після затримання;		84
2) після закінчення 3 діб після затримання;		12
3) 1 раз;		34
4) більше одного разу.		66
3.6. допит підозрюваних був спрямований на:		
1) з'ясування події кримінального правопорушення, характер дії кожного співучасника;		100

2) виявлення співучасників кримінального правопорушення;	31
3) з'ясування даних, що мають тактичне значення;	37
4) з'ясування причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення;	14
5) інше.	7
3.7. Кількість осіб, залучених до одночасного допиту:	
1) два допитуваних;	95
2) три;	4
3) чотири і більше.	1
3.8. Одночасні допити раніше допитаних осіб проводилися:	
1) один раз;	36
2) два і більше рази;	64
3) одночасний допит був необхідним, але не проводився.	19
3.9. Учасниками одночасного допиту раніше допитаних осіб були:	
1) співучасники кримінального правопорушення (сутенер, вербувальник);	68
2) підозрюваний (сутенер) та свідок;	21
3) підозрюваний (сутенер) та потерпілий;	10
4) інші суб'єкти.	1
3.10. Пред'явлення для впізнання:	
1) живі особи;	91
2) речі;	31
3) інше (місця поховання; приміщення, в яких розміщено меморіали; тварини);	3
4) пред'явлена на впізнання особа була впізнана;	78
5) пред'явлена на впізнання особа не була впізнана.	22
3.11. Призначення експертиз:	
3.11.1. Види експертиз:	
1) комп'ютерно-технічна;	11
2) телекомунікаційна;	4
3) судово-медична;	79
4) судово-біологічна;	81
5) трасологічна, у т.ч. дослідження папілярних візерунків;	31
6) судово-психіатрична;	33
7) матеріалів, речовин і виробів;	34
8) судово-балістична;	1
9) експертиза холодної зброї;	4
10) психологічна;	1
11) судово-мистецтвознавча;	6
12) інші.	5
3.11.2. Експертиза проводилася в термін:	
1) протягом 5 діб після внесення відомостей в ЄРДР;	4
2) протягом 5-15 діб;	16

	3) протягом місяця;	25
	4) більше місяця.	55
	3.12. Слідчий експеримент:	
	1) проводився;	61
	2) не проводився;	39
	3) на відкритій місцевості;	87
	3.13. Форми використання спеціальних знань:	
	1) збір первинного матеріалу про кримінальне правопорушення у вигляді залучення спеціаліста для застосування технічних засобів одержання та фіксації інформації під час проведення огляду місця події, з відповідною консультативною допомогою;	
	2) аналіз та оцінка уповноваженою особою первинного матеріалу для внесення відомостей у ЄРДР (консультації фахівців);	
	3) проведення СРД з участю спеціаліста (обшук, огляд місця події, документів, комп'ютерної техніки, допит);	
	4) залучення спеціаліста до встановлення певних обставин кримінального правопорушення, які потребують проведення спеціальних досліджень.	
	3.14. Спеціаліст залучається:	
	1) огляду;	64
	2) обшуку;	61
	3) тимчасового доступу до речей і документів;	54
	4) допиту;	27
	5) призначення експертизи.	43
4.	Криміналістична характеристика:	
	4.1. Спосіб вчинення кримінальних правопорушень проти моральності:	
	а) наруга над могилою (у вигляді осквернення та глумління);	12
	б) заподіяння шкоди місцю поховання, меморіалу (шляхом знищення, зруйнування, зіпсування);	9
	в) жорстоке поводження з тваринами;	7
	г) створення порнографічних предметів (фото-, відеозйомка, а також шляхом прямої трансляції через веб-камеру в режимі реального часу через Інтернет);	19
	д) створення місць розпусти;	4
	е) втягнення до зайняття проституцією (шляхом шантажування, компрометації, обману тощо);	8
	є) втягнення неповнолітнього в протиправну діяльність;	27
	ж) інші.	14
	4.2. Підготовка до вчинення кримінального правопорушення проти моральності:	97
	1) планування вчинення кримінального правопорушення проти моральності;	94

	2) вибір предмета чи об'єкта посягання (відповідне місце поховання, кладовище, меморіал, тварина, відповідне приміщення для надання послуг інтимного характеру);	74
	3) добір співучасників вчинення кримінального правопорушення;	17
	4) облаштування приміщення чи іншого місця для вчинення протиправних діянь (жорстоке поводження з тваринами, надання послуг інтимного характеру, студія для відеозапису);	37
	5) добір осіб, які згодні за винагороду надавати інтимні послуги;	35
	6) пошук клієнтів для отримання відповідних послуг чи матеріалів;	15
	7) розподіл ролей між співучасниками;	14
	8) підготовка знарядь для вчинення кримінального правопорушення (для руйнування місць поховань; для нанесення ушкоджень чи завдання болю тваринам).	42
	4.3. Способи приховування кримінального правопорушення проти моральності:	99
	1) зникнення з місця злочину;	94
	– з використанням автотранспорту.	29
	2) знищення знарядь окремих кримінальних правопорушень;	84
	3) знищення одягу, взуття;	12
	4) відмова від дачі показань;	58
	5) висунення неправдивого алібі;	43
	6) давання неправдивих свідчень у разі викриття;	54
	7) використання корумпованих зв'язків у правоохоронних органах, органах влади й управління.	5
	4.4. Спосіб вчинення кримінального правопорушення проти моральності:	
	1) повноструктурний;	98
	2) неповнструктурний;	2
5.	Дані про обстановку вчинення кримінальних правопорушень проти моральності:	
	5.1. Місце вчинення кримінальних правопорушень проти моральності:	91
	а) місце, де надавалися інтимні послуги;	
	б) місце, де знаходився клієнт;	
	в) місце перебування учасників кримінального правопорушення (сутенера, повії);	
	г) місця вчинення наруги над могилою;	
	д) місця жорстокого поводження над тваринами.	
	5.2. Час вчинення кримінального правопорушення:	
	5.2.1. За часом доби:	
	1) вранці з 6 до 12 години;	7
	2) вдень з 12 до 18 години;	14

	3) ввечері з 18 до 22 години;	44
	4) вночі з 22 до 6 години.	35
	<i>5.2.2. За днем тижня:</i>	
	1) будні дні;	23
	2) у вихідні дні.	77
	<i>5.2.3. Відповідно до пори року:</i>	
	1) восени;	28
	2) взимку;	23
	3) навесні;	27
	4) влітку.	22
6.	«Слідова картина» кримінальних правопорушень проти моральності:	
	6.1. Ідеальні (сліди-відображення у свідомості), з них:	
	а) показання підозрюваних;	41
	б) показання свідків;	47
	в) показання потерпілих.	12
	6.2. Матеріальні сліди, з них:	
	а) сліди-відображення (сліди рук, взуття);	11
	б) сліди-предмети, з них:	68
	– документи;	21
	– комп'ютерна техніка та сліди її застосування;	38
	– грошові кошти (банківські рахунки, картки);	36
	– засоби для використання під час надання інтимних послуг (презервативи, гель-змащувачі тощо);	78
	– рукописні записи щодо обліку повій та їх клієнтів;	23
	– мобільні телефони (SIM-картки);	29
	– записи з камер зовнішнього відеоспостереження.	16
	в) сліди-речовини, з них:	21
	– біологічного походження;	79
	– хімічного походження;	21
	г) віртуальні сліди.	29
7.	Дані про потерпілого:	
	7.1. Стать:	
	1) чоловіча;	7
	2) жіноча.	93
	7.2. Чи знайомі були раніше потерпілий і злочинець:	
	1) так;	22
	2) ні.	78
8.	Дані про осіб, що вчиняють кримінальні правопорушення проти моральності:	
	8.1. Стать:	
	1) чоловіча;	78
	2) жіноча.	22

8.2. Вік:	
1) 14–18 років;	6
2) 18–30 років;	48
3) 30–40 років;	27
4) старше 40 років.	19
8.3. Освіта:	
1) середня;	8
2) середня спеціальна;	17
3) неповна вища;	32
4) вища.	43
8.4. Наявність судимості:	
1) так:	31
– з них за ст.ст. 297–304 КК України.	11
2) ні.	69
8.5. Чи є на обліку у лікаря-нарколога:	
1) так;	9
2) ні.	91
8.6. Чи є на обліку у лікаря-психіатра:	
1) так;	4
2) ні.	96
8.7. Кримінальні правопорушення вчинено в стані алкогольного сп'яніння:	
1) так;	14
2) ні.	86
8.8. Кримінальні правопорушення вчинено в стані наркотичного сп'яніння:	
1) так;	1
2) ні.	99
8.9. Рід діяльності:	
1) без постійного місця роботи;	54
2) працюючі;	26
3) учні (студенти);	19
4) інше.	1
8.10. Сімейний стан:	
1) у шлюбі;	13
2) ні;	87
3) стосовно власних дітей;	8
4) розлучені.	19
8.11. Моральні властивості особи злочинця:	
1) пияцтво;	35
2) наркоманія;	11
3) розваги та дозвілля;	74
4) контакти з особами антигромадської поведінки, раніше засудженими;	86

	5) аморальні зв'язки та стосунки.	67
9.	Предмет злочину:	
	1) тварини;	
	2) предмети порнографічного характеру;	
	3) твори, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію;	
	4) документи Національного архівного фонду;	
	5) тіло (останки, прах) померлого;	
	6) урна з прахом померлого.	
10.	Відношення різних елементів криміналістичної характеристики:	
	10.1. Вчинення протиправних дій відносно місця проживання злочинця:	
	1) в районі проживання;	68
	2) співпадало з місцем проживання в квартирі, будинку, гуртожитку;	5
	3) не пов'язаних з місцем проживання.	27

Додаток Б

**Результати анкетування працівників прокуратури,
слідчих, працівників оперативних підрозділів
та працівників експертних установ МВС України
(всього 845 осіб)**

№	З а п и т а н н я	%
1.	Посада, яку займає:	
	1) працівники прокуратури;	14
	2) працівники слідчих підрозділів;	35
	3) працівники оперативних підрозділів;	43
	4) працівники експертних установ МВС України.	8
2.	Стаж практичної роботи:	
	1) до 1 року;	12
	2) від 1 до 3 років;	35
	3) від 3 до 5 років;	18
	4) від 5 до 10 років;	24
5) більш 10 років.	11	
3.	Чи приймали Ви участь у розслідуванні кримінальних правопорушень, кваліфікованих за ст.ст. 297–304 КК України?	
	1) так;	100
	2) ні.	0
4.	Вкажіть причини (фактори), які впливали на те, що розслідувані Вами кримінальні правопорушення проти моральності залишались нерозкритими:	
	Об'єктивного характеру:	
	1) прихований характер протиправних діянь;	67
	2) знищення правопорушниками слідів, знарядь й засобів кримінального правопорушення (записів з камер відеоспостереження, комп'ютерної техніки);	79
	3) активна протидія розслідуванню (використання корумпованих зв'язків в органах влади й управління, правоохоронних органах);	16
	4) відсутність свідків й очевидців протиправного діяння.	49
	Суб'єктивного характеру:	
	1) недостатнє використання науково-технічних засобів при проведенні процесуальних дій;	83
	2) неякісне проведення розшукових заходів при встановленні злочинця за «гарячими» слідами;	53

	3) вибіркове використання спеціальних знань;	48
	4) відсутність чіткого планування й системності в організації початкового етапу розслідування;	62
	5) помилки в оцінці наявної інформації та доказів;	27
	6) завчасне зупинення кримінального провадження;	9
	7) інші.	11
5.	Вкажіть, будь-ласка, які заходи чи методи, на Вашу думку, необхідно застосовувати для подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень проти моральності:	
	1) встановлення відповідальності за внесення до бази даних неправдивих даних щодо громадян, внаслідок чого ускладнюється їх ідентифікація;	82
	2) вироблення системності та стратегічної спрямованості подолання протидії розслідуванню протиправних діянь;	78
	3) розроблення напрямів спільного розуміння стратегічного бачення імплементації антикорупційної реформи;	59
	4) здійснення заходів з організації негайного виявлення та розкриття фактів катувань, а також злочинів, пов'язаних із жорстоким та нелюдським поведінням;	5
	5) забезпечення підвищення якості роботи поліцейських управлінь, відділів (відділень) поліції щодо негайного та точного внесення відомостей до ЄРДР про вчинене злочинне діяння;	19
	6) посилення та забезпечення ефективної співпраці з науково-дослідними експертно-криміналістичними центрами у процесі розслідування кримінальними правопорушеннями.	23
6.	Вкажіть, будь-ласка, які умови, на Вашу думку, сприяють вчиненню кримінальних правопорушень проти моральності:	
	1) розповсюджене рекламування у ЗМІ, мережах Internet або мобільних телефонних мережах надання інтимних послуг;	96
	2) приховане (замасковане) місце розташування місць розпусти;	81
	3) широкий спектр інтимних послуг із гнучкою фінансовою політикою або наявність «товару» будь-якої цінової категорії;	59
	4) відсутність сприятливого правового та організаційного режиму діяльності щодо сплати податків;	52
	5) значний кримінальний досвід роботи злочинців у сфері надання інтимних послуг - «секс-бізнесу»;	33
	6) втрата історичних традицій, моральних і етичних норм.	14

7.	Які, на Вашу думку, найбільш ефективні процесуальні форми взаємодії під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності?	
	1) реалізація доручення уповноваженої особи щодо проведення СРД або НСРД;	89
	2) здійснення розшукових заходів для встановлення осіб, що вчинили КП проти моральності, та надання уповноваженій особі інформації про їх результати;	68
	3) сприяння уповноваженій особі при проведенні окремих СРД, НСРД.	61
8.	Які, на Вашу думку, найбільш ефективні організаційні форми взаємодії під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності?	
	1) колегіальне проведення складних процесуальних дій (огляд місця події, слідчий експеримент) або окремих тактичних операцій;	49
	2) спільне обговорення й оцінювання відомостей, одержаних у результаті проведення розшукових заходів, щодо їх достатності для внесення відомостей до ЄРДР;	68
	3) взаємний обмін інформацією між працівниками підрозділів правоохоронних органів, а також державних, приватних та громадських підприємств, установ і організацій під час кримінального провадження;	91
	4) спільні виїзди уповноважених осіб (слідчого, дізнавача) і оперативних працівників для проведення СРД, НСРД;	48
	5) консультування.	63
9.	Вкажіть, з яких джерел Ви найчастіше отримуєте інформацію для висунення версій щодо особи злочинця та проведення подальших слідчих (розшукових) дій по зазначеним справам:	
	1) Огляд місця події;	35
	2) Огляд предметів (речей, документів);	21
	3) Допити підозрюваних;	47
	4) Допити свідків;	74
	5) Допити потерпілого;	27
	6) Пред'явлення для впізнання;	39
	7) Одночасні допити раніше допитаних осіб з участю підозрюваного;	34
	8) Проведення освідування;	28
	9) Обшуки за місцем мешкання (роботи, навчання) підозрюваного;	32
	10) Слідчий експеримент з участю підозрюваного;	37

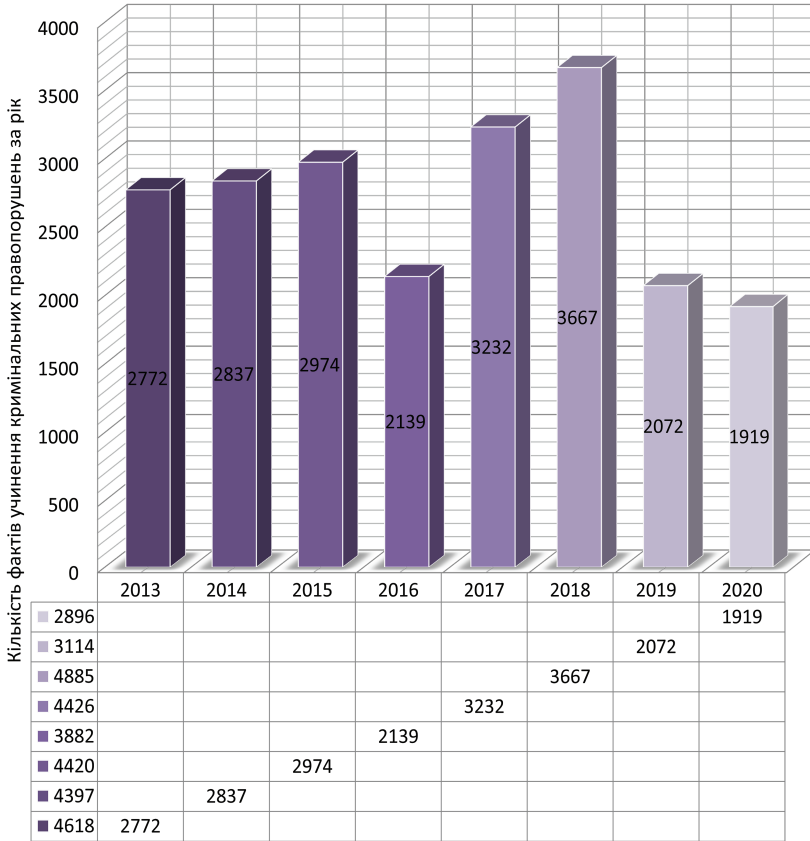
	11) Використання спеціальних знань;	96
	12) Інші.	4
10.	Які слідчі ситуації трапляються в ході допитів підозрюваних?	
	1) підозрюваний добровільно повідомляє інформацію про обставини кримінального правопорушення, конфліктна ситуація відсутня;	18
	2) підозрюваний повідомляє інформацію про обставини вчинення кримінального правопорушення, проте не висвітлює її у повному обсязі:	24
	– через страх помсти з боку співучасників;	39
	– у зв'язку з залежністю від організатора правопорушення;	18
	– зацікавленістю в результатах розслідування.	43
	3) підозрюваний не бажає давати правдиві та повні показання – наявність конфліктної ситуації;	32
	4) підозрюваний повністю відмовляється від спілкування зі слідчим, відмовляється давати показання та брати участь у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій;	19
	5) підозрюваний не заперечує факт і зміст кримінального правопорушення, проте заперечує свою участь у їх вчиненні.	7
11.	Який варіант проведення одночасного допиту, на Вашу думку, найбільш ефективний?	
	1) між двома особами;	99
	2) між трьома особами;	1
	3) більше осіб.	0
12.	Чи часто усуваються протиріччя під час проведення одночасного допиту між членами ОГ і 30 (сутенера, повії, утримувача місця розпусти)	
	1) так;	58
	2) ні;	22
	3) частково.	20
13.	Які заходи, на Вашу думку, необхідно здійснити на підготовчому етапі слідчого експерименту під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності?	
	1) вивчення матеріалів кримінального провадження;	32
	2) визначення мети слідчого експерименту та фактів, що підлягають з'ясуванню;	52
	3) повторний або додатковий допит особи, показання якої перевірятимуться;	81
	4) визначення учасників СРД;	63
	5) визначення місця та часу проведення слідчого експерименту;	91

6) підготовка допоміжних засобів (манекен, трафарети, макети предметів), транспортних засобів;	23
7) підготовка технічних засобів фіксації;	57
8) забезпечення безпеки учасників під час проведення слідчого експерименту;	24
9) складання плану СРД;	41
10) попередній огляд території (приміщення), де передбачається провести СРД.	8
14. Якої мети, на Вашу думку, можна досягнути в ході проведення слідчого експерименту під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності?	
1) перевірити показання особи;	65
2) встановити можливість спостереження або сприйняття якого-небудь факту чи явища;	12
3) визначити послідовність розвитку певної події та механізму кримінального правопорушення чи окремих його елементів;	9
4) виявити межі поінформованості особи про факти, що цікавлять слідство;	23
5) для встановлення механізму вчинення кримінального правопорушення;	61
6) для визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про подію кримінального правопорушення;	17
7) для перевірки й оцінки висунутих версій;	12
8) встановлення й усунення суперечностей у показаннях потерпілих, підозрюваних, свідків;	10
9) інше.	2
15. Для чого, як Ви вважаєте, необхідно проводити повторний допит перед проведенням слідчого експерименту?	
1) встановити обставини, які підлягають перевірці шляхом дослідів чи випробувань;	89
2) актуалізувати пам'ять особи;	74
3) визначити вид експерименту;	47
4) окреслити коло завдань, що підлягають з'ясуванню;	71
5) виявити мотиви погодження підозрюваних на участь у цій СРД;	12
6) прийняти рішення щодо проведення СРД.	82
16. Чи існують за місцем роботи методичні рекомендації по розслідуванню кримінальних правопорушень, кваліфікованих за ст.ст. 297–304 КК України?	
1) так;	19
2) ні.	81

17. Якщо Так, то ким вони підготовлені:	
1) слідчим управлінням чи Департаментами МВС;	18
2) фахівцями ГУНП;	7
3) ЗВО МВС;	75
4) інше.	0
18. З яких джерел Ви отримуєте інформацію, яку використовуєте у розслідуванні:	
1) з власного досвіду;	65
2) з досвіду колег;	34
3) з підручників;	3
4) користуєтесь виключно нормативними документами, в тому числі і кодексами, та інтуїцією;	19
5) користуюсь знаннями, отриманими під час навчання в ЗВО;	22
6) інше.	1

Додаток В

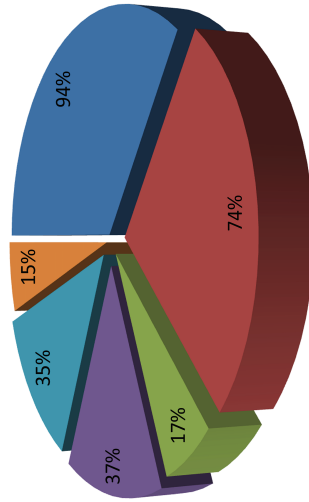
Діаграми

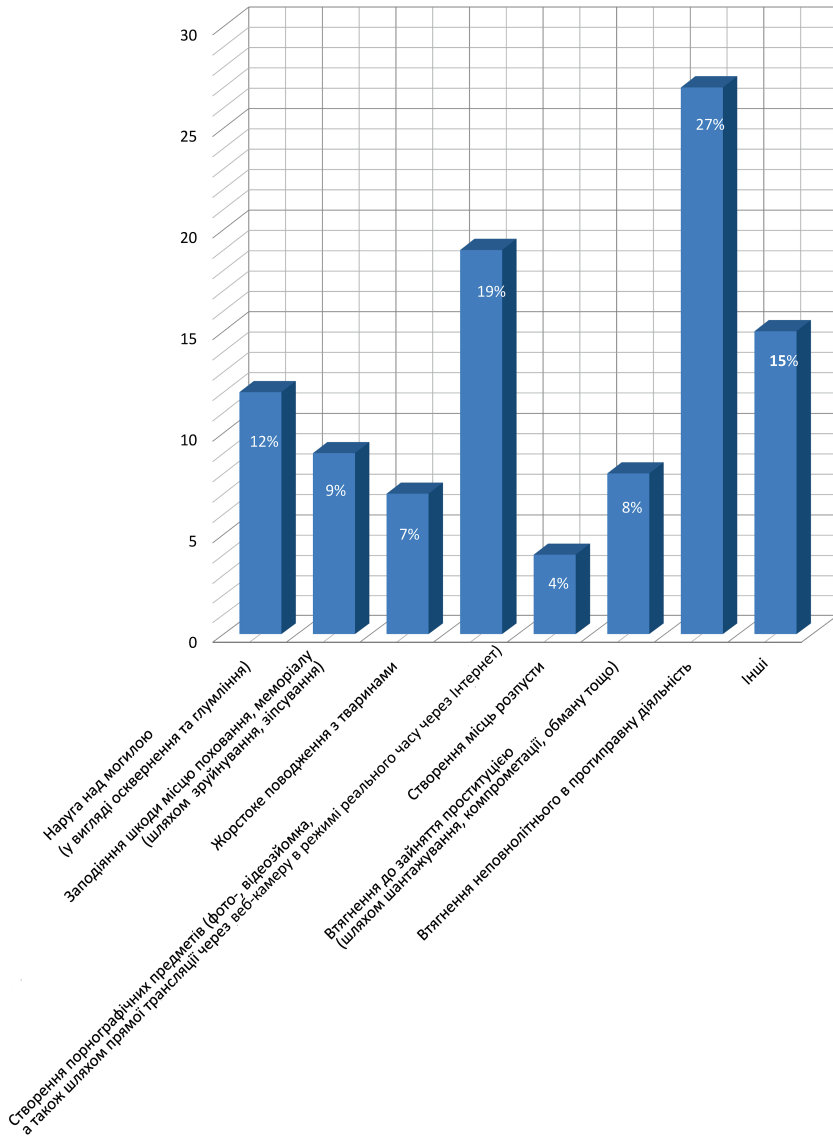
Кількість вручених повідомлень про підозру від загальної кількості

Діаграма № 1. Кількісні показники вчинення кримінальних правопорушень проти моральності

- планування вчинення кримінального правопорушення проти моральності
- вибір предмета чи об'єкта посягання (відповідне місце поховання, кладовище, меморіал, тварина, відповідне приміщення для надання послуг інтимного характеру)
- добір співучасників вчинення кримінального правопорушення
- облаштування приміщення чи іншого місця для вчинення протиправних діянь (жорстоке поводження з тваринами, надання послуг інтимного характеру, студія для відеозапису)
- добір осіб, які згодні за винагороду надавати інтимні послуги
- пошук клієнтів для отримання відповідних послуг чи матеріалів

Діаграма № 2. Способи підготовки до вчинення кримінальних правопорушень проти моральності

Діаграма № 3. Способи безпосереднього вчинення кримінальних правопорушень проти моральності

Наукове видання

ЄФІМОВ Микола Миколайович

**МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ:
НАУКОВІ ТА ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ**

Монографія

Верстка – Т. В. Мартиненко

Підписано до друку 05.10.2020 р. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Cambria. Цифровий друк.
Ум.-друк. арк. 22,78. Тираж 300. Замовлення № 0221м-30.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (048) 709 38 69,
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.